

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مَدْرَسَةُ دَارِ الْعُلُومِ
كابل

اصلاحی مؤلفان مقربین و نوری

اول جلد

دَقْرآن کریم. نبوی احادیثو او دامت داسلافو دقیمتی اقوالو اصلاحی نصیحتون، عامی لطائفو او دعبرت نه
چک زره را لک نکتہ و انباتو، رن کر د عا سر، دے لاس، نبوت، ادا دحوق الله او حقوق العبادو
اهمیت او د دارینو دسعادت او نیک بختی په باره کی، دعلماو، طلباو، مقررینو او عامو مسلمانانو دپاره
یوه مفصله معتمده علمی او تحقیقی ذخیره :

تالیف **أَبُو الشَّامِسِ بُولَانَا نُوْرُ الْهُدَى اعْفَنُ**

مدرس دارالعلوم فیض القرآن اکاخیل کالونی کاتلنگ رود مردان

مکتبہ اعجازیہ
پشاور

نیز پیشہ
کفایت اللہ اوسانی
0344-9995990

جاده میوند پخته فروشی کابل: 0764857797

📖 کفایت دینی کتب خانہ 📖

پہ دی چینل کی دتلیگرام کتابونہ نشرکیپی

دحنفی مذهب پہ رناکی

لکہ تفاسیر شریف

اوقفہ شریفہ

اوقتاوی؟

د درجوں کتابونہ

اوداسی نور کتابونہ لکہ.

صرف اونحو

اومنطق

اوعقائد

نوهیلہ لرم چی دالینک دثواب پہ خاطر نشر کڑی

<https://t.me/kafayat2395>

کفایت اللہ واٹس ایپ نمبر 03052488551

د دا کتاب pdf کول خاص د اللہ تعالیٰ د رضا د پارہ دی

د ٹولو لوستونکو او فایده اخستونکو

د دعا پہ هیله

أ

دَقْرَانِ كَرِيمِ، نَبِيِّ احَادِيثُو اَو دَامَتِ دَاسْلَافُو دَقِيْمَتِي اَقْوَالُو، اِصْلَاحِي نَصِيْحَتُونُو،
عِلْمِي لَطَائِفُو اَو دَعِبْرَتِ نَهْ ذِكْ زَهْ رَايْشُكُونُكُو مُعْتَمِدُو وَاَقْعَاتُو پَهْ رِنَاكِي. دَمَعَاشِرِي دَ
اِصْلَاحِ. خَوْفِ خُدَا. دَحَقُوْقِ اللّٰهِ اَو حَقُوْقِ الْعِبَادُو اَهْمِيَّتِ اَو دَارِيْنُو دَسَعَادَتِ اَو نِيْكَ
بِخْتِي پَهْ بَارَهْ كِي. دَعِلْمَاو، طَلْبَاو، مُقَرَّرِيْنُو اَو عَامُو مُسْلِمَانَانُو دَ پَارَهْ يُوَهْ مَفْضَلَهْ
مُعْتَمَدَهْ عِلْمِي اَو تَحْقِيْقِي دَخِيْرَهْ :

اِصْلَاحِي مُدَلَّلُ تَقْرِيْرُوْنَهْ

جلد 1

تاليف

أَبُو الشَّمْسِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيَّ عَنْهُ

مُدْرَسِ دَارِ الْعُلُوْمِ فَيْضِ الْقُرْآنِ اَكَاخِيْلِ كَالُونِي، مَرْدَانِ

مَكْتَبَةُ اِخْتِصَارِ تَرْجُمَاتِ
0344:9995990

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اِصْلَاحِي مُدَلَّلٌ تَقْرِیْرُوْنَه

د کتاب نوم

أَبُو الشَّسْمِسِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيَّ عَنْهُ
مُدَرِّس دَارُ الْعُلُوْمِ فَيْضُ الْقُرْآنِ الْكَاخِيْلُ كَالُوْنِيْ مَرْدَان

مؤلف

مؤلف پخپله

کچوړر

د کتاب ټول حقوق په حق د ناشر کې محفوظ دی۔

مکتبه اعزازیه

ناشر

کفایت الله (ارمانی)

زیراهتمام

0344-9995990

موبائیل نمبر

قصه خوانی بازار محله جنگی پشاور۔

پتہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اجمالي فهرست

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱.	سریزه	۱
۲.	د تقریر مؤثر گر خولو د پاره ضروري اصول او آداب	۵
۳.	۱. د توبې اهمیت ، فضیلت او احکام.	۸
۴.	فقهی مسائل	۴۶
۵.	د توبې په باره کې نور معتمد واقعات	۵۱
۶.	۲. د الله جل جلاله رحمت او مهرباني	۶۵
۷.	د الله جل جلاله رحمت په باره کې نور زړه پورې معتمد واقعات:	۱۰۳
۸.	۳. د گناهونو نقصانات :	۱۱۱
۹.	په گناهکارانو باندې د نزول عذاب نور معتمد او زړه پورې واقعات:	۱۶۷
۱۰.	۴. د علم فضیلت او اهمیت	۱۸۰
۱۱.	فقهی مسائل	۲۱۵
۱۲.	د علم د اهمیت متعلق نور معتمد واقعات	۲۱۹
۱۳.	۵. د علماو او طلباو مقام	۲۴۰
	فقهی مسائل	۲۸۷
۱۴.	د اهل علمو د پاره د عبرت نندګ نور معتمد واقعات:	۲۸۹
۱۵.	۶. د درود شریف فضیلت او اهمیت	۳۱۴
۱۶.	د درود شریف متعلق فقهی مسائل :	۳۳۹
۱۷.	د درود شریف متعلق نور بهترین واقعات:	۳۴۳

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تفصیلي فهرست

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱.	سرریزه	۱
۲.	د تقریر مؤثر گرځولو د پاره ضروري اصول او آداب	۵
۳.	۱. د توبې اهميت ، فضيلت او احکام	۸
۴.	د توبې تعريف	۱۰
۵.	د علامه طيبي رحمه الله تحقيق	۱۰
۶.	د علامه قرطبي رحمه الله تحقيق	۱۱
۷.	د علامه تقي عثمانی دامت برکاته تحقيق	۱۱
۸.	د توبې حکم :	۱۲
۹.	د امام قرطبي رحمه الله وينا	۱۲
۱۰.	د امام نووي رحمه الله وينا	۱۲
۱۱.	د امام غزالي رحمه الله وينا	۱۲
۱۲.	د آيت تشریح	۱۲
۱۳.	د حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله تحقيق	۱۳
۱۴.	د علامه قرطبي رحمه الله تحقيق	۱۳
۱۵.	د قاضي ثناء الله پاني پتي او علامه آلوسي رحمه الله تحقيق	۱۴
	د توبې فضائل او فوائد:	
۱۶.	۱. په توبې سره د انسان مخکيني ټول گناهونه معاف کيږي	۱۵
۱۷.	حديث قدسي	۱۶
۱۸.	د بني اسرائيلو د سلو (۱۰۰) کسانو د قاتل توبه	۱۶
۱۹.	د اسلام راوړو په وجه کافر ته بخښنه	۱۹

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۲۰.	الله جل جلاله توبه قبلوونکې دی	۱۹
۲۱.	د عرش چاپیره کلمات	۲۰
۲۲.	د حضرت موسی علیه السلام د یو گناهگار امتي د توبې واقعه:	۲۰
۲۳.	د گناهگارانو د پاره د امید آیت	۲۲
۲۴.	د حضرت علي رضی الله عنه وینا	۲۲
۲۵.	د حافظ ابن کثیر رحمه الله وینا	۲۲
۲۶.	د آیت شان نزول	۲۳
۲۷.	د بنده په نافرمانۍ د زمکې او آسمان الله جل جلاله ته عرض	۲۴
۲۸.	۲. توبه کوونکي سره الله جل جلاله محبت کوي	۲۵
۲۹.	د حضرت عمر <small>رضی الله عنه</small> په دور خلافت کې د یو بودا سندرغاړي د توبې واقعه	۲۶
۳۰.	۳. په توبې سره الله جل جلاله ډیر خوشحالیږي	۲۸
۳۱.	۴. توبه د انسان د فلاح او کامیابی ذریعه ده	۲۹
۳۲.	۵. انسان ته بشکلې ژوند او د دنیا نعمتونه نصیبه کیږي	۲۹
۳۳.	د حضرت هود علیه السلام خپل قوم ته نصیحت	۳۰
۳۴.	۶. د انسان زړه د گناه د خیري نه صفا کیږي	۳۰
۳۵.	د الله جل جلاله رحم او مهرباني په خپلو بندگانو باندې	۳۰
۳۶.	د توبې دروازه هروخت انسان ته خلاصه وي	۳۱
۳۷.	د ابلیس قسم او د الله جل جلاله جواب	۳۱
۳۸.	د بني اسرائیلو د یو ځوان د توبې واقعه	۳۲
۳۹.	حدیث قدسي	۳۳
۴۰.	د ګرد قبیلې د یو ډاکو واقعه	۳۳
۴۱.	حضرت داؤد علیه السلام ته د الله جل جلاله وحي	۳۵
۴۲.	د هندوستان د یو بت پرست د توبې واقعه	۳۶
۴۳.	د زنجکدن په حالت کې توبه نه قبلېږي	۳۷

۳۷	د توبې نه روستو الله ﷻ دانسان گناه د حفظه فرشتو او اندامونو نه هم هيره کړي	۴۴
۳۸	د دنيا او د الله تعالی په عدالت کې فرق	۴۵
۳۹	الله جل جلاله بار بار گناه معاف کوي	۴۶
۴۰	حدیث قدسي	۴۷
۴۰	د حبيب ابن الحارث رضی الله عنه واقعہ	۴۸
۴۲	نبي عليه الصلوة والسلام هم توبه ويسته	۴۹
۴۲	بار بار توبه ويستونکې مُصرِ ندى	۵۰
۴۳	د علامه آلوسي رحمه الله تحقيق	۵۱
۴۳	د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق	۵۲
۴۴	وعيد	۵۳
۴۴	د توبې طريقه	۵۴
۴۴	د امام قرطبي رحمه الله تحقيق	۵۵
۴۵	د حضرت علي رضی الله عنه نه پوښتنه	۵۶
۴۶	فقهی مسائل	۵۷
۴۶	اوله مسئله: حقوق العباد تش په توبه نه معاف کيږي	۵۷
۴۶	د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق	۵۸
۴۷	د امام نووي رحمه الله تحقيق	۵۹
۴۷	دويمه مسئله: د هرې گناه نه توبه د همغې گناه موافق وي	۶۰
۴۷	د صاحب د هدايې وينا	۶۱
	دريمه مسئله: که حقدار ته خپل حق واپس نکړي نو قيامت کې به دده نه نيکي اخيستلې شي.	۶۲
۴۷		
۴۸	څلورمه مسئله: که صاحب د حق وفات يا معلوم نوي د هغې نه د توبې طريقه	۶۳
۴۹	د امام غزالي رحمه الله وينا	۶۴

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۴۹	پنجمه مسئله : په توبې سره حرام مال نه حلالیږي .	۶۵
۴۹	شپږمه مسئله : په کوچني والي کې د شوي گناه حکم	۶۶
۵۰	خلاصه	۶۷
۵۱	د توبې په باره کې نور معتمد واقعات	۶۸
۵۱	د کفل د توبې واقعه	۶۹
۵۲	خلوینست کاله د الله ﷻ د نافرمانی کوونکي کس د توبې واقعه	۷۰
۵۴	د شرابو په سرکه باندې بدلیدلو واقعه	۷۱
۵۵	د یو کفن گش د توبې قبلیدلو واقعه	۷۲
۵۸	په توبه کوونکي ځوان باندې د ورپځی د سوري واقعه	۷۳
۵۹	د قارون په واقعه کې عبرت	۷۴
۶۱	د یو شرابي د توبې واقعه	۷۵
۶۲	واقعه : په معافي غوښتلو سره په هماغه ځای گناه معاف کیدل	۷۶
۶۳	د زاذان سندرغاري د توبې واقعه	۷۷
۶۵	۲ . د الله جل جلاله رحمت او مهرباني	۷۸
۶۸	د الله ﷻ سل رحمتونه دي	۷۹
۶۹	د الله ﷻ رحمت په دنیا کې هر شي ته عام دی	۸۰
۷۰	د بني اسرائیلو د یو کفن کش واقعه	۸۱
۷۱	د الله ﷻ رحمت په غضب غالب دی	۸۲
۷۲	د الله ﷻ په خپلو بندگانو باندې د مورنه ډیر مهربانه دی	۸۳
۷۳	واقعه	۸۴
۷۴	د مورد شفقت واقعه	۸۵
۷۵	د یو مجوسي د اسلام قبلولو واقعه	۸۶

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۷۶	د الله ﷻ مهرباني	۸۷
۷۷	ديغمير عليه السلام نه ديوي بنجي پوښتنه	۸۸
۷۹	يواحي د توحيد په گواهي ورکولو سره د الله ﷻ بي شمار نعمتونه	۸۹
۸۲	حديث قدسي	۹۰
۸۲	حضرت داؤد عليه السلام ته د الله جل جلاله وحي	۹۱
۸۳	د يوحنا شرابي د حفاظت واقعہ	۹۲
۸۵	د بني اسرائيلو د يو بزرگ واقعہ	۹۳
۸۶	الله ﷻ د ير صبر کوونکي ذات دی	۹۴
۸۶	حديث قدسي	۹۵
۸۷	د الله ﷻ نه ديري او اميد فضيلت	۹۶
۸۷	د قيامت په ورځ مومنانو ته د الله ﷻ اوله خبره	۹۷
۸۸	الله ﷻ نه د بنده اميد لرلو په وجه جنت ته داخليدل	۹۸
۹۰	د قيامت په ورځ د الله ﷻ رحم	۹۹
۹۱	د الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کيدل ندي پکار	۱۰۰
۹۲	د حضرت موسی عليه السلام د الله ﷻ نه سوال	۱۰۱
۹۳	نور خلق د الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کول ندي پکار	۱۰۲
۹۵	د يو شاعر وينا	۱۰۳
۹۵	الله جل جلاله په خپل بنده دیر مهربانه دی	۱۰۴
۹۶	د ازغي داري خانکي په لري کولو سره مغفرت	۱۰۵
۹۶	په تېري سپي باندي اوبو څکلو سره مغفرت	۱۰۶
۹۷	د زبيده خاتون د مغفرت واقعہ	۱۰۷
۹۹	د امام ابوداؤد رحمه الله د مغفرت واقعہ	۱۰۸

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۱۰۹	ضروري تنبيه	۱۰۰
۱۱۰	سپن گيري سړي ته هم د الله ﷻ نه حياء په كار ده	۱۰۱
۱۱۱	د الله ﷻ د رحمت په باره كې نور زړه پورې	
۱۰۳	معتمد واقعات :	
۱۰۳	د قيامت په ورځ د گناهونو نهه نوي (۹۹) دفترونه معاف كيدل	۱۱۲
۱۰۵	د الله ﷻ په نزد د سپين گيري مسلمان قدر	۱۱۳
۱۰۶	د يو بانړه د شفاعت په وجه مغفرت	۱۱۴
۱۰۷	د قيامت په ورځ د الله رب العزت د يو بنده سره مكالمه	۱۱۵
۱۰۹	د يو مچ سره د احسان كولو په وجه مغفرت	۱۱۶
۱۱۱	۲ . د گناهونو نقصانات :	
۱۱۳	د گناهونو ضرر او نقصان زيات دى	۱۱۸
۱۱۴	د مخكينې قومونو د هلاكت وجه گناهونه وو	۱۱۹
۱۱۴	د بعضو هلاك شوو قومونو اجمالي تذكره	۱۲۰
۱۱۶	عبرت	۱۲۱
۱۱۶	گناه ته گناه نه ويل خطرناك دي	۱۲۲
۱۱۶	د حضرت آدم عليه السلام د توبې قبليدو وجه	۱۲۳
۱۱۷	د ابليس د لعنتي كيدو وجه	۱۲۴
۱۱۹	د مريض مثال	۱۲۵
۱۱۹	حضرت عزيز عليه السلام ته وحى	۱۲۶
۱۲۰	د اصحاب السبت د هلاكت واقعه	۱۲۷
۱۲۲	د گناه كولو سبب	۱۲۸
۱۲۲	اول مثال	۱۲۹
۱۲۲	دويم مثال	۱۳۰

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۱۲۳	د يو ځوان واقعہ	۱۳۱
۱۲۴	د صحابه کرامو د نظرونو بنسکته ساتلو واقعہ	۱۳۲
۱۲۵	د سليمان بن يسار رحمہ اللہ د گناه نه د بچ کيدلو واقعہ	۱۳۳
۱۲۷	د امام غزالي رحمہ اللہ وينا	۱۳۴
۱۲۷	د گناهونو د نيوي تقصانات :	۱۳۵
۱۲۷	۱. د الله ﷻ په نزد بې قدره کيدل	۱۳۶
۱۲۸	حضرت جبريل عليه السلام ته د الله ﷻ فرمان	۱۳۷
۱۲۸	د حضرت ابو الدرداء رضی اللہ عنہ وينا	۱۳۸
۱۲۹	د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا وينا	۱۳۹
۱۲۹	د مجاهد بن عوض رحمہ اللہ وينا	۱۴۰
۱۲۹	د يو شاعر وينا	۱۴۱
۱۳۰	۲. په زمکه کې فساد خوريدل	۱۴۲
۱۳۱	دا معلومول، چې دا مصيبت عذاب دی او که امتحان؟	۱۴۳
۱۳۱	د شاه ولي الله رحمہ اللہ تحقيق	۱۴۴
۱۳۱	د مولانا اشرف علي تھانوي رحمہ اللہ تحقيق	۱۴۵
۱۳۲	۳. د زړه اطمینان ختميدل، او ژوند تنگيدل	۱۴۶
۱۳۳	۴. د عبادت نورانيت ختميدل	۱۴۷
۱۳۳	اول مثال	۱۴۸
۱۳۴	دويم مثال	۱۴۹
۱۳۴	د امام مالک رحمہ اللہ وصيت	۱۵۰
۱۳۵	۵. د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ د لعنت مستحق کيدل	۱۵۱
۱۳۵	په کافرانو او ظالمانو لعنت	۱۵۲
۱۳۵	په شرابي لعنت	۱۵۳
۱۳۶	په سوډ اخیستونکي او ورکوونکي لعنت	۱۵۴

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۱۳۶	په رشوت اخیستونکي او ورکوونکي لعنت	۱۵۵
۱۳۷	د بعضو گناهونو په وجه په بنځو لعنت	۱۵۶
	د بنځو سره مشابهت کوونکو سرو، او د سرو سره مشابهت کوونکو بنځو باندې لعنت	۱۵۷
۱۳۸		
۱۳۸	په مري ژړا کوونکو بنځو باندې لعنت	۱۵۸
۱۳۸	په لوطي او عاق الوالدين لعنت	۱۵۹
۱۳۹	نور د لعنت واله گناهونه	۱۶۰
۱۴۰	عبرت	۱۶۱
۱۴۰	په گناهگار باندې نور مخلوقات هم لعنت وايي	۱۶۲
۱۴۰	۶. د دشمنان خدای وارث جوړیدل	۱۶۳
۱۴۱	۷. معیت الهي (د الله ﷻ امداد) ختمیدل	۱۶۴
۱۴۱	د نیکانو سره د الله ﷻ د امداد مثالونه	۱۶۵
۱۴۱	اول مثال: په غار شور کې د الله ﷻ معیت	۱۶۶
۱۴۲	دویم مثال: د حضرت موسیٰ ﷺ سره د الله ﷻ معیت	۱۶۷
۱۴۳	۸. د فرېستو د دعاگانو نه محرومه کیدل	۱۶۸
۱۴۴	۱۰. د مخ روټو ختمیدل، او عقل کمزورې کیدل	۱۶۹
۱۴۵	دامام شافعي رحمه الله خپل استاذ ته د حافظې د کمزورتیا شکایت	۱۷۰
۱۴۶	۱۱. بار بار گناه کولو سره د توبې توفیق نه ملاوېږي	۱۷۱
۱۴۷	۱۲. د الله ﷻ حفاظت نه وتل، او شیطان پری مسلط کیدل	۱۷۲
۱۴۷	۱۳. اندامونه باطني نجس او بدبویه کیدل	۱۷۳
۱۴۹	۱۴. د بعضو گناهونو اثر واپس په دده او دده په کور واله راضي	۱۷۴
۱۴۹	د زرگرد بنځې واقع	۱۷۵

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۱۵۱	د گناهونو آخروي نقصانات :	۱۷۶۰
۱۵۲	د هرې گناه نقصان شته	۱۷۷
۱۵۳	واقعه : د گناه نه د بچ کيدو په وجه د بدن نه د مُشکو خوشبوئي تلل	۱۷۸
۱۵۴	د الله ﷻ د نافرمانۍ نه د يو ځوان توبه	۱۷۹
۱۵۷	واقعه : د جهنم د ويرې نه د يو غر ژړا	۱۸۰
۱۵۸	د بعضو شېو جوابونه :	۱۸۱
۱۵۹	۱. الله ﷻ غفور رحيم دى ، توبه به او باسم	۱۸۲
۱۵۹	۲. اوس لا ځوان يم ، چې بودا شم بيا به توبه او باسم	۱۸۳
۱۶۰	۳. دا گناه زما په تقدير کې ليکلې وه	۱۸۴
۱۶۱	۴. که په قسمت کې مې جنت وي نو جنت ته به لاړ شم ، او که جهنم وي نو جهنم ته به ځم	۱۸۵
۱۶۱	۵. الله ﷻ مستغني ذات دى ، هغه ته زموږ د اعمالو هيڅ ضرورت نشته	۱۸۶
۱۶۲	۶. موږ د فلاني بزرگ اولاد يو ، يا د هغه مريدان يو	۱۸۷
۱۶۳	۷. موږ نورو ته نصيحت کوو ، يا موږ ته گناه ختمونکي اعمال معلوم دي	۱۸۸
۱۶۴	۸. د ډيرو چلو او مجاهدو په وجه اوس موږ ته د اعمالو هيڅ ضرورت نشته	۱۸۹
	په گناهگارانو باندې د نزول عذاب نور معتمد او	۱۹۰
۱۶۷	زړه پورې واقعات :	
۱۶۹	په مخکيني امتونو د عذاب بيان	۱۹۱
۱۶۹	د حضرت نوح ﷺ د قوم انجام	۱۹۲
۱۷۰	د حضرت صالح ﷺ د قوم (ثموديانو) انجام	۱۹۳

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۱۷۱	د حضرت هود <small>عليه السلام</small> د قوم (عاديانو) انجام	۱۹۴
۱۷۲	د حضرت لوط <small>عليه السلام</small> د قوم انجام	۱۹۵
۱۷۴	د حضرت شعيب <small>عليه السلام</small> د قوم انجام	۱۹۶
۱۷۵	د فرعون او دده د ملگرو انجام	۱۹۷
۱۷۷	د ابرهه او دده د ملگرو انجام	۱۹۸
۱۷۸	د قوم سبا د هلاکت واقعہ	۱۹۹
۱۸۰	ع د علم فضيلت او اهميت	
۱۸۲	د حضرت آدم <small>عليه السلام</small> د خلافت او تعظيم وجه علم و	۲۰۰
۱۸۳	د امام رازي رحمه الله وينا	۲۰۱
۱۸۴	اولنی وحي	۲۰۲
۱۸۵	نبي <small>عليه السلام</small> ته هم د علم د زياتوالي طلب کولو حکم شوي و	۲۰۳
۱۸۵	د علم د اهمت په باره کې واقعہ	۲۰۴
۱۸۶	نبي عليه السلام د تعليم او تدریس مجلس غوره کړو	۲۰۵
۱۸۷	د علمي مجلس فضيلت	۲۰۶
۱۸۸	د حضرت لقمان <small>عليه السلام</small> خپل حوي ته نصيحت	۲۰۷
۱۸۸	علم د انبياو ميراث دي	۲۰۸
۱۹۰	د علم يو باب زده کول د زرو (۱۰۰۰) رکعتو قبول شوو نفلونه ډير بهتر دي	۲۰۹
۱۹۱	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تحقيق	۲۱۰
۱۹۱	لږ علم ډير عمل نه بهتر دي	۲۱۱
۱۹۱	ضروري علم په هر مسلمان باندې فرض عين دي	۲۱۲
۱۹۲	ضروري تنبيه	۲۱۳

۱۹۲	د علم حقیقت	۲۱۴
۱۹۳	په علم او معلوماتو کې فرق دی	۲۱۵
۱۹۴	علم لوی نعمت دی	۲۱۶
۱۹۵	د الله ﷻ په نزد د علم مقام	۲۱۷
۱۹۶	د یو طالب العلم واقعہ	۲۱۸
۱۹۸	د علم باوجود په احساسِ کمتری کې مبتلاء کیدل نه دي په کار	۲۱۹
۱۹۸	علم د الله صفت دی	۲۲۰
۱۹۹	د علم په برکت زړه ور کیدل	۲۲۱
۲۰۰	علم یو قوت دی	۲۲۲
۲۰۱	د علم زده کوونکي د پاره د جنت بشارت او زیرې	۲۲۳
۲۰۲	د علم زده کړه د نقلی عباداتو نه بهتره ده	۲۲۴
۲۰۳	د علم زده کړه او بل ته خودل بهترینه صدقه ده	۲۲۵
۲۰۴	علمي مجالس د جنت باغیچې دي	۲۲۶
۲۰۴	د علم خورولو فائده انسان ته د مرگ نه پس هم رسي	۲۲۷
۲۰۵	د علم په طلب کولو سره گناه معاف کیدل	۲۲۸
۲۰۶	د علم زده کړه بهترین عمل دی	۲۲۹
۲۰۷	علم د مال نه په اووه (۷) وجوهاتو سره بهتر دی	۲۳۰
۲۰۸	علم الله ﷻ خپلو خاصو بندگانو ته ورکوي	۲۳۱
۲۰۹	د علم د حصول جذبه فطري ده	۲۳۲
۲۰۹	د علم د حصول د پاره کوشش په کار دی	۲۳۳
۲۱۱	د علم د حصول د پاره تکلیفونه برداشت کول	۲۳۴
۲۱۲	د امام بخاري رحمه الله تکلیفونه برداشت کول	۲۳۵
۲۱۳	د امام شافعي رحمه الله د دین د پاره مشقت برداشت کول	۲۳۶
۲۱۳	د شاه عبدالقادر رائي پوري رحمه الله واقعہ	۲۳۷

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۲۳۸	د تقرير خلاصه	۲۱۴
۲۳۹	فقهی مسائل	۲۱۵
۲۴۰	اوله مسئله : د فرض عين علم تعين	۲۱۵
۲۴۱	دويمه مسئله : كه والدين بچې د علم نه منع كوي د هغې حكم	۲۱۶
۲۴۲	دريمه مسئله : د دين تبليغ فرض كفايه دى	۲۱۷
۲۴۳	څلورمه مسئله : دُنياوي فنون علم نه دى	۲۱۷
۲۴۴	د علم د اهميت متعلق نور معتمد واقعات	۲۱۹
۲۴۵	د علم د حصول شوق	۲۱۹
۲۴۶	د امام ابويوسف رحمه الله د علم سره شوق	۲۱۹
۲۴۷	د زنگدن په حالت كې علمي مشغله	۲۱۹
۲۴۸	د امام محمد رحمه الله د علم د حصول شوق	۲۲۰
۲۴۹	د بقيع بن مخلد رحمه الله د علم شوق	۲۲۱
۲۵۰	د امام مسلم رحمه الله د مطالعې شوق	۲۲۲
۲۵۱	د علامه ابن جوزي رحمه الله د مطالعې شوق	۲۲۲
۲۵۲	د علامه جاحظ بصري رحمه الله علمي شوق	۲۲۳
۲۵۳	د يوطالب العلم د مطالعې سره سخته مينه	۲۲۳
۲۵۴	د شاه عبدالعزیز رحمه الله علمي شوق	۲۲۴
۲۵۵	د علامه ابن تيميه رحمه الله د سبق سره مينه	۲۲۵
۲۵۶	د مولانا انور شاه کشميري رحمه الله علمي حرص	۲۲۵
۲۵۷	د علامه منذري رحمه الله د احاديثو سره مينه	۲۲۶
۲۵۸	د علم د زده كړې د پاره علمي سفرونه كول	۲۲۷
۲۵۹	د حضرت ابو ايوب انصاري <small>رضي الله عنه</small> د يو حديث د پاره څلويښت ورځې سفر كول	۲۲۷
۲۶۰	صرف د حديث سند او چتولو د پاره نهه سوه ميله لرې سفر كول	۲۲۷
۲۶۱	د امام ابو حاتم رازي رحمه الله علمي سفرونه كول	۲۲۸

۲۲۹	د علم په زده کړه کې خوارې او محنت کول	۲۶۲
۲۳۰	د حضرت ابوهریره <small>رضي الله عنه</small> ولېره برداشت کول	۲۶۳
۲۳۰	د امام بخاري رحمه الله مشقت برداشت کول	۲۶۴
۲۳۱	د امام طبري رحمه الله محنت	۲۶۵
۲۳۱	د امام ابو حاتم رازي رحمه الله مشقت برداشت کول	۲۶۶
۲۳۲	د شيخ عبدالقادر جيلاني رحمه الله مشقت برداشت کول	۲۶۷
۲۳۴	د امام ابن جوزي رحمه الله محنت	۲۶۸
۲۳۴	په درې ديرش (۳۳) کاله کې صرف اته (۸) مسئلې زده کول	۲۶۹
۲۳۸	د طالب علمي په دوران کې اکثر تکليفونه وي	۲۷۰
۲۳۹	د نايينا کسانو علمي کارنامې	۲۷۱
۲۴۰	ه . د علماؤ او طلباؤ مقام	
۲۴۲	د علماؤ مقام	۲۷۲
۲۴۲	الله <small>تعالى</small> د علماؤ درجې او چټوي	۲۷۳
۲۴۲	د عالم درجه په عامو مومنانو باندې او وده سوه (۷۰۰) درجې زياته ده	۲۷۴
۲۴۳	د عالم فضيلت په عايد باندې زيات دى	۲۷۵
۲۴۴	واقعہ:	۲۷۶
۲۴۴	عالم او غير عالم سره برابر نه دي	۲۷۷
۲۴۵	الله <small>تعالى</small> دخپلې او د فرستو دگواهي سره د علماؤ گواهي هم يو حاي ذکر کړې	۲۷۸
۲۴۶	د حافظ ابن کثير رحمه الله وينا	۲۷۹
۲۴۶	د عالم ذکر په دويمه مرتبه کې	۲۸۰
۲۴۶	د علماؤ مغفرت	۲۸۱
۲۴۷	د امام محمد رحمه الله د مغفرت واقعہ	۲۸۲

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۲۴۷	د سيويو د مغفرت واقعہ	۲۸۳
۲۴۸	علماء د الله ﷻ نه ويريږي	۲۸۴
۲۴۹	اهل علمو ته دُعا	۲۸۵
۲۵۰	رسول الله ﷺ هم اهل علمو ته دُعا کړې	۲۸۶
۲۵۱	د قيامت په ورځ به د علماو سپاهي د شهيدانو په وينې ډرنه وي	۲۸۷
۲۵۱	په معاشره کې د علماؤ مقام	۲۸۸
۲۵۲	د علماو ضرورت	۲۸۹
۲۵۳	عالم به د قيامت په ورځ شفاعت کوونکې وي	۲۹۰
۲۵۳	د فقيهه درجه	۲۹۱
۲۵۵	په مخ د زمکه فقهاء او علماء اولياء الله دي	۲۹۲
۲۵۵	انسان صرف هغه دې چې علم ورسره وي	۲۹۳
۲۵۶	د علماؤ تعظيم په کار دی	۲۹۴
۲۵۸	صحابه کرام او د استاذ ادب	۲۹۵
۲۵۹	په خبرو کې هم د ادب لحاظ په کار دی	۲۹۶
۲۶۰	حضرت موسى عليه السلام ته تنبيه	۲۹۷
۲۶۱	د علمي اختلاف باوجود د يو بل ډير ادب کول	۲۹۸
۲۶۱	د حضرت علي <small>عليه السلام</small> وينا	۲۹۹
۲۶۲	حديث د حضرت جبرائيل عليه السلام	۳۰۰
۲۶۲	امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله او د استاذ ادب	۳۰۱
۲۶۲	مولانا عبدالقدوس گنگوهي رحمه الله او د استاذ ادب	۳۰۲
۲۶۵	د استاذ د ځوي ادب کول	۳۰۳
۲۶۵	د عالم سره د ناستې فضيلت	۳۰۴
۲۶۶	د عالم مخ ته کتل عبادت دی	۳۰۵
۲۶۷	د علماؤ سره د محبت فائده	۳۰۶

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۲۶۸	د عالم وفات كيدل لويه حادثه ده	۳۰۷
۲۶۹	د علماو پورې توقي كوونكې كس منافق دى	۳۰۸
۲۷۰	علماؤ ته د تكليف رسوونكو خلقو سزا	۳۰۹
۲۷۱	د مرزا مظهر جان جانان د قاتل بدترين انجام	۳۱۰
۲۷۱	امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله پسي د بذر د ويلو سزا	۳۱۱
۲۷۲	د عالم د توهين سخته سزا	۳۱۲
۲۷۴	د بزرگانو اړ نيكانو نه د مخ اړوونكي كس انجام	۳۱۳
۲۷۵	د اهل علمو سره د احسان كولو فائده	۳۱۴
۲۷۶	د طالب العلم مقام	۳۱۵
۲۷۶	فرينتي طالب العلم ته خپلې وزرې غوروي	۳۱۶
۲۷۶	د امام قرطبي رحمه الله تحقيق	۳۱۷
۲۷۶	په حديث پورې د مسخره كوونكي سړي سزا	۳۱۸
۲۷۸	په حديث كې د شك كوونكي كس انجام	۳۱۹
۲۷۸	طالب العلم ته د حج ثواب حاصليدل	۳۲۰
۲۸۰	د علم د زده كړې په وخت د وفات كيدونكي كس مرتبه	۳۲۱
۲۸۰	د علم حاصلولو شوق	۳۲۲
۲۸۱	د طالب العلم مقام	۳۲۴
۲۸۲	د طالب العلم د دعا قبليدو واقعده:	۳۲۵
۲۸۳	د خواجه باقي بالله رحمه الله د دين د طالبانو نه د دعا درخواست	۳۲۶
۲۸۵	د احاديثو په طالبانو د انواراتو راوړيدل	۳۲۷
۲۸۶	د تقرير خلاصه	۳۲۸
۲۸۶	فقهې مسائل	۳۲۹
۲۸۷	اوله مسئله: علماؤ سره د بغض لرونكي اودوى ته د كنخل كوونكي كس حكم	۳۳۰
۲۸۷	دويمه مسئله: ديني كتابونو ته بهي اودسه د لاس وروړلو حكم	۳۳۱
۲۸۸		

نمبر شمار	موضوع	صفحه
۳۳۲	د اهل علمو د پاره د عبرت نه دک نور معتمد واقعات:	۲۸۹
۳۳۳	۱. د اهل علمو د پاره استقامت په کار دي:	۲۸۹
۳۳۴	د شيخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن ديوبندي رحمه الله قرياني	۲۸۹
۳۳۵	د حضرت مولانا غلام غوث هزاروي رحمه الله د دين د حفاظت د پاره قرياني	۲۹۱
۳۳۶	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله استقامت	۲۹۳
۳۳۷	۲. د اهل علمو د پاره احتياط په کار دي:	۲۹۵
۳۳۸	حسن بصري رحمه الله ته د يو ماشوم نصيحت	۲۹۵
۳۳۹	د امام بخاري رحمه الله احتياط	۲۹۵
۳۴۰	۳. د اهل علمو د پاره تواضع او عاجزي په کار ده:	۲۹۷
۳۴۱	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تواضع	۲۹۷
۳۴۲	د مولانا رشيد احمد گنگوهي رحمه الله تواضع	۲۹۸
۳۴۳	د بايزيد بسطامي رحمه الله تواضع	۲۹۸
۳۴۴	د حاجي امداد الله مهاجر مكي رحمه الله تواضع	۲۹۹
۳۴۵	د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله تواضع	۲۹۹
۳۴۶	۴. د علم سره ادب په کار دي:	۳۰۱
۳۴۷	د علامه انور شاه کشميري رحمه الله ادب	۳۰۱
۳۴۸	د شيخ الاسلام مولانا حسين احمد مدني رحمه الله ادب	۳۰۲
۳۴۹	د شيخ الهند مولانا محمود الحسن ديوبندي رحمه الله ادب	۳۰۳
۲۵۰	د استاذ ادب داسي په کار دي	۳۰۴
۲۵۱	د استاذ خپلي په سراينسودل	۳۰۴
۲۵۲	د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ادب	۳۰۵
۲۵۳	هر استاذ ته د قدر په نظر کتل په کار دي	۳۰۶
۲۵۴	امام مالک رحمه الله او د احاديثو ادب	۳۰۷
۲۵۵	د احاديثو د ادب په وجه مقبوليت	۳۰۷

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۳۰۸	د بې ادبۍ په وجه انسان د علمي فيض نه محرومه کيږي	۲۵۶
۳۰۸	د استاذ د بې ادبۍ په وجه د علم نه محرومه کيدل	۲۵۷
۳۰۹	علماء د انبياو وارثان دي	۲۵۸
۳۱۱	۵. د علم سره استغناء په کار ده :	۲۵۹
۳۱۲	د حضرت سالم رحمه الله استغناء	۲۶۰
۳۱۳	د مولانا قاسم نانوتوي رحمه الله استغناء	۲۶۱
۳۱۴	۱. د درود شريف فضيلت او اهميت	۲۶۲
۳۱۶	د علامه اسماعيل حقي رحمه الله تحقيق	۲۶۳
۳۱۷	د علامه آلوسي رحمه الله تحقيق	۲۶۴
۳۱۸	د درود شريف فضائل	۲۶۵
۳۱۸	۱. د الله ﷻ د رحمت ذريعه ده	۲۶۶
۳۲۰	حضرت موسى عليه السلام ته وحي	۲۶۷
۳۲۰	۲. د نبي عليه السلام د شفاعت ذريعه ده	۲۶۸
۳۲۱	د فقيه ابوالليث ثمرقندي رحمه الله وينا	۲۶۹
۳۲۱	۳. د نيكيو د زياتوالي د گناهونو د مغفرت او د مرتبې د اوچتوالي ذريعه ده	۲۷۰
۳۲۲	د درود شريف په وجه د امام شافعي رحمه الله مغفرت	۲۷۱
۳۲۲	د درود شريف په وجه د يو کاتب مغفرت	۲۷۲
۳۲۳	د درود شريف په وجه د يو گناهگار مغفرت	۲۷۳
۳۲۳	۴. د نبي کریم ﷺ سره د نزديکت ذريعه ده	۲۷۴
۳۲۴	۵. د مصيبتونو او غمونو د ازالې ذريعه ده	۲۷۵
۳۲۵	د درود شريف په برکت د مصيبت نه د نجات واقع	۲۷۶
۳۲۷	۶. د دعا قبلیدو ذريعه ده	۲۷۷
۳۲۹	اهم نکته	۲۷۸

صفحہ	موضوع	نمبر شمار
۳۲۹	د درود شریف نہ بغیر دُعا نہ قبلیری	۲۷۹
۳۳۰	۷. د درود شریف پہ وجہ اعزاز	۲۸۰
۳۳۰	نبی کریم ﷺ د درود ویونکی خُله چَپ (بُکُل) کرې	۲۸۱
۳۳۱	د یو درود شریف د ثواب پہ وجہ د غوندې مقبرې والہ نہ عذاب پورته کیدل	۲۸۲
۳۳۳	د درود شریف نہ ویلو نقصانات	۲۸۳
۳۳۳	۱. د نبی کریم ﷺ د خیرو سبب دی	۲۸۳
۳۳۳	۲. د حضرت جبرائیل الیکم د بَد دُعایِ ذریعہ ده	۲۸۴
۳۳۵	۳. د رسول اللہ ﷺ نوم مبارک اوریدو نہ روستو درود نہ ویل بُخل دې	۲۸۵
۳۳۶	د نبی الیکم نوم مبارک سره درود نہ لیکونکی ته وعید	۲۸۶
۳۳۷	۴. د جنت نہ دمحرومتیا سبب دی	۲۸۷
۳۳۷	۵. پد قیامت کې د پنبیما تیا سبب دی	۲۸۸
۳۳۹	د درود شریف متعلق فقہی مسائل :	۲۸۹
۳۳۹	مسئلہ ۱:	۲۹۰
۳۴۰	مسئلہ ۲:	۲۹۱
۳۴۰	مسئلہ ۳:	۲۹۲
۳۴۰	مسئلہ ۴:	۲۹۳
۳۴۲	مسئلہ ۵:	۲۹۴
۳۴۲	مسئلہ ۶:	۲۹۵
۳۴۲	مسئلہ ۷:	۲۹۶
۳۴۳	د درود شریف متعلق نور بہترین واقعات :	۲۹۷
۳۴۳	د درود ویونکی د قبر او کور نہ د مُشکو خوشبوی تلل	۲۹۸
۳۴۳	حضرت موسی الیکم ته وحی	۲۹۹

صفحه	موضوع	نمبر شمار
۳۴۴	د درود شريف په وجه حاجتونه پوره كړي	۳۰۰
۳۴۵	د حضرت حواء رضی اللہ عنہا په مہر كې درود شريف مقررول	۳۰۱
۳۴۵	د درود شريف په برکت د يوې فرېستې معاف كيدل	۳۰۲
۳۴۷	خوشخبري	۳۳۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سريزه

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ وَعَلَّمَهُ الْبَيَانَ ، أَرْسَلَ الرُّسُلَ وَالْأَنْبِيَاءَ لِهَذَا آيَتِهِ وَسَعَادَتِهِ فِي كُلِّ جِيلٍ وَزَمَانٍ .

وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ قَالَ : " أَنَا خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ وَلَا نَبِيَّ بَعْدِي ، وَعُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ ، وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا " هَذَا آيَةٌ وَرَحْمَةٌ لِلْإِنْسِ وَالْجَانِ ، وَشَرَفَ الْعُلَمَاءِ بِوَرَاثَةِ الرُّسُلِ وَالْأَنْبِيَاءِ لِتُبَلِّغَ مَا أُنزِلَ إِلَيْهِ بِالْقَوْلِ وَاللِّسَانِ .

وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ هُمْ مَعَايِزُ الْحَقِّ فِي الْعِلْمِ وَالْإِيمَانِ ، وَعَلَى مَنْ تَبِعَهُ وَتَبِعَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْجَزَاءِ وَالْإِحْسَانِ . وَبَعْدُ !

الله تعالی په مخ د زمکه انسانان پیدا کړل ، د دوي د رُشد او هدايت لپاره يې دوي ته پيغمبران راووليږل ، چې دا سلسله د حضرت آدم عليه السلام نه شروع او په حضرت محمد صلی الله عليه وسلم باندې ختمه شوې ، ددې نه وروسته د امت عالمان به تر قيامته پورې دا دين خلکو ته رسوي او همدوي د دين په رسولو کې د پيغمبرانو عليهم السلام وارثان هم دي . پيغمبرانو عليهم السلام به د وعظ او نصيحت د لارې خلک دين ته رابلل ، او الهي پيغامونه به يې خلکو ته رسول ، الله تعالی فرمايي :

﴿ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ﴾ (۱)

البته د امت د علماو د دعوت او تبليغ د پاره نور مختلف ذرايع هم شته ، کله په خولي سره وعظ او نصيحت وي ، کله په قلم سره د کتابونو او جرائدو وغيره په شکل کې وي ، خو په دې ذرائعو کې عامه او مؤثره ذريعه کومه چې د پيغمبرانو عليهم السلام معمول هم وو هغه وعظ ، تقرير او خطابت دی چې په مختلفو مواقعو کې علماء خلکو ته وعظ او نصيحت کوي ، الهي او نبوي پيغامونه خلکو ته رسوي .

په وعظ او نصيحت سره د خلکو افکار بدلېږي ، صورت او سيرت بدلېږي ، جامعه او ټولنه بدلېږي ، نظام بدلېږي او د خلکو شقاوت په سعادت بدلېږي .

لهذا دا ضروري ده چې واعظ او خطيب بايد داسې وعظ وکړي چې د خلکو فکرونه د بې دينۍ نه ديندارۍ طرف ته راواړوي ، د خلکو په صورت او سيرت کې نیک بدلون راشي ، جامعه د نیکو خلکو نه عبارت وگرځي ، د ټولني شقاوت په سعادت بدل شي ، د علاقې ، وطن او ملک نظام بدل شي .

او دا هغه وخت کيدې شي چې د علماؤ سره د وعظ او نصيحت لپاره داسې علمي آثار موجود وي چې په هره موضوع کې د علماو علمي ضرورتونه پوره کړي .

په هر وخت کې ديني عالمانو د وعظ او نصيحت په هکله مؤثرې ليکنې کړي ، خصوصاً په عربي او اردو کې ډير مفصل او تحقيقي کتابونه موجود دي . البته په پښتو ژبه کې زما د علم مطابق داسې جامع او تحقيقي اثر وجود نه لري چې په ليدو يې علمي تنده ماته شي .

نو دا ضروري ده چې داسې يو کتاب ترتيب شي چې د مساجدو امامانو او خطيبانو ته په آسانه د علمي او مؤثر تقرير مواد برابر شي ، ترڅو مسلمانان د ديني احکاماتو او معلوماتو نه مستفيد شي او عمل پرې وکړي .

که يو طرفته په علمي دنيا کې نظر وکړو نو د علم د زوال او انحطاط دور دی ، د اهل علمو همتونه ، استعدادونه او شوقونه دومره ضعيفه شوي چې د مساجدو زيات امامان او خطيبان د فن معتمد او علمي کتابونه ، نه مطالعه کوي ، بلکه په رسالو او سرسري معلوماتو اکتفاء کوي او وخت پرې تيروي ، بلکه ډير علماء خو تقليدي بيانونه کوي ، د يو عالم انداز خپل کړي او د هماغه نه اوريدلي معلومات د هماغه په انداز کې بيانوي .

بل طرفته که وگورو نو د افراط او تفريط دور دی ، بعضې علماء يواځې فضائل بيانوي چې په نتيجه کې خلکو ته په گناهونو جرأت حاصل شو ، يواځې په مستحباتو تکیه کوي ،

او بعضې علماء په وعظ و تقرير کې دومره سختي کوي چې په اوريدو يې خلک د الله تعالی د رحمت نه مايوسه شي ، د الله تعالی سره تعلق پرېږدي ، او د خپل خالق نه پردي شي ، په وعظ کې هغه مناسب توازن ختم شوې کوم چې د دين د اسلافو او اکابرو په وعظ کې ؤ ، نتيجه يې دا شوه چې د وعظ په اوريدو سره په خلکو کې هغه بدلون نه راځي کوم چې مناسب وي .

زما عاجز بنده په زړه کې دا داعيه او تمنا د ډير وخت نه موجوده وه چې زه په دې موضوع يوه داسې علمي او تحقيقي ليکنه وکړم چې د ذکر شوو ټولو مشکلاتو حل او جواب په کې موجود وي ، د قرآن کریم په آيتونو ، نبوي احاديثو او د امت د اسلافو او اکابرو علماو په قيمتي

ارشاداتو مشتمل وي. که یو طرف ته دداسې ليکنې ضرورت او اهميت ډيرو خو بل طرف ته زما علمي استعداد د دارنگې گران پيچيده علمي خدمت ايجاب نه کولو .

البته ددې نه وړاندې چې کله زما يوه رساله د " الْأَسْمَلَةُ وَالْأَجْوِبَةُ الْفَاضِلَةُ لِتَشْمَعِيذِ الْأَذْهَانِ الْكَامِلَةِ " په نامه په علمي محضر کې وجود ته راغله، نو په علمي حلقو کې په ډير کم وخت کې د ډيرې استفادې سبب وگرځيده، او په خواصو او عوامو کې يې د توقع نه زيات مقبوليت حاصل کړ، آن تر دې چې اردو او فارسي ته ترجمه او چاپ شوه، چې دې سره زما حوصله او چته شوه او په دې پيچيده موضوع د ليکنې جرأت راته حاصل شو .

نو په دې خاطر چې په علمي ميدان کې موجوده کمې پوره شي، په علمي حلقو کې علماو، امامانو او خطيبانو ته فائده وشي، د هرې موضوع په هکله عام مسلمانان د قرآني آيتونو، نبوي تعليماتو، او د اکابرو د ارشاداتو نه خبر شي، په وعظ او نصيحت کې توازن پيداشي، افراط او تفريط ختم شي، دوغظ نه مطلوبه نتيجه ترلاسه شي، دې او دپته ورته نورو وجوهاتو له مخې مو په مهربان ذات توکل وکړ او د يوې داسې علمي او تحقيقي مسودې په تيارولو مو شروع وکړه چې د اهل علمو علمي تنده پرې ماتيري او ددې دپاره مونوم کيښود " إِصْلَاحِي مُدَلِّلٌ تَقْرِيرُوه " .

الله تعالی دې اسم او مُسمی سره مطابق وگرځوي، او الله تعالی دې زما دا علمي خدمت په خپل دربار کې قبول او منظور کړي، زما او زما د والدينو، استاذانو، مشرانو او د ټول امت مسلمه لپاره دې د مغفرت ذريعه او د فلاح و نجات سبب وگرځوي، او الله تعالی دې د علماو، طلباو، امامانو، خطيبانو، مقررینو او عامو مسلمانانو لپاره د ډيرې فائدي او اصلاح ذريعه وگرځوي. وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ .

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ .

إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

ابوالشمس نور الهدى عفي عنه

د کتاب ځانگړتياوې

- ددې کتاب په ليکنه کې مې د لاندیني خبرو لحاظ ساتلې :
۱. په هره موضوع کې مې د قرآن کریم آیتونه او د هغې تفسیر او تشریح د مختلفو تفاسیرو نه، سره د حوالې نقل کړي .
 ۲. د هرې موضوع سره مناسب احاديث مې د عربي عبارت ، ترجمې او تشریح سره ، د احاديثو د معتمدو کتابونو نه نقل کړي .
 ۳. د هرې موضوع متعلق مسائل مې د معتمدو باوري کتابونو او نورو شروخاتو نه نقل کړي ، او فقهي مسائلو کې مې د فقهاو کتابونو او فتاواو ته رجوع کړې .
 ۴. د سامعینو په ذهنونو کې د مضمون په ښه طریقه سره اچولو ، او د خلقو د دلچسپۍ دپاره مې د موقع مناسب د هرې موضوع سره مستند او د عبرت نه ډک واقعات را نقل کړي .
 ځکه د عمل جذبه راپیدا کولو دپاره چې واقعاتو ته کوم اهمیت حاصل دی هغه هر عاقل ته دروښانه ورځې په شان ښکاره دی .
 - بل دا چې معتمد واقعات یو قسم روحاني غذا هم ده ، او د انسان په فطرت کې هم دا خبره داخله ده چې په مثال یا واقعي سره کومه خبره بیان شي هغه دده پته پوهه کې زړ راځي .
 دغه وجه ده چې د قرآن کریم څو حصه په واقعاتو او امثالو هم مشتمله ده ، ځکه په تیرو واقعاتو کې د انسان دپاره غټ سب ، او عبرت پروت دی .
 ۵. هرې غټې خبرې ته یو عنو ، ورکړې شوي دي .
 ۶. د هرې موضوع په آخر کې ، د همدې موضوع متعلق نور سبق آموز واقعات هم سره د حوالې ذکر شوي چې هر واعظ او مقرر یې دخپل وعظ او تقرير مؤثر گرځولو دپاره دخپلې خوښې مطابق ځانته پکې انتخاب کولې شي .
- په آخر کې زه دا خبره واضح کول غواړم چې زه خو نه څه خاص مقرریم ، او نه په دې خپل کتاب کې بلا فائده د مقفی او مسجع الفاظو راوړلو شوقی یم ، بلکه په عام فهمه او مؤثر انداز کې مې داسې قیمتي علمي ملغلرې د تالیف په تار کې پاتللي چې په لوستو او اوریدو سره یې د انسان علمي تنده ماتېږي .

بسم الله الرحمن الرحيم

د تقرير مؤثر څرځولو د پاره ضروري اصول او آداب

د تقرير او خطابت دا فن چونکه ډير اهميت لري، او بيا خاصکر په دې موجوده دور کې خود علماو او طلباو دپاره ډير زيات ضروري دي، ځکه چې په موجوده وخت کې د علماو ذمه داري نوره هم زياته شوې، هر طرفته فتنې او فسادونه خواره دي. غير مسلمه د مسلمانانو په ذهنونو کې د اسلام متعلق ډير شکوک او شبهات اچوي او مسلمانان گمراه کوي.

نو د تقرير په ذريعه په ډيره آسانه طريقې سره د مسلمانانو اصلاح کيږي، د باطلو عقيدو نه يې نفرت پيدا کيږي او په مسلمان قوم کې د باطل سره د مقابلې قوت هم پيدا کيږي.

لهذا د علماو او طلباو دا ذمه داري بلکه فريضه ده چې دا فن ياد کړي، او په دې کې پوره مهارت حاصل کړي.

اوس به لاندې څه ضروري اصول او آداب ليکلې شي چې د تقرير په دوران کې که مقرر ددې اصولو لحاظ اوساتي نو تقرير به يې ډير مؤثر او جاذب او گرځي:

۱. د ټولو نه اول د مقرر دپاره حوصله، استقامت، خود اعتمادی او مستقل مزاجي پکار ده ځکه په ابتداء کې اکثر هر مقرر څه نا څه ويره محسوسوي، او دا خيال کوي چې گني دا خلق دده احتساب کوي، نو بې اختياره يې په ځوله کې الفاظ اونخلي او تقرير يې گډوډ شي. لهذا حوصله مضبوطه پکار ده.

بل دا چې که دې حوصله او نه بائلي نو د يو څو جملو ويلو نه روستو دې دا مرحله يقيني طريقې سره په آسانۍ پاس کولې شي.

او که يوه پيره، دوه پيرې دې ناکام هم شي نو بيا هم همت د لاسه ورکول نه دي پکار، بلکه د دوباره تياري نه پس دې بيا ميدان ته راشي، آخر خوبه کله هم کامياب شي، او ددې دپاره په خارج کې څه مثالونه هم شته:

اول مثال: ماشوم چې کله اول د اودريدو يا تلو کوشش کوي نو دې بار بار راغورځيږي

خو دې بيا هم همت نه بائلي او بار بار کوشش کوي، آخر دا چې روان شي. اوس که چيرته دا ماشوم خپله حوصله د لاسه ورکړي، يا يې مور او پلار منع کړي نو هيڅکله به دا هلک روان نه شي.

دويم مثال: د لامبوزده کولو نه مخکې او بو ته کوزيدل خو ضروري دي بغير د دينه نه خولامبو نشي زده کيدې. نو دغه شان د تَقْرِير زده کولو د پاره هم دې ميدان ته وړد انکل ضروري دي.

٢. مقرر به د موضوع متعلق پوره علمي معلومات لري، او موضوع به مُدَلِّل به برابر وي، ځکه د دلائلو بيانولو سره د مقرر رُعب نور هم زياتيږي.

٣. مقرر ته پکار دي چې د مجلس د خلقو د ذهني سطحې مطابق بيان وکړي او د تَقْرِير الفاظ د سامعينو د استعداد موافق استعمال کړي. دې د پاره چې اوريدونکي ورباندې په آسانه پوهه شي. حديث شريف کې دي:

كَلِمِ النَّاسِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ.

خلکو سره د دوی د عقلونو او پوهې په اندازه خبرې کوئ.

٤. خطيب له د موقع مناسب لاسونو ته حرکت ورکول هم پکار دي. ځکه که لاسونه يې صرف په سينه باندې ايښي وي، او سر يې ښکته کړې وي نو دا تَقْرِير دومره مؤثر او جالب نه گرځي.

البته د ډيرو ټوپونو او چغو سورونه به هم ځان ساتي، ځکه چې په دې سره د مقرر شخصيت مَجْرُوحه کيږي او عزت يې ختميږي.

٥. تَقْرِير په صفا او واضحه طريقې سره کول پکار دي. ځکه ډير زيات مواد جمع کول او زَر زرويل، د دينه هغه لږ تَقْرِير ښه دی چې په صفا او واضحه طريقې سره اوکړې شي.

٦. د تَقْرِير په دوران کې د سامعينو توجه پيدا کولو او بيدارولو د پاره خونده وړد عبرت نه ډک اشعار، مثالونه او معتمد دلچسپ واقعات بيانول هم ضروري دي.

ځکه د معتمدو واقعاتو په بيانولو سره مضمون د سامع په ذهن کې په آسانې طريقې سره کيني او په زړونو باندې ښه اثر هم کوي.

٧. تَقْرِير لفظ په لفظ يا ډول ندي پکار ځکه که د تَقْرِير په مينځ کې يوه جمله هيره شي نو په دې سره په مقرر ويره راځي او بې اعتمادې را پيدا کيږي، چې په نتيجه کې ټول تَقْرِير گډوډ او خراب شي. البته که اشارتي نوټس او اهمې نکتي د ځان د پاره اوليکلې شي نو دا خير دی.

٨. مقرر له د بل چا طرز اختيارل هم نه دې پکار.

۹. کوم آیت یا حدیث چې مقرر ته ښه یاد وي نو هغه دې اول ووايي . ځکه په ابتداء کې بعضې خطیبان څه نا څه ویره محسوسوي . لهدا اول هغه آیت یا حدیث ویل پکار دي کوم چې ورته ښه یاد وي .

۱۰. مقرر له د خپلو جامو او خپل بدن لحاظ ساتل هم پکار دي ځکه په ښه او صفا لباس سره د عامو خلقو په نظر کې د مقرر عزت او وقار نور هم زیاتېږي .

۱۱. خطیب چې کله قرآني آیت وایي نو داسې به نه وایي : ” قال الله تعالى اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ “ ځکه دلته د ” قَالَ ” مقوله ” اَعُوذُ بِاللّٰهِ ... ” راځي ، نو د پناه غوښتلو نسبت الله تعالی ته کیږي ، چې دا نسبت جائز ندی .

۱۲. د تقریر نه مخکې د بُوج واله خوراک پکار ندی ځکه په دې سره په مقرر بُوج راځي او تقریر کې یې فرق راځي . البته که شوه (پس) یا بل سپک خوراک او کړي نو خیر دی .

۱۳. د تقریر شروع په قلاړه او په ښکته آواز پکار ده البته که بیا وروستو آواز تیز شي نو خیر دی
۱۴. لکه څرنګه چې د تقریر شروع یو خاص اهمیت لري دغه شان د تقریر اختتام هم د یو خاص اهمیت حامل وي ، لهدا د تقریر په آخر کې که د ټول تقریر خلاصه او خاص خاص نکتې یو ځل بیا بیان شي ، یا د سامعینو نه د عمل درخواست او کړي شي ، یا د یو شاعر په خونده ور شعر خپل تقریر ختم کړي شي نو په دې سره په اوریدونکو ډیر ښه اثر غورځیږي .

۱۵. د ښه مقرر یو ښه صفت دا هم دی چې کله هم دې یوه اهمه خبره یا یوه علمي نکته وګوري ، یا یې واورې نو هغه دې د ځان سره نوټ کړي چې بیا د تقریر په دوران کې ورنه استفاده کولې شي .

خلاصه دا چې په هر انسان کې الله جل جلاله د تقریر کولو استعداد او ملکه پیدا کړې ، خو که چیرته دې خواري او محنت او کړي او همت د لاسه ورنه کړي . ځکه الله تعالی کریم ذات دی د کوشش کوونکي کوشش نه ضائع کوي ، خیر دی که یو ځل ، دوه ځل دې ناکام شي خو دا څه عیب ندی :

لان الجواد قد یکبو ، وان الصارم قد ینبو ، وان النار قد یخبو ، وان الانسان محل النسیان .
خو آخر به هم الله جل جلاله ده ته کامیابي نصیبه کوي .

فَمَا عَلَى التَّابِرِ عَاذُ فِي النَّارِ حِیْنَ یُقَلَّبُ .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ .

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ﴾ . التحريم آیت ٨ .
﴿ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ، يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ،
وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴾ .
لوح آیت ١٠ تا ١٢ .

د توبې اهميت ، فوائد او احكام

تأليف :

أبو الشمس مولانا نور الهدى عفي عنه

مدرس دار العلوم فيض القرآن اكاخيل كالوني مردان

د توبې اهميت ، فضيلت او احكام

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنُؤْمِنُ بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ
 أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَنَشْهَدُ أَنْ لَا
 إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا وَنَبِيَّنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدَهُ وَرَسُولَهُ .

أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوَبُّوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
 وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾ . (۱)

وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى : ﴿ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴾ . (۲)

((وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَلْتَأْتِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ)) . (۳)

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

زما خوږو قد رمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو! الله رب العزت په خپل بنده باندي
 دومره زيات مهربانه دې چې كه يو انسان هر شومره گناهكار وي او د الله جل جلاله په نافرمانۍ
 كې د سر نه تر خپو پورې دوب وي ، بلكه كه دده د گناهونو په وجه د زمكې او آسمان دا
 مينځنۍ حصه هم ډكه شي ، ليكن بيا هم الله جل جلاله د توبې دروازه ده ته خلاصه ساتلې ، چې
 كه كله هم دې په اخلاص باندي توبه او باسي نو الله جل جلاله دده مخكيني ټول گناهونه معاف
 كوي ، او دده خطاگانې د مغفرت په صابون وينځي .

او دا د دين اسلام حسن هم دى چې په دې كې يې انسان ته داسې يو عمل خودلې چې كه دې
 هر شومره د مايوسۍ او نااميدۍ په تياره كې پروت وي او د خپل رب نه يې بغاوت او سركشي
 اختيار كړي وي ليكن بيا هم رحيم وكرم رب په خپل آخري كتاب كې ده ته دا خوشخبري

(۱) العنبريم آيت ۸ .

(۲) لوق آيت ۱۰ .

(۳) رواه ابن ماجه كتاب الزهد باب ۳۰ والطبراني ورواه ابن ابى الدنيا والبيهقي مرفوعاً ، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۴۸

كتاب العزبة والزهد ، مشكوة ج ۱ ص ۲۷۳ باب الاستغفار والتوبة ، كنز العمال .

اوزیرې اوروې چې که په اخلاص دې توبه وباسي نو الله جل جلاله به دده مخکیني ټول
گناهونه معاف کړي بلکه په نیکيو به یې ورته بدل کړي .

بل دا چې د انسان د زندگی مقصد هم الله ﷻ ته رسيدل ، د الله ﷻ رضا او خوشحالي ده .
اوس که د دې مقصد د وړاندې د انسان خراب عمل مانع او گړځي ، نو د دې مانع ختمولو او خپل
هدف ته د رسيدلو کوبه ذریعه انابت الی الله (الله ﷻ ته رجوع کول) او توبه ويستل دي .

د توبې تعریف

اوس توبه څه ته وايي ؟ نو توبه لغت کې ” رجوع “ راگرځيدل او واپس کيدلو ته وايي ،
يعنی د گناهونو نه بیرته گرځيدل او منع کيدل (۱)
د قرآن و سنت په اصطلاح کې توبه د یته وايي چې انسان په ژبه استغفار ووايي ، په تیرو
گناهونو باندې پښیمانه شي ، او په آینده کې د دې گناه د نه کولو پخه اراده وکړي . (۲)

د علامه طيبي رحمه الله تعقیق:

علامه طيبي رحمه الله د توبې تعريف داسې کوي :

تَزَكُّ الدَّنْبِ لِقُبْحِهِ وَالتَّذْمُّ عَلَى مَا قَرَّطَ مِنْهُ وَالْعَزِيمَةُ عَلَى تَزَكِّي الْمَعَاوِدَةِ وَتَدَارِكِ مَا أَمَكَّنَهُ
أَنْ يَتَدَارَكَ مِنَ الْأَعْمَالِ بِالْإِعَادَةِ .

وَزَادَ التَّوْبِيُّ : إِنْ كَانَتِ الدَّنْبُ مُتَعَلِّقًا بِبَنِي آدَمَ (۳)

د گناه د قباحت د وجې گناه پرېښودل ، په تیرو گناهونو پښیمانه کيدل ، او د بیا نه کولو پخه
اراده کول ، چې کوم فرائض يا واجبات ورنه پاتې وي حتی الوسع د هغې راگرځول .
امام نووي رحمه الله ورسره يو بل شرط هم زیاتي کړې چې که د دې گناه تعلق د حقوق العبادو
سره و ، نو صاحب حق ته خپل حق سپارل ، يا دهغه نه معافي غوښتل هم ضروري دي .
بعضې علماو دې ندامت او پښیمانتیا ته هم توبه وايي لکه حديث شريف کې راځي :

(۱) تکملة فتح الملهم ج ۶ ص ۵ . ملاعلي لاري په مرات شرح مشکوة کې فرمائي : هي الرجوع عن المعصية الى الطاعة...
(مرللة شرح مشکوة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة ، القاموس الوحيد ص ۲۰۵ ، معارف القرآن سورة التحريم آيت لعبره
(۲) معارف القرآن سورة التحريم آيت ۸ .
(۳) مرللة شرح مشکوة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة .

((اَلْتَّوْبَةُ تَوْبَةٌ)) (۱) پښيمانتيا توبه ده.

د علامه قرطبي رحمه الله تحقيق :

علامه قرطبي رحمه الله په خپل تفسير "تفسير قرطبي" کې د آيت : ﴿ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّؤْمَ بِجَهَالَةٍ... ﴾ (۲) په تفسير کې ليکي :

چې کله خلور شرائط موجود شي نو الله جل جلاله د هغه انسان توبه قبلوي :

اَلْتَّوْبَةُ بِالْقَلْبِ ، وَتَزُكُّ الْمَعْصِيَةِ فِي الْحَالِ ، وَالْعَزْمُ عَلٰى اَلْاِيْعُوْدِ اِلٰى مِثْلِهَا ، وَاَنْ يَكُوْنَ ذٰلِكَ حَيَاةً مِّنْ اللّٰهِ تَعَالٰى لَامِنْ غَيْرِهِ . (۳)

۱. په زړه کې په تيره گناه پښيمانه کيدل ، ۲. گناه في الحال پريښودل ، ۳. او دا پخه اراده کول چې بيا به يې نه کوي ، ۴. او دا گناه پريښودل به د الله نه د حياء په وجه وي ، د بل څه غرض په وجه به نه وي .

بعضو علماو ورسره دا هم زياتي کړې چې په ژبه باندې به استغفار هم وايي .

د علامه تقی عثمانی دامت برکاتهم العالیة تحقيق :

علامه محمد تقی عثمانی دامت برکاتهم العالیة په تکمله د فتح الملهم کې د توبې تعريف داسې کوي :

اَلتَّوْبَةُ : تَزُكُّ الذَّنْبِ وَالتَّوْبَةُ عَلَى فِعْلِهِ وَالْعَزْمُ عَلَى عَدَمِ الْعَوْدِ وَرَدُّ الْمَظْلَمَةِ اِنْ كَانَتْ ، اَوْ طَلْبُ الْبِرَاءَةِ مِنْ صَاحِبِهَا ، وَاَدَاءُ مَا صَبَّحَ مِنَ الْفَرَائِضِ . (۴)

ترجمه : د گناه پريښودل ، په کړې گناه پښيمانه کيدل ، د بيا نه کولو پخه اراده کول ، چې په ظلم د چانه څه شي اخيستل شوي وي هغه ورته واپس کول ، يا ورنه د هغې معافي غوښتل ، او کوم فرائض او واجبات يې چې ضائع کړي وي هغه اداء کول .

(۱) رواه الحاكم وقال صحيح الاسناد ، ورواه ابن ماجه وابن حبان ، مشكوة باب الاستغفار والتوبة .

نوبت : امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم ج ۲ ص ۵ کې د توبې نور تعريفونه هم ذکر کړي .

(۲) النساء آيت ۱۷ .

(۳) تفسير قرطبي ج ۵ ص ۸۸ .

(۴) تکمله فتح الملهم ج ۵ ص ۵ .

د توبې حکم

د امام قرطبي رحمه الله وينا :

د هر انسان دپاره د گناهونو نه توبه ويستل ديره ضروري ده بلکه علامه قرطبي رحمه الله خو تر دې ليکلي دي چې

وَاتَّفَقَتِ الْآيَةُ عَلَى أَنَّ التَّوْبَةَ فَرَضٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾. (۱)، (۲)

ايمدو په دې بيانې اتفاق کړې چې په مومنانو باندې (د گناهونو نه) توبه ويستل فرض دي او دليل يې د قرآن مجيد دا آيت مبارکه پيش کړې چې الله رب العزت فرمايي :
او تاسو ټول الله ته توبه وباسئ اي مؤمنانو، دپاره ددې چې تاسو کامياب شئ .

د امام نووي رحمه الله وينا:

امام نووي رحمه الله په خپل کتاب (رياض الصالحين) کې دا خبره واضح کړې چې د هرې گناه نه توبه ويستل فرض دي (۳)

د امام غزالي رحمه الله وينا :

هدا رنگې امام غزالي رحمه الله هم فرمايي :

إِعْلَمُوا أَنَّ وَجُوبَ التَّوْبَةِ ظَاهِرٌ بِالْأَخْبَارِ (۴)

د توبې ووجوب په اخبارو سره ظاهر دی . (يعنی د قرآن کریم او احاديثو مبارکه و نه د توبې ووجوب په دلائلو سره معلومېږي) .

(۱) النور آيت ۳۱ .

(۲) قرطبي ج ۵ ص ۸۷ ، بل غاي علامه قرطبي رحمه الله د آيت ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا توبوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً كَسُوحًا ﴾ لالدي ليکي : وهي فرض على الاعيان في كل الاحوال وكل الازمان . قرطبي ج ۱۸ المحرم آيت ۸ .

(۳) كتاب التوابين لابن قدامة المقدسي ص ۲۸۳ .

(۴) احباه العلوم ج ۲ ص ۵ .

د آيت تشرېح:

کوم آيت مبارکه چې ما په خطبه کې تلاوت کړې، په هغې کې هم الله جل جلاله مؤمنانو ته د توبې امر کوي. الله رب العزت فرمايي:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا﴾ (۱).

ترجمه: اې د ايمان خاوندانو! تاسو توبه او باسي الله ته ريښتيني او خالصه توبه.

نُصُوح که د ”نصح“ او ”نصحيت“ نه واخيستل شي نو معنی يې ده ”خالصه“ يعنی داسې توبه وباسي چې دريا او نمائش نه پاکه وي او خالصه د الله ﷻ د رضا دپاره وي، او د گناه پرېښودل هم خاص د الله جل جلاله د عذاب نه د ويرې په خاطر وي. (۲)

د حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله تحقيق:

حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله په خپل تفسير [الدر المنثور في التفسير بالماثور] کې د دې آيت په تفسير کې ليکلي چې حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه د نبي کریم صلی الله عليه وسلم نه پوښتنه وکړه:

يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا التَّوْبَةُ النَّصُوحُ؟

اې د الله رسوله! توبه نصوح څه شي دی؟ نو نبي کریم صلی الله عليه وسلم ورته او فرمايل:

((أَنْ يَتَدْرَمَ الْعَبْدُ عَلَى الدَّلْبِ الَّذِي أَصَابَ فَيَعْتَدِرَ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ لَا يَعُودُ إِلَيْهِ كَمَا لَا يَعُودُ الدَّبْنُ

إِلَى الضَّرْعِ)) (۳).

ترجمه: چې بنده په کرې گناه باندې پښيमानه شي او د الله د وړاندې خپل عذر پيش کړي، او بيا د دې گناه نه داسې ځان بچ کړي او رجوع ورته ونکړي لکه څرنګه چې شوده (پس) علانځي ته نه راواپس کيږي (يعنی بيا هيڅ کله دا عمل اونکړي).

(۱) النحریم آيت ۸.

(۲) معارف القرآن النحریم آيت ۸.

(۳) الدر المنثور في التفسير بالماثور ج ۸ ص ۲۱۲. نوبت، حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله نور اقول هم د توبه نصوحا په تشرېح کې نقل کړي.

د علامه قرطبي رحمه الله تحقيق :

هدارنگې علامه قرطبي رحمه الله هم په خپل تفسير کې ددې آيت په تفسير کې د توبه نصح په باره کې درويشت (۲۲) اقوال رانقل کړي دي .
امام کلبې رحمه الله فرمائي :

التَّوْبَةُ النَّصُوحُ : التَّنَدُّمُ بِالْقَلْبِ وَالِاسْتِغْفَارُ بِاللِّسَانِ وَالْإِقْلَاعُ عَنِ الذَّنْبِ وَالِإِظْمِينَانُ عَلَى أَنَّهُ لَا يَعُودُ . (۱)

توبه نصح داده چې په زړه کې (په تیره گناه) پښیمانه وي په ژبه استغفار غواړي ، (فی الحال) گناه پرېږدي ، او دا پوخ عزم او پخه اراده وکړي چې دوباره به دا کار نکوي .

د قاضي ثناء الله پاني پتي او علامه آلوسي رحمه الله تحقيق :

قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله په خپل تفسير (تفسير مظهري) کې ، او علامه آلوسي رحمه الله په خپل تفسير (روح المعاني) کې ليکي :
چې د حضرت علي رضی الله عنه نه د توبې باره کې تپوس او شو چې توبه څه شي دی ؟
نو حضرت علي رضی الله عنه جواب ورکړو چې توبه هغه ده چې شپږ (۶) شيان پکې جمع وي :

- ۱ . عَلَى الْبَاطِنِ مِنَ الذُّنُوبِ التَّدَامَةَ ، ۲ . وَالْفَرَائِضِ الْإِعَادَةَ ، ۳ . وَرَدُّ الْمَقَالِمِ ، ۴ . وَاسْتِحْلَالَ الْخُصُومِ ، ۵ . وَأَنْ تَعَزِمَ عَلَى أَنْ لَا تَعُودَ ، ۶ . وَأَنْ تُرِي نَفْسَكَ فِي كَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى كَمَا رَبَّبْتَهَا فِي الْمَعْصِيَةِ . (۲)

- ۱ . په خپلو تيرو گناهونو پښیمانه کيدل ، ۲ . کوم فرائض او واجبات چې درنه پاتې وي د هغې قضاء راوړل ، ۳ . په ظلم چې کوم مال د بل چانه اخیستې شوې وي هغه واپس کول ، ۴ . په ژبه ، لاس يا خپو باندې چې دې بل مسلمان ته تکليف رسولي وي د هغه نه معافي غوښتل

(۱) قرطبي ج ۱۸ التحريم آيت ۸ ، و معارف القرآن .

(۲) تفسير مظهري ج ۹ ص ۳۲۵ ، تفسير روح المعاني ج ۲۸ ص ۴۹۰ التحريم آيت ۸ ، بوضاري مع حاشية القلوبي ج ۱۹ ص ۱۶۵ التحريم آيت ۸ .

۵. په آئنده کې دې گناه ته د نه ورتللو پوخ قصد او اراده کول ، ۶. لکه څرنگې چې دې مخکې خپل ځان د الله جل جلاله په نافرمانۍ کې ليدلې ؤ اوس خپل ځان د الله جل جلاله په فرمانبردارۍ کې اووښي .

د توبې فضایل او فوائد:

په قرآن کریم او احاديثو مبارکه ؤ کې د توبې ډير زيات فضيلتونو راغلي دي خو زه به درته صرف يو څو فضيلتونو بيان کړم :

۱. په توبې سره د انسان مخکيني ټول گناهونه معاف کيږي

الله رب العزت فرمائي :

﴿ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ ﴾ (۱)

ترجمه : الله هغه ذات دی چې قبلوي توبه د خپلو بندگانو او گناهونو ورته معاف کوي .

رب کریم په خپلو بندگانو دومره مهربانه دی چې يو انسان په اخلاص ورته توبه او باسي نو يو خودده گناه معاف کړي ، بل که دا سرې په تيرو گناهونو پښیمانتيا ښکاره کوي او استغفار وایي نو الله جل جلاله به دده بدیانې په نيکیو بدلې کړي . الله ﷻ فرمائي :

﴿ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ

عَفُورًا رَحِيمًا ﴾ (۲)

مگر څوک چې توبه او باسي او ایمان راوړي او د نیکی کارونه کوي نو الله به د داسې خلکو بدیانې په نیکیو بدلې کړي او (دا ځکه چې) الله بخښونکې او مهربان دی .

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي :

((أَلْتَأْتِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ)) . (۳)

(۱) الشوری آیت ۲۵ .

(۲) الفرقان آیت ۷۰ . لوت : د بدیانو په نیکیو سره د بدلیدلو تشریح علامه آلوسی رحمه الله په محل تفسیر روح المعالی ج ۱۹ ص ۶۷ کې د همدې آیت د لاندې کړې .

(۳) رواه ابن ماجه کتاب الزهد باب ۳۰ ، والطبرانی ، ورواه ابن ابی الدنيا والبيهقي مرلوفا ، مشکوٰة ج ۱ ص ۲۲۳ ، الترغیب والترهیب ج ۴ ص ۴۸ کتاب التوبة والزهد ، کنز العمال ۱۰۲۲۲۲ .

ترجمه : د گناه نه توبه کوونکې داسې دی لکه د سره يې چې گناه نوي کړي .
همدارنگې نبي عليه الصلوة والسلام فرمايي :

((لَوْ أَخْطَأْتُمْ حَقِّي تَبَلُّغَ السَّمَاءِ لَمَّ تُبْتُكُمْ لَتَأَبَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ)) (١)

ترجمه : که چيرته تاسو گناهونه او کړي تردې چې دا گناهونه د آسمان غاړو ته اورسي (يعنی د زمکې او آسمان مينځنۍ حصه مکمل ډکه شي او آسمان ته اورسي) او بيا تاسو توبه اوباسئ نو الله جل جلاله به ستاسو توبه قبوله کړي (او گناهونه به درته معاف کړي) .

حديث قدسي :

حديث قدسي دی ، الله تبارک و تعالی فرمائي :

((يَا بَنُ آدَمَ لَوْ بَلَغْتَ ذُنُوبَكَ عَنَانَ السَّمَاءِ لَمَّ اسْتَغْفَرْتُنِي عَفْرَتُ لَكَ وَلَا أُبَالِي)) (٢)

اې د آدم خويه ! که چيرته ستا گناهونه (دومره ډير شي چې) د آسمان غاړو ته ورسېږي (يعنی د زمکې او آسمان دا مينځنۍ غونډه حصه د گناهونو نه ډکه شي تردې چې آسمان ته ورسې) او بيا ته د مانه بخښنه وغواړې (او توبه وباسې) نوزه به ستا ټول گناهونه معاف کړم ، اوزه د هيچا پخوا هم نه ساتم (يعنی د مانه څوک تپوس کونکې هم نشته چې دا گناهونه دې ورته ولې معاف کړه) .

د بني اسرائيلو د سلو (١٠٠) کسانو د قاتل توبه

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله د نبي کریم صلی الله عليه وسلم يو حديث را نقل کړې چې په هغې کې رسول الله صلی الله عليه وسلم د بني اسرائيلو د يو کس د توبې ذکر کړې :

إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَالَ : كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْسًا فَسَأَلَ عَنْ
أَعْلَمِ أَهْلِ الْأَرْضِ قَدْ عَلَى رَأَيْهِ فَأَتَاهُ فَقَالَ : إِنَّهُ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْسًا فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ ؟
فَقَالَ : لَا . فَقَتَلَهُ . فَكُنْتُ بِهِ مِئَةً . ثُمَّ سَأَلَ عَنْ أَهْلِ الْأَرْضِ قَدْ عَلَى رَجُلٍ عَالِمٍ فَقَالَ إِنَّهُ

(١) ابن ماجه كتاب الدعوات باب ١١٤ ، العريظ والعريب ج ٤ ص ٢٦ كتاب التوبة والزهد .

(٢) ترمذي باب الدعوات ج ٢ ص ١٩٢ ، مشكوة باب الاستغفار والتوبة ص ٢٠٢ ، رواه احمد والدارمي عن ابي ذر رضي الله عنه .

قَتَلَ مِئَةَ نَفْسٍ فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، وَمَنْ يَحْوُلُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ التَّوْبَةِ؟ انْطَلِقْ إِلَى
 أَرْضٍ كَذَا وَكَذَا فَإِنَّ بِهَا أَنْاسًا يَعْبُدُونَ اللَّهَ فَأَعْبُدِ اللَّهَ مَعَهُمْ وَلَا تَرْجِعْ إِلَى أَرْضِكَ فَإِنَّهَا أَرْضُ
 سُوءٍ، فَأَنْطَلِقْ حَتَّى إِذَا نَصَفَ الظَّرِيقَ أَتَاهُ الْمَوْتُ، فَأَخْتَصَمَتْ فِيهِ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلَائِكَةُ
 الْعَذَابِ فَقَالَتْ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ: جَاءَ تَائِبًا مُقْبِلًا بِقَلْبِهِ إِلَى اللَّهِ، وَقَالَتْ مَلَائِكَةُ الْعَذَابِ: إِنَّهُ لَمْ
 يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ، فَأَتَاهُمْ مَلَكٌ فِي صُورَةِ آدَمِيٍّ فَجَعَلُوهُ بَيْنَهُمْ فَقَالَ: قَيْسُوا مَا بَيْنَ الْأَرْضَيْنِ قَالِي
 أَيُّهُمَا كَانَ أَذَى فَهُوَ لَهُ، فَقَاسُوهُ فَوَجَدُوهُ أَذَى إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي أَرَادَ، فَكَبَّضَتْهُ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ. (١)

وَفِي رِوَايَةٍ: فَكَانَ إِلَى الْقَرْيَةِ الصَّالِحَةِ أَقْرَبَ بِشِيرٍ فَجُعِلَ مِنْ أَهْلِهَا.

وَفِي رِوَايَةٍ: فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى هَذِهِ أَنْ تَبَاعِدِي وَإِلَى هَذِهِ أَنْ تَقْرَبِي، وَقَالَ: قَيْسُوا بَيْنَهُمَا فَوَجَدُوهُ
 إِلَى هَذِهِ أَقْرَبَ بِشِيرٍ فَغُفِرَ لَهُ. (٢)

وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ قَتَادَةُ قَالَ الْحَسَنُ: ذُكِرَ لَنَا أَنَّهُ لَنَا أَتَاهُ مَلَكُ الْمَوْتِ نَأْيَ بَصْدَرِهِ لِحَوْهَا. رَوَاهُ
 الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ وَابْنُ مَاجَةَ بِنَحْوِهِ. (٣)

نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي چې د تاسو نه وړاندې په بني اسرائيلو کې يو کس وو، هغه
 يو کم سل (٩٩) قتلونه کړي وو، نو ده د خلقو نه د يو ښه عالم او پوهه کس متعلق تپوس وکړو
 نو خلقو ورته يو راهب وځود، دې راهب ته راغې او ورته وې ويل چې ما خو يو کم سل (٩٩)
 قتلونه کړي دي نو آيا اوس زما د پاره توبه شته او که نه؟ هغه ورته وويل چې: نه، نو ده هغه
 راهب هم قتل کړو، نو سل کسان يې پوره کړل.

بيا يې د خلقو نه د يو ښه عالم په باره کې پوښتنه وکړه نو خلقو ورته يو بل عالم وځودو، نو
 دا کس دې عالم ته راغې او ده ته يې هم هغه خپله خبره وکړه چې ما خو سل (١٠٠) کسان وژلي
 دي نو آيا زما د پاره اوس توبه شته او که نه؟

(١) اخبرجه البخاري في الاطباء باب ما ذكر عن بني اسرائيل ٣٣٧٠، ومسلم باب قبول توبة القاتل وان كفر فله حديث ٤٦، ٤٧

وابن ماجه في الدفات باب هل لقاتل مؤمن توبة ٢٦٥١.

(٢) مسلم شريف ج ٢ ص ٣٥٩.

(٣) الترغيب والترهيب ج ٣ كتاب التوبة والزهد.

هغه عالم ورته وويل چې : آو ستا د پاره توبه شته ، ستا او د توبې په مينځ کې څوک حائل کيدې شي ؟ (يعنی ستا د توبې نه څه مانع نشته) .

خو ته فلاني فلاني بنا ته لار شه ځکه هلته داسې خلق دي چې د الله جل جلاله عبادت کوي نو ته هم د هغوی سره د الله رب العزت عبادت کوه ، او خپل ځای ته مه راجه ، ځکه دا د گناهونو زمکه ده (يعنی دلته خلق گناهونه کوي) ، نو دا قاتل روان شو کله چې نيمايي لارې ته ورسیده ، نو مرگ ورته راغې (يعنی وخت يې پوره شو) نو دده باره کې د رحمت او عذاب فرښتو په خپل مينځ کې سره اختلاف راغې ، د رحمت ملائکو ويل چې : روح يې مونږ اخلو ځکه ده الله ته توبه ويستې وه ، او د عذاب فرښتو ويل چې : ده خود سره د خیر کار تر اوسه نه دې کړې (لهذا روح يې مونږ اخلو) ، نو په انساني شکل کې يوه فرښته ورته راغله هغې ورته وويل : چې تاسو دواړه طرفته زمکې اندازه کړئ ، نو چې کوم طرفته دې نژدې وي نو په همغې خلقو کې يې حساب کړئ ، نو چې کله يې اندازه ولېوله نو هغه کلي طرفته چې دې ورته روان و د يو لويشت په اندازه نژدې او موندې شو ، نو د رحمت ملائکو يې روح قبض کړو (او مغفرت يې نصيب شو) .

په بعضو رواياتو کې راځي چې الله جل جلاله دې يو طرف زمکې ته (د کومې نه چې راغلي و) حکم وکړو چې لرې شه ، او دې بل طرف زمکې ته (کومې ته چې روان و) يې حکم وکړو چې نژدې شه . بيا الله جل جلاله فرښتو ته حکم وکړو چې اوس يې اندازه کړئ نو چې اندازه يې ولېوله نو کومې زمکې طرفته چې دې روان و هغې ته د يو لويشت په اندازه نژدې وو **فَغُفِرَ لَهُ** نو دده بخښنه اوشوه .

فائده : سبحان الله ، الله رب العزت په خپل بنده باندي څومره مهربان دی چې هغه کس

چې د سره يې چيرته د خیر کار نه و کړې خو چې په اخلاص يې توبه او ويستې ، او الله جل جلاله طرفته متوجه شو نو الله جل جلاله يې څومره قدر داني وکړه ، گناهونه يې ورته ټول معاف کړه او بخښنه يې ورته وکړه .

د اسلام راوړو په وجهه کافرته بخښنه

محترمو مسلمانانو! د کفر نه بله غټه گناه نشته خو الله تعالی د کافر په باره کې نبي علیه الصلوة والسلام ته فرمائي:

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ﴾ (۱)

ترجمه: ای پیغمبره! ته دې کافرانو ته ووايه که چيرته دوی د کفر نه منع شي (د خپل کفر نه توبه وباسي، او اسلام قبول کړي) نو تير شوي گناهونه به ورته وبخښلې شي.
نو اوس چې د کفر نه کومه کمه گناه ده هغه خو به الله جل جلاله په توبې سره په طريق اولی معاف کوي.

الله جل جلاله توبه قبلوونکي دی

په بل حای کې الله تعالی فرمائي:

﴿ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾ (۲)

ترجمه: او څوک چې بد کار وکړي یا په خپل محان باندې ظلم وکړي، بیا د الله تعالی نه بخښنه وغواړي نو الله تعالی به ډیر بخښونکي او زیات مهربان بیا مومي.
بل حای الله جل جلاله فرمائي:

﴿ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ ﴾ (۳)

ترجمه: او الله هغه ذات دی چې د خپلو بندگانو توبه قبلوي او گناهونه ورته معاف کوي.
بل حای الله ﷻ فرمائي:

﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى ﴾ (۴)

ترجمه: بیشکه زه ډیر بخښونکي یم هغه چاره چې څوک توبه وباسي او ایمان راوړي او نیک عمل وکړي، بیا په سمه لاره قائم پاتې شي.

(۱) الاطلاق آیت ۳۸.

(۲) النساء آیت ۱۱۰.

(۳) الشوری آیت ۲۵.

(۴) طه آیت ۸۲.

د عرش چاپيره كلمات:

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمائي:

((مَكْتُوبٌ حَوْلَ الْعَرْشِ قَبْلَ خَلْقِ آدَمَ ﷺ بِأَرْبَعَةِ آلَافِ سَنَةٍ ﴿ وَإِنِّي لَعَفَّارٌ لِمَن تَابَ وَآمَنَ

وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى ﴾ (۱) ((۲۰۰))

د حضرت آدم عليه السلام د پيدائش نه څلور زره (۴۰۰۰) كاله منځكې د عرش چاپيره دا كلمات ليكل شوي و چې بيشكه زه ډير بنځونكې يم هغه چاره چې څوك توبه وباسي او ايمان راوړي او نيك عمل وكړي، او بيا په سمه لاره قائم پاتې شي.

د حضرت موسى عليه السلام د يو گناهكار امتي د توبې واقعه:

علامه ابن قدامه مقدسي رحمه الله په خپل كتاب ”كتاب التّوابين“ كې يوه واقعه رانقل كړې چې وهب بن منبه رحمه الله فرمائي:

د حضرت موسى عليه السلام په زمانه كې يو كس ؤ چې ډير سرکش او نافرمان ؤ، خلق دده د ورانۍ نه ډير په تنگ وو، آخر خلقو دې د خپل كلي نه وويسته، كله چې دې د كلي نه ووتو، نو د بناړ دروازې سره نژدې په يو شاړ ځاي كې وفات شو، الله جل جلاله حضرت موسى عليه السلام ته وحى وكړه:

إِنَّ وَلِيًّا مِنْ أَوْلِيَاءِي حَضَرَهُ الْمَوْتُ فَأَحْضَرَهُ وَأَغْسَلَهُ وَصَلَّ عَلَيْهِ وَقُلْ لِمَنْ كُنْتُ عَضِيًّا لَهُ يَحْضُرْ جَنَازَتَهُ لِأَغْفِرَ لَهُمْ.

زما د اولياو نه يو ولي وفات شوې دى، ته ورشه غسل ورته وركړه او جنازه ورباندې وكړه، او په خلقو كې دا اعلان هم وكړه چې د كوم سړي گناهونه زيات وي هغه دې هم ددې ولي په جنازه كې شريك شي چې دده په برکت سره دهغه گناهونه هم معاف كړم.

حضرت موسى عليه السلام په خلقو كې دا اعلان وكړو، ډير زيات خلق جمع شو (مخكه هر سړي دا غوښتل چې زما گناهونه معاف شي)، چې كله خلق هلته ورغلل نو وې پيژندو چې دا خو هغه فاسق كس دى چې د ډيرو گناهونو په وجه مونږ دخپل كلي نه ويستلې ؤ،

(۱) طه آيت ۸۲.

(۲) مكاشفة القلوب ص ۷۸، تبه العالين.

حضرت موسیٰ علیه السلام هم ډیر حیران پاتې شو ، الله جل جلاله ورته وحی وکړه چې اې موسیٰ ! ستا د قوم خبره صحیح ده دا هم هغه کس دی ، خو چې کله دده د مرگ وخت نژدې شو نو ده خي او گس طرفته او کتل نو په دې دشته کې یې خپل څه دوست یا خپلوان په نظر رانغې او خپل ځان یې ځانله په ذلت کې ولیده ، نو آسمان ته یې سر اوچت کړو او دا دُعایې وغوښته :

الهي عَبْدٌ مِنْ عِبَادِكَ غَرِيْبٌ فِي بِلَادِكَ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّ عَذَابِي يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ ، وَعَفْوُكَ عَنِّي يَنْقُضُ مِنْ مُلْكِكَ لَمَا سَأَلْتُكَ الْمَغْفِرَةَ ، وَلَيْسَ لِي مَلْجَأٌ وَلَا رَجَاءٌ إِلَّا أَنْتَ وَقَدْ سِعْتَ فِيمَا أَنْزَلْتَ أَنْتَ قُلْتَ ﴿ أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ فَلَا تُخَيِّبْ رَجَائِي .

اې الله ! زه ستا د بندگانو نه یو بنده یم ، ستا په کائناتو کې مسافر یم (خلقو د کلي نه راشلې یم) ، اې الله که چیرته ماته په عذاب راکولو سره ستا بادشاهي مضبوطیدې ، او زما په معاف کولو سره ستا بادشاهي کمزروي کیدې نو ما به هیڅکله د تانه د مغفرت او بخښنې سوال نه وکړې ، خو یا الله زما د پاره ستا نه علاوه بل ځای د پناه او امید نشته ، او ما اوریدلې چې تا دا آیت نازل کړې : ” چې زه ډیر غفور ورحیم ذات یم “ نو اې الله ته ما به ^{ان} سره کوه (زما گناهونه معاف کړه) . بیا الله جل جلاله او فرمایل :

يَا مُوسَىٰ أَفَكَانَ يُحْسِنُ بِي أَنْ أَرُدَّهُ.....

اې موسیٰ ! آیا د ماسره دا مناسب وه چې ما دده سوال رد کړې وي ؟ حالانکه دې مسافر و ، زما د وړاندې یې عاجزي ښکاره کړه (توبه یې اوویسته) او ماته یې زما د رحمت واسطه راکړه ، بیا الله جل جلاله او فرمایل :

وَعِزَّتِي لَوْ سَأَلْتَنِي فِي الْمَذْنِبِينَ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ جَبِينًا لَوْ هَبْتُهُمْ لَهُ .

زما دې په خپل عزت قسم وي که چیرته ده دمانه د ټولې دنیا د گناهکارانو متعلق د بخښنې سوال کړې وي نو ما به دده د عاجزی د وجې نه ټولو ته معافي کړې وي ، ځکه زه د عاجزي کوونکو او مسافرو د پاره ځای د پناه یم ، ددوی دوست یم او په دوی رحم کوونکې یم .^(۱)

فائده : محترمو مسلمانانو تا سو ! اووریده چې الله جل جلاله ددې کس توبه هم قبوله کړه او دایې هم او فرمایل : که چیرته ده دمانه د ټولې دنیا د گناهکارانو متعلق د مغفرت سوال کړې وي نو ما به ټولو ته بخښنه کړې وي . سبحان الله ، الله رب العزة څومره غفور رحیم ذات دی .

(۱) کتاب التواہین ص ۷۲ .

د گناهکارانو دپاره د امید آیت :

الله رب العزت فرمائي :

﴿ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ (۱)

ترجمه : اې پیغمبره زما د طرف نه دې خلقو ته ووايه چې اې زما هغه بندگانو چا چې زیاتې کړې په خپلو ځانونو باندې (یعنی کفر، شرک او کبیره گناهونه یې کړي) (۲) تا سود الله درحمت نه مه نا امیده کیږئ ، بیشکه الله ټول گناهونه بخښي ، بیشکه هم دې بخښونکې او مهربانده دی .

د حضرت علي عليه السلام وینا :

ددې آیت په باره کې حضرت علي رضی الله عنه فرمائي :

مَا فِي الْقُرْآنِ أَوْسَعُ آيَةٍ مِنْ ﴿ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ ﴾ (۳)

په قرآن کې د ټولو نه زیات د امید آیت (د گناهکارانو دپاره) د دیند علاوه بل نشته (یعنی په دې کې د د گناهکارانو دپاره غټ ترغیب دی توبې ته) .

د حافظ ابن کثیر رحمه الله وینا :

حافظ ابن کثیر رحمه الله هم په خپل تفسیر کې د همدې آیت د لاندې لیکي :

هَذِهِ الْآيَةُ الْكَرِيمَةُ دَعْوَةٌ لِجَمِيعِ الْعَصَاةِ مِنَ الْكُفْرَةِ وَغَيْرِهِمْ إِلَى التَّوْبَةِ وَالْإِنَابَةِ ، وَاجْتِبَاءِ بِأَنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا لِمَنْ تَابَ مِنْهَا وَرَجَعَ عَنْهَا وَإِنْ كَانَتْ مَهْمًا كَانَتْ وَإِنْ كَثُرَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ . (۴)

په دې آیت کې د ټولو نا فرمانو کافرانو او نورو گناهکارانو ته د توبې دعوت دی ، او دا خبر

(۱) الزمر آیت ۵۳ .

(۲) اسرلوا علی الفسوم : اې ارتکبوا الکبائر . زادالمسیر

(۳) الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور ج ۷ ص ۲۰۵ ، تفسیر روح المعانی ص ۳۷۰ ، تفسیر الطبری ج ۹ ص ۷۰۸۶ الزمر آیت ۵۳ ، لوطی ۲۶۹/۱۵ .

(۴) تفسیر ابن کثیر ج ۵ ص ۲۱۵ .

ورکول دي چې الله جل جلاله د توبې په ذريعه د انسان ټول گناهونه بخښي اگر چې د سمندر د زگ په مقدار وي .

د آيت شان نزول :

ددې آيت په شان نزول کې امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه نقل کوي چې

ان ناسا من اهل الشرك كانوا قد قتلوا فاكثروا، ورتوا فاكثروا فأتوا محمدا صلى الله عليه وسلم فقالوا: إن الذي تقول وتدعوا إليه لحسن لو تخبرنا أن لباعيلنا كفارة، فنزل:

﴿ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ.....

ال قوله : وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿

وَنَزَلَ ” ﴿ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ

الدُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿ (۱) . (۲)

خه خلق د مشرکينو نه کومو چې ډير قتلونه او ډيره زنا يې کړې وه ، د نبی کریم صلی الله عليه وسلم د ربار ته راغلل او عرض يې وکړو چې بيشکه تاسو چې کومې خبرې کوي او کوم دين طرفته خلق رابلئ دا خو ډير ښه دی ، خو که مونږ ته دا او وايئ : چې مونږ دا کوم گناهونه کړي دي آیا ددې خه کفار ه شته او که نه ؟ (يعنی دا په توبه معاف کيدې شي او که نه ؟) نو په دې هکله الله جل جلاله دا آيتونه نازل کړل :

﴿ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ.... ﴿ قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ...﴾

خلاصه دا چې د الله رب العزت د رحمت نه نا امیده کيدل ندي پکار، بلکه که هر څومره غټه گناه وي خو چې په اخلاص سره سپړي ورنه توبه او باسي نو الله جل جلاله دده گناه معاف کوي .
يو شاعر وايي :

۱. فَرَّشَ عَلَى النَّاسِ أَنْ يَتُوبُوا + وَلَكِنَّ تَزُكَّ الدُّنُوبِ أَوْجِبُ

(۱) الزمر آيت ۵۳ . (۲) امرجه البخاري ، ۲۸۱۰ ، و مسلم ۱۲۲ ۱۹۳۱ ، و اهداد ۲۲۷۴ ، والنسائي في التفسير ۳۶۹ ،

ابن کثير ج ۵ ص ۳۱۶ الزمر آيت ۵۳ ، زاد المسير ج ۲ ص ۲۲ الزمر آيت ۵۳ .

۲. وَالذَّهْرُ فِي صَرْفِهِ عَجِيبٌ + وَلَكِنَّ عَفْلَةَ النَّاسِ أَعْجَبُ (۱)

- ۱. په خلقو باندې فرض دي چې توبه او باسي ليکن د گناه پرېخودل زيات واجب دي ،
 - ۲. زمانه په خپل گردش کې عجيبه ده خو ليکن د خلقو غفلت د دينه هم ډير عجيبه دی .
- الله رب العزت فرمائي :

﴿ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ

فَأَنَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ (۲)

ترجمه : ستاسو رب په خپل محان مهرباني لازمه کړې (هغه مهرباني داده) چې څوک د جهالت په وجه څه بدې (گناه) وکړي بيا روستو توبه او باسي او خپل عمل درست کړي نو بيشکه الله ﷻ ډير بخښونکې دی (دده گناه به معاف کړي) ، او ډير رحم کوونکې دی (نور انعامات به هم ورباندې وکړي) .

د بنده په نافرمانۍ د زمکې او آسمان الله جل جلاله ته عرض

امام غزالي رحمه الله ويلي : چې کله يو بنده د الله نافرمانی کوي نو د زمکې هغه حصه په کومه چې گناه کېږي الله ته عرض وکړي : اې الله ! ماته اجازت راکړه چې زه دا سرې په زمکه کې نَنبَاسم ، د آسمان هغه حصه د کومې لاندې چې گناه کېږي هغه الله جل جلاله ته عرض وکړي : اې الله ! ماته اجازت راکړه چې زه په دې سرې وړاؤلوپېم (او ختم يې کړم) ، نو الله رب العزت دوی ته او فرمائي :

إِنْ كَانَ عَبْدُكُمْ فَشَأْنُكُمْ بِهِ وَإِنْ كَانَ عَبْدِي قَبِيئِي وَإِلِيَّ عَبْدِي إِنْ أَتَانِي تَهَارًا قَبِلْتُهُ وَإِنْ أَتَانِي

كَيْلًا قَبِلْتُهُ لَوْ جَدَّ اللَّهُ تَوَابًا رَحِيمًا . (۳)

که چيرته دې ستاسو بنده وي او تاسو پيدا کړې وي نو بيا ستاسو خوښه ده ، وې نيسي ، او که دا زما بنده وي نو بيا زه پوهه شه او زما بنده پوهه شه (زمونږ په مينځ کې دَخَل اندازي مېکوئ) ځکه که چيرته دې ماته د ورځې راشي (او په خپلو گناهونو پښيमानه شي ، توبه او باسي) نوزه به

(۱) منبهات ابن حجر عسقلاني باب الرباهي .

(۲) الانعام آيت ۵۴ .

(۳) فرختر کې عجيب و غريب حالات ، وجوهات محبت ص ۱۷ .

يې قبوله کړم، او که دې د شپې راشي او په خپل گناهونو پښيماڼه شي نو زه به يې توبه قبوله کړم، او دې به وگوري چې الله ﷻ څومره زيات توبه قبلونکې او مهربانه ذات دی. الله جل جلاله فرمائي:

﴿ نَتِيءٌ عَبْدِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ (۱)

ترجمه: اي پيغمبره ته زما بندگانو ته دا خبر ورکړه چې زه ډير بخښونکې او زيات مهربانه يم، او زما عذاب هم ډير دردناک عذاب دی. بل ځای الله تعالی فرمائي:

﴿ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ﴾ (۲)

ترجمه: او ستا رب بخښونکې او ځاوند درحمت دی.

۲. توبه کوونکي سره الله جل جلاله محبت کوي:

د توبې دويمه فائده داده چې توبه کوونکي سره الله جل جلاله محبت کوي، الله جل جلاله فرمائي:

﴿ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴾ (۳)

ترجمه: بيشکه الله ﷻ توبه کوونکي او ځان پاک لرونکي خلق خوښوي. بل ځای الله جل جلاله فرمائي:

﴿ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴾ (۴)

ترجمه: او همدا الله بخښونکې (د گناهونو) دی او محبت کوونکې دی. نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمائي:

((التَّائِبُ حَبِيبُ اللَّهِ)) (۵)

توبه کوونکې د الله محبوب دی.

(۱) الحجر آيت ۵۹.

(۲) الکهف آيت ۵۸.

(۳) البقرة آيت ۲۲۲.

(۴) البروج آيت ۱۴.

(۵) ابن ابی الدیالی العربة.

د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په دورِ خلافت کې د یو بودا

سندر غاړې د توبې واقعه:

مولانا ئې روم رحمہ اللہ یو واقعہ لیکلې چې د حضرت عمر رضی اللہ عنہ په دورِ خلافت کې یو بودا سړي اسلام قبول کړو، خو د دینہ مخکې به هغه سندرې ویلې، ځکه ډیر بڼکلې غږېږي، په سوونو خلق به ورته جمع وو، او د آمدن ذریعہ یې هم زیاته وه.

کله چې دې بودا شو، غابښونه یې او غورځیده، نو بیا خویې سندرې نه شوې ویلې نو د آمدن هغه ذریعہ یې ختمه شوه، بچي یې هم نه وو، صرف یوه بڼخه یې وه هغه هم وفات شوه، نو دې به خپلو دوستانو او واقف خلقو ته ورتلو، هغوئې به چې څه ورکړه هغه به یې خواړه. څه وخت دا سلسله جاري وه، آخر دا چې خپل دوستان هم ورنه تنگ شو، بیا به یې څه نه ورکول، داسې وخت ورباندې راغې چې څو څو وخته به ورته د خوراک څه نه پیدا کیده، یوه ورځ یې د ځان سره دا سوچ وکړو چې کله زه ځوان وم او سندرې مې ویلې نو په سوونو خلق به راته جمع و، قدر و عزت به مې هم زیات و، اوس چې زه سندرې نشم ویلې نو خلق رالډیو وخت دودۍ را کولو ته هم تیار ندي، نوزره یې ډیر خفه شو او افسوس یې وکړو چې کاش ما خودا ځوانی د الله ﷻ په عبادت او اطاعت کې تیره کړې وې، نو دومره به ذلیل نه ووم، اوس خو بودا شوې یم نو څه به د الله جل جلاله عبادت او کرم.

دې په دې سوچ کې ډوب و او جنت البقیع طرفته روان شو، او هلته د قبرونو په مینځ کې په یو ځای کې کیناست، توبه یې او ویسته، او په ژړا ژړا کې یې دا دعا او غوښته:

ای الله! ما خو خپله ځوانی ضائع کړې ده، اوس خود ما سره هیڅ شي نشته چې ستا په حضور کې یې پیش کړم، بودا یم، په همساگرځم، د سترگو نظر مې هم ختم دی، خو ای الله! زه په خپلو تیرو گناهونو ډیر شرمنده او پښیمانم، اوس راغلي یم ته مې توبه قبوله کړې.

کله یې چې دا دعا او غوښته، د غرمې وخت و، نو خوب ورغې، اوده شو، څه وخت پس چې راپاڅیده، نو گوري چې مخامخ یو کس را روان دی او په سرباندې یې څه ایښي دي، ده چې او کته نو خلیفه وخت امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہ و، دې اویریده چې زه خو ډیر گناهگار یم، حضرت عمر رضی اللہ عنہ خوزما غوندي کس په دُرو ووي، هسې نه چې ما هم په دُرو او ووي، چې کله حضرت عمر رضی اللہ عنہ را اورسیده نو دده نه تیر شو مخکې لاړ.

څه وخت پس بيا حضرت عمر رضی الله عنه را واپس شو او ده طرفته را روان شو نو دې نور هم زيات او پریده ، خو چې کله حضرت عمر رضی الله عنه ده ته راغې نو د سر نه يې هغه لوڅې را بنکته کړو او ده ته وايي چې وروره ! روټۍ او خوره ، دا بوډا حيران شو چې امير المؤمنین د مسلمانانو خليفه ماته خوراک پيش کوي (دا څه عجيبه ده ؟) ډير زيات حيران شو ، تپوس يې ورنه وکړو چې اي امير المؤمنین ! تاسو ماته دا خوراک څنگه راوړو ؟ چادرته وويل ؟

حضرت عمر رضی الله عنه ورته او فرمايل :

اوس لږ وخت مخکې د غرمې په وخت ما د غرمې خُوب (قيلوله) کول ، نو خوب مې اوليد ، او په خُوب کې راته د الله جل جلاله د طرفه دا پيغام ملاؤ شو چې اي عمره ! پاڅه ، لاړشه او په جنت البقيع قبرستان کې زما يو دوست (محبوب) خفه او اوږې ناست دي هغه ته خوراک ويسه . نو چې راپاڅيدم ، کور واله ته مې وويل چې : شابه جلتي وکړه چې څه تيار وي هغه راله را کړه چې د الله محبوب ته يې ويسم ، نو هغې راله دا خوراک او تړلو ، نو په حای ددې چې زه يې په لاس کې راوړم ، ما وې چې د الله محبوب له يې وړم نوراشه په دې خپل سريې کيده ، ددې دپاره چې د الله جل جلاله د محبوب اکرام او عزت اوشي (نو ځکه مې په خپل سر راخيستي ؤ) اي د الله محبوبه ! اوس يې په ډير شوق او خوره .

کله چې دې بوډا دا خبرې واوريدې نو وې ويل : سبحان الله زما پروردگار څومره کریم او مهربانه دی ما خو لږ ساعت مخکې هغه ته توبه او ويسته ، هغه ددې دومره گناهونو باوجود زما توبه قبوله کړه او د وخت امير المؤمنین ته يې حکم وکړو چې لاړشه او زما يو دوست اوږې دی ، هغه ته خوراک ويسه .

چې کله بوډا دا خبره وکړه نو په ژړا شو ، او دومره يې اوژړل چې په هماغه حای د حضرت عمر رضی الله عنه د وړاندې وفات شو .

محترم تاسو واوریده چې الله جل جلاله د انسان د توبې څومره قدر داني کوونکې دی خو

کاش چې انسان خو هم الله جل جلاله طرفته متوجه شي .^(۱)

۳. په توبې سره الله جل جلاله ډير خوشحاليږي

کله چې يو بنده د الله د وړاندې توبه اوباسي او په خپلو گناهونو باندې پښيमानه شي نو الله رب العزت په دې باندې ډير زيات خوشحاليږي .

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله او نورو محدثينو د نبي کریم صلی الله عليه وسلم دا حديث مبارک رانقل کړې چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمائي :

((كَلِمَةُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ مِنْ رَجُلٍ فِي أَرْضٍ دَوِيَّةٍ مُهْلِكَةٍ مَعَهُ رَاحِلَتُهُ وَعَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ . فَتَأَمَّرَ فَاسْتَيْقَظَ وَقَدْ ذَهَبَتْ فَطَلَبَهَا حَتَّى أَدْرَكَهُ الْعَطَشُ ثُمَّ قَالَ أَرْجِعْ إِلَى مَكَانِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ فَإِنَا مُتَ فَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى سَاعِدِ الْيَمِينِ فَاسْتَيْقَظَ وَعِنْدَهُ رَاحِلَتُهُ وَعَلَيْهَا زَادَةٌ وَطَعَامُهُ وَشَرَابُهُ . قَالَ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ مِنْ هَذَا بِرَاحِلَتِهِ وَزَادِهِ)) . (۱)

وَفِي رِوَايَةٍ لَمْ قَالَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ : ” اَللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنَا رَبُّكَ “ أَخْطَأَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ . (۲)

الله جل جلاله د يو مؤمن بنده په توبه باندې دهغه سرې نه هم زيات خوشحاليږي کوم چې په بې آب وگيايه دشته کې روان وي ، او دده سره يوه سورلي وي چې په هغې باندې دده خوراک او خښاک ترلې وي ، نو دې د استراحت دپاره شملي او اوده شي ، کله چې راپاڅي نو دده هغه سورلي تللې وي ، دې يې ډيره اولتهوي خو پيدانشي .

آخر دې (سخت) تېرې شي (خو پدې دشته کې اوبه چيرته نه پيدا کيږي) نو د ځان سره فيصله وکړي چې واپس همغه خپل د خوب ځاي ته ځم ، هلته به اوده شم ، تردې چې هم هلته مړم شم ، نوراشي او د مرگ په انتظار سر په خپل مټ (ليچي) کيږي او اوده شي ، کله چې (څه وخت پس) راويځ شي نو گوري چې هغه سورلي يې په همغه زور ځاي ولاړه وي ، او په هغې باندې دده توبنه ، خوراک او څکاک هم موجود وي (نو دې ډير زيات خوشحاله شي)

(۱) اخرجہ البخاري فی الدعوات باب التوبه ۶۳۰۸ ، و مسلم فی التوبه ، والترمذي فی صفة القيامة باب المؤمن يرى ذنبه كالجلجل . ۲۳۹۹ ، ۲۵۰۰ ، العرغب والرهيب ج ۳ ص ۵۳ .

(۲) مسلم كتاب التوبه حديث لمر ۷ .

نبي کریم صلی الله علیه وسلم او فرمايل چې الله جل جلاله د يو مؤمن بنده په توبه باندې ددې نه هم زيات خوشحاليږي څومره چې داسې په دې سورلي او په دې توبه (خوراک او خکاګ) خوشحال شو .

په يو روايت کې دا هم ذکر دي چې دا سړې د سورلي په پيدا کيدو دومره خوشحاله شي چې د ډيرې خوشحالي نه دا ووايي :

اللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنْتَ رَبِّي .

ای الله ! ته زما بنده یې او زه ستا رب یم . یعنی د ډيرې خوشحالی نه خطاء شي (په خای ددې چې دې داسې ووايي :

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا عَبْدُكَ . ای الله ! ته زما رب یې او زه ستا بنده یم . خود ډيرې خوشحالی نه : اللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنْتَ رَبِّي وَوَايِي).

۴. د انسان د فلاح او کاميابۍ ذريعه ده :

د توبې څلورمه فائده داده چې کوم کس په اخلاص باندې توبه او باسي نو الله جل جلاله دداسې کس سره د فلاح او کاميابۍ وعده کړې ، الله تعالی فرمائي :

﴿ وَتُؤْتُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ (۱)

ای مومنانو ! تاسو ټول الله جل جلاله ته توبه وباسئ دپاره ددې چې تاسو کامياب شی .

۵. انسان ته ښکلې ژوند او د دنیا نعمتونه نصيبه کيږي :

د توبې پنځمه فايده داده چې ددې په وجه الله جل جلاله انسان ته بهترين د راحت واله ژوند نصيبه کوي ، الله رب العزت فرمائي :

﴿ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ لَمْ تُؤْبُوا إِلَيْهِ يُتَّعَمَّ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ

فَضْلَهُ ﴾ (۲)

(۱) النور آيت ۳۱ .

(۲) هود آيت ۳ .

ترجمه : تاسو بخښنه غواړئ د خپل رب نه ، بيا توبه اوباسئ هغه ته ، نو هغه به درله د يو مقرر وخت (مرگ) پورې د ژوند ښکلې سازو سامان درکړي او په آخرت کې به هر خاوند د فضل (نیک عمل کونکي) ته خپل فضل (جنت) ورکړي .

د حضرت هود عليه السلام خپل قوم ته نصيحت :

حضرت هود عليه السلام هم چې کله خپل قوم ته نصيحت کولو نو دا يې هم ورته فرمائي و:

﴿ يَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ ۖ ﴾ (۱)

ترجمه : اي زما قومه ! تاسو بخښنه غواړئ د خپل رب نه ، او بيا توبه اوباسئ ده ته ، نو هغه به را اووروي په تاسو باندې په شيبو شيبو باران ، او ستاسو پدې موجوده قوت کې به درته د نور قوت زيادت هم وکړي .

۶ . د انسان زړه د گناه د خيري نه صفا کيږي

د توبې پنځمه فائده داده چې کله انسان توبه اوباسي نو په دې سره دده زړه د گناهونو د خيري نه صفا شي . نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي :

((إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَنْبًا كَانَتْ نُكْتَةً سَوْدَاءَ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَتَنَعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا)) (۲) ((.....))

بيشکه مؤمن چې کله يو گناه وکړي نو ددې گناه په وجه دده په زړه باندې يو تور داغ اولږي ، نو که دې توبه اوباسي او استغفار ووايي نو زړه يې ددې تور داغ نه صفا شي .

د الله جل جلاله رحم او مهرباني په خپلو بندگانو باندې

محترمو مسلمانانو وروڼو ! الله تبارک و تعالی په خپلو بندگانو باندې ډير زيات مهربانه دی تر دې چې يو حديث مبارکه کې راځي چې د اویا (۷۰) مورانو نه هم زيات په خپل بنده مهربانه دی .

(۱) هود آيت ۵۲ .

(۲) رواه الترمذي فی الفسیر ، والنسائي وابن ماجه وابن حبان فی صحيحه والحاكم ، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۴۷ كتاب التوبة والزهد حديث ۱۳ ، مشکوة باب الاستغفار والتوبة .

د توبې دروازه هر وخت انسان ته خلاصه وي

الله رب العزت دومره غفور رحيم دی چې تر قيامته پورې يې د خپلو گناهگارو بندگانو د پاره د توبې دروازه پرانستې ده چې که کله هم دا بنده په خپلو تيرو گناهونو پښيमानه شي او ماته توبه اوباسي نوزه به يې مخکيني ټول گناهونه معاف کړم.

امام مسلم رحمه الله د سردار د جهان محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم يو ارشاد را نقل کړې:

((إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَبْسُطُ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِيئُ النَّهَارِ وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيئُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا)) (۱)

بیشکه الله جل جلاله د خپل رحمت لاسونه د شپې غوړوي (کما يليق بشانه . يعنی د انسان د توبې منتظروي (۲) د دې د پاره چې د ورځې گناه کوونکې کس توبه اوباسي ، او د ورځې خپل د رحمت لاسونه غوړوي د دې د پاره چې د شپې گناه کوونکې کس توبه اوباسي (د الله جل جلاله د توبې دا دروازه انسان ته هر وخت خلاصه وي) تر دې چې نمر د مغرب نه رااوځي (يعنی قيامت قائم شي).

د ابليس قسم او د الله جل جلاله جواب:

حديث کې راځي چې کله الله رب العزت ابليس لعنتي کړو (اوراوي شړلو) نو د الله جل جلاله يې مهلت او غوختو، نو الله جل جلاله د قيامته پورې مهلت ورکړو، نو ابليس قسم وکړو او وي ويل:

وَعِدَّتِكَ لَا أَخْرَجُكَ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ مَا دَامَ فِيهِ الرُّوحُ .

زما دې ستا په عزت قسم وي چې زه به تر هغې پورې د بني آدم د زړه نه جدا نه شم ترڅو پورې چې پده کې روح وي (يعنی هميشه به يې گمراه کوم).

(۱) مسلم كتاب التوبة حديث ۳۱، النسائي، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۴۵ كتاب التوبة والزهد، مسند احمد، كنز العمال

۱۰۱۸۶

(۲) لال النروي رحمه الله: البسط: كتابه عن قبول التوبة. مرقاة ج ۵ ص ۱۲۹ باب الاستغفار والتوبة.

نو الله رب العزت ورته او فرمايل :

وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا حَاجِبُكَ عَنْهُ التَّوْبَةُ مَا دَامَ الرُّوحُ فِيهِ . (۱)

زما دې هم په خپل عزت او جلال قسم وي چې تر څو پورې په ده کې روح وي زه به ورنه توبه بنده نه کړم (يعنی توبه به يې قبولم).

په بعضو رواياتو کې داسې هم نقل دي :

وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا أزالُ أَعْفِرُ لَهُمْ مَا اسْتَغْفِرُوا مِنِّي . (۲)

زما دې په خپل عزت او جلال قسم وي چې تر څو پورې دوی د مانه بخښنه غواړي زه به هميشه د دوی بخښنه کوم .

د بني اسرائيلو د يو ځوان د توبې واقعه :

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې يو واقعه ذکر کړې ، چې بني اسرائيلو کې يو ځوان ؤ ، شل (۲۰) کاله يې د الله ﷻ عبادت کړې ؤ ، بيا يې شل (۲۰) کاله د الله ﷻ په نافرمانۍ کې تير کړه ، بيا يو ورځې آئينې (شيشې) ته ولاړ ؤ ، په آئينه کې يې اوليده چې گيره يې سپينه شوې ده نو ډير خفه شو چې گيره مې سپينه ده او اوس هم د الله جل جلاله نافرمانی کوم ، نو الله تعالی ته يې عرض وکړو :

إِلٰهِي اَطَعْتُكَ عِشْرِينَ سَنَةً ثُمَّ عَصَيْتُكَ عِشْرِينَ سَنَةً فَإِنْ رَجَعْتُ إِلَيْكَ أَتُقْبِلُنِي ؟

اې الله ! ما خوستا شل کاله فرمانبرداري وکړه ، بيا مې شل کاله ستا نافرمانی وکړه ، اوس که زه تاته واپس درشم (اوستا فرمانبرداري شروع کړم) نو آیا ته به ما توبه قبوله کړې ؟
نو يو غائبانه آوازي يې واوريده :

أَحْبَبْنَاكَ فَأَحْبَبْنَاكَ وَتَوَلَّيْنَاكَ فَتَوَلَّيْنَاكَ وَعَصَيْتَنَا فَأَمَهَلْنَاكَ وَإِنْ رَجَعْتَ إِلَيْنَا قَبِلْنَاكَ .

اې زما بنده تاد مونږ سره محبت وکړو نو مونږ هم در سره محبت وکړو ، تا مونږ پرېښودو نو مونږ هم ته پرېښودې ، تا زموږ نافرمانی وکړه نو مونږ مهلت در کړو ، اوس چې ته مونږ ته بيا

را واپس کيږي (او توبه او باسي) نو مونږ به تا قبول کړو. (۱)
معلومه شوه چې الله رب العزت انسان ته د توبې دروازه هر وخت کلاؤ ساتلې .

حديث قدسي :

حديث قدسي دى الله جل جلاله فرمائي :

((مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شَبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَمَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا وَإِذَا أَقْبَلَ إِلَيَّ

يَمْسِحُنِي أَقْبَلْتُ إِلَيْهِ أَهْرُولُ)) . (۲)

کوم کس چې ماته د يو لويشت په اندازه رانزدې کيږي زه ورته د يو گز په اندازه ورنزدې کيږم ، او څوک چې ماته يو گز رانزدې کيږي نو زه به ورته يو باع (يعنى د دواړو لاسونو د خورولو په مقدار ورنزدې کيږم) (۳) او چې کله دا انسان ماته را روان شي نو زه به منډه ورځم . همدغه شان بل حديث قدسي دى الله تعالى فرمايي :

يَا ابْنَ آدَمَ قُمْ إِلَيَّ آمْسِحْ إِلَيْكَ ، وَأَمْسِحْ إِلَيَّ أَهْرُولُ إِلَيْكَ . (۴)

اې د آدم ځويه ! ته ماته را ولاړ شه زه به ستا طرفته در روان شم ، او ته ماته را روان شه زه به په منډه تاته در شم . (يعنى چې ماته لږ هم متوجه شي زه به در باندې ډير رحمتونه را او وروم) .

د گُرد قبيلې د يو ډاكو واقعه :

علامه ابن قدامه مقدسي رحمه الله په خپل كتاب (كتاب التَّوَابِين) كې ، او مولانا زكريا رحمه الله په فضائلِ صدقات كې يو واقعه رانقل كړې چې په گُرد قبيله كې يو مشهور ډاكو او غَل (عبكرالگُردي) اوسيده ، هغه د خپلې توبې واقعه دارنگې بيانوي : چې يو ورځ زه دخپلو ملكرو سره د غَلا دپاره اووتم ، مونږ په لاره روان وو ، مزل مو كولو ، يو ځاى كې د دمې دپاره

(۱) احياء العلوم ج ۴ ص ۲۰ كتاب التوبة، حياة القلوب .

(۲) اخرجه البخاري في التوحيد ۷۵۳۷ ، ومسلم في التوبة حديث ۱ . والترمذي في الدعوات ۳۵۹۸ ، وابن ماجه في الاداب باب فضل العمل ۳۸۶۷ .

(۳) منجد ، قاموس الوحيد

(۴) رواه احمد في المسند باسناد صحيح ۴۷۸ ۳ ، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۴۸ كتاب التوبة والزهد حديث ۱۵ ، مشكوة باب الاستغفار والتوبة .

کيناستو ، هلته مود قجورو درې (۳) اونې اوليدې ، چې دا دوه (۲) اونې تکې شنې وې او د قجورو نه خې ډکې وې ، او دا دريمه اونډه اوچه وه قجورې پکې نه وې ، او يوه مرغۍ مو اوليده چې بار بار دې ميوه دارې اونې ته راتله او يوه يوه قجوره يې په خپله مخوکه کې اخيسته ، او دې اوچې اونې ته به تلله ، او هلته به يې په يو ځای کې دا قجوره اچوله ، دا غل وايي چې :
زه ډير حيران شوم چې دا مرغۍ دا قجورې چيرته وړي ؟

نو زه دې اوچې اونې ته اوختم چې اوگورم دا څه تماشه ده ؟ کله چې پاس اوختم ، نو ما اوليده چې هلته يوړوند مار پروت دی ، څوله يې وازه کړې او دا مرغۍ دا تازه قجورې دې مارت په څوله کې اچوي ، دامې چې اوليده نو زه ډير حيران شوم او په ژړا شوم چې يا الله ! مار خو داسې يوشی دی چې ددې د وژلو حکم اګر چې زمونږ پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم کړې ، خو چې دا پړوند دی نو بيا هم ده ته دروزي رسولو د پاره تا يوه مرغۍ مقرر کړې .
يا الله ! زه خو ستا بنده يم ، مسلمان يم ، او بيا هم دخلقو نه په غلا کولو خپله روزي پيدا کوم .
يا الله ! چې ته دې پړوند مارته روزي ورکولې شي نو ماته هم حلال رزق را کولې شي .
نو په زړه کې مې ويره پيدا شوه ، يو هاتفي آواز را باندې او شو :

بَايَ مَفْتُوْحٍ لِّلْقَاصِدِيْنَ .

چې زما دروازه خو توبه کوونکو ته خلاصه ده .

نو په هماغه ځای کې مې د غلا نه توبه اوويسته ، او کومه توره مې چې د غلا د پاره استعمالوله هغه مې هم په هم هماغه ځای ماته کړه او چغې مې کړې :
اَلتَّوْبَةُ اَلتَّوْبَةُ يا الله ! معافي راته وکړه زما توبه ده ، زما توبه ده .
نو يو غائبانه آواز مې واوريدو :

قَدْ قَبِلْنَاكَ اې بنده ! مونږ ته قبول کړې ، معافي مو درته وکړه .

چې را بښکته شوم ملګرو رانه تپوس وکړو چې څه پد تا څه او شو ؟ نو ما ورته ټوله قصه بيان کړد چې ما خو توبه اوويسته او د الله ﷻ سره مې صلحه وکړه ، هغوی چې دا خبرې واوريدې نو هغوی هم تورې او غورځولې او ټولو توبه اوويسته ، مونږ ټولو حرام مال خلقو ته واپس کړو او مکې معظمې ته د حج په اراده روان شو ، چې کله مونږ درې (۳) ورځې سفر وکړو او يو کلي ته اورسيدو ، نو هلته يوه بودی زڼانه چې په سترګوړنده وه را اووته او مونږ نه يې پوښتنه وکړه :

أَفِيكُمْ فُلَانُ الْكُزْدِيِّ ؟

آيا په تاسو کې د گُرد قبيلې فلانکې نومې کس شته ؟ د اډاکو وايي چې زما نوم يې واخيست، خلقو ورته وويل چې : آو دادی . نو هغې زَنانه خه جامې ماته را کړې او راته وې ويل چې نن دريمه ورځ ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په خوب کې گورم او ماته دافرمايي :

إُعْطِي هَذِهِ الثِّيَابَ لِفُلَانِ الْكُزْدِيِّ .

دا جامې د گُرد قبيلې فلانکې کس ته ورکړه ، دا کس وايي چې ما ورته هغه کپړې راواخيستې او په خپلو ملگرو مې تقسيم کړې .^(۱)

فائده : سبحان الله . په ريښتيني توبې سره ورته څومره عزت حاصل شو چې گناهونو يې هم معاف شو او د نبي کریم صلى الله عليه وسلم د طرفه ورته جامې هم اعزازاً ورسيدې .
محترمو مسلمانانو الله جل جلاله د انسان د اعمالو او توبې ډير قدر داني کوونکې دی خو چې انسان په اخلاص الله ﷻ ته متوجه شي .

حضرت داؤد عليه السلام ته د الله جل جلاله وحی :

امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب احياء العلوم کې ذکر کړي دي چې يو کړت الله جل جلاله حضرت داؤد عليه السلام ته وحی وکړه :

يَا دَاوُدُ لَوْ يَعْلَمُ الْمُدْبِرُونَ عَنِّي كَيْفَ ابْتِغَايَتِي لَهُمْ وَرَفَقِي بِهِمْ وَشَوْقِي إِلَى تَرْكِ مَعَاصِيهِمْ لَبَاتُوا شَوْقًا إِلَيَّ وَكَفَطَعَتْ أَوْصَالُهُمْ مِنْ مَحَبَّتِي ، يَا دَاوُدُ اهْذِهِ إِزَادَتِي فِي السُّدْبِرِينَ عَنِّي . فَكَيْفَ إِزَادَتِي فِي الْمُقْبِلِينَ عَلَيَّ ؟ (۲)

اې داؤد ! که چيرته هغه خلق کومو چې ماته شا کړې (زما په نافرمانۍ او گناهونو کې ژوند تيروي) که دوی ته دا پته اولږي چې زه د دوی (د توبې) څومره منتظر يم او په دوی څومره مهربان يم ، او د دوی د گناه پريښودلو څومره په شوق (او انتظار) کې يم ، نو دوی به زما د شوق د وجې مړه شي او د دوی اندام اندام به زما د محبت په وجه جدا شي .

(۱) کتاب التواهبين لابن لدامه المقدسي ص ۲۰۲ ، فضائل صدقات حصه دوم ص ۶۶ ، مغالي فکر انگيز واقعات و لطائف ص ۹۰

(۲) احياء العلوم ج ۲ ص ۲۳۵ .

اي داؤد ! داخو زما د هغه خلقو متعلق اراده وه کومو چې ماته شاکرې (اوزه يې هير کړې يم ، په گناهونو کې اخته دي) نو که کوم کس د مخکې نه ماته متوجه وي (زما عبادت کوي) نو د هغوی به څه حال وي ؟ (يعنی زه به په هغوی څومره ډير رحم کوم ، او څومره زيات به زه د هغوی په انتظار او شوق کې يم) .

دهندوستان د يوبت پرست د توبې واقعه :

حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله يو واقعه ذکر کړې چې د هندوستان يوبت پرست کافر خپل بت ته نوي (۹۰) کاله د **يَا صَمُّ يَا صَمُّ** (اې بته اې بته) آواز کولو ، خود بت د طرف نه به ورته هيڅ جواب نه راتلو . يو ورځ يې په غلطۍ کې د ځولې نه د **يَا صَمُّ** په ځاي **يَا صَمُّ** اووت .

(صَدَدُ اللَّهِ ﷻ د نومونو نه يو نوم دی چې معنی يې ده : **الْمُسْتَغْفِرُ عَنْ كُلِّ أَحَدٍ الْخُتَّاجِ إِلَيْهِ كُلِّ أَحَدٍ** ، هغه بې نيازه ذات چې د هر چا نه بې پروا دی او ده ته هر څوک محتاج دي) .
نو د الله ﷻ د طرفه ورته آواز راغې :

لَبَّيْكَ يَا عَبْدِي . (اې زما بنده زه حاضر يم) . نو هغه کس په هماغه ځاي باندې هغه خپل بت توتې توتې کړو او کلمه يې وويله چې **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ** . او نورو هندوانو ته يې وويل : چې ظالمانو ما خو نوي (۹۰) کاله دې بت ته آوازونه کول خو څه جواب به نه راتلو ، نن مې په غلطۍ کې د مسلمانانو د رب نوم د ځولې نه اووت نو د آسمان نه جواب راغې چې **لَبَّيْكَ يَا عَبْدِي** زه حاضر يم اې بنده . تازه ولې پرېنې يم او هغه کانړه ته آوازونه کوي چې هغه ځانله کانړه او گونگيان دي .

ددې واقعي بيانولو نه وروستو مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ليکلي چې کله الله ﷻ يو بت پرست طرفته (چې په غلطۍ کې يې د الله جل جلاله نوم اخيستی ؤ) د ډومره متوجه دی نو که يو کس مسلمان وي او هغه الله رااضي کول غواړي نو هغه طرفته به الله څومره زيات متوجه وي ^(۱)

۱۱ مواعظ حکيم الامت و نه ايات حذب .

د زنکدن په حالت کې توبه نه قبلېږي :

البته چې کله په انسان باندې د زنکدن حالت شروع شي نو بيا د انسان توبه نه قبلېږي ، ځکه دې په دې وخت کې هر څه په خپلو سترگو گوري نو بيا خو ايمان بالغيب نه پاتې کېږي .
حديث کې راځي :

((إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُعْرِضْ)) . (۱)

بيشکه الله جل جلاله د بنده توبه قبلوي تر څو پورې چې دده روح مړی ته نه وي رارسيدلې .
د مرگ په وخت خو فرعون هم ويلې و :

﴿ أَمِنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾ . (۲)

مادا يقين وکړو چې نشته دی څوک معبود سوا د هغه ذات نه په کوم ذات چې بني اسرائيلو ايمان راوړې دی ، اوزه د فرمانبردارو نه يم .
نو ورته وويل شو :

﴿ آتَىٰ أَوْسَ إِيمَانَ رَاوِيٍّ حَالِ دَادِيٍّ چې له دې نه وړاندې تا نا فرماني کړې ده او ته د فساد کوونکو نه وي .

ترجمه : آيا اوس ايمان راوړې حال دادې چې له دې نه وړاندې تا نا فرماني کړې ده او ته د فساد کوونکو نه وي .
حافظ الپوري رحمه الله فرماني :

په زنکدن کې دې توبه رب ته قبوله نده * چې په حيات د نارواؤ نه سوگند اونکړې

د توبې نه روستو الله ﷻ د انسان گناه د حفظه فرشتو او اندامونو نه

هم هيره کړي :

کله چې انسان يو گناه کوي نو کراما کاتبين فرشتې هم دده په عملنامه کې دده گناه ليکي ، د انسان خپل اندامونه (لاس ، خپې وغيره) به هم د قيامت په ورځ دده خلاف گواهي ورکوي ، د زمکې په کومه حصه کې چې گناه شوې وي هغه به هم د قيامت په ورځ دده خلاف گواهي ورکوي

(۱) اخبرجه الرملي في الدعوات باب ۹۸ ، وابن ماجه في الزهد باب ۳۰ و لال حديث حسن ، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۲۸
کتاب التوبة والزهد حديث ۱۵ ، مشکوة باب الاستغفار والتوبة .

(۲) بولس آيت ۹۰ .

(۳) بولس آيت ۹۱ .

او دا ورځ او شپه (په کومه کې چې گناه شوي وي دا) به هم د قيامت په ورځ د انسان خلاف گواهي ورکوي .

خو د رب کریم دی مهربانی. ته گوره چې کله انسان په اخلاص توبه او باسي نو الله جل جلاله يې گناه هم معاف کړي ، دده د عملنانې نه يې هم ختمه کړي ، دهغه فرشتو نه يې هم هيره کړي کومو چې دا ليکلې ، دده د اندامونو نه يې هم هيره کړي او په کومه زمکه يې چې کړې دهغې نه يې هم هيره کړي ، ددې دپاره چې صبا د قيامت په ورځ دوی د انسان خلاف گواهي ورنکړي .
نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي :

((إِذَا تَابَ الْعَبْدُ مِنْ ذُنُوبِهِ آتَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَفَظَتَهُ ذُنُوبَهُ وَأَلْسِنَ ذَلِكَ جَوَارِحَهُ وَمَعَالِمَهُ مِنَ الْأَرْضِ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَيْسَ عَلَيْهِ شَاهِدٌ مِنْ اللَّهِ بِذَنْبٍ)) . (۱)

کله چې یو بنده د خپلو گناهونو نه توبه او باسي نو الله رب العزت د حفظه فرشتو نه هم دده گناه هيره کړي ، دده د اندامونو نه يې هم هيره کړي او په کومه زمکه يې چې کړې وي دهغې نه يې هم هيره کړي .

دا ددې دپاره چې کله دې د قيامت په ورځ د الله جل جلاله سره ملا ويږي نو په دده د گناه څوک گواه نه وي (ځکه که ددوی نه هيره نشي نو دوی خو به بيا د انسان خلاف گواهي ورکوي) .

د دنیا او د الله تعالی په عدالت کې فرق :

محترمو مسلمانانو الله ﷻ د انسان د توبې ډیر قدر داني کوونکې دی . تاسو دپته سوچ وکړئ چې که چیرته دنیا کې په یوکس باندې د دوړغو دعوی اوشي او عدالت (قضاء) ته فیصله لاره شي ، تحقیقات اوشي ، د تحقیقاتو نه پس پته اولږي چې دا دعوی د دوړغو وه ، نو عدالت (قضاء) ددې سړي دا مقدمه ختمه کړي خو ددې مقدمې ریکارډ د ځان سره بیا هم ساتي . اوس که چیرته داسې دې عدالت ته هر څومره دا ووايي چې کله خبره دروغ ثابت شوه نو دا ریکارډ خو ختم کړئ . نو عدالت به ورته وایي چې نه . دا ریکارډ به مونږ د ځان سره خامخاساتو اوبل طرفته د الله ﷻ معامله وگورئ چې کله یو سړې واقعي مجرم او گناهگار وي ، خو دې د الله جل جلاله د وړاندې په اخلاص توبه او باسي ، او معافي او غواړي نو الله رب العزت يې

توبه هم قبوله کړي، د عمل نامې نه يې د گناه ريكارډ هم ختم کړي، تردې چې دده د لاس، خپو، کومو فرشتو چې دا گناه ليکلې او په کومه زمکه شوې د دوی ټولو نه دا گناه هيره کړي. ددې دپاره چې صبا د قيامت په ورځ دوی دده خلاف گواهي ورنکړي.

الله ﷻ بار بار گناه معاف کوي

محترمو که انسان په اخلاص باندې توبه او باسي او بيا د گناه نه کولو پخه اراده وکړي ليکن د غلبه شهوت او شيطاني وسوسو په وجه ورنه بيا گناه اوشي او دې بيا توبه او باسي، استغفار ووايي، نو الله جل جلاله بيا هم دده گناه معاف کوي. اگر چې په يوه ورځ کې اويا (۷۰) پيرې ورنه دا گناه اوشي او په هر ځل ورنه په اخلاص توبه او باسي نو الله ﷻ يې معاف کوي او دې کس ته مُصِر (اِصرار کوونکې په گناه) نشي ويلې. ^(۱)

د ابوداؤد شريف حديث دى، نبى عليه الصلوة والسلام فرمائي:

((مَا أَصْرَ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً)) ^(۲)

هغه کس هميشه والې په گناه ندي کړې چې بخښنه يې غوښتي وي او دې پيرې اويا ځله يې دا گناه کړي وي او توبه يې ورنه ويستي وي.

يعنى که چيرته د يو کس نه په يوه ورځ کې اويا (۷۰) پيرې گناه اوشي او اويا پيرې ورنه توبه او باسي، استغفار ووايي نو ده ته په گناه اصرار کوونکې نشي ويلې.

امام بخاري رحمه الله او امام مسلم رحمه الله يو حديث رانقل کړې، په کوم کې چې نبى کریم صلی الله عليه وسلم د خپل رب نه حکايت کوي:

((أَذْنَبَ عَبْدٌ ذَنْبًا فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْبًا فَعَلِمَ

أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ) غَفَرْتُ لِعَبْدِي (۳) ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ ا

اغْفِرْ لِي ذَنْبِي فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: عَبْدِي أَذْنَبَ ذَنْبًا فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ

(۱) مجمع بحار الانوار ص ۳/۲۱۱، مرآة ص ۶۷، ۶۸، ۳/باب الاستغفار والتوبة الفصل الثانی، فتاوی محمودیه ج ۲۹

ص ۴۳۲.

(۲) ابوداؤد ۱۵۱۲، ترمذی ۳۵۵۹، مشکوة ص ۳۰۴، باب الاستغفار والتوبة، کنز العمال ۱۰۳۰۷.

(۳) بخاري.

بِالدُّنْبِ ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فَقَالَ : أَيُّ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : أَذْنَبَ عَبْدِي ذُنُوبًا
فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبًّا يَغْفِرُ الدُّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالدُّنْبِ . اِعْمَلْ مَا هَيَّئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ . (١)

چې کله بنده یو گناه وکړي او دا ووايي : اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي یا الله ماته زما گناه او بڅښې،
نو الله رب العزت فرمائي چې زما بنده یو گناه وکړه خو ده ته دا پته (معلومه) ده چې دده داسې
یو رب شته چې هغه دا گناه بخي هم، او نیول هم پرې کوي. نو ما دې خپل بنده ته بڅښنه وکړه.
بیا دې په دویمه پیره دا گناه وکړي (روستو پښیماننه شي) او ووايي : اې ربه ماته زما دا گناه
معاف کړه. نو الله رب العزت فرمائي : چې زما بنده گناه وکړه او دې پوهه دی چې دده یو رب
شته چې گناه بڅښي هم، او په گناه نیول هم کوي نو ما دې خپل بنده ته بڅښنه وکړه. بیا دې په
دریمه پیره دا گناه وکړي، روستو ووايي : اې الله ماته دا گناه معاف کړه. الله جل جلاله
او فرمائي زما بنده گناه وکړه خو ده ته پته (معلومه) ده چې دده داسې یو رب شته چې گناه
بڅښي هم، او نیول هم پرې کوي. الله ﷻ ورته او فرمائي :

اِعْمَلْ مَا هَيَّئْتَ (٢) فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ .

اې زما بنده که د تانه کله هم گناه اوشي، بیا ته د مانه بڅښنه او غواړې نوزه به درته معافي
کوم، څه . تاته مې بڅښنه وکړه .

حدیث قدسي :

حدیث قدسي دی، الله ﷻ فرمائي :

وَيَحُ ابْنُ آدَمَ يُذْنِبُ الدُّنْبَ فَيَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرُ لَهُ ثُمَّ يَعُودُ فَيَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرُ لَهُ (٣)

(١) اخرجه البخاري في التوحيد باب قول الله تعالى ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَاتِ اللَّهِ﴾ ٧٥٠٧، ومسلم باب لبول التوبة من الذنوب وان تكررت الذنوب والتوبة ٦٩٢١، مشكوة باب الاستغفار والتوبة .

(٢) علامه تقي عثمانی دامت برکاتهم العالیة په تکمله د فتح الملهم کې د اِعْمَلْ مَا هَيَّئْتَ معنی کوي چې مَا دُنْتُ كَذُنْبِ لُدَّ تَتَّوَبَ غَفَرْتُ لَكَ چې کله هم له گناه کوي بیا ورته په اخلاص توبه او باسي نوزه به هم درته معافي کوم. تکمله فتح الملهم ٦ ص ١٥ هکذا فی الترغيب والترهيب ج ٢ ص ٢٧ کتاب التوبة والزهد .

(٣) تنبيه العالين باب التوبة ص ٢٧ ط. بيروت .

د بني آدم په حال تعجب دی چې گناه وکړي بيا د مانه معافي او غواړي (توبه اوباسي) نوزه ورته معافي وکړم ، دې بيا گناه وکړي او بيا د مانه معافي او غواړي نوزه ورته بيا هم معافي اوکړم . په ده تعجب دی چې نه خو گناه پرېږدي ، او نه زما د رحمت نه نا اميده کيږي . خو اې فرشتو ! تاسو گواه اوسئ چې ماده ته ټول گناهونه اوبخل (حکمه دې خو توبه هم اوباسي او زما د رحمت نه هم نه نا اميده کيږي) .

د حبيب بن الحارث رضي الله عنه واقعه :

رسول الله ﷺ ته يو کس (حبيب بن الحارث رضي الله عنه) راغې او عرض يې وکړو :

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَجُلٌ مَقْرَأٌ .

اې د الله ﷻ رسوله ! زه ډير گناهگار يم . نو نبی ﷺ ورته او فرمايل :

تُبَّ إِلَيَّ يَا حَبِيبُ . اې حبيب ! الله ﷻ ته توبه اوباسه .

هغه ورته عرض وکړو :

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَتُوبُ ثُمَّ أَعُودُ .

اې د الله ﷻ رسوله ! زه توبه اوباسم خو بيا رانه گناه اوشي .

نبی عليه السلام ورته او فرمايل :

كَلِمَاتُ أَذْنَبْتَ فَتُبَّ . چې كله هم درنه گناه اوشي نو توبه اوباسه .

هغه عرض وکړو :

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا تَكُفَّرْتُ دُنُوبِي .

که چيرته زما گناهونه ډير زيات وي او بار بار وي (اوزه توبه اوباسم نو آيا الله ﷻ به يې

قبلي؟)

نبی عليه السلام ورته او فرمايل :

عَفْوُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَكْثَرُ مِنْ دُنُوبِكَ يَا حَبِيبُ .

اې حبيب ! د الله ﷻ عفو ستا د گناهونو نه ډيره زياته ده (ته چې هرڅومره پيړی توبه

اوباسې نو الله ﷻ يې قبلي) .

فائده : معلومه شوه چې که انسان هرڅومره پيرې په اخلاص توبه اوباسي نو الله ﷻ يې

قبلي . (۱)

نبي عليه الصلوة والسلام هم توبه ويسته :

پدې خواتفاق دی چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم معصوم دی : الله تعالی فرمائي :

﴿ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ﴾ (۲)

ليکن بيا هم پينمبر عليه السلام د ورځې سل (۱۰۰) پيرې توبه اوباسي او استغفار وايي .

نبي عليه السلام فرمائي :

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ تُوبُوا إِلَى اللَّهِ فَإِنِّي أَتُوبُ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ)) (۳)

ترجمه : اي خلكو تا سو الله ته توبه ووباسئ . بيشكه زه الله ته د ورځې سل پيرې توبه اوباسم .

نو چې كله نبي عليه السلام باوجود د دينه چې معصوم دی د ورځې سل پيرې توبه اوباسي نو

بيا خو مونږ ته په كار دي چې مونږ خويې زياته اوباسو ، ځكه مونږ خو ډير گناهكار يو .

بار بار توبه ويستونكي مَصْرِ نَدِي

پاتې شوه دا خبره چې الله رب العزت فرمائي :

﴿ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾ (۴)

الله ﷻ دانسانانو گناهونه بخښي خو چې دوی په خپلو گناهونو باندي اصرار (ټينگوالې)

نکوي (يعنی بار بار يې نه کوي) .

(۱) خطبات فقير ج ۳۶ ص ۷۸ .

(۲) الفتح آيت ۲ .

(۳) رواه مسلم ، ورواه الامام احمد ۱۸۸۴۱ ، مشكوة باب الاستغفار والتوبة . د بخاري شريف الفاظ داسې دي : والله اني لاستغفراه والترب اليه لي اليوم اكثر من سبعين مرة . رواه البخاري ، مشكوة ج ۵ ص ۱۲۳ باب الاستغفار والتوبة .

(۴) آل عمران آيت ۱۳۵ .

د علامه آلوسي رحمه الله تحقيق:

ددې آيت په تفسير کې علامه آلوسي رحمه الله په خپل تفسير (روح المعاني) کې ليکلي چې اصرار ديته وايي:

الْإِقَامَةُ عَلَى الْقَبِيحِ بِدُونِ الْإِسْتِغْفَارِ وَالتَّوْبَةِ. (۱)

په يو قبيح (او د گناه په) کار سرې هميش والې کوي خو استغفار هم نه وايي او توبه هم نه اوباسي. نو ديته اصرار ويلې شي.

او که چيرته د يوې گناه کولو نه پس يې استغفار وويل، په زړه کې په تيره گناه پښيमानه شو او آئنده کې يې دا پنځه اراده وکړه چې بيا به يې نه کوم نو الله جل جلاله به ورته دا گناه معاف کړي. اوس که بيا ورته دا گناه اوشوه او بيا يې هم همدغه شان توبه اوويسته نو الله جل جلاله به دوباره ورته گناه معاف کړي اگر چې د ورځې اويا (۷۰) پيرې گناه وکړي او توبه اوباسي. او همدا د حديث مطلب دی چې:

((مَا أَصْرَ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً)) (۲)

هغه کس هميشه والې په گناه ندې کړې چې بخښنه يې غوښتې وي اگر چې دورځې اويا (۷۰) پيرې يې دا گناه کړي وي او توبه يې ورنه ويستي وي.

د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق:

ملا علي قاري رحمه الله هم په مرقاة شرح د مشکوة کې فرمائي:

مَنْ اتَّبَعَ ذَنْبَهُ بِالْإِسْتِغْفَارِ فَلَيْسَ بِمُصِيبٍ عَلَيْهِ وَإِنْ تَكَرَّرَ مِنْهُ. (۳)

څوک چې د گناه نه روستو استغفار ووايي (په اخلاص توبه اوباسي او بيا يې د نه کولو پنځه اراده وکړي) اوس ورنه بيا بيا گناه کېږي (او دې بيا په اخلاص توبه اوباسي) نو داسې په گناه اصرار کوونکې ندې.

(۱) روح المعاني ج ۴ ص ۶۱.

(۲) ابروداد ۱۵۱۴، ترمذي ۳۵۵۹، مشکوة ص ۳۰۴ باب الاستغفار والتوبة، كنز العمال ۱۰۳۰۷.

(۳) مرقاة ص ۶۸، ۶۷/۳ باب الاستغفار والتوبة الفصل الثاني، مجمع بحار الانوار ص ۳/۳۱۱، فتاوى محموديه ج ۲۹ ص

وعيد

البته که يو سرې تش په خله استغفار وایي او په زړه کې په تیره گناه پښیمانه نه وي او آئنده یې دا اراده هم نه وي چې گني بیا به یې نه کوم او تش د خولې توبه اوباسي او بار بار گناه کوي نو د داسې کس باره کې سخت وعیدونه هم راغلي دي . نبي علیه السلام فرمائي :

((وَالْمُسْتَغْفِرُ مِنَ الذَّنْبِ وَهُوَ مُقِيمٌ عَلَيْهِ كَالْمُسْتَهْزِئِ بِرَبِّهِ)) . (۱)

کوم سرې چې په خولې خو د گناه نه استغفار غواړي حالانکه په گناه باندې قائم وي ، د پرېښودلو اراده یې هم نه وي نو دې د خپل رب پورې خندا کونکې دی .

د توبې طریقه :

اوس دا چې د توبې طریقه څه ده ؟

نو توبه صرف دیته نه وایي چې انسان تش په خوله باندې وایي : چې توبه توبه . بلکه د توبې خپله طریقه ده چې علما و بیان کړې ده :

د امام قرطبي رحمه الله تحقيق :

امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر کې ددې پوره تشریح کړې ، چې حقوق په دوه (۲) قسمه دي :

۱. حقوق الله . ۲. حقوق العباد . نو که انسان حقوق الله ضائع کړي وي نو ددینه توبه داده : چې انسان درى (۳) کارونه وکړي :

۱. په ژبه باندې استغفار ووايي . ۲. په زړه کې په کړې گناه پښیمانه شي . ۳. او په آئنده کې ددې گناه د نه کولو پښه اراده وکړي .

که په دې طریقه یې توبه او ویسته نو د خای نه د پاڅیدو نه مخکې به ورته الله ﷻ ټول گناهونه معاف کړي .

البته که فرائض (لکه مونځ ، روژه ، زکوة وغیره) یا واجبات ورنه پاتې شوي وي نو د هغې به قضاء هم راوړي نو بیا به یې توبه قبلېږي .

(۱) اخرجه البيهقي في السنن ۱۰/۱۵۴ ، وابن ابى الدنيا من حديث ابن عباس مرفوعاً وذكره الحافظ في فتح الباري ۱۳/۲۷۱ .

او که انسان حقوق العباد ضائع کړي وي (لکه د يو مسلمان مال يې په ناجائزي طريقې سره خوړلې وي يا يې د هغه بې عزتي کړي وي) نو د دې سره بيا يوه بله خبره هم ضروري ده :

چې مسلمان ته خپل حق واپس کړي يا د هغه نه معافي او غواړي . نو بيا به يې توبه قبلېږي .

او که يو بل مسلمان يې په ناحقه وژلې وي ، نو که د مقتول وارثانو دې معاف کړو خو ديره بنده ده ، دې به صرف استغفار وايي او په آئنده کې به دييانه کولو پخه اراده وکړي .

او که هغوی د قصاص مطالبه کوله ، نو ځان به هغوی ته د قصاص اخيستو دپاره حواله کوي او که په يو پاکدامنه مسلمان زانان يې د زنا تهمت لېږولې ؤ او هغوی معاف نه کړو بلکه د حد کذب مطالبه يې کوله نو ځان به کوږو وهلو ته هم حواله کوي .^(۱)

د حضرت علي رضي الله عنه نه توبې :

(لکه دا خبره منځکې تيره شوې ده چې) د حضرت علي رضي الله عنه نه پوښتنه او شوه چې توبه څه ده وايي ؟ نو هغه ورته وويل چې توبه هغه ده چې په هغې کې شپږ خبرې وي :

۱ . عَنِ الْمَاضِي مِنَ الذُّنُوبِ النَّدَامَةُ ، ۲ . وَلِلْفَرَائِضِ الْإِعَادَةُ ، ۳ . وَرَدُّ الْمَقَالِمِ ،

۴ . وَاسْتِحْلَالُ الْخُصُومِ ، ۵ . وَأَنْ تَعْزِمَ عَلَى أَنْ لَا تَعُودَ ، ۶ . وَأَنْ تُرِيَّ نَفْسَكَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى

كُنَّا رَبِّيَّتَهَا فِي الْمَعْصِيَةِ . (۲)

۱ . په خپلو تيرو گناهونو پښيमानه كيدل ، ۲ . كوم فرائض او واجبات چې درنه پاتې شوي وي د هغې قضاء راوړل ، ۳ . په ظلم چې كوم مال د بل چانه اخيستې شوې وي هغه واپس كول ، ۴ . په ژبه ، لاس يا خپو باندې چې دې بل مسلمان ته تكليف رسولې وي د هغه نه معافي غوښتل ۵ . په آئنده کې دې گناه ته نه ور تلو پوخ قصد او اراده كول ، ۶ . لكه څرنگ چې دې منځکې خپل ځان د الله جل جلاله په نافرمانۍ کې ليدلې ؤ اوس خپل ځان د الله جل جلاله په فرمانبرداری کې اووینې .

يو شاعر وايي :

په عادتې توبه به خلاص د معصيته نشي * خو نصوحا غوندي توبه محكم سوگند اونكړې

(۱) تفسير قرطبي ج ۱۸ ص ۱۷۶ التحريم آيت ۸ . هكلا ذكر لي مرآة شرح مشكوة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة .

(۲) التفسير مظهر ج ۹ ص ۳۴۵ ، التفسير روح المعاني ج ۲۸ ص ۲۹۰ التحريم آيت ۸ ، بضاوي مع حاشية القولوي ج ۱۹

ص ۱۶۵ التحريم آيت ۸ .

فقهي مسائل :

۱ : حقوق العباد تش په توبه نه معاف كيږي :

اوله مسئله داده : چې حقوق العباد تش په توبه نه معاف كيږي بلکه د حق خاوند ته به خپل حق سپاري يا به ورنه معافي غواړي. (۱)

وَأَمَّا حُقُوقُ الْأَدْمِيَّةِينَ فَلَا بُدَّ مِنْ إِصْلَاحِهَا إِلَى مُسْتَحِقِّهَا فَإِنْ لَمْ تُوصَلْ إِلَى أَرْبَابِهَا لَمْ يَتَخَلَّصْ مِنْ ضَرَرِ ذَلِكَ الذَّنْبِ إِلَّا بِتَرْكِهِ..... (۲)

هر چې حقوق العباد دي نو ددې د پاره دا ضروري ده چې خپل مستحق ته به يې سپاري. حكه كه د حق خاوند ته دا حق اونه رسي نو دا كس ددې گناه د ضرر نه نه خلاصيږي. البته كه هغه ورته خپل حق پرېږدي او معاف يې كړي نو بيا صحيح ده.

د ملا علي قاري رحمه الله تحقيق :

ملا علي قاري رحمه الله په شرح د فقه اكبر كې ليكلي :

وَأَنَّ كَانَتْ مِمَّا يَتَعَلَّقُ بِالْعِبَادِ فَتَتَوَقَّفُ صِحَّةُ التَّوْبَةِ مِنْهَا عَلَى أَنْ يَتَخَلَّلَ أَوْ يُؤَدَّهَ إِلَيْهِمْ. (۳)
او كه ددې گناه تعلق د حقوق العباد و سره و نو بيا د توبې صحت په دې موقوف دی چې يا خو د هغه نه معافي او غواړي يا هغه ته خپل حق واپس كړي .

همدارنگې ملا علي قاري رحمه الله په مرقاة شرح د مشكوة كې ليكلي :

فَإِنَّ حُقُوقَ الْعِبَادِ يَتَوَقَّفُ عَلَى إِزْصَائِهِمْ..... (۴)

بيشكه د حقوق العباد و نه توبه موقوف ده په راضي كولو د صاحب حق باندي، يا هغه ته به خپل حق واپس كولو باندي .

(۱) فتاوى محموديه ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

(۲) المفهم شرح مسلم ج ۷ ص ۷۱ كتاب الرقاق باب وجوب التوبه وفضلها ، فتاوى محمودية ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

(۳) شرح لفظ اكبر ص ۱۹۴ بيان السام التوبه ، رياض الصالحين ص ۱۰ ، ۱۱ باب التوبه ، فتاوى محمودية ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

(۴) مرقاة شرح مشكوة ج ۳ ص ۱۶۸ كتاب الحج الفصل الاول ، فتاوى محمودية ج ۲۹ ص ۴۴۵ .

د امام نووي رحمه الله تحقيق :

امام نووي رحمه الله فرمائي :

إِنْ كَانَتْ الذَّنْبُ مُتَعَلِّقًا بِبَيْتِ آدَمَ فَلَهَا شَرْطُ آخِرٍ وَهُوَ رَدُّ الْمُظْلَمَةِ إِلَى صَاحِبِهَا أَوْ تَحْصِيلُ الْبِرَاءَةِ مِنْهُ. (۱)

که د گناه تعلق د بندگانو د حقونو سره و نو د دې د پاره (د استغفار او توبې سره سره) یو بل شرط هم دی چې صاحب حق ته خپل حق سپارل یا دهغه نه معافي غوښتل.

۲ : د هرې گناه نه توبه د هغې موافق وي :

دویمه مسئله داده چې د هرې گناه نه توبه د هغې موافق وي . یعنی که د سړي نه مونځ ، روژه ، زکوة ، حج وغيره قضاء شوي وي نو د دې توبه داده چې د دې فرائضو قضاء به راوړي . او که د چا مالي حق یې ضائع کړې وي نو یا خو به هغه ته خپل حق سپاري یا به ورنه معافي غواړي .

د صاحب د هدايي وينا :

صاحب د هدايي ليکلي : التَّوْبَةُ عَلَى حَسْبِ الْجِنَايَةِ . (۲)

توبه د جنایت موافق وي . یعنی چې څنکه جنایت وي همغه شان یې توبه وي .

۳ : که حقدار ته خپل حق واپس نکړي نو قیامت کې به

دده نه نیکی اخیستلې شي

دریمه مسئله داده چې که په دنیا کې د حق خاوند ته خپل حق واپس نکړي نو په آخرت کې خو به دده سره څه مال و دولت نه وي چې هغوی ته یې ورکړي ، لهدا دده نه به نیکی اخیستلې شي او د حق دار په عملنامه کې به جمع کولې شي .

(۱) مرآة شرح مشکوٰة ج ۵ ص ۱۲۲ باب الاستغفار والتوبة .

(۲) هداية ج ۳ ص ۱۷۳ کتاب الرجوع عن الشهادة .

او که دده سره نیکی ختمې شي او په ده د خلقو حقونه پاتې وي نوییا به دهغوی گناهونه راخیستلې شي او په ده باندي به بار کولې شي. (۱)
امام بخاري رحمه الله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا حدیث را نقل کړې چې نبی علیه السلام فرمائي:

((مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عَرَضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دَرِينًا وَلَا دِرْهَمًا إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدَرٍ مَظْلَمَتِهِ ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتٍ صَاحِبِهِ فَحِيلَ عَلَيْهِ)) . (۲)

په چا باندي چې د بل ورور مسلمان حق وي که په هغه يې ظلم کړې وي ، دهغه عزت ته يې نقصان رسولې وي يا يې نور حقوق ورباندي وي نو د هغه نه دې نن ورځ معافي او غواړي ، مخکې د هغه ورځې نه په کومه ورځ چې د چاسره نه دينار وي او نه درهم . (يعنی مخکې د قيامت د ورځې نه . ځکه که نن ورته معافي او نه غواړي نو د قيامت په ورځ خويه دده سره درهم و دينار نوي) نو که دده سره نيکي وي نو دظلم (او حق) په مقدار به دده نه نيکي اخیستلې شي (مظلوم او حقدار ته به ورکولې شي) او که دده سره نيکي نه وي نو د مظلوم او حقدار گناهونه به راخیستلې شي او په ده باندي به بار کولې شي .

۴ : که صاحب حق وفات او يا معلوم نوي د هغې نه د

توبی طريقه :

څلورمه مسئله داده : چې که صاحب حق پخپله وفات شوې وي نو د هغه ورثو ته به دا حق سپاري . او که ده ته دا معلومه نه وي چې دا مال ما دچانه په ناجائزه طريقې سره اخیستې دی (يعنی اصل مالک ورته معلوم نه وي) نوییا به دې دغه مال صدقه کوي .

(۱) احياء العلوم ج ۴ ص ۵۰ کتاب التوبه .

(۲) بخاري ابواب المظالم والقصاص باب من كانت له مظلمة عند الرجل ۳۳۱/۱ طبعه لديني ، كفايت المفتي ج ۱ ص ۲۸۰ . بارهوان باب معاصي اور توبه .

د امام غزالي رحمه الله وينا :

امام غزالي رحمه الله ليكلي :

وَمَا لَا يُعْرِفُ لَهُ مَا لَكَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَخَصَّدَ بِهٖ . (۱)

د كوم مال چې ده ته مالک معلوم نوي نو په ده لازم دي چې دې دا مال صدقه کړي .

۵ : په توبې سره حرام مال نه جلايږي :

پنځمه مسئله داده چې په توبې سره حرام مال (مثلا په غلا يا زنا وغيره سره جمع شوې مال)

نه جلايږي بلکه په توبې سره صرف د گناه وبال ختم شي (۲)

۶ : په کوچني والي کې د کرل شوې گناه حکم :

شپږمه مسئله داده : چې که په کوچني والي او نابالغي کې کومه گناه شوي وي نو د هغې

مؤاخذه نشته . ځکه صريح حديث موجود دی ، نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي :

((رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ : عَنِ الْمَغْضُوفِ حَتَّى يَفِيْقَ وَالنَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَالصَّبِيِّ حَتَّى

يَحْتَلِمَ)) . (۳)

ترجمه : د درې (۳) تنو څخه د مکلفيت قلم پورته کرل شوي :

۱ . هغه کس چې عقل يې گډوډ وي ترڅو چې عقلمند شوي نه وي .

۲ . اوده انسان ترڅو چې رايبداړ شوي نه وي .

۳ . نابالغه هلک ترڅو چې بالغ شوي نه وي .

(۱) احياء العلوم ج ۵ ص ۵۰ کتاب التوبة .

(۲) کفايت المفتي ج ۱ ص ۲۸۴ .

(۳) ابن ماجه ابواب الطلاق باب طلاق المعتوه والصغير والنائم ص ۱۴۷ طبعه لديمي . کفايت المفتي ج ۱ ص ۲۸۵ باهوان

باب معاصي اور توبه .

خلاصه :

عزتمند و مسلمانانو ! انسان عاجزه او کمزورې دی ، معصوم خو صرف انبياء کرام دي نور انسانان خو معصوم نه دي . نوکه د بشریت په تقاضايې ، د شیطاني وسوسو او د نفسي خواهشاتو د غلبې په وجه ورنه گناه اوشي نو ده ته پکار دي چې دې په وخت ورنه توبه اوباسي او په همدې کې د انسان کاميابي هم ده . نبي ﷺ فرمائي :

((كُلُّ ابْنِ آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ)) . (۱)

دهر انسان نه گناه کيږي خو بهترين په دوی کې هغه دې چې توبه اوباسي .
الله رب العزت دې مونږ ته د صحيح توبې ويستلو توفيق راکړي او بيادې راته په دې توبه باندي د استقامت توفيق هم رانصيب کړي .

آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

(۱) رواه الترمذی فی القیامة باب ۹۴ . وابن ماجه فی الزهد باب ۳۰ والدارمی والحاکم وقال الحاکم صحیح الاسناد . مشکوة باب الاستغفار والتوبة ، الترغیب والترهیب ج ۳ ص ۲۶ کتاب التوبة والزهد .

د توبې په باره کې نور معتمد واقعات :

(نوښت : د توبې متعلق مې نور زړه راښکونکي او معتمد واقعات هم ذکر کړي، چې که موقع ډیره وي، وخت زیات وي نو مقررین حضرات ددې واقعاتو نه هم استفاده کولی شي. ځکه هره واقعه داسې د عبرت نه ډکه ده چې په اوریدو یې انسان په توبه ویستلو آماده کیږي او د گناهونو نه یې پخپله نفرت پیدا کیږي).

د کفل د توبې واقعه :

امام ترمذي رحمه الله په خپل کتاب کې او نور محدثینو هم د بني اسرائیلو د یو کس (کفل) واقعه را نقل کړې .

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائي چې ما دا واقعه د پیغمبر علیه الصلوة والسلام نه د اووه (٧) پیرونه زیاته اوریدلې ده .

(په بعضو روایاتو کې ذکر دي چې سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَكْثَرَ مِنْ عَشْرَيْنَ مَرَّةً .

ما دا واقعه د نبي علیه السلام نه د شلو (٢٠) پیرونه زیاته اوریدلې ده)

نبي علیه السلام فرمائي چې په بني اسرائیلو کې یو کس ؤ کفل نوم یې ؤ، د گناهونو نه به یې ځان بالکل نه ساتلو، نو یوه ښځه ورته راغله (کومه چې روپو ته ډیره مجبوره وه) نو ده ورته شپيته (٦٠) دیناره ورکړه، خو په دې شرط چې دې به خپل حاجت ورنه پوره کوي، هرکله چې دې د زنا د پاره ورغې، نو ښځه اوریدېده او په ژړا شوه. ده ورنه تپوس وکړو:

ولې ژاړې؟

هغې ورته وویل: چې دا کار (زنا) ما چیرته مخکې د سره کړې ندې، خو زه اوس سخته مجبوره یم. نو دده په زړه کې هم یره پیدا شوه او ورته وې ویل: چې کله تا دا کار مخکې ندې کړې او اوس یې صرف د مجبوري نه کوي، نو واخله دا دینار خالصه د الله تعالی د رضا د پاره (بغیر د زنا کولو نه). او دې کفل قسم وکړو:

لَا وَاللَّهِ لَا آعِصِي اللَّهَ بَعْدَهَا أَبَدًا .

تسم په الله، د دې نه پس به بيا هيچري نافرمانی او نکریم (او په اخلاص يې توبه او ويسته، د الله شان گوره چې) دې په همدغه شپه وفات شو نو سهر يې په دروازه ليکلي و:
 إِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لِكُفْرِكَ .

بيشکه الله ﷻ کفل ته مغفرت او بخښنه کړې. (۱)

فائده: محترمو مسلمانانو تاسو واوریده چې کفل کوم چې ټول عمر د الله ﷻ نافرمانی کړې وه خو چې په اخلاص يې توبه او ويسته نو الله ورته معافي وکړه او ټول گناهونه يې ورته معاف کړه .

خلوینست (۴۰) کاله د الله ﷻ نافرمانی کوونکی کس د توبې واقعه :

علامه ابن قدامه المقدسي رحمه الله په خپل کتاب (کتاب التواین) کې یو واقعه رانقل کړې: چې د حضرت موسی علیه السلام په زمانه کې سخت قحط راغې، خلق راجمع شو او حضرت موسی علیه السلام ته راغلل او عرض يې وکړو:

ای د الله رسوله! ته د خپل رب نه دُعا او غواړه چې په مونږ باندې باران را او وروي .

نو حضرت موسی علیه السلام د دوی سره صحرا ته اووت، تقریباً او یا زره (۷۰۰۰۰)، یا زیات خلق وو، دُعا يې او غوښته چې یا الله! په مونږ باران را او وروي، په مونږ خپل رحمت را او وروي، او د شیر خوار بچو، چاربیانو او بوډاگانو په وجه په مونږ خپل رحم وکړې . مگر آسمان نور هم صفا شو او نمر نور هم تیز شو .

حضرت موسی علیه السلام الله ﷻ ته عرض وکړو چې یا الله! که چیرته ستا په حضور کې زما مقام او مرتبه غورځیدلې وي نو د آخیرې زمانې پیغمبر نبی امی محمد رسول الله ﷺ په وسیله درنه دُعا غواړم چې په مونږ باران وکړد .

وحي راغله چې ای موسی (علیه السلام)! زما په نزد ستا په مرتبه کې څه فرق ندې راغلي، خو په تاسو کې یو کس دی چې د خلوینستو (۴۰) کالونه را په دیخوا زما په نافرمانی کې مبتلا دی او گناهونه کوي . ته په خلقو کې اعلان وکړه چې دغه کس د تاسو نه او وځي .

(۱) رواه الترمذی وحسنه کتاب القیامة باب ۴۸، وابن حبان فی صحیحہ، والحاکم والبیهقی . وقال الحاکم صحیح الاسناد، الترغیب والترهیب ج ۳ ص ۵۰ کتاب التوبه والزهد حدیث ۲۶ .

ځكه د هغه د وجې مې په تاسو هم باران بند كړې . حضرت موسى عليه السلام عرض وكړو چې اې الله ﷻ! زه خويو كمزورې بنده يم ، زما آواز هم كمزورې دى نو د اويازرونه زياتو خلقو ته به زما آواز څنگه اورسي ؟ الله ﷻ ورته او فرمايل : چې ته اعلان وكړه او خلقو ته رسول يې زما كار دى . نو حضرت موسى عليه السلام او دريده ، اعلان يې وكړو :

يَا أَيُّهَا الْعَاصِي أَلَّذِي لَهُ أَرْبَعُونَ سَنَةً يَعْصِي رَبَّهُ أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنْ بَيْنِنَا .

اې هغه گناهگار بنده ! چې د څلويښتو كالو نه راپه ديخوا د الله ﷻ نافرمانې كوي ، زه تاته قسم دركوم چې زموږ د صفونو نه اوځه . ځكه ستا په وجه الله ﷻ په مونږ هم باران بند كړې . دا اعلان چې دې گناهگار كس واوريده ، نو پاڅيده او څلور واړه طرفته يې اوكتل ، نو هيڅوك هم د صفونو نه او نه وتلو . دې پوهه شو چې دا كس همدا زه يم . خوده په زړه كې سوچ وكړو چې كه اوس زه او وځم نو په ټولو بني اسرائيلو كې به رسوا شم ، او كه نه او وځم نو زما په وجه په ټولو بني اسرائيلو باران بند دى ، نو كيناست او په بريې شادر واچول ، الله ﷻ ته متوجه شو او دا دُعايې او غوښتنه :

إِلَهِي أَعْصَيْتُكَ أَرْبَعِينَ سَنَةً فَأَمَهَلْتَنِي ، جُنَّتْكَ تَائِبًا فَاقْبَلْنِي .

اې الله ﷻ! ما څلويښت كال ستا نافرمانې وكړه خو تامهلت راكړو اوس تاته توبه او باسمنو ما قبول كړه (يعنى زما توبه قبوله كړه) . ده لا دا خبره پوره كړې هم نوه چې يوه سپينه وريځ راغله او دومره ډير باران ورنه او شو گويا چې د مشكيزې خوله چا كلاؤ كړې .

حضرت موسى عليه السلام الله ﷻ ته عرض وكړو چې يا الله ! تر اوسه خولا څوك د صفونو نه اوتي هم ندې نو تا څنگه په مونږ باران وكړو ؟ الله ﷻ ورته او فرمايل : اى موسى !

سَقَيْتُكُمْ بِالَّذِي بِهِ مَنَعْتُكُمْ .

د كوم كس په وجه مې چې درباندي باران بند كړې ؤ اوس مې د هغه په وجه درباندي باران او وړول (ځكه هغه راته توبه او ويسته) . حضرت موسى عليه السلام الله جل جلاله ته عرض وكړو چې يا الله ! دغه بنده خوماته اوښايه (چې زه يې او گورم چې دا څوك دى ؟)

الله ﷻ ورته او فرمايل :

مَا فَضَحْتُهُ حَالَ مَعْصِيَتِهِ فَكَيْفَ أَفْضَحُهُ وَقَدْ تَابَ؟

كله چې ده زما نافرمانی كوله هلته ما ندې رسوا كړې ، نو چې اوس يې توبه اوويست
(او فرمانبردار جوړ شو) نو څنگه يې رسوا كړم .^(۱)

فائده : محترمو مسلمانانو ورونړو ! تاسو اووریده چې كوم كس څلويښت كاله د الله ﷻ
نافرمانی كړې وه خو چې په اخلاص يې توبه اوويسته نو الله ﷻ يې متصل توبه قبوله كړه
او بيا يې دده پرده هم اوساتله ، چې په خلقو كې رسوا نشي .

د شرابو په سر كه باندي د بدليدلو واقعه :

يو ورځ حضرت عمر رضی الله د مدینې منورې په يوه كوڅه كې روان ؤ ، نو يو ځوان ورته
مخې ته راغې چې د جامو د لاندې يې پټ څه شي په لاس كې نيولې ؤ ، حضرت عمر رضی الله
عنه ورنه تپوس وكړو : اې ځوانه ! ددې كپرو د لاندې دې څه شي په لاس كې پټ نيولي ؟
دده سره په بوتل كې شراب ؤ ، خوده ته حياء ورغله چې حضرت عمر رضی الله عنه ته ووايي
چې دا شراب دي ، بل يې په زړه كې د حضرت عمر رضي الله عنه نه يره هم وه چې هسې نه جزاء راكړي .
نوزره كې سخت خفه شو او الله جل جلاله ته يې سوال وكړو چې يا الله ! كه تا اوس زما پرده
اوساتله او زه دې درسوایي نه بچ كړم نو زما توبه ده ، زه به بيا هيڅكله شراب اونه څكم .
نو حضرت عمر رضي الله عنه ته يې جواب وركړو چې اې امير المؤمنين ! داسر كه ده . هغه ورته وويل :
ته او بښايه چې زه يې اوگورم . ده چې ورته اوخوډه نويقيني الله جل جلاله دا شراب په سر كه بدل
كړي وو .^(۱)

فائده : قدرمنو ! تاسو اووریده چې دې ځوان په اخلاص توبه وويسته نو الله جل جلاله يې
پرده هم خوندي كړه او دده خبره يې هم دروغ نكړه بلكه شراب يې ورله په سر كه بدل كړه .

(۱) كتاب التوايين لابن قدامة المقدسي ص ۷۳ ، كرامات اولياء ، نزهة البساتين .

(۲) درة الناصحين ص ۳۲۴ .

د يو كفن كش د توبې قبلیدلو واقعه :

فقيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله په خپل كتاب (تنبيه الغافلين) كې د عبرت نه ډكه يوه واقعه رانقل كړې ده : چې يو ورځ حضرت عمر رضي الله عنه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم دربار ته حاضر شو نو ژړل يې . نبي عليه السلام ورنه پوښتنه وكړه :

مَا يُبْكِيكَ يَا عُمَرُ ؟ اې عمر ! تا څه شى ژړوي ؟ (يعنى ولې ژاړې ؟)

جواب يې ورکړو چې اې د الله ﷻ رسوله ! چې راتلم نو په دروازه كې مې يو ځوان اوليدو چې د يو گناه په وجه يې ډير زيات ژړل . دهغې په وجه ماله هم ژړا راغله .

نبي عليه السلام ورته او فرمايل چې ورشه دتنه يې راوله . كله چې هغه ځوان دننه راغې نو نبي ﷺ ورنه تپوس وكړو : مَا يُبْكِيكَ يَا شَابُّ ؟ اې ځوانه ! څه له ژاړې ؟

هغه جواب ورکړو چې ډير گناهونه مې كړي دي او دهغه جبار ذات (الله ﷻ) نه ويريم (چې سخته سزابه راكړي) . نبي عليه السلام ورنه پوښتنه وكړه :

أَشْرَكَتَ بِاللهِ يَا شَابُّ ؟ اې ځوانه د الله ﷻ سره دې شريك كړې ؟ هغه ويل نه .

بيا يې ورنه تپوس وكړو : أَقْتَلْتَ نَفْسًا بِغَيْرِ حَقِّ ؟ آيا په ناحقه دې څوك وژلې دى ؟ هغه ويل : نه . نبي عليه السلام ورته او فرمايل :

فَإِنَّ اللهَ يَغْفِرُ ذُنُوبَكَ وَلَوْ كَانَ مِثْلَ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَالْأَرْضِينَ السَّبْعِ وَالْجِبَالِ الرَّوَاسِي .
كه چيرته ستا گناهونه د اوو (۷) آسمانونو ، اوو (۷) زمكو او ددې مضبوطو غرونو برابر وي نو هم الله ﷻ يې معاف كوي .

هغه ورته وويل : اې د الله رسوله ! زما گناه د دينه هم لويه ده . نبي ﷺ ورته او فرمايل :

ذُنُوبُكَ أَكْبَرُ أَمْ الْكُرْسِيُّ ؟ ستا گناه لويه ده يا كرسي ؟ هغه جواب ورکړو : زما گناه .

بيا ورته نبي ﷺ او فرمايل : ذُنُوبُكَ أَكْبَرُ أَمْ الْعَرْشُ ؟ ستا گناه لويه ده يا عرش ؟

هغه وويل : زما گناه . بيا ورنه نبي ﷺ پوښتنه وكړه : ذُنُوبُكَ أَكْبَرُ أَمْ الْهَيْكَلُ ؟

ستاگناه لویه ده او که الله ﷻ؟ (یعنی دهغه عفوه؟) هغه وویل: الله ﷻ خو ډیر لوی او اعظم دی. (دهغه عفوه او بخښنه ډیره لویه ده). نبي ﷺ ورته او فرمايل:

فَانَّهُ لَا يَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ إِلَّا اللَّهُ. چې دا لوی لوی گناهونه خو صرف همغه ذات بخي. خو اې خوانه! داراته او وایه چې هغه کومه گناه تا کړې؟ (چې تاته دومره غټه معلومېږي) هغه ورته وویل: اې د الله ﷻ رسوله! د تانه حياء راخي (نه یې شم درته ویلی). نبي علیه السلام بیا ورته او فرمايل: چې خیر دې او وایه، څه گناه دې کړې؟ هغه ورته شروع شو:

اې د الله رسوله ﷺ! زه کفن کشیم، دا او (۷) کالونه راپه دینخوا د مړو نه کفنونه او باسم (او بیا یې خرطوم). یو څو ورځې مخکې د انصارو یو جینی. وفات شوه، چې کله د شپې زه د کفن ویستلو دپاره ورغلم او کفن مې ورنه را اوویست، راروان شوم، چې څه اندازه راغلم نو شیطان راباندې غلبه وکړه، دوباره ورغلم او دهغه جینی. سره مې زنا هم وکړه. چې کله ورنه راروان شوم، نو هغه جینی. راپسې آواز وکړو:

وَيْلَكَ يَا شَابُ أَمَا اسْتَحْيِي مِنْ دِيَانِ يَوْمِ الدِّينِ يَضَعُ كُرْسِيَهُ لِلْقَضَاءِ وَيَأْخُذُ الْمَظْلُومِ مِنَ الْقَالِمِ. تَرَكَتْنِي عُرْيَانَةً فِي عَسْكَرِ الْمَوْتِ وَأَوْقَفْتَنِي جُنُبًا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.

افسوس دی پد تا باندې اې خوانه! آيا تاته د قیامت دهغه ورځې نه حياء نه درځي؟ په کومه ورځ چې به الله ﷻ د فیصلې دپاره کرسی اولېوي، د ظالم نه به د مظلوم دپاره حق اخلي، تا خو زه د مړو په ډله کې برېنده پریښودم، او په دې دې مجبوره کړم چې د قیامت په ورځ د الله ﷻ په دربار کې د جنابت په حالت کې او درېږم.

کله چې نبي ﷺ دا خبرې واوریدې نو ډیر غصه شو او دې خوان ته یې او فرمايل: چې اې فاسقه! او څه د مانه. نو دا خوان را اووت، او یو غره طرفته لاړ، هلته یې په اخلاص توبه او ویسته، او څلویښت ورځې یې الله ﷻ ته سوال و زاري وکړې، کله چې څلویښتمه ورځ شوه نو دې خوان سر آسمان طرفته اوچت کړو او دا دُعایې وکړه:

اې د آدم او حوا بي بي ربه! که چیرته تا زما توبه قبوله کړې وي نو ددې خبر پیغمبر علیه السلام او دده ملگرو (صحابه کرامو) ته ورکړه، او که نه دې وي قبوله کړې نو بیا د آسمان نه اور رانازل کړه، ما پرې دلته اوسوزوه، خو د آخرت د اور نه راته نجات را کړه.

بل طرفته حضرت جبريل عليه السلام نبي كريم عليه السلام ته راغلو، سلام يې واچول، او عرض يې وكړو چې اې د الله رسوله! په تاسو باندې الله عليه السلام وایي. نبي عليه السلام د سلام د سلام بڼكلې جواب وركړو.

بيا حضرت جبريل عليه السلام عرض وكړو: اې د الله رسوله! الله عليه السلام فرمائي:

أَنْتَ خَلَقْتَ الْخَلْقَ؟ أَيَا دَا مَخْلُوقٍ تَأْسُو بِبِدَاكَرِي؟ نَبِي عليه السلام جواب وركړو چې نه. بلكه الله عليه السلام زه هم پيدا كړې يم، او دا مخلوق يې هم پيدا كړې.

حضرت جبريل عليه السلام دوباره او فرمايل چې الله عليه السلام تپوس كوي: أَنْتَ تَزْرُقُهُمْ؟ أَيَا دې مخلوق ته تاسو رزق وركوئ؟ نبي عليه السلام جواب وركړو چې نه. بلكه الله عليه السلام ماته او دې ټول مخلوق ته رزق وركوي.

حضرت جبريل عليه السلام په دريم ځل عرض وكړو چې الله عليه السلام پوښتنه كوي: أَنْتَ تَتُوبُ عَلَيْهِمْ؟ أَيَا تَأْسُو ددې مخلوق توبه قبلوي؟ نبي عليه السلام جواب وركړو چې نه. بلكه الله عليه السلام زما او ددې ټول مخلوق توبه قبلوي.

آخير كې جبريل عليه السلام عرض وكړو: چې الله عليه السلام فرمائي:

تُبَّ عَلَى عَبْدِي فَإِنِّي تُبْتُ عَلَيْهِ.

ته زما دابنده معاف كړه ځكه ما دده توبه قبله كړه. (ځكه ده ماته ډيرې زارې وكړې او په اخلاص يې توبه او ويسته). نبي كريم صلى الله عليه وسلم هغه ځوان را اوغوښت او زيرې يې وركړو چې الله عليه السلام ستا توبه قبله كړه.

فائده: محترمو مسلمانانو تاسو دپته سوچ او كړې چې ددې ځوان نه څومره غټه ګناه شوې وه خو چې په اخلاص يې توبه وويسته، او الله عليه السلام طرفته متوجه شو نو الله عليه السلام يې توبه قبله كړه. (١)

(١) نبيه الغالين باب التوبة ص ٤٨ ط. دار الفكر بيروت.

په توبه كوونكي ځوان باندي دوربخي دسوري واقعه :

د حضرت عبداللہ بن مبارک رحمہ اللہ په باره كې ذكر دي چې دده په زړه كې د يوي ښځې سره ډير محبت ؤ ، يو ځل يې ټوله شپه د هغې په انتظار كې تيره كړه ، خو هغه رانغله ، آخر د صبا آذان او شو ، ده د ځان سره سوچ وكړو چې صرف د يوي ښځې د پاره مې ټوله شپه وينه تيره كړه او ملاقات هم اونشو ، كه چيرته د الله ﷻ په عبادت كې مې ټوله شپه وينه تيره كړې وې نو الله ﷻ به راباندي څومره رحم كړې وي ، او څومره اجر به يې راكړې وي .

نو پخه توبه يې اوويسته ، او د علم حاصلولو دپاره د علماو يوي علاقې طرفته روان شو ، چې كله د ښهر نه بهر اووت ، سخته گرمي وه ، په لاره كې ورسره يو بزرگ هم ملگرې شو ، دواړه د علماو علاقې طرفته روان وو ، د الله ﷻ شان گوره چې په دې سخته گرمۍ كې د دوي د پاسه وريخ روانه وه ، او سوري يې ورباندي كړې ؤ ، حضرت عبداللہ بن مبارک دا سوچ كولو چې دې وريخ ددې بزرگ په وجه په مونږ سوري كړې ، او دې بزرگ هم همدا گمان كولو چې دا په ما باندي د الله ﷻ خصوصي رحمت دي .

خو چې كله دواړه هغه علاقې ته اورسيده ، نو دواړه جدا شو ، او خپل خپل مقصدي ځاي طرفته روان شو ، نو دا وريخ د عبداللہ بن مبارک رحمہ اللہ په سر روانه شوه ، دې بزرگ چې دا اوليده نو ډير حيران شو او رامنډه يې كړې ، دده نه يې پوښتنه وكړه : چې ستا دې په الله ﷻ كسَم وي ريشتيا راته اووايه چې تا كوم عمل كړې چې د هغې په وجه ستا په سر باندي وريخ روانه ده او د گرمۍ نه يې بچ اوساتلې ؟

د حضرت عبداللہ بن مبارک رحمہ اللہ په سترگو كې اوڅكې راغلي او وې ويل چې ما خود يو گناه نه توبه اوويسته ، او د علم حاصلولو دپاره مې ددې علماو د علاقې نيت راكړې . خو زما پروردگار دومره غفورورحيم او قدر دان ذات دی چې هغه په دنيا كې زما دپاره د گرمۍ نه د بچ كيدو دپاره انتظام وكړو ، زه اميد لرم چې په آخرت كې به مې هم د جهنم د اور نه حفاظت كوي ^(۱)

(۱) اهل دل سے توبہ دینے والے واقعات ج ۲ ص ۱۵۵ .

فائده: قدرمنو مسلمانانو! تاسو واوریده چې الله ﷻ د انسان د توبې شومره قدر داني کورنکې دی چې یو کس د گناه نه په اخلاص توبه او ویسته نو د دنیا د نمر د گمائنس نه یې ورله حفاظت وکړو، نو د جهنم په اُور به یې څنگه اوسوزوي؟

د قارون په واقعه کې عبرت:

علامه جلال الدین سیوطي رحمه الله په خپل تفسیر (الدر المنثور في التفسیر بالماثور)، او علامه جلال الله زمحشري رحمه الله په خپل تفسیر (تفسیر کشاف) کې د آیت:

﴿فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ﴾ (١) دلاندې د قارون تفصیلي واقعه را نقل کړې، چې پکې د مسلمانانو د پاره ډیر لوي عبرت او نصیحت پروت دی. زه به یې درته څه خلاصه بیان کړم:

قارون د حضرت موسی ﷺ د تره ځوي ؤ، ډیر مال و دولت ورسره ؤ، او ددې مال په نشه کې ډیر مست ؤ. خو ددې دومره ډیر مال و دولت باوجود بیا هم ډیر حریص ؤ، او هر وخت به یې حضرت موسی ﷺ ته د ضرر رسولو کوشش کولو. کله چې د زکوٰة حکم راغې، نو هم ده انکار وکړو، او قوم ته یې وویل چې موسی ﷺ د تاسو نه صرف په چل کې مال اخلي.

ملگرو ورته وویل چې ته زموږ مشر یې، ته چې څه حکم کوي مونږ یې منو. قارون وویل چې زه به یوه زناکاره بنځه د مال و دولت په زور پدې راضي کړم چې په حضرت موسی ﷺ باندې د زنا تهمت اولږوي. (نو په خلقو کې به بدنام شي، خلق به بیا دده خبرو ته غوږ نه ږدي) نو ده د یوې زناکاره بنځې سره خبره وکړه چې کله د اختر په ورځ حضرت موسی ﷺ د تورات احکامات بیانوي نو ته به پرې تهمت اولږوي. هغې وویل چې صحیح ده.

کله چې د اختر ورځ شوه، او حضرت موسی ﷺ خپل قوم ته د تورات احکامات بیانول شروع کړه: چې ای بني اسرائيلو! که چا غلا وکړه نو مونږ به یې لاس پرېکوو..... که چا زنا وکړه او شادي شده کس ؤ نو مونږ به یې رجم کوو. نو په دې کې قارون راپاڅیده او وې ویل: که دا کار تا وکړو نو بیا؟ حضرت موسی ﷺ ورته او فرمایل چې زما هم همدا حکم دی.

قارون وويل چې بعضې خلق دا گمان كوي چې تا دا كار د فلانكي بنسجې سره كړې دي. كله چې هغه بنسجې راوستې شوه، حضرت موسى عليه السلام ورته قسم وركړو چې ريشتيا ووايه، او صحيح خبره بيان كړه. هغې اقرار وكړو چې ماته قارون دومره دومره مال و دولت راكړې دي چې ته په حضرت موسى عليه السلام باندې تهمت اولپوه، خوزه دا گواهي وركوم چې ته پاك يې او د الله تعالى رسول يې.

حضرت موسى عليه السلام په سجده پريوت او الله تعالى ته په ژړا شو. الله تعالى ورته وحي وكړه: **مُرِ الْأَرْضَ بِمَا شِئْتَ فَإِنَّهَا مُطِيعَةٌ لَكَ.**

اې موسى! زه كې ته حكم وكړه چې خه ستا خوښه وي، زمكه به ستا تابعداري كوي. نو حضرت موسى عليه السلام زمكې ته حكم وكړو:

يَا أَرْضُ خُذِيهِمْ. اې زمكې دې او دده ملگري اونيسه.

نو زمكې ټول لاندې راښكل، تردې چې د زنگونو پورې ډوب شو.

قارون او دده ملگرو حضرت موسى عليه السلام ته سوال او زاري شروع كړې، چې مونږ معاف كړه، او قسمونه يې كول چې بيا به هيڅكله داسې نه كوو. خو حضرت موسى عليه السلام معاف نكړه. حضرت موسى عليه السلام په دويمه پيره زمكې ته حكم وكړو:

خُذِيهِمْ. دوى ټول اونيسه (رايې كاږه) نو زمكې تر نيمايي بدن پورې راښكوده. دوى

بيا سوال او زاي شروع كړې. خو حضرت موسى عليه السلام معاف نكړه. ځكه دې ډير غصه و.

په دريمه پيره حضرت موسى عليه السلام زمكې ته حكم وكړو: **خُذِيهِمْ.** دوى ټول اونيسه. نو زمكې ټول ډوب كړه.

د دوى د غرقيدلو نه وروستو الله تعالى حضرت موسى عليه السلام ته وحي را اوليږله چې:

يَا مُوسَى مَا أَفْلَكَ اسْتَغَاثُوا بِكَ مِنْ آذَانِكُمْ فَكَلِمَةٌ تَرْجَاهُمْ أَمَا وَعِزَّتِي لَوْ إِنِّي دَعَوْتُ مَرَّةً وَاحِدَةً لَوَجَدْتَنِي قَرِيبًا مُجِيبًا. (۱)

(۱) تفسير کشاف ج ۳ ص ۴۳۷ القصص آیت ۸۱، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور ج ۶ ص ۳۸۶، تفسیر مدارک ج ۲ ص ۲۷۷ القصص آیت ۸۱.

اې موسى! دا ستا څومره سخت زړه دى چې قارون او دده ملگرو درته څومره زارى وکړې خو تا پرې رحم اونکړو (اومعاف دې نکړه). زما دې په خپل عزت قسم وي که چيرته دوى صرف يو پيره ماته آواز کړې وې او د مانديې مدد غوښتې وې نو دوى به زه توبه قبلوونکې موندلې وى (يعنى مابه معاف کړي وو).

فائده: محترمو مسلمانانو تاسو دا الله ﷻ دې دومره لوي رحم وگرم ته اوگورئ چې هغه قارون چې هروخت به يې حضرت موسى ﷺ ته ضرر رسولو، د زکوٰه نه يې انکار کړې ؤ، حتى چې په حضرت موسى ﷺ باندې يې د تهمت لېولو جرات هم کړې ؤ خو الله ﷻ حضرت موسى ﷺ ته فرمايي: که دې قارون او دده ملگرو ستا په ځاي د مانه معافي غوښتې وې او ماته يې زاري کړې وې نو مابه معاف کړي وو.

نواوس تاسو ووايي چې يو کس مسلمان وي، او د پيغمبر عليه السلام امتي وي او دده نه څه نافرمانې اوشي او دې په اخلاص باندې الله ﷻ ته توبه اوباسي نو آيا الله ﷻ به دده توبه نه قبلوي؟ بلکه قبلوي به يې. الله جل جلاله فرمائي:

﴿ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ ﴾ (١)

ترجمه: الله ﷻ هغه ذات دى چې د خپلو بندگانو توبه قبلوي او گناهونه ورته معاف کوي. بل ځاي الله ﷻ فرمائي:

﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ ﴾ (٢)

بيشکه زه ډير بخښونکې يم هغه چا لره چې هغه توبه اوباسي.

د يو شرابي د توبې واقعه:

يو پيره حضرت سفیان ثوري رحمه الله اوده ؤ، په خوب کې يې د يو بزرگ سره ملاقات اوشو، هغه ورته وويل چې اې سفیان! پاڅه. ستا گاونډي وفات شوې دى، د هغه جنازه تياره ده، هغه وکړه. سفیان ثوري رحمه الله چې راپاڅيده نو حيران ؤ چې زما گاونډي خو شرابي او گناهگار دى نو څنگه ماته حکم اوشو چې دده جنازه وکړه؟

(١) الشورى آيت ٢٥.

(٢) طه آيت ٨٢.

خوبیایں سوچ و کرو چہ راشہ ہلتہ ورشہ ، معلومات خوبہ او کپہ . نو چہ ہلتہ ورغہ د کلی والہ و نہ ییہ پوہستہ و کرہ چہ دہ پہ خہ حال کنہ وفات شوہ و ؟ ہغوی ورتہ وویل چہ دا خو یو گناہگار شرابی کس و ، خود مرگ نہ مخکہ دہ اللہ ﷻ تہ پہ اخلاص توبہ او ویستہ ، او د اللہ ﷻ د وړاندہ ییہ ژړا او زاری و کپہ او دا دُعایہ و کرہ چہ ای د دُنیا او آخرت مالکہ ! د ماسرہ خو ہیخ نیک اعمال نشتہ پہ ماباندہ خپل رحم و کرہ .

سفیان ثوری رحمہ اللہ پوہہ شو چہ اللہ ﷻ ددہ توبہ قبولہ کپہ ، او گناہونہ ییہ ورتہ معاف کپہ . نو حکمہ ماتہ ددہ د جنازہ حکم و کپہ شو .^(۱)

واقعہ : پہ معافی غوہستلو سرہ پہ ہماغہ خای گناہ معاف کیدل :

حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمایہ چہ یو جوان د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ربارتہ حاضر شو ، او دوہ (۲) یا درہ (۳) پیرہ ییہ دا کلمات وویل :

وَادُّنُوبَاہ ، وَادُّنُوبَاہ ، وَادُّنُوبَاہ . ہائی زما گناہونو (درہ پیرہ ییہ دا کلمات وویل)
نبی علیہ السلام ورتہ او فرمایل چہ داسی او وایہ :

اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ ذُنُوْبِيْ وَرَحْمَتُكَ اَرْحَمُ عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ .

ای اللہ ستا مغفرت زما د گناہونو نہ زیات وسیع (او فراخہ) دی ، او د خپلو اعمالو پہ نسبت ستا د رحمت ماتہ دیر امید دی (نو زما مغفرت و کرہ او پہ ما خپل رحم و کرہ)
نو ہغہ نو جوان دا کلمات وویل . نبی علیہ السلام ورتہ او فرمایل :

عُدْ . دوبارہ ییہ و وایہ . ہغہ دوبارہ وویل . بیا ورتہ نبی ﷺ پہ دریمہ پیرہ او فرمایل :

عُدْ . بیا ییہ و وایہ . نو ہغہ بیا وویل . آخر کپہ نبی ﷺ ورتہ او فرمایل :

قُمْ فَقَدْ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ . ای جوانہ پاخہ . اللہ جل جلالہ درتہ گناہونہ معاف کرہ .

فائدہ : محترمہ شو مرہ د خوشخبری زیرہ دی چہ صرف پہ درہ پیرہ مذکورہ کلماتو

(۱) اہل دل کے تہ ہادیکے والے واقعات ج ۲ ص ۱۰۹ .

ويلو سره ورته الله ﷻ ټول گناهونه معاف كړه . نو مونږ ته هم پكار دي چې د الله ﷻ نه د خپلو گناهونو د بخلو سوال وكړو .^(۱)

د زاذان سندر غاړې د توبې واقعه :

ملا علي قاري رحمه الله په مرقاة شرحه د مشكوة كې د شيخ عبدالقادر جيلاني رحمه الله په حواله يو واقعه ذكر كړې ده : چې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما يو ورځ د كوفې په اطرافو كې تيريدنه نو څه فاسقان په يو كور كې راجمع شوي وو ، شراب يې څكل . په دوى كې يو كس سندر غاړې (سندرې ويونكې) زاذان هم ؤ ، چې رباب به يې وهل او ورسره به يې سندرې هم ويلې .

كله چې حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما دده آواز واوريدنه نو وي ويل :

مَا أَحْسَنَ هَذَا الصَّوْتُ ، لَوْ كَانَ بِقِرَاءَةِ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى كَانَ أَحْسَنَ .

څه بنده دى دا آواز كاش چې ده ورباندې د الله ﷻ د كتاب (قرآن) تلاوت كولې نو ډير به ښه وو . ابن مسعود رضی الله عنه په سرباندي څادر واچول او روان شو . زاذان دده خبرې واوريدې پوښتنه يې وكړه دا څوك ؤ ؟ او څه يې ويلې ؟ خلقو ورته وييل چې : دا حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ صحابي ؤ ، او ويل يې : چې څومره ښه آواز دى ، خو كاش چې ده ورباندې د قرآن مجيد تلاوت كولې . نو د زاذان په زړه كې يره پيدا شوه ، راپاڅيد ، خپله شپيلۍ يې ماته كړه ، او په منډه يې د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما پسې ځان اور رسول .

زازان په غاړه كې خپل دَسَمال (رُومال) اچولې ؤ ، او د ابن مسعود رضی الله عنهما مخې ته په ژړا شو . ابن مسعود رضی الله عنهما غاړه وركړه او دواړه په ژړا شو ، بيا حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او فرمايل :

كَيْفَ لَا أَحِبُّ مَنْ أَحَبَّ اللَّهَ .

زه څنگه د هغه كس سره محبت اونكړم چا سره چې الله ﷻ محبت كوي . (يعنى چې څنگه دده سره اوس الله ﷻ محبت كوي نو زه هم ورسره محبت كوم)

(۱) خطبات لقمې ج ۳۲ ص ۷۳ .

نو زاذان په اخلاص توبه اوويسته ، او د حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنهما سره ملگرې شو ، همیشه به دده سره و، قرآن کریم یې هم یاد کړو ، او دیر عنیم یې هم ورنه زده کړو ، بلکه د علم امام شو؛ تردې چې ډیرو روایاتو کې راځي :

عَنْ زَادَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا.....

چې دا روایت د زاذان نه نقل دی ، هغه د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنهما نه نقل کړې^(۱)

(۱) مرقاة شرح مشکوة ج ۵ ص ۹ . ط . مکتبه امدادیه ملتان ، تنبيه الغافلین باب آخر من التوبة ص ۵۵ . ط . دار الفکر بیروت .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ . الاعراف آیت ۵۶ .

﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ . الاعراف آیت ۱۵۶ .

د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

تأليف :

أَبُو الشَّمْسِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفَى عَنْهُ

مُدَرِّس دَارُ الْعُلُومِ فَيْضُ الْقُرْآنِ آكَخِيلُ كَالُونِي مُرْدَان

د ابان بن ابي عياش رحمه الله د مغفرت سبب :

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې ذکر کړي دي : چې ابان بن ابي عياش يو عالم ؤ ، خلقو ته به يې د الله جل جلاله د رحمت او د الله ﷻ نه د ښه اميد ساتلو ډير ذکر کولو ، کله چې دې وفات شو ، نو چا په خوب کې وليد پوښتنه يې ترې وکړه :
 چې الله ﷻ د سره څه معامله وکړه ؟ ده ورته په جواب کې وويل چې کله زه د الله ﷻ حضور ته پيش شوم ، نو الله ﷻ رانه پوښتنه وکړه :

مَا الَّذِي حَمَلَكَ عَلَىٰ ذٰلِكَ ؟

په تا باندې څه شى باعث ؤ ، چې خلقو ته دې زما د رحمت او د مانه د ښه اميد تذکره زياته کوله ؟

ما ورته جواب ورکړو :

أَرَدْتُ أَنْ أُحِبِّبَكَ إِلَىٰ خَلْقِكَ .

اې الله ! زما خوا اراده دا وه چې زه تا خلقو ته محبوب کړم ، او د خلقو په زړونو کې ستا محبت واچوم (بيا به ستا عبادت پخپله کوي ، او د گناهونو نه به هم ځان ساتي) .
 نو الله ﷻ راته او فرمايل :

قَدْ غَفَرْتُ لَكَ . (١)

(اى ابان بن ابي عياش ! چې کله ستا اراده دا وه نو) ما ستا بخښنه وکړه .

(١) احياء العلوم ج ٣ ص ١٩٣ کتاب الخوف والرجاء .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ ، وَلَا رَسُولَ بَعْدَهُ . وَهُوَ خَاتَمُ
النَّبِيِّينَ ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ ، وَعَلَى مَنْ تَبِعَهُ وَتَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ .
أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ . قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَبِيدِ : ﴿ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴾ . (۱)
وَقَالَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ ﴿ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ﴾ (۲)
((وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَنَا عِنْدَ كُلِّ عَبْدٍ بِي وَأَنَا مَعَهُ حَيْثُ يَذْكُرُنِي)) . (۳)
صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

زما خوږو قدرمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو ! الله رب العزت په خپل بنده باندي ډير
زيات مهربانه دي ، تر دي چې يو حديث شريف كې راځي :
چې الله ﷻ د خپل بنده سره د اوياء (۷۰) مورانونه هم زيات محبت كوي .
قدرمنو ! تاسو د پته سوچ و كړئ چې يو مورد خپل بچي سره څومره زيات محبت كوي :
په خپله بنه خوراك نه كوي خو بچي ته يې وركوي ، په خپله په كمده بستره څملي خو بچي په
اوچه بستره څملي ، او چې بچي يې مريض شي نو څو څو شپې ورسره ويښې هم تيروي ، تر
هغې يې زړه قرار نه مومي تر څو يې چې دا بچي روح شوې نه وي .
نو چې كله يو مورد بچي سره دومره محبت كوي ، نو الله ﷻ خود خپل بنده سره د اوياء (۷۰)
مورانونه هم زيات محبت كوي (او رحمتونه پري راوړوي) .

(۱) الاعراف آيت ۵۶ .

(۲) الاعراف آيت ۱۵۶ .

(۳) اخرجه البخاري في التوحيد باب ۱۵ ، ۳۵ . ومسلم في النوبة حديث ۱ ، واللكر حديث ۲ و ۱۹ . الترغيب والترهيب

ج ۲ ص ۳۵ باب الترغيب في الرجاء وحسن الظن بالله عز وجل .

رحمت په وجه مخلوقات په يو بل مهرباني (ميند) کوي ، په يو بل رحم کوي ، او د همدغه يو رحمت په وجه وحشي حيوان په خپل بچي باندې رحم (ميند) کوي .

او الله ﷻ دا يو کم سل (٩٩) رحمتونه د قيامت ورځې ته مؤخر کړي (ساتلي) ، چې بيا به په خپلو خاصو بندگانو باندې ددې په ذريعه رحم کوي (او دا پوره سل (١٠٠) واړه رحمتونه به د خاص مؤمنانو بندگانو د پاره وي) .

د الله ﷻ رحمت په دنيا کې هر شي ته عام دي :

الله جل جلاله فرمائي :

﴿ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ﴾ (١)

ترجمه : زما عام دی هر شي ته (په دنيا کې) (٢)

حافظ جلال الدين سيوطي رحمه الله په خپل تفسير [الدر المنثور في التفسير بالماثور] کې ددې آيت د لاندې ليکلي :

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي : چې کله دا آيت ﴿ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ﴾ نازل شو ، نو ابليس وويل : **أَنَا مِنَ الشَّيْءِ** زه هم په شيانو کې يو شي يم نو ماته به هم (په آخرت کې) د الله ﷻ رحمت رسيږي .

نو چې کله الله جل جلاله او فرمايل :

﴿ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴾ (٣)

ترجمه : پس ډير زړه زه دا رحمت اوليکم (خاص کړم) د هغه خلقو د پاره چې پر هيزگاري کوي (په دنيا کې) زکوة ورکوي ، او هغه خلق کوم چې زمونږ په آيتونو ايمان راوړي .
نو ابليس نااميد شو . بيا يهود او نصاري ؤ وويل : چې په دې رحمت کې به (د قيامت په ورځ) مونږ هم شامل يو ، ځکه مونږ هم متقيان يو ، په خپل خپل کتاب (توراة او انجيل) ايمان لرو ، او زکوة هم ورکوو . نو چې کله الله ﷻ او فرمايل :

(١) الاعراف آيت ١٥٦ .

(٢) حسن صاحب فرمائي : ان هذه الرحمة على العموم في الدنيا والخصوص في الآخرة . زاد المسير ج ٢ ص ١٦٠ .

(٣) الاعراف آيت ١٥٦ .

﴿ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ ﴾ (۱)

دا رحمت به دهغه چا د پاره خاص وي چې هغوی تابعداري د هغه رسول کوي کوم چې نبي امي دی .

نویهود او نصاری هم نا امیده شو ، او د قیامت دورخی سل (۱۰۰) واړه رحمتونه د مومنانو دپاره خاص شو . (۲)

د بني اسرائيلو د يو کفن کس واقعه :

نبي عليه الصلوة والسلام خپل امت د ناامیدی او مایوسی نه د بیچ کولو د پاره دوی ته د نبي اسرائيلو د يو کس واقعه ذکر کړې ، دا واقعه امام بخاري رحمه الله او امام مسلم رحمه الله رانقل کړې چې نبي عليه الصلوة والسلام فرمایلي :

قَالَ رَجُلٌ لَمْ يَعْمَلْ حَسَنَةً قَطُّ لِأَهْلِهِ : إِذَا مَاتَ فَحَرِّقُوهُ ثُمَّ اذْرُوا نِصْفَهُ فِي الْبَحْرِ وَنِصْفَهُ فِي الْبَحْرِ فَوَاللَّهِ لَئِنْ قَدَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ لَيُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا لَا يُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ . فَمَا مَاتَ الرَّجُلُ فَعَلُوا مَا أَمَرَهُمْ فَأَمَرَ اللَّهُ الْبَحْرَ فَجَمَعَ مَا فِيهِ . وَأَمَرَ الْبَحْرَ فَجَمَعَ مَا فِيهِ . ثُمَّ قَالَ : لِمَ فَعَلْتُمْ هَذَا؟ قَالَ مِنْ خَشْيَتِكَ يَا رَبِّ ۗ وَأَنْتَ أَعْلَمُ . فَغَفَرَ اللَّهُ لَهُ . (۳)

د بني اسرائيلو يو گناهگار کس کوم چې د ايمان نه علاوه بل هيڅ نیک عمل نه وو کړې (بلکه کفن کس و^(۴)) ، کله چې دده دمرگ وخت نژدې شو نو خپل اولاد ته يې وويل : چې کله زه مړ شم نو ما اوسوزوئ ، بيا دا ايره نيمه په اوچه کې وکوزوئ ، او نيمه په درياب کې پرېږدئ .

(۱) الاعراف آيت ۱۵۷ .

(۲) اخرج البيهقي في الشعب عن سفيان بن عيينه ، الدر المنثور في التفسير بالماثور ج ۳ الاعراف آيت ۱۵۶ ، زاد المسير ج ۲ ص ۱۶۰ ، معارف القرآن الاعراف آيت ۱۵۶ .

(۳) اخرجه البخاري في الانبياء باب ما ذكر عن بني اسرائيل ۳۴۸۱ ، وفي التوحيد ۷۵۰۶ . واخرجه ايضا عن حذيفة وابي سعيد رضي الله عنهما في باب ما ذكر عن بني اسرائيل ۳۴۵۲ ، ۳۴۷۸ ، ۳۴۷۹ . ومسلم في سعة رحمة الله تعالى ۶۹۳۵ . واخرجه النسائي في الجنائز باب ارواح المؤمنين ۲۰۷۹ . ومالك في جنائز الموطن ، جامع الجنائز وابن ماجه في الزهد باب ذكر التوبة ۴۳۰۹ .

(۴) ذكر الحافظ عن رواية للطبراني انه كان من بني اسرائيل وكان يبش القبور وقد صرح عقبه بن عمرو رضي الله عنه بكونه نبأنا وذلك في حديثه عند البخاري في الانبياء . تكلمه فتح الملهم ج ۶ ص ۱۲ .

قسم په الله ، که چیرته د الله ﷻ راباندې وس بر شو نو داسې عذاب به را کړي چې په مخلوقاتو کې به یې بل هیچاته داسې عذاب نه وي ورکړې (دا خبره یې د ډیرې ویرې د وجی وکړه^(۱)). کله چې دې وفات شو نو خپلو ځامنو ورسره د وصیت مطابق معامله وکړه . بل طرفته الله ﷻ او چې ته حکم وکړو چې دده اجزاء را جمع کړئ ، او سمندر ته یې هم حکم وکړو چې دده اجزاء را جمع کړه . او پوره انسان یې ورنه جوړ کړو ، بیا الله ﷻ ورته او فرمایل : ای بنده دا کار دې ولې کړې ؟ (آیا ستا په ما یقین نه ؤ چې زه انسان دوباره ژوندې کولې شم ؟) هغه ورته جواب ورکړو :

مِنْ خَشْيَتِكَ يَا رَبِّ وَأَنْتَ أَعْلَمُ .

ای ربه ! ستا د ویرې د وجی مې دا کار کړې ، او تاته ښه معلومه ده چې ما هیڅ نیک کار ندې کړې (ستا د عذاب نه ویریدم ، نو ځکه مې بچو ته حکم کړې وو چې ما اوسوزوئ) . نبی علیه السلام او فرمایل : چې د الله جل جلاله رحمت په جوش کې راغی

فَغَفَرَ اللَّهُ لَهُ اوده ته یې بخښنه وکړه .

د الله ﷻ رحمت په غضب غالب دی

نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي :

((لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ : إِنْ رَحِمْتِي تَغْلِبْ غَضَبِي)) (۲)

کله چې الله رب العزت مخلوق پیدا کړو نو په یو کتاب کې یې اولیکل ، کوم چې دده سره د عرش د پاسه دی : ییشکه زما رحمت زما په غضب باندې غالب دی .

(۱) قال ذلك في حال دهشعه وغلبة الخوف عليه . تكلمة لفتح الملهم ج ٦ ص ١٣ . حديث ٦٩٣٥ .

(۲) أخرجه البخاري في بدء الخلق باب ما جاء في قوله تعالى : وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ لِمَّا يُؤَيَّدُ ٣١٩٤ ، وفي التوحيد ٧٤٠٤ ،

وباب قوله قول الله تعالى : وَلَقَدْ بَعَثْنَا لِمُوسَى إِيمَانًا وَنُورًا الْمُرْسَلِينَ ٧٤٥٣ . وأخرجه ابن ماجه في الزهد باب ما يرجع من رحمة الله يوم القيامة ٤٣٢٩ . ومسلم باب في سعة رحمة الله تعالى ٦٩٢٤ . مشكوة .

الله ﷻ په خپلو بندگانو باندې د مورنډه ډیر مهربانه دی :

په بخاري او مسلم شريف کې يو واقعہ ذکرده :

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّهُ قَالَ: قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِسَبْيٍ فَإِذَا امْرَأَةٌ مِنَ السَّبْيِ تَبْتَغِي إِذَا وَجَدَتْ صَبِيًّا فِي السَّبْيِ أَخَذَتْهُ فَأَلصقتُهُ بِبَطْنِهَا وَأَرْضَعَتْهُ فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَرُونَ هَذِهِ الْمَرْأَةَ طَارِحَةً وَلَدَهَا فِي النَّارِ؟ قُلْنَا: لَا وَاللَّهِ وَهِيَ تَقْدِرُ عَلَى أَنْ لَا تَنْظُرَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَللَّهِ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هَذِهِ بَوَالِدِهَا (١)

حضرت عمر رضی اللہ عنہ فرمائي : چې يو ځل نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته څه قیدیان (بندیان) راوستې شو ، نو پدې قیدیانو کې يو ښځه وه چې ډیر په ناقلاری سره یې خپل بچي تلاش کولو (ځکه ددې نه خپل بچي ورک شوي و)^(٢) ، ناگهان دې خپل بچي په قیدیانو کې اومونده ، نور اوایې خیست ، خپلې سینې سره یې اولړول او شوده (پي) یې ورکړه .

(کله چې نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم او صحابه کرامو دا اولیده چې دامورد بچي په لیدو څومره خوشحاله شوه او څومره پری مهربانه ده)

نوني عليه السلام د صحابه کرامو نه پوښتنه وکړه : ستاسو څه خیال دې چې دا ښځه به دا خپل بچي اورتې او غورځوي ؟

صحابه کرام فرمائي چې مونږ ورته وویل : په الله قسم هیڅ کله به یې اونه غورځوي . نوني عليه السلام او فرمايل :

لَللَّهِ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ هَذِهِ بَوَالِدِهَا .

خامخا الله ﷻ په خپلو بندگانو باندې ددې نه هم زیات مهربانه دی څومره چې دامورپه دې خپل بچي مهربانه ده .

(١) اخرجه البخاري في الادب باب رحمة الولد وتقبله ومعالفته ٥٩٩٩ ، ومسلم باب في سعة رحمة الله تعالى ٦٩٣٣ ، مشكوا
(٢) مرقات شرح مشكوة ج ٥ ص ١٥٦ .

واقعه :

همدغه شان يو واقعه امام ابوداؤد رحمه الله هم نقل كړې :

عَنْ عَامِرِ الزَّامِرِ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَهُ يُعَنِّئُنِي عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَقْبَلَ رَجُلٌ عَلَيْهِ كِسَاءٌ وَفِي يَدِهِ شَيْئٌ قَدْ اِلْتَفَّ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ امْرَأْتُ بِغِيْضَةٍ شَجِرٍ فَسَمِعْتُ فِيهَا أَصْوَاتَ فَرَاحٍ طَائِرٍ فَأَخَذْتُهُنَّ فَوَضَعْتُهُنَّ فِي كِسَائِي فَجَاءَتْ أُمَّهُنَّ فَاسْتَدَارَتْ عَلَيَّ فَكَشَفْتُ لَهَا عَنْهُنَّ فَوَقَعَتْ عَلَيْهِنَّ فَلَقَفْتُهُنَّ بِكِسَائِي فَهَنَّ أَوْلَاءٌ مَعِيَ ، قَالَ ضَعْنَهُنَّ فَوَضَعْتُهُنَّ وَأَبَتْ أُمَّهُنَّ إِلَّا لُرُؤْمَهُنَّ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اتَّعَجِبُونَ لِرَحْمِ أُمِّ الْأَفْرَاحِ فَرَاحِهَا ، فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ لَلَّهِ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ مِنْ أُمِّ الْأَفْرَاحِ بِفَرَاحِهَا . إِرْجِعْ بِهِنَّ حَتَّى تَضَعَهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخَذْتَهُنَّ وَأُمَّهُنَّ مَعَهُنَّ فَرَجَعَ بِهِنَّ (١)

حضرت عامر رضی الله عنه فرمائي چې يو ورځ مونږ د نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره ناست وو ، چې په دې کې يو کس راغې ، څادر يې اغوستی ؤ ، او په لاس کې ورسره څه وو چې په څادر کې يې راتاؤ کړي وو ، او وی فرمايل : (ای د الله رسوله ! کله چې زه ستاسو د راتلونو خبر شوم نو ستاسو ملاقات تدراروان شوم) نو په لاره کې د اُونو په يو ځنگل راتيريدم ، نو ما په دې اُونو کې د مرغود بچو آوازونه واوریده ، نو ما هغه بچي راواخيست او په دې څادر کې مې واچول (چې کله راروان شوم) نو ددې بچو مور راغله او زما د سردپاسه تاویده راتاویده ، ما څادر ددې بچو نه لری کړو (چې دا موريې او گوري ، کله چې دې مور دا بچي وکتل) نو مور يې راغله او په دې بچو يې وزری خوری کړې او نه ورنه پاڅیده ، نو ما په دې هم څادر واچول ، او دادي ټول اوس د ماسره دي .

نبي عليه السلام ورته او فرمايل : چې ته دا کیده . دا صحابي وايي چې ما کيښوده (او څادر مې ورنه لری کړو) چه گورو چې دې مور هماغه شان په دې بچو خپلې وزری خوری کړي دي ، او نه ورنه پاڅیده (صحابه کرامو چې دا اولیده نو ډير تعجب يې وکړو چې دا مور په دې خپلو بچو څومره مهربانده چې خپل ځان يې قيد کې ورکړو خود بچو نه جدانه شوه نو) نبي عليه السلام صحابه کرامو ته وفرمايل :

(١) ابرداؤد کتاب الجنائز ٣٠٨٩٠ ، مشکوة .

ای صحابه و تاسو تعجب کوی چې دا مور په دې خپلو بچو څومره مهربانه ده؟
 زما دې قسم وي په هغه ذات، چا چې زه برحق رسول را لیرلې يم، الله تعالی په خپلو بندگانو
 باندې ددې نه زیات مهربانه دی څومره چې دا مور په دې بچو مهربانه ده.
 صحابي فرمائي چې بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم حکم وکړو چې واپس دا ټول هماغه
 ځای ته ویسه د کوم ځای نه دې چې راخیستی دي.
 نو واپس هماغه ځای ته وی وړل شو، او موریې هماغه شان ورسره وه.

فائده: محترم مسلمانانو تاسو او ریډه چې الله جل جلاله په خپلو بندگانو باندې څومره
 مهربانه دی، مور چې په بچي څومره مهربانه وي د هغې نه زیات الله جل جلاله په خپلو بندگانو
 مهربانه دی.

د مورد محبت خو تاسو روزانه مشاهده کوی. زه درته د مورد محبت یو واقعه بیانوم:

د مورد شفقت واقعه:

په تیرو وختونو کې یو پیره په چین کې خطرناکه زلزله راغلې وه، چې په هغې کې په زرهارو
 خلق مړه شوي وو، په یو ځای کې ډیر غټ بلډنگ راغورځیدلې و، د هغې په راسپړدلو کې هم
 دوه درې ورځې اولبیدې، چې کله یې دا را اوسپړل، نو چه گوري چې د یوی کمری (کوټې)
 چت روغ راپریوتې، چت داسې په ترس (څنگ) ولاړ و، او په یو گوټ کې یوه ښځه او وړوکې
 تې څور ماشوم دواړه پراته دي، ژوندي دي خوی هوشه دي (پدوی د چت ملبه نه وه راغلې
 ځکه دوی د کوټې په یو گنج کې وو). دواړه یې هسپتال ته وی وړل، څه وخت پس دواړه په
 هوش کې راغلل، ډاکټرانو ددې ښځې نه پوښتنه وکړه: چې دا څه وجه ده چې ستا د دواړو
 لاسونو د گوټو سره زخمي دي؟ پدې خود چت ملبه هم نده راغلې؟ هغې ورته وویل:

چې کله دا چت را اوغورځیده نو مونږ د کوټې په یو گنج کې ناست وو، مونږ محفوظ شو خو
 د راوتلو لاره نه وه. دې وړوکي تې څور ماشوم ژړل، ما به ورته خپله سینه ورکړه، دې به قرار شو،
 آخر دوه درې ورځې پس زما په سینه کې شوده (پس) هم ختم شو، ځکه د خوراک او ځکاګ څه
 نه و چې ما خوړلي وی، نو دې ماشوم به ډیر ژړل، ما به ورته کله خپله گوټه په ځله کې ورکړه چې
 قلا رشي، خو دې به نه قلا ریډه، ځکه دده خپټی ته به د خوراک څه نه تلل.

کله چې دده ولږه او ژړا زیاته شوه، او زما د برداشت نه بهر شوه، نو ما د ځان سره سوچ وکړو چې که زما په سینه کې شوده (پي) نشته، نو په وجود کې خو مې وینه شته، نو ما د خپل لاس دایوه گټه په غاښونو او چیچله او زخمي مې کړه، چې کله ورنه ویندرا او وته، نو ما دې ماشوم ته په ځله کې کینسوده، نو ده به او چوپله، څه وخت به قرار شو.

کله به چې بیا په ژړا شو نو ما به دا دویمه گټه په غاښونو او چیچله او ده ته به مې په ځله کې کینسوده. دغه شان نمبر په نمبر مې لس (۱۰) واړه گوتې په غاښونو او چیچلې، او ده ته به مې په ځله کې کینسودې. آخر د مانه هم ډیره وینه لاره، زه هم د کمزورتیا نه بی هوشه شوم، او دې ماشوم چونکه ډیره وینه څکلې وه، نو دې هم بې هوشه شو، مونږ بیا په ځان نه یو پوهه شوي. اوس دا دې تاسو دلته هسپتال ته راوړي یو.

کله چې ډاکټرانو دا خبره واوریده نو سخت حیران شو چې گوره مور د بچي سره دومره محبت کوي، که مور ته دا پته اولږي چې زما په وینه څکلو دا بچي ژوندې پاتی کیږي نو هم ورته ورکوي یې.

فایده: محترم تاسو د پته سوچ وکړئ چې کله یو مور په خپل بچي دومره مهربانه ده، نو الله رب العزت خو په خپل بنده باندي د اویا (۷۰) مورانو نه هم زیات مهربانه دی (۱)
رسول الله ﷺ فرمائي:

((لَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنَطَ مِنْ جَنَّتِهِ أَحَدًا)) (۲)

که چیرته کافر ته دا پته اولږي چې د الله ﷻ سره څومره رحمتونه دي نو بیا به هیڅوک هم د جنت نه نه و نا امیده شوي (بلکه ټولو به اسلام قبول کړي وي).

د یو مجوسي د اسلام قبلولو واقعہ:

حضرت ابراهیم علیه السلام ډیر زیات میلمه دوست انسان ؤ، یو ورځ ورته یو مجوسي راغې او خوراک یې ورنه او غوښت، حضرت ابراهیم علیه السلام ورته او فرمایل: چې که مسلمان یږي نو خوراک به درباندي او خورم. هغه مجوسي وویل: چې زه خو خپل دین نشم

(۱) اهل دل کے تہا لطف والے واقعات ج ۳ ص ۳۴.

(۲) اخرجه المسلم باب فی سعة رحمة الله تعالى، ۶۹۳۳، والترمذي فی الدعوات باب عظم العقوبة وعظم الرجاء ۳۵۳۶.

پريښودې. دا يې وويل او لار، بل طرفته الله ﷻ دا ټوله معامله او کته، چې يو مجوسي د وکړې د وچې گرځي راگرځي، او سخت خفه دی، نو د الله ﷻ ورباندې رَحْم رَاغِي .

(حکه حديث کې راځي: **أَنَا عِنْدَ الْمُكْسِرَةِ قُلُوبُهُمْ** . زه د غمجن زړونو واله سره يم)

نو الله ﷻ حضرت ابراهيم السلام ته حضرت جبريل عليه السلام را وليږلو:

يَا إِبْرَاهِيمُ! لَمْ تُطْعِمَهُ إِلَّا بِتَغْيِيرِ دِينِهِ، وَنَحْنُ مِنْ سَبْعِينَ سَنَةً نُطْعِمُهُ عَلَى كُفْرِهِ، فَلَوْ أَضَفْتَهُ لَيْلَةً مَا ذَاكَ كَانَ عَلَيْكَ.

ای زما خلیله! دې مجوسي خو زما نافرمانی کوله، او د اویا (۷۰) کالو نه راپه دینخوا ما رزق ورکولو، دودې مې پرې نه ده بنده کړې. خیر دې که ده نن ستا دودې خوړلې وې (نو څه به شوي وو؟)

ای ابراهيم! اوس لارښه او واپس یې راوله، او دودې پرې او خوره. حضرت ابراهيم عليه السلام په منده منده لار، او هغه مجوسي ته یې د خوراک دعوت ورکړو، هغه ورته وويل:

ای ابراهيم! دا څه وجه ده تا خو اول د مانه روټې منع کړې وه او اوس مې په خپله غواړې؟ ابراهيم عليه السلام ورته او فرمايل: چې الله جل جلاله حضرت جبريل عليه السلام را اوليږل... ابراهيم عليه السلام ټوله خبره ورته بیان کړه.

کله چې مجوسي دا خبرې واوریدې نو وی وويل:

ای ابراهيم! چې کله ستا رب دومره مهربانه دی نو **أُغْرِضَ عَلَيَّ الْإِسْلَامَ**. فَأَسْلَمَ.

ماته اسلام پیش کړه (زه هم مسلمان یرم) نو هملته مسلمان شو. ^(۱)

معلومه شوه چې الله رب العزت په خپلو بندگانو باندې ډیر مهربانه دی.

د الله ﷻ مهرباني:

يو صحابي فرمايي چې يو کړت مونږ صحابه کرام ناست وو، او خنډل مو، پدې کې رسول الله صلی الله عليه وسلم تشریف راوړو (چې مونږ یې په دې حالت کې اولیدو) نو وې فرمايل:

(۱) احیاء العلوم ج ۴ ص ۲۰۵ کتاب الخوف والرجاء .

أَلْضَحْكُونَ وَالنَّارُ مِنْ وَرَائِكُمْ

آياتاسو خاندی او حال دادې چې اور ستاسو چاپیره دی ..

بیا نبی علیه السلام روان شو، مونږ دومره خفه شو چې گویا زمونږ په سرونو باندې یو غټ غر پروت دی. (خه وخت پس) بیا نبی علیه السلام تشریف راوړو چې د خدا په حالت کې و، او وې فرمایل: چې حضرت جبریل علیه السلام ماته راغې او د الله ﷻ د طرفه یې دا پیغام راوړو:

لِمَ تَقْنُطُ عِبَادِي مِنْ رَحْمَتِي؟ ﴿ تَبِي عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ. وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ

الْأَلِيمُ ﴿ (١)، (٢)

ای پیغمبره! ته زما بندگان زما د رحمت نه ولې نا امیده (مایوسه) کوی؟ زما بندگانو ته دا خبر ورکړه چې زه ډیر بخښونکې او زیات مهربانه یم، او زما عذاب هم ډیر درد ناک عذاب دی.

د یو زبانه د پیغمبر علیه السلام نه پوښتنه :

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ غُرَوَاتِهِ فَمَرَّ بِقَوْمٍ فَقَالَ: مَنْ الْقَوْمُ؟ قَالُوا: نَحْنُ الْمُسْلِمُونَ. وَإِمْرَأَةٌ تَحْضِبُ بِقَدْرِهَا، وَمَعَهَا ابْنٌ لَهَا فَإِذَا اِرْتَفَعَ وَهَجَّ تَنَحَّتْ بِهِ فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ؟ قَالَ نَعَمْ.

قَالَتْ: يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَلَيْسَ اللَّهُ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَتْ: أَلَيْسَ اللَّهُ أَرْحَمَ بِعِبَادِهِ مِنَ الْأُمِّ بِوَلَدِهَا؟ قَالَ: بَلَى. قَالَتْ: إِنَّ الْأُمَّ لَا تُلْقِي وَلَدَهَا فِي النَّارِ. فَأَكْبَتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِي، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيْهَا فَقَالَ:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الْبَارِدُ الْمَتَمَرِدُ الَّذِي يَتَمَرَّدُ عَلَى اللَّهِ وَأَبِي أَنْ يَقُولَ لَا إِلَهَ إِلَّا

الله (٣)

(١) الحجر آیت ٥٩.

(٢) تبيين الغالين باب ما يرجي من رحمة الله تعالى ص ٣٨ ط. مکتبه دار الفکر بيروت.

(٣) رواه ابن ماجه، مشکوة.

حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی: چہ یو کرت مونہ د پیغمبر علیہ السلام سرہ پہ یو غزا کی شریک وو، نو ز مونہ تیریدل پہ یو قوم باندی او شو، هغوی پو بنستنه و کرہ چہ تاسو خوک یی؟ نو صحابہ کرامو ورتہ او فرمایل: چہ مونہ مسلمانان یو.

پہ دہ قوم کی یوہ بنخہ وه، هغی سرہ پہ غیر کی یو ورو کی بچہ هم و، هغی د کتوی پسی اور بلول. چہ کلبہ د اور لمبہ را او چتہ شوه نو دہ به دا خپل بچہ ددی اور د لمبی نہ رادینخوا کرو (ددی دپارہ چہ د اور گرمائش پری او نہ لپی، کلبہ چہ دہ بنخی تہ دا معلومہ شوه چہ دنٹہ پہ یو محای کی نبی کریم ﷺ تشریف فرما دی)

نو دا بنخہ نبی کریم ﷺ تہ را غلہ، او پو بنستنه یی تری و کرہ:

أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ؟ أَيَا تَأْسُو دَ اللَّهِ ﷻ رَسُولِ يِي؟

نبی علیہ السلام جواب ور کرو چہ او. (زه دالله ﷻ رسول یم).

هغی بیا تپوس و کرو: بِأَبِي وَأُمِّي أَلَيْسَ اللَّهُ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ؟ زما مور او پلار دہ پہ تاسو

قربان وي. آیا الله ﷻ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ او ډیز مهربانه ذات ندی؟

پیغمبر علیہ السلام جواب ور کرو: چہ هو. (الله ﷻ ډیر مهربانه ذات دی).

هغی بیا پو بنستنه و کرہ: أَلَيْسَ اللَّهُ أَرْحَمَ بِعِبَادِهِ مِنَ الْأُمْرِ بِوَلَدِهَا؟

آیا الله ﷻ پہ خپلو بندگانو باندی د مورنه زیات مهربانه نه دہ؟ نبی علیہ السلام ورتہ

و فرمایل: چہ هو. (الله ﷻ پہ خپلو بندگانو باندی د مورنه هم زیات مهربانه دی).

(دا بنخہ ډیر هو بنیاره وه) هغی بیا پو بنستنه و کرہ: إِنَّ الْأُمَّ لَا تُلْقِي وَلَدَهَا فِي النَّارِ.

مور خو خپل بچہ پہ اور کی نه غورخوي (نو الله ﷻ څنگه خپل بنده پہ جهنم کی غورخوي؟).

نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ ژړا شو (ډیزی او ژړل)، بیا یی خپل سر را اوچت کرو، او وی فرمایل:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الْمَارِدُ الْمُتَمَرِّدُ.....

بیشکه الله ﷻ په خپلو بندگانو کی هیچاته (دائمی) عذاب نه ورکوي، مگر هغه کس چہ ډیر زیات سرکش وي، په گناهونو زړه ور وي (نوده تہ به عذاب د گناهونو نه د صفایی دپاره ورکولې شي)

صرف د توحيد په گواهي ورکولو سره د الله ﷻ بې شماره نعمتونه

د حضرت يوسف عليه السلام په زمانه کې د غنمو کمې ؤ ، حکومت غنم ذخيره کړي وو ، او حضرت يوسف عليه السلام خپلو مامورينو ته حکم کړې ؤ چې هرکس ته په يو معلوم مقدار سره غنم ورکوي ، زيات مه ورکوي ددې دپاره چې ټولو خلقو ته يو شان غنم ورسيږي .

يو کرت يو ځوان راغې ، او غنم يې او غوښت ، دوی ورته د عام معمول مطابق غنم ورکړه ، څومره به يې چې نورو ته ورکول . ده به وييل چې ماته نور هم راکړئ . هغوی ورته وويل : چې نور غنم ورکول خو زمونږ په اختيار کې نه دي ، که ستا نور غنم پکار وي نو ته حضرت يوسف عليه السلام ته ورشه ، ځکه دا اختيار صرف د هغه سره دې ، چې چاته څومره غنم وغواړي ، ورکولې يې شي . دې راغې ، او حضرت يوسف عليه السلام ته يې وويل :

چې ماته نور غنم هم راکړه . ده ورته نور غنم هم ورکړه . هغه ځوان وويل : چې نور هم راکړه . حضرت يوسف عليه السلام ورته وويل چې ای د الله بنده ! هغوی هم غنم درکړل ، ماهم درکړه ، او ته اوس نور هم غواړي . دا څه کوي ؟ مریږي نه ؟

ده ورته وويل : چې ته مانه پیژنی ؟ که تاته پټه اولږیده چې زه څوک یم ، نو ته به ماته نور غنم هم راکړې . حضرت يوسف عليه السلام چې دا خبره واوریده ، نو ورته متوجه شو ، پوښتنه یې ترې وکړه چې ته څوک یې ؟

هغه ورته وويل : چې کله زلیخی په تا باندې تهمت ولږول ^(۱) ، نو کوم ماشوم چې ستا د براءت او پاکدامنی گواهي ورکړې وه ، هغه ماشوم زه ووم . ^(۲) اوس غټ شوې یم .

^۱ زلیخی خپل خاوند ته وویل : ﴿ مَا جَاءَ مِنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ . يوسف آیت ۲۵ .

ترجمه : بله هېڅ جزاء نشته د هغه چا دپاره څوک چې ستا دکور واله سره د بد لیت اراده لري مگر دا چې بنديوان کړې شي ، يا درد ناک عذاب ورکړې شي .

^۲ الله تعالی فرمالي : ﴿ وَتَقِيهِ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ كَيْبُكَ لَدُنَّ مِنْ قَبْلِ فَصَدَّقْتَ هُوَ مِنَ الْكَادِبِينَ . وَإِنْ كَانَ كَيْبُكَ لَدُنَّ مِنْ دُونِ فَكَذَّبَتْ وَهُوَ مِنَ السَّادِقِينَ . فَلَمَّا رَأَى كَيْبُكَ لَدُنَّ مِنْ دُونِ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْبُكَ إِنْ كَيْبُكَ لَدُنَّ مِنْ دُونِ ﴾ .

ترجمه : او ددې ښځې د خالدان نه يو گواه (ماشوم) دا گواهي ورکړه چې که ددې يوسف (عليه السلام) قميص د وړاندې طرف نه شلیدلی وي نو بيا دا ښځه رېښتيني ده او دې دروغجن دی ، او که دده قميص دروستو طرف نه شلیدلی وي نو بيا دا ښځه دروغجنه ده او حضرت يوسف عليه السلام رېښتيني دی . هر کله چې عزيز مصر اولیده چې د حضرت يوسف عليه السلام قميص دروستو نه شلیدلی دی ، نړوی ويل چې بېشکه دا خو ستاسو د ښځو يو لږيب (د هوکه) ده ، بېشکه ستاسو لږيب ډير لوي دی . معارف القرآن .
نوبت : د حضرت يوسف عليه السلام تفصيلي والمه په قرآن مجيد کې سورة يوسف کې ذکر ده .

حضرت يوسف عليه السلام چې دا واوریده، نو ډیر خوشحاله شو، زریې سینی ته رانزدې کړو، او ډیر قدریې دده وکړو، بیایې نور ډیر غنم هم ورکړه، انعام یې هم ورکړو، او خپلو ماتحتو کارگنانو ته یې حکم وکړو: چې دا غنم ورسره د کور پوری هم ویسئ.

کله چې دې لار، نو الله ﷻ وحی نازله کړه:

ای زما خوږه پیغمبره! تا خوددې ځوان ډیر زیات عزت او اکرام وکړو (دا ولې؟) ده ورته او فرمایل: چې یا الله! دا خو هغه کس و چې زما د پاکدامنی گواهي ورکړې وه، نن چې دې زما مخی ته راغې نو زما زړه غوښته چې ده ته زه دومره څه ورکړم څومره چې زما زړه غواړي (او زما په وس کې وي).

الله ﷻ ورته او فرمایل: ای يوسف (عليه السلام)! ته گواه اوسه چې دې کس چې ستاد پاکدامنی گواهي ورکړې وه او تاته راغې نو تا دومره څه ورکړه څومره چې ستاد شان لائق و، نو ته گواه اوسه چې زه دا وایم: چې کوم کس په دنیا کې زما د وحدانیت او یو والي گواهي ورکړي، او دې د قیامت په ورځ ماته راشي نو زه به هم ده ته دومره څه ورکړم څومره چې زما د شان مناسب وي (یعنی جنت او دومره نعمتونه به ورکړم څومره چې زما د شان لائق وي).

سبحان الله. الله رب العزت په خپل بنده څومره مهربانه دی، چې صرف د توحید په گواهي ورکولو سره په انسان باندې دومره زیاته مهرباني کوي، نو چې بیا انسان نور عبادات هم کوي نو د هغې خویا د سره اندازه نشي کیدې. (۱)

محترمو مسلمانانو! د الله تبارک و تعالی د مهربانی اندازه د دینه کیدې شي چې هر وخت په انسان باندې بی شماره نعمتونه نازلوي. الله ﷻ فرمائي:

﴿ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا، إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ (۲)

ترجمه: که چیرته تاسو د الله نعمتونه شمیرل وغواړئ نو دا نشي شمیرلې، بیشکه الله بڅښونکې او مهربان دی.

بلکه که انسان یو معمولي عمل په اخلاص وکړي، نو الله رب العزت دده دا عمل نه ضائع کوي، بلکه په دې ورته هم اجر ورکوي.

(۱) الزهر الفالح ۳۹، شمس الدین ابوالنخیر محمد بن محمد بن يوسف الجزري المتوفی ۸۳۳ هـ، اهل دل سے تہا ہفتہ والے والعات ج ۳ ص ۲۹.

(۲) النحل آیت ۱۸.

د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

د دُنیا د بادشاهانو دا قانون دی چې دوی وره تحفه نه قبلوي ، حُکمه دوی وايي : چې خومره زمونږ شان لوي دی ، دغه شان مونږ له تحفه هم غټه پکار ده ، لیکن د الله جل جلاله شان گوره چې اعلان کوي :

﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴾ . (۱)

کوم کس چې د یوی ذری برابر نیکی وکړي نو د قیامت په ورځ به دا کس ددې اجرا وگوري . بل ځای الله ﷻ فرمائي :

﴿ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى ﴾ . (۲)

ترجمه : بیشکه زه په تاسو کې د هیچا عمل نه ضائع کوم ، که هغه نارینه وي او که ښځینه . لیکن بل طرفته د انسان ناشکري او ناقدری ته او گوره چې الله ﷻ پیدا کړو ، روغ صورت یې ورکړو ، ښکلې شکل یې ورکړو ، رزق ورکوي ، او نور بی شماره انعامات وریاندې کوي ، لیکن دې بیا هم ناشکري کوي ، د خپل رب عبادت نکوي . الله رب العزت فرمائي :

﴿ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ، وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَلِكٍ لَشَهِيدٌ ﴾ . (۳)

بیشکه انسان د خپل رب ډیر زیات ناشکره دی ، او دې په دې خپله ناشکری باندې گواه هم دی (چې زه د الله ﷻ ډیر ناشکره یم) . بل ځای الله تبارک و تعالی فرمائي :

﴿ يَا حَسْرَةٌ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴾ . (۴)

ترجمه : هائي افسوس ! په بندگانو باندې ، چې کله هم دوی ته رسول راغلي ، نو دوی ورپورې توتی او خندا گانی کړي .

خو لیکن بیا هم ددې ټولو کمزوریو باوجود الله ﷻ انسان خومره د محبت او شفقت په انداز ځان طرفته رابلي . الله تعالی فرمائي : ﴿ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴾ . (۵)

(۱) الزلزال آیت ۷ .

(۲) آل عمران آیت ۶۷ :

(۳) العاديات آیت ۶ ، ۷ .

(۴) يس آیت ۳۰ .

(۵) الانفطار آیت ۶ .

ای انسانه! د خپل رب کریم په حقله ته څه شي د هوکه کړې یې؟ (چې د خپل رب نه دې بغاوت او سرکشي اختيار کړې، نافرمانی یې کوی. ستا رب خو تا طرفته متوجه دی، ستا د توبی منتظر دی چې کله به دابنده د گناهونو نه توبه اوباسی او ما طرفته به متوجه کیږي).

حدیث قدسی :

حدیث قدسی دی، الله تعالی فرمائي :

((مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَمَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا ، وَإِذَا أَقْبَلَ إِلَيَّ يَسْئَلُنِي أَقْبَلْتُ إِلَيْهِ أَهْرُولُ)) (۱)

کوم کس چې ماته د یو لويشت په اندازه رانزدې کیږي نوزه ورته د یو گز په اندازه ورنزدې کیږم، او څوک چې ماته د یو گز په اندازه رانزدې کیږي نوزه ورته د یو باع (یعنی د دواړو لاسونو د خورولو په مقدار) ورنزدې کیږم، او چې کله انسان ماته راروان شي نوزه ورته په منډه ورځم.

حضرت داؤد علیه السلام ته د الله جل جلاله وحی :

امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب احیاء العلوم کې ذکر کړي دي، چې یو پیره الله جل جلاله حضرت داؤد علیه السلام ته وحی وکړه :

يَا دَاوُدُ لَوْ يَعْلَمُ الْمُدْبِرُونَ عَنِّي كَيْفَ انْتَقَارِي لَهُمْ وَرَفِئِي بِهِمْ وَشَوْقِي إِلَى تَرْكِ مَعَاصِيهِمْ لَسَاتُوا شَوْقًا إِلَيَّ وَتَقَطَّعَتْ أَوْصَالُهُمْ مِنْ مَحَبَّتِي ، يَا دَاوُدُ هَذِهِ إِرَادَتِي فِي الْمُدْبِرِينَ عَنِّي ، فَكَيْفَ إِرَادَتِي فِي الْمُقْبِلِينَ عَلَيَّ . (۲)

اې داؤد! که چیرته هغه خلق، کومو چې ماته شا کړې (زما په نافرمانی او گناهونو کې ژوند تیروي) که دوی ته دا پته اولږي چې زه د دوی څومره منتظریم، او په دوی څومره مهربانیم، او

(۱) اخرجه البخاري في التوحيد ۷۵۳۷، ومسل في التوبة حديث ۱، والترمذي في الدعوات ۳۵۹۸، وابن ماجه في الادب باب فضل العمل ۳۸۶۷.

(۲) احیاء العلوم ج ۳ ص ۲۳۵.

د دوی د گناه پریښودلو څومره په شوق (او انتظار) کې یم، نو دوی به زما د شوق د وجې مړه شي، او د دوی اندام اندام به زما د محبت په وجه جدا شي.

ای داؤد! دا خو زما د هغه خلقو متعلق اراده وه کومو چې ماته شاکرې (او زه یې هیر کړې یم، په گناهونو کې اخته دي) نو که کوم کس د مخکې نه ماته متوجه وي (زما عبادت کوي) نو د هغوی به څه حال وي؟ (یعنی زه به په هغوی څومره ډیر رحم کوم، او څومره زیات به زه د هغوی په انتظار او شوق کې یم).

محترمو! الله رب العزت په خپل بنده دومره مهربانه دی چې که دا بنده د الله ﷻ نافرمانی هم کوي خو بیا هم په ده باندې خپل رزق نه بندوي او بیا هم دده د حفاظت اسباب برابروي.

د یو ځوان شرابي د حفاظت واقعه:

مولانا مفتي عبدالرؤف صاحب سکهروي په خپل کتاب (اصلاحي بیانات)، او مولانا مفتي تقی عثمانی صاحب په اصلاحي خطبات کې یوه واقعه رانقل کړې:

مالک بن دینار رحمه الله وایي: چې یو ورځ زه د دریا په غاړه ناست ووم، ناڅاپه مې اولیده چې یو لړم ډیر په تیزی سره د دریا په غاړې ته را روان دی، چې څنگه د دریا په غاړې ته را اوسیده، نو دلته د دریا په غاړه ورته د مخکې نه یوه شمشتی تیاره ولاړه وه، لړم په تیزی باندې د شمشتی په شا سورشو، شمشتی اخوا غاړې طرفته روانه شوه.

ما چې دا اولیده نوزه ډیر حیران شوم چې یا الله! ددې لړم او ددې شمشتی دوستانه د کله نه جوړه شوي؟ او دا چیرته لار؟

نو ما هم کشتی په کرایه اونیوه، او زه هم د دوی پسې شاته روان شوم، کله چې شمشتی د دریا په اخوا غاړې ته اوسیده، نو لړم ورنه ډیر په جلتی سره کوز شو، او په منډه اخوا او چې علاقی طرفته روان شو.

مالک بن دینار رحمه الله وایي: چې زه هم ورپسې شاته په قلاړه قلاړه روان ووم، لړم چې لږ مخکې لار، نو ما اولیده چې هلته یو ځوان د شرابو په نشه کې مست پروت دی، او ده دی، او ددې ځوان د سر سره نزدې یو ټک تور مار دی، ځوله یې وازه کړې، او ددې ځوان د چیچلو اراده لري، نو دا لړم په تیزی سره ورغی، او دغه مار له یې یو ټک ورکړو، وې چیچلو.

دې چیچلو سره مار تاؤراتاؤ شو، او په هماغه ځای مړ شو. لړم واپس روان شو، لار.

يا الله هل هلا له رحمت او مهرباني

ما چې دا منظر اوليده نوزه نور هم زيات حيران شوم ، چې يا الله ﷻ ! تا د يو نافرمان (شرابي) بنده حفاظت په څه عجيبه طريقي سره وکړو .

مالک بن دینار رحمه الله وایي : چې بیا مې دا ځوان راپاخول ، او ټوله واقعه مې ورته بیان کړه ، چې گوره ته د الله ﷻ په نافرمانۍ او شرابو کې مست یې ، لیکن بل طرفته خالق کائنات ستا حفاظت په کومه طریقه وکړو ؟ چې یو خو یې لرم ته حکم وکړو چې د دومره لری نه په جلتی سره راغې ، بل یې ورته د مخکې نه د دریاب په غاړه شمشتی مقرر کړې وه ، چې هغه یې دینخوا غاړې ته را اورسول ، بیا دې لرم د امار او چیچل او مار مړ شو ، او ته یې د مارد چیچلو نه محفوظ کړې .

کله چې ځوان دا واقعه واوریده نو دیر زیات یې وژړل ، او وې ویل چې یا الله ! زه خوشتا ډیر گناهگار او نافرمان بنده یم ، لیکن بیا هم ته په ماباندې دومره مهربانه یې چې زما حفاظت دې په څه عجيبه طريقي سره وکړو . اې الله ! چې کله ستا په نافرمانو بندگانو باندې دومره رحم دی ، نو په فرمانبردارو خلقو به دې څومره رحم وي ؟

نو ځوان په هماغه ځای توبه وويسته ، او دايې کلکه وعده وکړه چې دنن نه پس به د الله ﷻ نافرمانی نه کوم ، بلکه د الله ﷻ او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم د احکاماتو مطابق به خپل ژوند تیروم . (۱)

الله رب العزت فرمائي :

﴿ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴾ . (۲)

ترجمه : الله هغه ذات دی چې دې او دده فرشتی په تاسو باندې رحمت رالیري ، ددې دپاره چې تاسو د کفر د تیارو نه د اسلام رڼا ته راوباسي ، او الله په مؤمنانو باندې ډیر مهربانه دی .

(۱) اصلاحي بیانات ج ۲ ص ۲۰۸ ، اصلاحي خطبات ج ۵ ص ۱۵۹ . لوت : همدغه شان واقعه علامه ابن لدامه المقدسی رحمه الله هم په خپل کتاب (کتاب التوابین والعهده نمبر ۸۷) کې ذکر کړې .

(۲) الاحزاب آیت ۴۳ .

محترمو! تاسو د الله ﷻ د رحم اندازه د دينه هم لېرولې شئ: چې كله يو بنده د الله ﷻ نافرمانی كوي، نوزرېې مؤاخذه هم نه كوي (بلكه مهلت وركوي)، الله ﷻ ورباندې خپل رزق هم نه بندوي، او د خپل دَر نه يې هم نه شري.

د بني اسرائيلو د يو بزرگ واقعه:

فقيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله يو واقعه را نقل كړې، چې د بني اسرائيلو يو بادشاه ؤ، هغه ته خلقو د يو بزرگ ډير صفت وكړو (چې دا ډير نيك سړی دې، خو دا بزرگ ډير لري اوسيده). بادشاه دې را او غوښت، او ورته وی ويل: چې گوره زما د تاسره ډير محبت دې، ته ډير لري اوسپږې، نو ته راشه او د ماسره دلته په دربار كې اوسپږه.

دې بزرگ ورته وويل: چې بادشاه سلامت! يوه پوښتنه درنه كوم، هغه دا چې كه چيرته زه دلته راشم، او يو ورځ ته ما او گوري چې ستا په كور كې ستا د وينځی سره لوبې كوم، نو ته به د ماسره څه سلوك كوی؟

بادشاه چې دا واوریده نو سخت غصه شو، او وی ويل چې اې فاسقه! او څه زما د دربار نه. ته دومره زړه وریې، چې دلته راشی نو ددې كار اراده هم لري؟ نو دې بزرگ ورته وويل:

إِنَّ لِي رَبًّا كَرِيمًا لَوْ رَأَىٰ مِنِّي سَبْعِينَ ذَنْبًا فِي الْيَوْمِ مَا غَضَبَ عَلَيَّ وَلَا طَرَدَنِي عَنْ بَابِهِ وَلَا أَحْرَمَنِي رِزْقَهُ فَكَيْفَ أَفَارِقُ بَابَهُ.....

زما رب خو دومره كريم دی چې كه چيرته هغه د مانه د ورځی اویا (۷۰) گناهونه هم اوگوري، نو بيا هم په مانه غصه كيږي، او نه ما د خپل دَر نه شري، او نه را باندې خپل رزق بندوي، نوزه څنگه د هغه رب دربار پریدم، او د هغه چا (بادشاه) دربار ته راشم، چې لا تر اوسه مې دا كار كړې هم ندې او بيا هم را باندې دومره غصه شو، نو كه دا كار مې وكړو نو خدای خبر چې بيا به راسره څه كوي، دا يې وويل او نيغ د بادشاه د دربار نه راووت، او واپس هماغه زور ځای ته لاړ. (۱)

(۱) تبيه العالين باب التوبة ص ۲۹ ط مكتبة دار الفكر بيروت.

الله ﷻ ډير صبر كوونكي ذات دى :

نبي عليه الصلوة والسلام فرمائي :

((مَا أَحَدٌ أَصْبَرَ (۱) عَلَىٰ أَدَىٰ يَسْمَعُهُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَىٰ : إِنَّهُمْ يَجْعَلُونَ لَهُ نِدَاءً وَيَجْعَلُونَ لَهُ وَكْدًا .

وَهُوَ مَعَ ذَلِكَ يَرْزُقُهُمْ وَيُعَافِيهِمْ وَيُعْطِيهِمْ)) . (۲)

الله ﷻ دومره صابره ذات دى چې کافران د الله ﷻ سره بتان شريکوي ، د الله ﷻ د پاره وکله ثابتوي ، خوبيا هم الله ﷻ دوى ته رزق ورکوي ، روغ صحت ورکوي او نور نعمتونه هم ورکوي (او که توبه او باسي نو مخکيني گناهونه يې هم معاف کوي) .

محترمو مسلمانانو ! لکه څرنگ چې يو طرفته د الله ﷻ د عذاب نه ويره پکار ده ، دغه شان بل طرفته د الله ﷻ د رحمت اميد هم په کار دى ، ځکه چې د کوم سړي په زړه کې د الله ﷻ د عذاب نه ويره وي نو الله ﷻ ده ته د عذاب نه پناه ورکوي ، او چې ورسره يې د الله ﷻ د رحمت اميد هم وي نو الله ﷻ يې بيا نه مايوسه کوي .

حديثِ قدسي :

حديثِ قدسي دى ، الله تعالى فرمائي :

أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي . (۳)

زه د خپل بنده د گمان مطابق فيصلې کوم ، چې دې په ما څنگه گمان کوي همغه شان معامله ورسره کوم .

(۱) قال النووي: قال العلماء معناه ان الله تعالى واسع الحلم حتى على الكافر الذي ينسب اليه الولد واليد . فتح الملهم ج ۶ ص ۷۵

(۲) مسلم باب لا احد اصبر على اذى من الله عز وجل ۷۰۳۸ ، بخاري باب الصبر فى الاذى ۶۰۹۹ .

(۳) اخرجه البخاري فى التوحيد باب ذكر النبي صلى الله عليه وسلم وروايته عن ربه ۷۵۳۷ ، ومسلم فى كتاب التوبة حديث ۱ والذكر حديث ۲ و ۱۹ ، والترمذي فى الدعوات باب حسن الظن بالله ۳۵۹۸ ، وابن ماجه فى الاداب باب فضل العمل ۳۸۶۷

د الله ﷻ نه د پري او اميد فضيلت :

حضرت انس رضی الله عنه فرمائي : چې يو ورځ نبي عليه الصلوة والسلام داسې يو ځوان ته راغې چې هغه قریب الموت ؤ ، ځنګدن يې شروع ؤ ، نبي ﷺ ورته پوښتنه وکړه :

كَيْفَ تَجِدُكَ ؟ ته څنګه محسوسوي ؟ هغه ورته جواب ورکړو :

أَرْجُو اللَّهَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنِّي أَخَافُ ذُنُوبِي .

ای د الله رسوله ! يو طرفته د الله ﷻ نه ښه اميد لرم ، او بل طرفته د خپلو گناهونو نه ويريږم . نو نبي عليه السلام وفرمايل :

لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبٍ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُوا وَأَمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ . (۱)

کله چې د يو بنده په زړه کې په دې وخت کې دا دوه (۲) خبرې موجود شي ، نو چې دا کس د الله ﷻ نه د څه شي اميد لري الله ﷻ هغه ورکوي ، او چې د څه شي نه ويريږي د هغې نه پناه ورکوي .

د قيامت په ورځ مؤمنانو ته د الله ﷻ اوله خبره :

په يو موقعه نبي کریم صلی الله عليه وسلم صحابه کرامو ته وفرمايل :

إِنْ شِئْتُمْ أَنْبَأْتُكُمْ مَا أَوَّلُ مَا يَقُولُ عَزَّوَجَلَّ لِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ؟ وَمَا أَوَّلُ مَا يَقُولُونَ لَهُ ؟ قُلْنَا : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ : إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ : هَلْ أَحْبَبْتُمْ لِقَائِي ؟ فَيَقُولُونَ نَعَمْ يَا رَبَّنَا فَيَقُولُ لِمَ ؟ فَيَقُولُونَ رَجَوْنَا عَفْوَكَ وَمَغْفِرَتَكَ ، فَيَقُولُ :

قَدْ وَجَبَتْ لَكُمْ مَغْفِرَتِي . (۲)

(ای صحابه کرامو) که چیرته ستاسو خوښه وي نوره به تاسو ته خبر درکړم چې د قيامت په ورځ به الله رب العزت مؤمنانو ته اوله کومه خبره کوي ؟ او مؤمنان به ورته اوله کومه خبره

(۱) اخراجه الترمذي فی الجنائز باب ۱۱ ، وابن ماجه فی الزهد باب ۳۱ ، والنسائي فی الكبرى وقال النووي استاده جيد ،

الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۳۴ الرجاء وحسن الظن بالله عزوجل .

(۲) رواه احمد المسند ۲۳۸/۵ ، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۱۳۵ باب الرجاء وحسن الظن بالله عزوجل .

کوي؟ (صحابه کرام فرمائي چې) مونږ ورته او فرمايل: اي د الله رسوله! هو، خبر را کړئ. نبي عليه السلام ورته و فرمايل: چې الله ﷻ به د قيامت په ورځ مؤمناتو ته او فرمائي: هَلْ أَحْبَبْتُمْ لِقَائِي؟ آياتاسو زما ملاقات خوښوئ؟

مومنان به ورته جواب ورکړي: نَعَمْ يَا رَبَّنَا. او، اي زموږ پرېه (مونږ ستا ملاقات خوښه وړ). الله جل جلاله به ورنه پوښتنه وکړي: لِمَ؟ ولې زما ملاقات خوښوئ؟ (خدينې اعمال مو کړي دي چې دهغې په وجه زما ملاقات خوښوئ؟).

مؤمنان به ورته جواب ورکړي: رَجَوْنَا عَفْوَكَ وَمَغْفِرَتَكَ. مونږ خود مخکې نه ستا عفوې او مغفرت اميد لرل (چې مونږ ته به خپل ديدار رانصيب کوي او زموږ مغفرت به کوي) نو الله تعالی به ورته و فرمائي:

قَدْ وَجَبَتْ لَكُمْ مَغْفِرَتِي. په تحقيق سره تاسو د پاره زما مغفرت واجب شو (ځکه تاسو په ماباندې د مغفرت او بخښنې اميد لرل، نو ما هم درته مغفرت وکړو، چې مایوسه نشئ، او زما ملاقات به هم درته په جنت کې نصيب شي).

نو چې کله هم د يو انسان په الله جل جلاله باندې ښه اميد وي نو الله ﷻ دې نه مایوسه کوي.

الله ﷻ نه د ښه اميد لرلو په وجه جنت ته داخلېدل:

نبي عليه السلام فرمائي:

إِنَّ رَجُلًا يَدْخُلُ النَّارَ فَيَمُوتُ فِيهَا أَلْفَ سَنَةٍ يُنَادِي: يَا حَتَّانُ يَا مَتَّانُ. فَيَقُولُ اللَّهُ لِيَجْبُرِيْلَهُ: إِذْهَبْ فَأَنْتَنِي بِعَبْدِي. قَالَ فَيَجِيئُنِي بِهِ فَيُوقِفُهُ عَلَى رَبِّهِ. فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: كَيْفَ وَجَدْتَنِي مَكَانَكَ؟ فَيَقُولُ هَرُّ مَكَانٍ. قَالَ فَيَقُولُ رُدُّوهُ إِلَى مَكَانِهِ. قَالَ فَيَنْشِئُ وَيَلْتَفِتُ إِلَى وَرَائِهِ. فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِي أَنِّي شِئْتَنِي تَلْتَفِتُ؟ فَيَقُولُ: لَقَدْ رَجَوْتُ أَنْ لَا تُعِيدَنِي إِلَيْهَا بَعْدَ إِذْ أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا. فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: إِذْهَبُوا بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ. (۱)

(۱) اخرجه ابن ابى الدنيا في كتاب حسن الظن بالله، واليهي في الشعب، اسماء العلوم ج ۳ ص ۱۹۲، كتاب الخوف والرجاء، ابن كثير ج ۳ ص ۱۹.

د الله جل جلاله رحمت او مهرباني

يو کس به جهنم ته داخل کړې شي ، زر (۱۰۰۰) کاله پس به دې الله ﷻ ته يو آواز وکړي :
يَا حَتَّانُ يَا مَتَّانُ . الله رب العزت به حضرت جبريل عليه السلام ته او فرمائي : اي جبريل !
تدلاړ شه او زما دغه بنده ماته راوله . نو حضرت جبريل عليه السلام به دې راولي ، او دا الله ﷻ د
وړاندې به يې او دروي ، الله ﷻ به ورنه تپوس وکړي :

كَيْفَ وَجَدْتُمْ مَكَانَكُمْ ؟ خپل ځای دې څنگه او موندو ؟ (يعنی جهنم څنگه ځای ؤ ؟)
دې به ورته جواب ورکړي : ډير بد ترين ځای ؤ ، الله به دوباره حکم وکړي :
رُدُّوهُ إِلَى مَكَانِهِ . دوباره يې خپل زور ځای ته بوځي .

نو دا کس به روان شي او شاته شاته به راگوري . الله جل جلاله به ورنه تپوس وکړي :
إِلَى أُمَّي شَيْءٍ تَلْتَفِتُ ؟ څه شي ته شاته شاته گوري ؟ دې به ورته جواب ورکړي :

لَقَدْ رَجَوْتُ أَنْ لَا تُعِيدَنِي إِلَيْهَا بَعْدَ إِذْ أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا .

(اي الله !) تا چې کله زه يو پيره د جهنم نه را اوويستم نو زما خودا اميد ؤ چې ته به ما
دوباره ديتنه واپس کوي (الله ﷻ چې کله دده دا اميد او گوري) نو فرستو به حکم وکړي :
إِذْهُبُوا بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ . زما دا بنده جنت ته بوځي (ځکه ده په ما باندې بڼه اميد او ساتل ، نو ما
هم مايوسه نه کړو ، او جنت ته مې داخل کړو) .

ددې واقعي نه روستو امام غزالي رحمه الله ليکلي :

فَدَلَّ هَذَا أَنَّ رَجَاءَهُ كَانَ سَبَبَ رِجَائِهِ .

دا واقعه په دې دلالت کوي چې ددې کس د نجات سبب د الله ﷻ نه بڼه اميد لرل وو .

دغه شان د قيامت په ورځ د الله ﷻ د رحمت او مهرباني نور اقوال او واقعات هم په احاديثو

کې ذکر دي .

د قيامت په ورځ د الله ﷻ رحم :

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې ذکر کړي :

يَوْمَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ بِأَخْرَاجِ رَجُلَيْنِ مِنَ النَّارِ فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُ
 أَيْدِيكُمْ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ . وَيَأْمُرُ بِرَدِّهِمَا إِلَى النَّارِ . فَيَعْدُو أَحَدُهُمَا فِي سَلْسِلِهِ حَتَّى
 يَفْتَحَهَا ، وَيَتَلَكَّ الْآخَرَ . وَيَأْمُرُ بِرَدِّهِمَا وَيَسْأَلُهُمَا عَنْ فِعْلِهِمَا ، فَيَقُولُ الَّذِي عَدَا إِلَى النَّارِ : قَدْ
 حَدَرْتُ مِنْ وَبَالِ الْمَعْصِيَةِ فَلَمْ أَكُنْ لِأَتَعَرَّضَ لِسَخِطِكَ ثَانِيَةً ، وَيَقُولُ الَّذِي تَلَكَّ حُسْنُ ظَنِّي
 بِكَ كَانَ يُشْعِرُنِي أَنْ لَا تُرَدَّنِي إِلَيْهَا بَعْدَ مَا أَخْرَجْتَنِي مِنْهَا ، فَيَأْمُرُ بِهِمَا إِلَى الْجَنَّةِ . (١)

د قيامت په ورځ به د يو دوه کسانو د جهنم نه د راويستلو حکم اوشي (چې کله دا دوه کسان
 راوستی شي) ، الله ﷻ به ورته او فرمائي :

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيكُمْ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ .

دا ما چې تاسو جهنم ته داخل کړي وي نو دا ستاسو د خپلو اعمالو وجه وه ځکه زه خو په
 (خپلو) بندگانو باندې ظلم نه کوم . بيا به الله ﷻ حکم وکړي : دا دواړه واپس جهنم ته بوځئ .
 نو په دې دواړو کې به يو کس په خپلو ځنځيرونو کې جهنم ته منډه کړي ، او ځان به غورځولو ته
 نژدې کړي ، او دا دويم کس به په قلاړه قلاړه روان وي .

الله ﷻ به حکم وکړي : دا دواړه کسان واپس راوړئ (چې کله دواړه راوستې شي) ، نو الله
 ﷻ به ورته تپوس وکړي : چې تاسو داسې ولې وکړه ؟ (چې يو په منډه لاړئ ، او بل په قلاړه
 قلاړه ؟) دا څوک چې په منډه تللي و هغه به عرض وکړي :

اي الله ! زه د خپلو گناهونو نه ويريدم نو ما دا نه غوښتل چې ستاد حکم نافرمانی وکړم ، او
 دوباره ستا غضب او غصې ته ځان وروړاندې کړم .

او کوم کس چې په قلاړه قلاړه تلو ، هغه به ورته عرض وکړي چې اي الله ! زما چې په تا
 باندې کوم بڼه گمان و ، هغې ماته دا خودله چې ته به ما دوباره جهنم ته نه ليری (نو ځکه زه
 روستو روستو کيدم) .

(١) احياء العلوم ج ٤ خلاصة الكتاب، لمي رحمة الله

نو د الله ﷻ رحمت به په جوش کې راشي: **فَيَأْمُرُ بِهِمَا إِلَى الْجَنَّةِ**. د دې دواړو په باره کې به حکم وکړي چې دا دواړه جنت ته بوځي (حکمه د دې يو کس په زړه کې زما يره ده، زه به دې نور په يره کې وانه چوم، او د دې بل کس په ماباندې بنه گمان دی او **أَنَا عِنْدَ حُسْنِ كَلِمٍ عَبْدِي بِي**. زه دخپل بنده د نیک گمان موافق دده باره کې فيصلې کوم. دې په مابنه گمان کوي چې دوباره به مې جهنم ته نه داخلوي، نو ما هم د جهنم نه پناه ورکړه. نو دواړه به جنت ته بوتلې شي).

د الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کیدل ندي پکار

نو انسان ته پکار دي چې د الله ﷻ د رحمت نه مایوسه نشي.
الله رب العزت فرمائي:

﴿ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ﴾ (۱)

تاسو د الله ﷻ د رحمت نه مه نا امیده کیرئ.

بل حای الله جل جلاله فرمائي:

﴿ إِنَّهُ لَا يَبْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴾ (۲)

ییشکه د الله د رحمت نه نه نا امیده کیري مگر صرف کافران قوم (د الله ﷻ د رحمت نه نا امیده کیري).

دا حکمه چې د الله ﷻ په نزد قابلیت ته اعتبار نشته، بلکه قبولیت ته اعتبار دی، چې د فضیل بن عیاض غوندي د اکوانو د سردار نه د اولیاؤ سردار جوړولې شي، نو پکار ده چې بنده هیڅکله د الله ﷻ د رحمت نه نا امیده نشي. اگر چې دې هرڅومره غټ گناهکار او خطا کار ولې نوي. حکمه که په ده یو پیره د رحمت نظر او شو، توبه یې او ویسته، او الله ﷻ ته مقبول شوه، نو الله جل جلاله به دده مخکیني ټول گناهونه معاف کړي، بلکه گناهونه به ورله په نیکیو بدل کړي

(۱) الزمر ۵۳.

(۲) یوسف آیت ۸۷.

الله تعالی فرمائي :

﴿ اِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللهُ

عَفُوًّا رَحِيمًا ﴿ (۱)

ترجمه : مگر څوک چې توبه او باسي ، ايمان راوړي او د نيکۍ کارونه کوي نو الله به د داسې خلکو بديانې په نيکيو بدلې کړي او (دا ځکه چې) الله بخښونکې او مهربان دی .

د حضرت موسى عليه السلام د الله ﷻ نه سوال :

يو کړت حضرت موسى عليه السلام د الله جل جلاله نه سوال وکړو : چې اې الله ! په دې وخت کې چې په مخ د زمکه کوم کس ډير زيات گناهگار وي هغه راته اوښايه ، چې زه يې او گورم چې هغه څوک دی ؟ وحی ورته راغله : چې په فلانکي ځای کې يو کس دی هغه ډير گناهگار دی . حضرت موسى عليه السلام هلته ورغی ، نو وی کته چې يو کس دی ، د ځوانۍ په مستۍ کې ډوب دی ، هر وخت يې ځان د الله ﷻ په نافرمانۍ کې مشغوله کړې ، او گناهونه کوي .

څه وخت پس بيا حضرت موسى عليه السلام الله ﷻ ته عرض وکړو چې اې الله ! په دې وخت کې ستا ډير عبادت گزار بنده څوک دی ؟ هغه راته اوښايه چې زه يې او گورم . وحی ورته اوښوه چې په فلانکي ځای کې يو کس دی ، هغه ډير زيات عبادت کوي .

کله چې حضرت موسى عليه السلام هلته ورغی ، نو وی کته ، چې هماغه مخکينې کس ؤ ، دا چې حضرت موسى عليه السلام اوليده ، نو ډير زيات حيران شو ، الله ﷻ ته يې عرض وکړو : اې الله ! دا خو هماغه مخکينې گناهگار کس دی ؟

الله ﷻ ورته او فرمايل : آو ، دې هماغه کس دی ، خو دې يو پيره په کور کې د خپلې ښځې سره ناست ؤ ، څه خبرې يې کولې نو هغې ورته وويل : چې ته خو داسې غټ گناهگار يې ، چې يقيني جهنمي يې . ده ورته جواب ورکړو : چې ستا خبره صحيح ده ، چې زه غټ گناهگار يم ، خو زه د الله ﷻ رحمت نه نه نا اميده کيږم (اميد شته چې الله ﷻ ماته د توبې توفيق راکړي) .

(۱) الفرقان آيت ۷۰ . لوت : د بديانو په ليکيو سره د بدلېدلو تشریح علامه آلوسي رحمه الله په غل تفسیر [روح المعالي ج ۱۹

ص ۶۷] کې د همدې آيت د لاندې کړې .

الله ﷻ اوفرمایل : دې بنده چونکه د امید خبره کړې وه (چې زه دالله ﷻ د رحمت نه نه ناامیده کېږم) ، نو زما رحمت په جوش کې راغې (ده ته مې د توبې توفیق ورکړو) ، دده مخکیني ټول گناهونه مې معاف کړه ، بلکه گناهونه مې ورته په نیکی بدل کړه ، اوس یې محکه دومره زیات عبادت شروع کړې دی . (۱)

نو انسان ته پکار دي چې پخپله هم دالله ﷻ د رحمت نه ناامیده نشي ، او بل کس هم ناامیده نکړي .

نور خلق ه الله ﷻ د رحمت نه مایوسه کول ندي پکار :

بعضی انسان بل چاته د مایوسی داسې خبرې وکړي ، چې هغه بالکل دالله ﷻ د رحمت نه ناامیده شي ، او داسې مایوسه شي ، چې مخکې به یې څه لږ عبادت کولو هغه هم پریږدي ، نو داسې ناامیده کوونکي کس د پاره په احادیثو کې سخته سزا راغلې . په حدیث شریف کې راځي

إِنَّ رَجُلًا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَ يَقْنَطُ النَّاسَ وَيُشَدِّدُ عَلَيْهِمْ قَالَ : فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ : الْيَوْمَ أُوِسِكُ مِنْ رَحْمَتِي كَمَا كُنْتَ تَقْنَطُ عِبَادِي مِنْهَا . (۲)

په بني اسرائيلو کې يو کس ؤ ، چې هغه به خلق دالله ﷻ د رحمت نه ناامیده کول ، او په دوی به یې سختي کوله (یعنی داسې خبرې به یې ورته کولې چې دوی به دالله ﷻ د رحمت نه ناامیده کيدل) .

نبي عليه السلام فرمائي : الله ﷻ به ورته د قیامت په ورځ اوفرمائي :

لکه څرنګ چې تا په دُنیا کې زما بندګان زما د رحمت نه ناامیده کول ، دغه شان به زه هم نن تا دخپل رحمت نه ناامیده کوم .

په بعضو روایاتو کې داسې دي : چې دا کس پخپله ډیر عبادت گزار ؤ ، خو خلقو ته به یې داسې خبرې کولې چې خلق به دالله ﷻ د رحمت نه مایوسه کيدل ، نو چې کله دې وفات شونو الله ﷻ ته یې عرض وکړو :

(۱) خطبات فقیر ج ۱۷ ص ۲۹ .

(۲) رواه البيهقي في الشعب عن زيد بن اسلم . احباء العلوم ج ۲ ص ۱۴۹ کتاب الخوف والرجاء .

أَيُّ رَبِّ مَالِي عِنْدَكَ؟

ای ربه زما د پاره تا سره څه دي؟ (يعنی مالہ دې څه شی تیار کړې؟) الله ﷻ ورته او فرمايل: أَلْتَأْرُ. د جهنم اور. ده ورته عرض وکړو: اي الله هغه زما عبادتونه او کوششونه څه شو؟ (ما خودیر عبادتونه کړي وو، هغه چیرته لاړ؟) نو الله ﷻ ورته او فرمايل:

إِنَّكَ كُنْتَ تَقْنُطُ النَّاسَ مِنْ رَحْمَتِي فِي الدُّنْيَا وَأَنَا أَقْنُطُكَ.

تا په دنیا کې خلق زما د رحمت نه نا امیده کول، زه به هم نن تا د خپل رحمت نه نا امیده کوم. (۱)

امام مسلم رحمه الله يو باب قائم کړې: [باب النهي عن تقنيط الانسان من رحمة الله] چې د انسان د پاره دا منع دي چې دې د الله ﷻ د رحمت نه نا امیده شي، او د دې باب لاندې يې يو حديث ذکر کړې، پينځمبر عليه السلام فرمائي:

إِنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللَّهِ لَا يَغْفِرُ اللَّهُ لِفُلَانٍ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: مَنْ الَّذِي يَتَعَالَى عَلَيَّ؟ أَنْ لَا أَعْفِرَ

لِفُلَانٍ فَإِنِّي قَدْ عَفَرْتُ لِفُلَانٍ، وَأَحْبَبْتُكَ عَمَلِكَ. أَوْ كَمَا قَالَ. (۲)

بیشکه يو سړي وويل: قسم په الله چې الله ﷻ به فلانکي کس ته هيڅ کله بخښنه اونکړي. الله رب العزت او فرمايل:

څوک دی چې قسمونه خوري په ما باندې، چې گني زه به فلاني ته بخښنه نه کوم، بیشکه ما فلاني ته بخښنه وکړه او ستا عملونه مې ضائع کړه.

محترمو مسلمانانو! انسان که هر څومره گناهگار او خطاء کار وي نو بيا هم مايوسي نده پکار، ځکه دده گناهونه او نافرمانۍ محدودې دي، او بل طرفته د الله ﷻ رحمت لامحدوده دی. الله ﷻ فرمائي:

﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ (۳) ترجمه: زما رحمت عام دی هر څيز ته.

(۱) رواه البيهقي، التذكرة ج ۲ ص ۴۱۴.

(۲) مسلم باب النهي عن تقنيط الانسان من رحمة الله ۶۶۴.

(۳) الاحزاب ۱۵۷.

نو الله ﷻ داسې کولې شي چې دې د گناهونو نه راوباسي ، او ولي الله ورته جوړ کړي ، او داسې ډير شوي هم دي .

د يو شاعر وينا :

ابو نواس شاعر فرمائي :

ذُنُوبِي اِنْ فَكَرْتُ فِيهَا كَثِيرَةٌ * وَرَحْمَةُ رَبِّي مِنْ ذُنُوبِي اَوْسَعُ
وَمَا ظَنَعِي فِي صَالِحٍ اِنْ عَمِلْتُهُ * وَلَكِنِّي فِي رَحْمَةِ اللهِ اَطْمَعُ
فَاِنْ تَكُ غُفْرَانٌ فَذَلِكَ رَحْمَةٌ * وَاِنْ تَكُنِ الْاُخْرَى فَمَا اَنَا اَصْنَعُ (۱)

که زه په خپلو په خپلو گناهونو کې سوچ او کړم نو دا خو ډير زيات دي ، خو ليکن نا اميده کيږم نه ، ځکه زما د رب رحمت د گناهونو نه ډير فراخه دی .

که زه نیک اعمال وکړم نو د هغې نه مې ډيره طمع نوي (ځکه پته نه لږي چې قبول شوي به وي او که نه) ، خو ليکن زه د الله ﷻ د رحمت نه ډيره طمع لرم .

که چيرته الله ﷻ زما گناهونه او بخل نو دابه د هغه رحمت وي ، او که چيرته زما د پاره عذاب مقرروي ، نو بيا زه د الله ﷻ د وړاندې څه کولې شم ؟

الله جل جلاله په خپل بنده ډير مهربانه دی :

په دنيا کې که د يو سړي غټ دشمن وي ، هغه گير شي . بيا هغه دده د وړاندې اورته غورځولې شي نو بيا هم دده زړه دا غواړي چې دا دې اورته او نه غورځولې شي .

اوس په دې دشمن دده دا ترس او رحم صرف د هغه يو رحمت وجه ده ، چې الله ﷻ دنيا ته رانازل کړې ، او په غوندې مخلوق کې يې تقسيم کړې ، نو د قيامت په ورځ چې الله ﷻ پوره سل (۱۰۰) واړه رحمتونه راجمع کړي او د مؤمنانو د پاره يې خاص کړي ، نو الله ﷻ کله دا خوبنوي چې يو کلمه گو انسان دې جهنم ته لاړ شي ، بلکه د مسلمان جهنم ته تلل خو صرف دده د صفائي د پاره وي چې دې د گناهونو نه صفاشي .

(۱) مبهات ابن حجر عسقلاني باب الرباعي .

بلکه الله ﷻ خو په دنيا کې د انسان د پاره د مغفرت او بخښنې بهانې گوري ، په معمولي معمولي عمل چې په اخلاص اوشي ، په هغې د انسان مغفرت کوي .
 او دا يوه واقعده ، بلکه په زرهاؤ داسې واقعات شته چې الله ﷻ په معمولي اخلاص واله عمل د انسان مغفرت نصيبه کړې ، او ډير اجريې ورکړې . ځکه الله ﷻ د انسان د اعمالو ډير قدر داني کوونکې دى .

الله رب العزت فرمائي :

﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَكَرِيمٌ ﴾ (۱)

ترجمه : الله ﷻ ستاسو ايمان (اعمال) نه ضائع کوي ، بيشکه الله ﷻ په خلقو ډير مهربان او رحم کوونکې دى .

په معمولي اخلاص واله عمل سره د انسان د مغفرت يو څو نمونې درته پيش کوم :

د ازغي دارې څانگې په لرې کولو سره مغفرت :

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائي :

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَنْشِي بِطَرِيقٍ وَجَدَ عُصْنَ شَوْكٍ عَلَى الطَّرِيقِ فَأَخْرَجَهُ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ . (۲)
 يو سړې په لاره روان ؤ ، نو په لاره کې يې يو آرنغيداره څانگه اوليده ، نو هغه يې لرې کړه . نو الله تعالى دده دا عمل قبول کړو ، او بخښنه يې ورته وکړه .

په تېري سپي باندي اوبو څکلو سره مغفرت :

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله او نورو محدثينو د نبي کریم صلى الله عليه وسلم دا حديث مبارک را نقل کړې چې نبي عليه السلام فرمائي :

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَنْشِي بِطَرِيقٍ إِشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَوَجَدَ بِمَرًا فَتَزَلَّ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ الرَّجُلُ : لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلَ الَّذِي كَانَ بَلَغَ مِنِّي

(۱) البقرة آيت ۱۴۳ .

(۲) رواه البخاري في الاذان باب فضل التهجير الى الظهر ۶۵۲ ، وفي المظالم باب من اخذ اللصن وما يؤذي الناس في الطرق لرمي به ۲۴۷۲ . ومسلم باب فضل ازالة الاذى عن الطريق ۶۶۲۸ . واخرجه ابوداؤد في الادب باب اماطة الاذى عن الطريق ۵۲۴۵ . والترمذي في البر والصلة باب ما جاء في اماطة الاذى ۱۹۵۸ . ومالك في صلاة الجماعة باب ما جاء في العتمة والصبح . وابن ماجه في الآداب باب اماطة الاذى عن الطريق ۳۷۲۶ .

فَنَزَلَ إِلَيْمُ فَكَلَّمَ خُفَّةً مَاءً ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ حَتَّى رَفَى فَسَقَى الْكَلْبَ . فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ . فَغَفَرَ لَهُ .

قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ لِأَجْرًا ؟ فَقَالَ فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٌ أَجْرٌ (۱)

يو کس په لاره روان و (په مکه معظمه کې^(۲)) ، سخت تېرې شو ، نو په لاره کې يې يو کوهي اوليد ، دې کوهي ته وربنکته شو ، اوبه يې اوڅکلې . کله چې پاس را اوخت ، نو يو سپي يې وليد چې هغه هم ډير تېرې شوې و ، او د تندي نه يې ژبه راويستی وه ، او د ډيرې تندي د وجې يې لمده خټه څپله . نو دې سړي د ځان سره وويل : چې څنگه زه تېرې شوې ووم ، دغه شان دی هم سخت تېرې شوې ، نو دوباره کوهي ته وربنکته شو ، او خپله موزه يې د اوبو نه ډکه کړه ، په ځله کې يې ونيوه ، بره را اوخت او په دې سپي يې اوبه اوڅکلې .

نبي ﷺ فرمائي : فَشَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ . فَغَفَرَ لَهُ . الله تعالى دده دا عمل قبول کړ ، او ده ته يې د همدې عمل په وجه بخښنه وکړه .

صحابه کرامو پوښتنه وکړه : ای د الله ﷻ رسوله ! آیا زموږ د پاره ددې چارپیانو سره احسان کولو او په دوی اوبه څکلو کې هم اجر شته ؟
نبي عليه السلام او فرمايل : د هر لوند جگر (ژوندي) شي سره احسان کولو کې اجر دی .

د زبیده خاتون د مغفرت واقعه :

د هارون الرشید بي بي [زبیده خاتون] يوه ډيره نيکه بي بي وه ، کله چې دې ته پته اولړيږده چې خلق حج ته ځي ، نو په لاره کې ورته د اوبو سخت تکليف وي ، ډير خلق به اکثر د تندي د لاسه په تکليف کې وو ، نو دی خپل خاوند هارون الرشید ته وويل : چې زما په زړه کې دا تمی ده چې ته يو نهر اوباسی ، اود میدان عرفات پورې يې بوځی ، چې حاجياتو ته داوبو تکليف نه وي .

نو هارون الرشید ددې دا غوښتنه پوره کړه ، او يو غټ نهر يې اوکښتو چې د هغې نه په زرهاؤ انسانانو ، حيواناتو او مرغو فائده اخيسته .

(۱) اخرج البخاري في المسألة باب فضل سقى الماء ۲۳۶۳ ولى الادب باب رحمة الناس والبهائم ۶۰۰۹ ، ومسلم باب

فضل سقى البهائم المحترمة واطعامها ۵۸۱۳ ، وابوداؤد فى الجهاد باب ما يؤمر به من القيام على الدواب والبهائم ۲۵۵۰

(۲) ولى رواية للدارقطني فى الموطآت : يمشى بطريق مكة كما فى فتح الباري ۴۱/۵ . تكلمة فتح الملهم ج ۴ ص ۲۲۰ باب

فضل سقى البهائم المحترمة واطعامها .

کله چې دا وفات شوه، نو چا په خوب کې اولیده، پوښتنه یې ورنه وکړه: چې الله ﷻ درسره څه معامله وکړه؟ دې ورته جواب ورکړو: چې الله ﷻ زما مغفرت وکړو.

دې خوب لیدونکي ورنه پوښتنه وکړه: چې الله ﷻ به ستا مغفرت څکه کولو چې تا خودیر نیک کارونه کړي وو، او نهر زبیده دې کښتی و. دې ورته جواب ورکړو: چې زما مغفرت یې ددې نهر په وجه ندې کړې. څکه چې کله د الله ﷻ د وړاندې دا د نهر کښتلو واله عمل پیش شو نو الله ﷻ او فرمایل:

دانهر چې تا کښتی، نو دا خودې د بیت المال په روپو کښتی، که د بیت المال روپې درسره نه وي، نو تا خوبیا نشو کښتی. خواي زبیدی! داراته ووايه: چې تا زما درضا دپاره کوم عمل کړې؟

زبیده خاتون ویل: چې زه اویریدم چې د ماسره بل کوم عمل دی چې هغه ما خالصه د الله ﷻ درضا دپاره کړې وي. زه په دې ویره کې ووم، چې الله ﷻ راته او فرمایل: هو. تا یو عمل زما درضا دپاره کړې.

هغه دا چې یو ورځ ته دیره وږې شوې وی، په دستر خوان دروتی دپاره ناسته وی، کله چې دې نورې خولې ته را اوچته کړه، نو په دې کې یو مؤذن آذان وکړو، تا چې کله د الله ﷻ نوم واوریده، نو په دې وخت کې ستا په سر لوپته پوره نوه پرت، بلکه نیم سردې ښکاره و، او نیم پټ و.

ستا پدزړه کې دا خیال راغې چې د الله ﷻ نوم اخیستل کیږي او زما په سر لوپته پوره نشته، او دا خود ادب خلاف ده، نو تا زر هغه نورې کیښوده او په سردې لوپته برابره کړه، او بیا دې نورې او خوږه، نو تا چې زما د نوم د ادب په وجه په نورې خوړلو کې کوم تاخیر وکړو، دغه عمل ماته ډیر خوښ شو، او تا ته مې د همدغه عمل په وجه مغفرت او بخښنه وکړه.

سبحان الله! الله ﷻ په انسان څومره مهربانه دي، کوم عمل چې په اخلاص شوې وي، که هغه وړوکې هم وي، خوبیا هم الله ﷻ په هغې سره دانسان مغفرت او بخښنه نصیب کوي. (۱)

(۱) کشکول حکایات ص ۵۲، خطبات فقیر ج ۱۲ ص ۴۷، ماهنامه الدعوة الی الله ج ۲ ص ۲، یاد کار ملاقاتین.

د امام ابوداؤد رحمه الله د مغفرت واقعه :

د دارالعلوم دیوبند مهتم مولانا قاري محمد طيب صاحب په خپل کتاب [خطبات حکيم الاسلام] کې د امام ابوداؤد رحمه الله يو واقعه رانقل کړې .

امام ابوداؤد رحمه الله ډير لوي محدث تير شوې دی ، ابوداؤد شريف دده کتاب دی چې په مدارسو کې لوستل کيږي ، دده په واقعاتو کې راځي : چې يو ورځ دې د سمندر په غاړه ولاړ و ، د يو فرلانگ په فاصله کې يو غټ جهاز په سمندر کې ولاړ و ، په هغې کې يو کس پرنجی وکړو ، او په زوره يې وويل : اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ .

(د شريعت دا مسئله ده : چې څوک پرنجی وکړي نو هغه له په کار دي چې اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ووايي ، او چې څوک يې واورې ، مجلس هم يو وي ، نو هغه به يَزُحَمُّكَ اللّٰهُ وایي)
د هغه سړي آواز چونکه ډير تيز و ، نو ځکه امام ابوداؤد رحمه الله د هغه آواز واوریده . او دده آواز خو دومره تيز نه و چې دې يَزُحَمُّكَ اللّٰهُ ووايي او هغه يې واورې ، بلکه په ده باندې يَزُحَمُّكَ اللّٰهُ ويل لازم هم نه و ، ځکه چې مجلس جدا جدا وو .

خو چونکه ده سره د نيکۍ گټلو ډير زيات حرص و ، نو په درې (۳) درهمه يې ځانله وره کشتۍ اونيوه ، په هغې کې سور شو ، چې کله هغه غټ جهاز ته ورغې ، نو هغه سړي ته يې د پرنجي جواب ورکړو : يَزُحَمُّكَ اللّٰهُ .

مُورخين ليکي : چې کله ده يَزُحَمُّكَ اللّٰهُ وويل ، نو يو غيبي آوازي يې واوریده :
ای ابوداؤد ! تا ته دې مبارک وي ، تانن د ځان دپاره جنت په درې (۳) درهمه واخيست .
سبحان الله- امام ابوداؤد رحمه الله چې د احاديثو لوي کتاب [ابوداؤد شريف] يې ليکي ،
نور به يې هم څومره ډير د نيکۍ کارونه کړي وي ، د هغې ټولو اجر به الله ﷻ ورکوي ،
خوليکن الله رب العزت دومره قدر دان ذات دی چې د امام ابوداؤد رحمه الله دغه وره نيکي يې هم ضائع نکره ، بلکه د همدغی نيکۍ په عوض کې يې ورته جنت ورکړو .^(۱)

(۱) خطبات حکيم الاسلام ص ۲۲۶ ، کشکول حکايات ص ۷۶ ، خطبات القبرج ۱۲ ص ۱۹۶ .

خلاصه دا چې انسان ته پکار دي چې د الله ﷻ د عذاب نه د ويرې سره سره ، د الله ﷻ د رحمت ، مغفرت او بخښنې اميد هم ساتي ، نیک اعمال هم کوي .

ضروري تنبيه :

قدرمنو ! تاسو د الله ﷻ د رحمت او مهربانۍ په باره کې چې کوم بيان واوریده ، هسې نه چې تاسو په دې دهوکه کې پریوځئ چې گني الله ﷻ غفور رحيم دی ، بخښنه به راته وکړي ، نور عبادات پرېږدئ ، او په گناهونو نور هم زړه ورشئ .

بلکه دا خو بيا د شيطان غټه دهوکه ده چې انسان په گناهونو زړه ورکوي ، او نیک اعمال ور نه پاتې کوي . لهذا انسان به فرائض ، واجبات او نور عبادات اداء کوي ، د ټولو گناهونو نه به ځان ساتي او ورسره ورسره به د الله ﷻ د رحمت اميد هم ساتي ، نو بيا دغه انسان کامياب دی .
اندر ب العزت فرمائي :

﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴾ (۱)

ترجمه : پس څوک چې د خپل رب د ملاقات (او مهربانۍ) اميد لري ، نو په کار ده چې هغه نیک کارونه وکړي ، او د خپل رب په عبادت کې دې بل هېڅوک نه شريکوي .

او که يو انسان مسلسل په گناهونو کې اخته وي ، او صرف په دې طمعه وي چې څه ، الله ﷻ غفور رحيم دی ، نو دا خو بيا د حياء او غيرت خلاف هم ده .
يو شاعر وايي :

يَرْجُو التَّجَاةَ وَلَا يَسْلُكُ مَسْلَكَهَا * إِنَّ السَّفِينَةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْيُبْسِ (۲)

دوی د نجات اميد لري ، خود نجات په لاره نه ځي (نیک اعمال نه کوي) . بیشکه کشتۍ خو په اوجمه زمکه نه ځي .

بيا خاصکر چې يو سرې سپين گيرې شي او بيا هم د الله ﷻ نا فرماني نه پرېږدي ، نو دا خو بيا ډيره د افسوس خبره ده .

(۱) الکهف آيت ۱۱۰ .

(۲) منبهات ابن حجر عسقلاني باب السداسي .

سپين گيري سړي ته هم د الله ﷻ نه حياء په ځکار ده :

حضرت عمر رضی الله عنه فرمائي : چې يو ورځ زه په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې داخل شوم ، نو ما اولیده چې نبي علیه الصلوة والسلام ژړل ، ماترې پوښتنه وکړه :

مَا يَبْكِيكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ؟ اې د الله ﷻ رسوله ولې ژاړی ؟ نبي ﷺ راته او فرمايل :

((جَاءَنِي جَبْرِيْلُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَقَالَ : إِنَّ اللَّهَ يَسْتَحْيِي أَنْ يُعَذِّبَ أَحَدًا قَدْ شَهِبَ فِي

الإِسْلَامِ . فَكَيْفَ لَا يَسْتَحْيِي مَنْ شَهِبَ فِي الإِسْلَامِ أَنْ يَعْصِيَ اللَّهَ تَعَالَى)) . (١)

ماته اوس حضرت جبريل عليه السلام راغلي و ، او دايې راته او فرمايل : چې الله جل جلاله دهغه چانه په عذاب ورکولو کې حياء کوي ، کوم چې په اسلام کې بودا شوې وي (يعنی الله ﷻ سپين گيري سړي ته په عذاب ورکول کې حياء کوي) .

نبي علیه السلام او فرمايل : چې ژاړم په دې ، چې دغه بوداگان په نافرمانی کولو سره د الله ﷻ نه حياء ولې نه کوي ؟ (بلکه دی سپين گيري ته هم پکار دي چې د الله ﷻ نه حياء وکړي او د هغه نافرمانی پرېږدي) .

نو په کار ده چې سپين گيرې سړې دا خپل عزت او مرتبه او پيژني چې ماته الله جل جلاله شومره لوي عزت او مقام راکړې ، خپل ځان د گناهونو نه اوساتي ، د الله ﷻ نه حياء وکړي ، د کراما کاتبين فرشتو نه حياء وکړي او د الله ﷻ عبادت طرفته متوجه شي .

دغه شان ځوان ته هم پکار دي چې د الله ﷻ په عبادت کې ځان مشغوله کړي .
ځکه يو خود مرگ هيڅ پته نه لري ،

دويم دا چې کوم ځوان په ځوانۍ کې د الله ﷻ عبادت کوي ، نو الله ﷻ به ده ته ددې په عوض کې د قيامت په هغه سخته ورځ کې د خپل عرش د سيوري لاندې ځای ورکړي .

(١) تبيد الغالين ص ٤١ . ط مکتبه دار الفکر بيروت .

په يوروايت کې داسې الفاظ دي : إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَسْتَحْيِي أَنْ يُعَذِّبَ عَبْدَهُ أَوْ أُمَّتَهُ إِذَا أَسَنَّا فِي الإِسْلَامِ : کنز العمال ج ١٥ الباب الرابع في فضيلة طول العمر ... حديث لمر ٢٢٦٧٣ .

إِنَّ اللَّهَ يَسْتَحْيِي عَنْ عَبْدِهِ أَوْ أُمَّتِهِ يَشْرِبَانِ فِي الإِسْلَامِ أَنْ يُعَذِّبَهُمَا . کنز العمال ج ١٥ الباب الرابع في فضيلة طول العمر ... حديث لمر ٢٢٦٧٣ .

لکه حدیث شریف کې راځي ، نبي عليه السلام فرمائي :

((سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ ...))

اووه (۷) کسان داسې دي چې د قيامت په هغه سخته ورځ کې به الله ﷻ دوی ته د خپل عرش د سيوري لاندې ځای ورکړي ، په کومه ورځ چې د عرش د سيوري نه علاوه بل سيوري نوي .

په دې اووه (۷) کسانو کې يو :

شَابٌ تَشَأْ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ . (۱)

هغه ځوان چې په ځوانۍ کې يې د الله ﷻ عبادت کړې وي .

الله تبارک و تعالی دې مونږ ټولو ته د عبادت توفیق رانصيب کړي ، او الله ﷻ دې مونږ ټولو سره د خپل رحم او فضل معامله وکړي ، او زموږ د ټولو په گناهونو باندې دې قلم د عفوي راکاږي ، او آینده دې راته د نیکو اعمالو توفیق رانصيب کړي .

أَمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

(۱) اخرجه البخاري في الاذان باب ۳۶ ، والرقاق باب ۲۴ ، والزكوة باب ۱۶ والحدود باب ۱۹ . ومسلم في الزكوة حديث ۹۱ . والترمذي في الزهد باب ۵۳ . والنسائي في القضاة باب ۲ .

د الله رحمت په باره کې نور زړه راښکونکي معتمد واقعات :

(د الله رحمت او مهرباني متعلق مې نور دلچسپ او معتمد واقعات هم ذکر کړي ، ځکه بعض وخت مقرر ته د اورد بيان کولو موقع په لاس ورشي ، نو بيا داسې زړه راښکونکو ، علمي او مؤثرو واقعاتو ته اشد ضرورت هم وي . لهذا مقررين حضرات د دینه هم استفاده کولې شي) .

د قيامت په ورځ د گناهونو ننه نوي (۹۹) دفترونه معاف کيدل :

که انسان په اخلاص باندې يو وړوکې عمل هم وکړي ، خو الله په دوه دومره مهربانه دی چې ده ته په دې وړوکي عمل هم ډير لوي اجر ورکوي ، او دده د نیکو اعمالو تله ورباندې درنه گرځوي .

امام ترمذي رحمه الله د نبی کریم صلی الله عليه وسلم يو حديث مبارک رانقل کړي :

((إِنَّ اللَّهَ يَسْتَخْلِصُ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَنْشُرُ عَلَيْهِ تِسْعَةَ وَتِسْعِينَ سِجِلًّا كُلُّ سِجِلٍّ مِثْلُ مَدِّ الْبَصْرِ ثُمَّ يَقُولُ : أَتُنْكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا ، أَطَلَمَكَ كَتَبَتِي الْحَافِظُونَ ؟ فَيَقُولُ : لَا يَا رَبِّ . فَيَقُولُ : أَفَلَمْ عُدُّ ؟ فَقَالَ : لَا يَا رَبِّ . فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى : بَلْ إِنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةً فَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ فَتُخْرَجُ بِطَاقَةٍ فِيهَا : أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ . فَيَقُولُ أَحْضِرْ وَزَنْك . فَيَقُولُ يَا رَبِّ مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ السِّجِلَّاتِ . فَقَالَ فَإِنَّكَ لَا تَظْلَمُ . فَتُوضَعُ السِّجِلَّاتُ فِي كَفِّهِ ، وَالْبِطَاقَةُ فِي كَفِّهِ . فَشَاكَّتِ السِّجِلَّاتُ وَثَقَلَتِ الْبِطَاقَةُ فَلَا يَثْقُلُ مَعَ اسْمِ اللَّهِ شَيْءٌ)) (۱) .

(۱) رواه الترمذي كتاب الايمان باب ۱۷ وقال حديث حسن غريب ، وابن ماجه وابن حبان في صحيحه ، والحاكم والبيهقي وقال الحاكم صحيح على شرط مسلم ، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۲۷۰ باب : الترغيب في قوله لا اله الا الله وما جاء في فضلها .

بيشكه الله ﷻ به د قيامت په ورځ د ټولو مخلوقاتو د وړاندې زما يو امتي راجدا كړي، او ده ته به د گناهونو نهه نوي (۹۹) دفترونه وړاندې كړي، هر يو دفتر به دده د سترگو د نظر په اندازه اوږد وي (يعنې هر دفتر به دومره غټ وي چې تر كومه ځايه پورې دده د سترگو نظر رسي تر هغې ځايه پورې به يو يو دفتر اوږد وي، او دا ټول به د گناهونو نهه ډك وي)، بيا به الله ﷻ ورته او فرمائي:

أَتُنَكِرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا، أَظْلَمَكَ، كَتَبْتَنِي الْخَافِلُونَ؟

آيا ته په دې كې د كومې گناه نه انكار كوي؟ آيا زما فرشتو خو په تا باندې ظلم ندې كړې؟ (چې تا يو گناه نوي كړي او دوى درېسى ليكلې وي؟)، دې به ووايي: چې اې زما ربه! نه خو زه د دينه انكار كوم، او نه ستا فرشتو په ما ظلم كړې، بلكه دا ټول گناهونه ما يقيني كړي دي. الله ﷻ به بيا ورنه پوښتنه وكړي:

أَفَلَمْ عُدُّ؟ آيا تاته څه عدرو چې د هغې په وجه تا دا گناهونه كړي؟

دې به ورته جواب ور كړي: اى ربه ما ته هيڅ عدز نه و (خو ما بيا هم دا گناهونه كړي). الله ﷻ به ورته او فرمائي:

بَلْ إِنْ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةٌ فَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ.

او. بلكه ستا د پاره د مونږ سره، ستا يوه نيكې هم شته، او نن به په تا ظلم نشي كيدى.

بيا به يو وړوكې غونډې پرچه را اويستلې شي چې په هغې كې به كلمه شهادت (: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.) ليكلي وي، او ده ته به او فرمائي:

أُحْضِرْ وَرُتَكَ: هغه خپل د گناهونو دفترې دې را ديخوا كړه (چې ددې پرچې سره يې اوتلو) دا بنده به عرض وكړي: اى زما ربه! ددې وړوكې پرچې به ددې نهه نوي دفترونو د وړاندې څه حيثيت وي؟ الله جل جلاله به ورته او فرمائي:

فَأَنَّكَ لَا تَظْلَمُ. بيشكه په تا باندې به ظلم نشي كولې. نو دا نهه نوي دفترونه د گناهونو به د تلې په يو چاېري كې كينودلې شي او دا وړه پرچې به د تلې په بل چاېري كې كينودې شي،

نودا ټول گناهونه به سپک شي او دغه د نيکۍ چا پرې به دروند شي . ځکه د الله د نوم نه و زني شي بل نشته . (نو چې کله د انسان د نيکۍ چا پرې دروند شي ، نوده ته بيا نجات ملا وپري) .

د الله ﷻ په نزهه سپين گيري مسلمان قدر :

فقيه ابو الليث سمرقندي رحمه الله په تنبيه الغافلين کې يو واقعہ رانقل کړې :
احمد بن سهل رحمه الله فرمائي : چې کله يحيى بن اکثم رحمه الله د بوډا والي په حالت کې وفات شو ، نو د وفات نه څو ورځې روستو ما په خوب کې اوليد ، پوښتنه مې ترې وکړه :
چې الله ﷻ د سره څه معامله وکړه ؟ هغه راته وويل چې کله زه د الله ﷻ حضور ته پيش شوم ، نور اته وې فرمايل :

يَا شَيْخِ السُّوءِ ! فَعَلْتَ مَا فَعَلْتَ .

اې گناهگار بوډا ! تا دا فلانې فلانې کارولې کړې ؟

ما ورته عرض وکړو : يا الله ! ماته خو ستا د طرف نه دا خبره نوه رارسيدلې . الله ﷻ راته او فرمايل : تاته زما د طرفه کومه خبره در رسيدلې وه ؟ ما ورته وويل :
ماته خو حديث بيان کړې عبد الرزاق ، او هغه د معمر نه اوريدلې ، هغه د زهري نه اوريدلې ، هغه د عروه نه اوريدلې ، هغه د حضرت عائشې رضی الله عنها نه اوريدلې ، هغې د پيغمبر عليه السلام نه اوريدلې ، پيغمبر عليه السلام د حضرت جبريل عليه السلام نه دا خبره اوريدلې ، او حضرت جبريل عليه السلام د تانه دا خبره اوريدلې ، چې تا فرمايلي :

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَشِيْبُ فِي الْإِسْلَامِ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعَذِّبَهُ إِلَّا وَأَنَا أَسْتَحْيِي أَنْ أُعَذِّبَهُ .

کوم مسلمان چې په اسلام کې سپين گيری شي ، اوزه هغه ته د عذاب ورکولو اړاده وکړم ، نو ماته حياء راجي چې زه ده ته عذاب ورکوم .

نو اې الله ! زه خو هم بوډا يم (ماته هم د عذاب نه نجات را کړه) .

(امام غزالي رحمه الله هم په احياء العلوم کې دا واقعہ ذکر کړې ، په هغې کې ورسره داسې الفاظ هم دي چې دې يحيى بن اکثم رحمه الله ، الله جل جلاله ته او فرمايل : چې ماته خو ستا د طرف نه دا خبره راره يدلې وې تا فرمايلي :

أَنَا عِنْدَكَ ظَنَنْتُ عِبْدِي فِي فَلَاطِنَ فِي مَا شَاءَ ، وَكُنْتُ أَظُنُّ بِكَ أَنْ لَا تُعَذِّبَنِي . (١)

بنده چې په ماباندي څنگه گمان کوي زه دده د گمان مطابق دده سره معامله کوم ، اوس دده خو بنده ده چې په ماهر څنگه گمان کوي (هماغه شان معامله به ورسره کوم) اي الله! زما خو په تاباندي دا گمان و چې ته به ماته عذاب ندراکوي .

يحيٰ بن اکثم رحمه الله وايي : چې الله ﷻ راته او فرمايل :

صَدَقَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَصَدَقَ مَعْمَرُ وَصَدَقَ الزُّهْرِيُّ وَصَدَقَ عُزْرَةُ وَصَدَقَتْ عَائِشَةُ وَصَدَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَدَقَ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَصَدَقْتُ أَنَا . يَا يَحْيَىٰ إِنِّي لَا أَعَذِّبُ مَنْ

شَابَ فِي الْإِسْلَامِ .

عبدالرزاق هم ريښتيا ويلي ، معمر هم ريښتيا ويلي ، زهري هم ريښتيا ويلي ، عروه هم ريښتيا ويلي ، حضرت عائشې رضی الله عنها هم ريښتيا ويلي ، نبي کریم صلی الله عليه وسلم هم ريښتيا ويلي ، حضرت جبريل عليه السلام هم ريښتيا ويلي ، او ما هم ريښتيا ويلي : چې زه هغه کس ته عذاب نه ورکوم ، کوم چې په اسلام کې سپين گيرې شوې وي .

يحيٰ بن اکثم رحمه الله وايي : چې بيا الله ﷻ حکم وکړو چې دې جنت ته بوځي ، نوزه جنت ته بوتلې شوم . (٢)

د يو بانړه د شفاعت په وجه مغفرت :

د قيامت په ورځ به مختلف خلق د گناهگارانو باره کې شفاعت کوي ، انبياء کرام به شفاعت کوي ، علماء کرام به شفاعت کوي ، شهداء به شفاعت کوي ، د قرآن کریم حافظان به شفاعت کوي ، او جنتيان به هم شفاعت کوي ، تردې چې يو حديث شريف کې راځي :

چې د قيامت په ورځ به د گناهگار سړي د خي سترگي يو بانړه د الله ﷻ نه د خبرو کولو اجازت او غواړي ، الله ﷻ به اجازت ورکړي . دا بانړه به الله رب العزت ته عرض وکړي :

(١) احياء العلوم ج ٣ ص ١٩٤ کتاب الخوف والرجاء .

(٢) لنبيه العالمين ص ٣١ باب ما يرجي من رحمة الله تعالى . ط . دار الفكر بيروت . احياء العلوم ج ٣ ص ١٩٤ کتاب العزل والرجاء .

د الله د رحمت متعلق نور معتمد وافعات

اې الله! آياتا د اندي فرمايلي: چې کوم سپري زما د يري د وچي او ژاري او دسترگو يو بانړه په اوښکو باندي لوند کړي، زه به دې انسان ته د جهنم د اور نه پناه ورکوم؟ (١)

الله ﷻ به ورته او فرمائي: چې هو، ما دا فرمائي دي. دا بانړه به عرض وکړي:

أَنَا أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا الْعَبْدَ الْمَذْنِبَ قَدْ اغْرَقَنِي بِالذُّمِّ مِنْ خَشْيَتِكَ، فَيَأْمُرُ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ إِلَى الْجَنَّةِ.

اې الله! زه دا گواهي ورکوم چې دې گناهگار بنده ستا د يري د وچي نه يو پيره ژرلي، او زه يې په اوښکو لوند کړي يم، نو الله ﷻ به حکم وکړي چې دې جنت ته بوځي. بيا به يو آواز کوونکې دا آواز وکړي:

الْآنِ فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ قَدْ نَجَا مِنَ النَّارِ بِشَعْرَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْ أُجْفَانِ عَيْنَيْهِ.

بيشکه فلاني چې د فلاني ځوي دی ده جهنم د اور نه د سترگو د يو بانړه د شفاعت په وجه نجات او مونده. (٢)

د قيامت په ورځ د الله رب العزت د يو بنده سره مکالمه:

علامه ابن جوزي رحمه الله په خپل کتاب [بستان الواعظين] کې يو حديث را نقل کړي: نبي عليه السلام فرمائي: الله رب العزت به د قيامت په ورځ يو بنده د نورو خلقو نه راجدا کړي، ځانته به يې مخاطب کړي، دده او د الله ﷻ په مينځ کې به هيڅ حجاب نوي، او الله ﷻ به ورته او فرمائي:

أَمَا عَلِمْتَ أَنِّي مُطَّلِعٌ عَلَيْكَ يَا عَبْدِي، أَفَجَعَلْتَنِي أَهْوَنَ النَّاطِرِينَ إِلَيْكَ؟ أَمَا اسْتَحْيَيْتَ مِنِّي، أَمَا اسْتَحْيَيْتَ مِنْ مَلَأْكَتِي، أَمَا خِفْتَ مِنْ عِقَابِي. عَبْدِي أَرَوْيْتُكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ، وَقَوَّيْتُ جَسْمَكَ، وَوَسَّعْتُ عَلَيْكَ مِنْ سَعَةِ رِفْدِي فَعَصَيْتَنِي!

(١) لبي عليه السلام فرمائي: حُرِّمَتِ النَّارُ عَلَى عَيْنِ دَمَعَتٍ أَوْ بَكَتٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ اخرجہ احمد فی المسند ١٣٤/٢، والنسائي والحاكم وقال صحيح الاسناد، الترغيب والترهيب ج ٢ ص ١١٣ الترغيب في البكاء من خشية الله تعالى.

(٢) حياة القلوب، اهل دل کې ترېان دغه والے وافعات ج ٢ ص ٩٨، خطبات فقير ج ٢٢ ص ١٥٢، ذرة الناصحين ص ٣٠٩.

ای زما بنده تا چې زما نافرمانی کوله (آیا تاته دا معلومه چې زه په تا باندې خبرداریم، ای زما بنده! آیا تاته زه دومره کمزوری بشکاره شوم چې گني زه تانه گورم؟ آیا تا دمانه حیاءنه کوله؟ زما د فرښتونو نه دې حیاءنه کوله؟ آیا ته زما د عذاب نه نه ویریدې؟

ای زما بنده ما خو تاته ینځې اوبه درکړې وې، ستا جسم مې قوي کړې وو، په تا باندې مې هر قسم فراخي راوستی وه، نو تاییا هم زما نافرمانی کوله؟

نبی علیه السلام فرمائي: چې کله بنده دا خبرې واورې، نو د حیاء د وجې به سَم وپلې شي، او په خوکو کې به ډوب شي، تردې چې مرگ ته به نزدې شي.

دا بنده به عرض وکړي: ای ربه! ماته د تانه او ددې بندگانو دومره حیاء راځي چې ما دپاره د دینه جهنم غوره دی. الله ﷻ به حکم وکړي چې دې جهنم له بوځي. نو دې به روان شي، بیا به دا کس شاته مخ راوړوي، او اوبه وایي:

ای الله! زما دې ستا په عزت او جلال قسم وي ما چې دا کوم گناهونه کړي، دا مې ستا د سپکاوي په غرض ندي کړي، بلکه زما خو په تا باندې دا گمان و چې څرنگ دې په دنیا کې په ما باندې پرده اچولې وه، دغه شان په آخرت کې به مې گناهونه هم معاف کوي.

ای الله! زما خو دا یقین و: چې زما دا گناهونه تاته هیڅ نقصان نشي در رسولي، اوستا رحمت په ما باندې ستا په خدائي کې څه کمې نه راوړي. نو الله ﷻ به ورته او فرمائي:

عَبْدِي صَدَقْتَ، لَمْ تَقْطَعْ رَجَاءَكَ مِنْ رَحْمَتِي، فَوَعِدْتِي وَجَلَالِي لِأَغْفِرَنَّ لَكَ الْيَوْمَ، يَا مَلَأَيْكَتِي مُرُوا بِعَبْدِي إِلَى الْجَنَّةِ.

ای زما بنده! تا رښتیا وویل، زما د رحمت نه ستا امید قطع نه و (بلکه زما د رحمت امید دې و)، زما دې په خپل عزت او جلال قسم وي چې زه به نن خامخا تاته بښنه کوم، ای زما فرښتو زما دا بنده جنت ته بوځي. (۱)

قدرمنو! الله ﷻ په خپل بنده دومره مهربانه دی او دده د اعمالو دومره قدر داني کوونکې دی چې که دې یو معمولي عمل هم په اخلاص سره وکړي، نو الله جل جلاله دده دا عمل نه ضائع کوي، او ده ته پری ډیر اجر ورکوي.

(۱) بسان الراعظون لابن جوزي رحمه الله ص ۸۱.

دیومچ سره د احسان کولو په وجه مغفرت :

مولانا تقی عثمانی رحمہ اللہ فرمائی : چې ما خو خو پیرې دا واقعہ د خپل شیخ حضرت
 ډاکټر عبدالحي صاحب قدس الله سره نه اوریدلې ده .

چې یو بزرگ و ، دیر لوی عالم ، فاضل ، محدث او مفسر و ، ټول عمر یې په درس و تدریس ،
 تصنیف او تالیف کې تیر کړې و ، (دا امام غزالي رحمہ اللہ و ، کوم چې احیاء العلوم او
 کیمیایې سعادت وغیره کتابونه لیکلي (۱))

کله چې دې وفات شو ، نو چا په خوب کې اولید ، تپوس یې ترې وکړو :

جناب ! الله ﷻ د سره څه معامله وکړه ؟ ده ورته وویل : چې الله ﷻ راباندې خپل فضل و
 کرم وکړو ، زما مغفرت یې وکړو . خو مغفرت یې په څه عجیبه شي راته وکړو :

هغه دا چې کله زما پیش کیدل د الله ﷻ د وړاندې اوشو ، نو الله ﷻ راته وفرمایل :

ای امام غزالي ! مونږ ستا مغفرت وکړو . خو آیا تاته معلومه ده چې په کوم عمل مو ستا
 مغفرت وکړو ؟ زما په ذهن کې راغله چې ما خو ټول عمر د الله ﷻ د دین خدمت کړې ، وعظ او
 تقریرونه مې کړي ، تالیف و تصنیف مې کړې ، خلق مې د الله ﷻ دین ته رابللي نو په دې وجه
 به یې زما مغفرت کړې وي .

الله ﷻ راته وفرمایل : چې نه . ددې کارونو ثواب په خپل ځای دی ، خو مونږ چې تاته

بخښنه کړې هغه په یو بل شي سره .

هغه دا چې یو ورځ تا لیکل کول ، دلرگي نه جوړ شوي قلم د سره و ، تا په سیاھی کې ښکته
 کړو ، کله چې دې را اوچت کړو نو یو مچ راغې ، په دې قلم کیناست ، او سیاھی څکل یې شروع
 کړه . تا چې ورته اوکتل ، نو تا لیکل دلږ وخت د پاره اودرول ، او دا سوچ دې وکړو چې دا مچ به
 ترې شوې وي ، پریده چې دې داسیاھی او څکي ، زه به خیر لږ انتظار وکړم ، نو تا په لیکلو کې
 داسې لږه غوندې وقفه وکړه ، چې کله مچ پاڅیده ، نو تا بیا لیکل شروع کړه ، نو تا چې په دې
 لیکلو کې کومه لږه وقفه کړې وه نو دا خالصه زما درضا د پاره وه ، او زما دیو مخلوق سره دې
 احسان کړې و .

(۱) ایک هزار پرتالیر والعات ص ۳۸۷ .

نواي امام غزالي! تاته چي مانن کومه بخښنه وکړه، دا صرف دهغې وړوکي عمل په بدله کې ده کوم چي تا په ليکلو کې لږ انتظار زما درضا دپاره کړې وو. ^(۱)

(۱) دين و دالش ج ۳، اېک هزار پرتالير والعات ص ۲۰۱.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِلْمِ وَبَاطِنَهُ ﴾ . الانعام آيت ١٢٠ .
﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ
الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾ . الروم آيت ٣١ .

دَکَنَاهُونُو تَقْصَانَات :

تَالِيف :

أَبُو الشَّمْسِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفَى عَنْهُ

مُدْرَس دَارُ الْعُلُومِ فَيْضُ الْقُرْآنِ اكَاخِيل كَالُونِي مُرْدَان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د كناهونو تقصانات :

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى، وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى.

أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَيِّدِ :

﴿ كَهَرِ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴾ (١).

وَقَالَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ ﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِلْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِلْمَ سَيُجْرُونَ بِمَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ (٢).

((وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَلْبًا كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَتَزَعَّ
وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا، وَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى يُغْلَفَ بِهَا قَلْبُهُ، فَذَلِكَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ :
﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ (٣))) (٤).

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ.

زما خوږو قدر منو او عزت مندو مسلمانانو ورونو ! اللرب العزت په خپل آخيري كتاب كې
انسانانو ته دا حكم كوي :

﴿ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِلْمِ وَبَاطِنَهُ ﴾ (٥).

(١) الروم آيت ٣١.

(٢) الانعام آيت ١٢٠.

(٣) المطففين آيت ١٤.

(٤) اخرجه الترمذي في التفسير لسورة ٨٣ باب ١، والنسائي، وابن ماجه، وابن حبان في صحيحه، والحاكم، الترمذي
والدهمبي ج ٣ ص ٢٧ كتاب العروة والزهد.

(٥) الانعام آيت ١٢٠.

ترجمه: تاسو ښکاره او پټه گناه پرېږدئ. (يعنی هر قسمه گناهونه پرېږدئ) (۱)

د گناهونو ضرر او نقصان زيات دی :

د انسان د پاره په دُنیا کې د ټولو نه زيات ضرر ناک شي گناهونه کول دي. وجه داده: چې د دنيا نور ضرري شيان اگر چې نقصاني دي، خود هغوی نقصان عارضي دی، يا به په خپله ختم شي، يا به په څه دواښي سره ختم شي، يا زيات نه زيات په مرگ سره خوبه دهغه تکليف نه خامخا نجات او مومي (او د مرگ نه خو انکار نشي کيدې).

خو ليکن د گناهونو چې کوم نقصانات دي، هغه نه ختميدونکي نقصانات دي. په دُنیا کې هم انسان ته د گناهونو نقصان رسيږي، او په آخرت کې خوبه په طريق اولی اسره انسان ته ددې جزاء رسيږي.

الله جل جلاله فرمايي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْأَثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ﴾. (۲)

ترجمه: بيشکه کوم خلق چې گناهونه کوي، ډير زربه دويي ته بدله ورکړې شي د هغه عملونو کوم چې دوی کول.

بل حای الله ﷻ فرمائي:

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾. (۳)

ترجمه: او څوک چې د يو ذرې برابر بدې وکړي، نو دې به د قيامت په ورځ ددې جزاء وگوري.

الله رب العزت يو قانون بيانوي:

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ﴾. (۴)

ترجمه: څوک چې بد کار وکړي (او توبه ورنه اونه باسي) نو ده ته به د هغې جزاء ورکولې شي.

(۱) المعنى: وَذُرُّوا الْأَثْمَ مِنْ جَمِيعِ جِهَاتِهِ. زاد المسير ج ۲ ص ۷۱.

(۲) الانعام آيت ۱۲۰.

(۳) الزلزال آيت ۸.

(۴) النساء آيت ۱۲۳.

د مخکيني قومونو د هلاکت وجه گناهونه وو :

محترمو مسلمانانو! که چيرته مونږ په قرآن کریم نظر واچوو، نو دا به راته واضحه شي چې الله ﷻ چې مخکيني غټ غټ قومونه تباه کړي نو د هغې واحد سبب د الله ﷻ نافرمانی کول، او د الله ﷻ د حکمونو نه مخ اړول وو.

الله رب العزت د بني اسرائيلو د هلاک شوي يو قوم (اصحاب السبت) باره کې فرمائي:

﴿ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَآئِهِمْ غَنُوا عَنْهُ فُلْنَا لَهُمْ كُونًا قَرْدَةً حَاسِبِينَ ﴾ . (۱)

ترجمه: هر کله چې دوی سرکشي وکړه د هغې شي نه، د کوم نه چې دوی منع شوي وو (يعنی د الله جل جلاله حکم يې اونه منل)، نو مونږ دوی ته وويل: چې تاسو ذليله بيزوگان شئ.

بل حای الله ﷻ د فرعون او دده د ملګرو باره کې فرمائي:

﴿ فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه: هر کله چې دوی زه ناراضه کړم، نو مونږ د هغوی نه بدله واخيسته، بيا مو ټول غرق کړل.

د بغضو هلاک شوو قومونو اجمالي تذکره:

عزت مندو مسلمانانو! تاسو آخر د يته سوچ وکړئ:

چې هغه خه شی ؤ، چې د هغې په وجه الله ﷻ د حضرت لوط عليه السلام ټول قوم (بغير د يو خه کسانو نه) د آسمانه پورې اوچت کړو، بيا يې آله (پر مخ) را او غورځول، او د پاسه يې پرې د کابو باران وکړو؟

هغه خه شی ؤ، چې د هغې په وجه الله جل جلاله د حضرت نوح عليه السلام ټول قوم (بغير د يو خه کسانو نه نور ټول) په طوفان کې غرق کړه؟

هغه خه شی ؤ، چې د هغې په وجه الله ﷻ د حضرت هود عليه السلام په قوم (عاديانو) باندې سخته تيزه هوا مسلط کړه، او ټول قوم يې په زمکه ويشتلو راويشتلو سره تباه کړو؟

(۱) الاحزاب آيت ۱۶۶.

(۲) الزمخرد آيت ۵۵.

ہفتہ شہ شی و ، چہی د ہغہی پد وجہ د حضرت صالح علیہ السلام پد قوم (شمودیانو) باندی حضرت جبریل علیہ السلام د اللہ ﷻ پد حکم یوہ تیزہ چغہ او وھلہ ، چہی د ہغہی پد وجہ د تولو زرونہ او چاودیدل ، او حای پد حای تہول ہلاک شو ؟

ہفتہ شہ شی و ، چہی د ہغہی پد وجہ د حضرت شعیب علیہ السلام پد قوم باندی د وریخہی نہ اور را او وریدہ ، او تہول قوم تباہ شو ؟

ہفتہ شہ شی و ، چہی د ہغہی پد وجہ پد بنی اسرائیلو باندی مختلف قسمہ عذابونہ را غل : کله قید شو ، کله یی کورونہ او سوزیدل ، کله جلا وطن شو ، او کله مرہ شو ؟ ہفتہ شہ شی و ، چہی د ہغہی پد وجہ قارون سرہ د ملگرو او مال و دولت پد زمکہ کپ خخ کپ شو ؟

ہفتہ شہ شی و ، چہی د ہغہی پد وجہ ابلیس باوجود د دیر عبادت نہ بیامہ د اسمانونہ را اویستلی شو ، شکل یی بدل شو ، لعنتی شو ، او ہمیشہ د پارہ تباہ و برباد شو ؟ قدرمنو ! ہفتہ شی د اللہ جلالہ نافرمانی کول او گناہونہ کول وو .

چہی کلدہم یو قوم د اللہ ﷻ نافرمانی کپ ، د خپل وخت د پیغمبر خبرہ یی ندہ منلی ، نو اللہ رب العزت ہفتہ قوم تباہ کپ .

اللہ ﷻ فرمائی :

﴿ فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ

حَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أُغْرِقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾ (۱)

ترجمہ : پس ہریو مونرد ہغوی د گناہ پد وجہ اونیلو ، پد بعضو مو کانپری را اوورول ، بعضی یو چغی (د حضرت جبریل علیہ السلام) اونیوہ ، بعضی مو پد زمکہ کپ ورننویستل ، او بعضی مو (پد اوبو کپ) غرق کپ .

او اللہ ﷻ پد دویي ظلم ندی کپ ، بلکہ دوی پد خپلو حانونو ظلم کوونکی وو (چہی گناہونہ یی کول) .

عبرت :

عزتمندو ! قرآن کریم کې چې د منځکیني امتونو د هلاکت کوم واقعات بیان شوي ، نو دا خو د یو مقصد د پاره ذکر شوي ، چې انسان د دینه عبرت واخلي . چې څوک هم د الله ﷻ نافرمانی کوي ، گناهونه کوي ، د الله ﷻ او دهغه د رسول احکامات نه مني ، نو د دغه خلقو سره به هم همغه شان معامله کولې شي ، څنگه چې د منځکیني امتونو سره شوې وه .

گناه ته گناه نه ويل خطرناک دي :

د ټولو نه غټه گمراهي داده چې یو سړی په گناه کې اخته وي ، خودده سره د احساس هم نوي چې زه گناه کوم ، بلکه ده ته دا گناه د سره گناه نه معلومیږي ، نو دا بیا ډیره د خطرې خبره ده ، په دې سره په انسان باندې د الله ﷻ قهر او غضب نازلېږي . او داسې کس ته الله ﷻ د توبې توفیق هم نه ورکوي .

البته که یو کس گناه کوي خودده سره د احساس هم شته چې زه د الله ﷻ نافرمانی کوم ، په خپل زړه کې ورباندې پشیمانه دی ، نو امید شته چې داسې کس ته الله ﷻ د توبې توفیق هم ورکړي .

د حضرت آدم علیه السلام د توبې قبلیدو وجه :

الله ﷻ چې کله حضرت آدم علیه السلام پیدا کړو ، نو جنت کې یې ورته د هرشي د خوراک اجازت ورکړو ، خو صرف د یوې اونې (غنم) د خوراک نه یې منع کړو ، الله ﷻ فرمائي :

﴿وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا

مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ . (۱)

ترجمه : ای آدم ! ته او ستا بي بي په جنت کې اوسېږئ ، او د کوم حیای نه مو چې خوښه وي خوراک کوئ ، خو (خبردار) دغې خاص اونې (غنم) ته مه ورنزدې کیږئ ، گني بیا به په ځان باندې د زیاتي کوونکو نه وگرځئ .

د گناهونو نقصانات

کله چې د حضرت آدم عليه السلام نه د شيطان د وسوسې په وجه دا اونه او خوړل شوه، نو الله جل جلاله ورته او فرمايل :

﴿ أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنِ تِلْكَ الشَّجَرَةِ ، وَأَقُلُّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴾ . (۱)

ترجمه : آیا ما تاسو دواړه ددې اونې (د خوراک) نه نه وی منع کړي ؟ آیا دامې درته نه وو ویلي چې شيطان ستاسو بنکاره دشمن دی ؟ (دده خبره اونه منئ) .
نو حضرت آدم عليه السلام دلته دليل بازي اونکړه :

چې گني دا خوزما په قسمت او تقدیر کې ليکلې وه ، نو ځکه مې او خوړه . بلکه د خپل عجز او خطا اقرار يې وکړو ، په تير کار پښيما نه شو ، او الله ﷻ ته يې عرض وکړو :

﴿ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه : اې ربه زموږه ! موږ په خپلو ځانونو باندې زياتې کړې ، او که چيرته ته موږ ته بخښنه اونکړې ، او په موږ رحم اونکړې ، نو خامخا موږ به د تاوانيانو نه شو .

نو چې کله حضرت آدم عليه السلام د خپلې خطا اقرار وکړو ، او توبه يې اوويسته ، نو الله ﷻ يې هم توبه قبوله کړه .

د ابليس د لعنتي کيدو وجه :

اوس بل طرفته اوگوره ، چې کله الله ﷻ حضرت آدم عليه السلام پيدا کړو ، نو فرشتو او ابليس ته يې حکم وکړو :

﴿ اسْجُدُوا لِآدَمَ ﴾ . (۳)

(۱) الاعراف آيت ۲۲ .

(۲) الاعراف آيت ۲۳ .

(۳) الاعراف آيت ۱۱ ، البقرة آيت ۳۴ .

ترجمه : تاسو حضرت آدم عليه السلام ته سجده وکړئ . (۱)

نو ټولو فرشتو سجده وکړه ، خو ابليس او نکره . (۲)

الله ﷻ ورنه پوښتنه وکړه :

﴿ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ﴾ . (۳)

ترجمه : کله چې ما درته حکم وکړو ، نو ته د سجده کولو نه څه شي منع کړې ؟ (او سجده

دې ولې اونکره ؟)

نو په ځای ددې چې ده د خپلې گناه اقرار کړې وي ، گناه ته يې گناه ويلې وي ، او معافي يې غوښتې وي . خوده داسې اونکره ، بلکه تکبر يې وکړو ، او آله يې دليلونه شروع کړه چې :

﴿ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴾ . (۴)

ترجمه : زه خو دده نه غوره يم ، تازه د اور نه پيدا کړې يم ، او دا دې د ختې نه پيدا کړې (نو

زه څنگه ده ته سجده او کړم ؟)

نو الله ﷻ د قيامته پورې ملعون او مردود کړو . اگر چې ډير زيات عبادتونه يې کړي و ، خو

چې د الله ﷻ حکم يې اونه منل ، د گناه احساس يې اونکړو ، او آله يې دلايل شروع کړه ، نو الله

ﷻ يې ټول عبادات هم ختم کړه ، او د هميشه د پاره يې مردود او لعنتي کړو . (۵)

(۱) مراد د سجده له سجده د عبادت لده ، بلکه سجده د تعظيم مراد ده ، کومه چې په پخواني شريعتونو کې جائزه ، لکه د حضرت يوسف عليه السلام په واقع کې راځي : ﴿ وَخَرُّوْا لَهُ سُجَّدًا ﴾ . سورة يوسف آيت ۱۰۰ .
الله اوس په شريعت محمدي کې جهانه سجده د تعظيم جائزه ده بلکه منسوخ شوې ده ، اوس د بل چا د تعظيم د پاره صرف د سلام ، مصالحې او معافې اجازت دی . دا تفصيل ابو بکر جصاص الرازي په احکام القرآن کې او مولانا مفتي محمد شفيع رحمه الله په معارف القرآن کې ذکر کړي .

(۲) ﴿ فَسَجَدُوا لِإِلَّا إِبْلِيسَ ﴾ . الاعراف آيت ۱۱ ، البقرة آيت ۳۴ .

(۳) الاعراف آيت ۱۲ .

(۴) الاعراف آيت ۱۲ .

(۵) وَقَالَ مُسَدَّدٌ بْنُ الدُّؤَيْبِ رَحِمَهُ اللهُ : هَلَّتْ إِبْلِيسَ بِكُنُوسَةِ الْهَيْأَةِ : لَمْ تَكُورْ بِاللَّيْلِ ، وَكَمْ يَنْدَمُ عَلَيْو . وَكَمْ يَلْمُ نَفْسَهُ ، وَكَمْ يَغْرِبُ عَلَى التَّوْبَةِ . وَكُنْتُ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ .
وَسَمِعْتُ أَدَمَ بِكُنُوسَةِ الْهَيْأَةِ : أَلَا بِاللَّيْلِ ، وَكَمْ يَلْمُ نَفْسَهُ ، وَأَسْرَعَ فِي التَّوْبَةِ . وَكَمْ يَغْتَنِّطُ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ . مِنْهَا بَابُ

د مريض مثال :

ددې خبرې د ښه وضاحت دپاره درته يو مثال پيش كوم :
 كه چيرته يو كس مريض وي ، خوده ته دا احساس وي چې زه مريض يم ، علاج طرفته متوجه وي او دواشې خوري ، نو اميد شته چې دې روغ شي ، او دا مرض يې ختم شي .
 خو كه ده ته دسره دا احساس هم نه وي چې گني زه مريض يم ، او علاج نه كوي ، نو داسې يو وخت به راشي چې دده دا مرض به زيات شي ، او دده د مرگ سبب به او گرځي .
 دغه شان كه يو انسان گناه كوي ، خوده ته د گناه احساس وي ، او پرې پښيमानه هم وي ، نو يو ورځ به ورته الله ﷻ د توبې توفيق ور كړي ، او گناهونه به يې معاف كړي .
 او كه ده ته دسره د گناه احساس هم نوي ، توبه نه اوباسي ، نو دا ددې انسان دپاره د هلاكت سبب گرځي ، داسې كس ته الله ﷻ د توبې توفيق هم نه ور كوي .
 شيخ سعدي رحمه الله ويلي :

بنده همان به كه زتقصير خویش * عذربه درگاه خدا آورد (۱)

هغه بنده غوره دی چې د خپلو گناهونو عذر الله ﷻ ته پيش كړي ، معافي ورنه او غواړي ، او پښيमानه شي .

حضرت عزيز عليه السلام ته وهي :

علامه ابن حجر عسقلاني رحمه الله په خپل كتاب (منبهات ابن حجر) كې ويلي : چې الله جل جلاله حضرت عزيز عليه السلام ته وحی وكړه :

يَا عَزِيزُ إِذَا أَدْنَبْتَ ذَنْبًا صَغِيرًا فَلَا تُنْظَرِ إِلَى صَغِيرِهِ وَالنُّظْرُ إِلَى مَنْ أَدْنَبْتَ لَهُ . (۲)

ای عزیز! چې کله تې یو وره گناه وکړې ، نو ته ددې وړو کوالی ته مه گوره ، بلکه هغه ذات ته او گوره چې تاد چا نافرمانی کړې (هغه ذات خودیر لوی شان واله دی ، نو دهغه نافرمانی نه ده پکار) .

(۱) گلستان ص .

(۲) منبهات ابن حجر عسقلاني باب الثاني . همدغه شان خبره حافظ ابن قیم رحمه الله هم نقل کړې . خطبات لغير ج ۱۰

محترمو مسلمانانو! بعضي خلق د الله ﷻ په نافرمانۍ کې مبتلا وي، اوس په ځای ددې چې دوی ورنه توبه اوباسي، او ورباندې پښیمانه شي، دوی البته ددې گناه د جواز دپاره دلایل گوري، او حیلې ورته جوړوي، نو دا بیا ډیره خطرناکه خبره ده.

د اصحاب السبت د هلاکت واقعہ :

الله ﷻ په قرآن مجید کې د بني اسرائيلو د يو کلي د هلاکت واقعہ ذکر کړې، چې هغوی هم د الله ﷻ د حکم ماتولو دپاره مختلف حیلې او بهانې جوړولې. الله جل جلاله فرمائي:

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾ (۱).

دا واقعہ امام قرطبي رحمه الله او نورو مفسرينو په تفصيل سره ذکر کړې:

چې د حضرت داؤد عليه السلام په زمانه کې د بني اسرائيلو يو کلي ؤ، د سمندر په غاړه اوسیده، الله ﷻ د دوی د پاره د خالي (هفتې) ورځ د عبادت دپاره مقرر کړې وه. چونکه ددوی محبوبه مشغله د ميانو (کبانو) ښکار ؤ، نو دوی ته دا حکم ؤ چې په دې ورځ به تاسو ښکار نه کوئ، بلکه صرف دالله ﷻ عبادت به کوئ.

د الله ﷻ شان گوره چې په نورو ورځو کې به په سمندر کې کبان کم وو، او دخالي (هفتې) په ورځ به دومره ډيروو چې د اوبو د پاسه به روان ؤ، په لاس به هم رانيول کيده (دا د دوی دپاره يو امتحان ؤ، چې آیا دوی دالله ﷻ حکم مني او کدنه؟)

نو دوی کې بعضو دا حيله جوړه کړه چې تالابونه يې جوړ کړل، او دخالي په ورځ به يې اوبه په کې راپريخودې، نو کبان به ورته راغله، بيا به يې پرې اوبه بندې کړې، او د اتوار په ورځ به يې ورنه کبان رانيوه.

بعضو به په درياب کې د جمعې په ورځ جال خور کړو، او د اتوار په ورځ به يې راواخيستو، نو ميان به په کې گير شوي وو،

د گناهونو نقصانات

په دې کلي کې يوه ډله د نيکانو خلقو هم وه، هغوی ورته ډير نصيحت وکړو: چې دا خو تاسو د يو حرام کار د پاره حيلې کوئ، او دا خو ناجائز دی. حُکمه د الله ﷻ سره خو د هوک نه کيږي. دوی به ورته وويل: چې مونږ خو د خالي په ورځ بڼکار نه کوو، بلکه د اتوار په ورځ يې کوو. نو چې کله يې د دوی خبره اونه منله، نو دوی ورته جدا شو، او د کلي په يو بل طرف کې يې اوسيدل شروع کړه، او په مينځ کې يې ديوال اووهل.

يو ورځ سهر چې دانيکان راپاڅيده، نو د ديوال نه ديناخوا خاموشي وه، څوک نه راوته. چې د ديوال د پاسه ور اوختل، او وی کتل، نو ددې گناهگارانو نه بيزوگان او خنزيران جوړ شوي وو (د کشرانو نه يې بيزوگان جوړ شوي وو، او د مشرانو نه يې خنزيران جوړ شوي وو). نو چې دانيکان ورته راغلل، نو ددې بيزوگانو دانيکان پيژنده، خو دوی داييزوگان نه پيژنده چې دا کوم کس دی، نو ددې بيزوگانو به ددې نيکانو خلقو جامې بويولي، او ژړل به يې. دې نيکانو ورته وويل:

أَلَمْ نُنْهَكُمْ؟

آيا مونږ تاسو نه وی منع کړي ددې کار نه؟
نو دوی به سرونه خوزول چې هو. (منع کړي مو وو، خو مونږ ستاسو خبره اونه منله).

دری (۳) ورځې ژوندي وو، بيا الله ﷻ هلاک کړه. (۱)

الله تعالی فرمائي:

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا..... ﴾

ترجمه: او په تحقيق سره تاسو پوهه يئ (ای بني اسرائيلو!) په حال د هغه خلقو چې زياتې يې کړې وو په تاسو کې، د خالي په ورځ (د الله ﷻ حکم يې نه و منلې). نو مونږ ورته وويل: چې تاسو ذليل بيزوگان شئ، نو مونږ او گړځوله دا واقعہ عبرت د هغه خلقو د پاره کوم چې هغه وخت موجود وو. او کوم چې روستور اتلونکي دي. او نصيحت موجوده کړه د متقيانو د پاره.

(۱) لرطبي ج ۱ ص ۲۷۷ البقرة آيت ۶۵، معارف القرآن.

فائده : قدرمنو ! تاسو واوریده چې کومو خلقو د گناهونو کولو دپاره حیلې او چلونډه جوړول، نو د الله ﷻ قهر ورباندې نازل شو، او په شکل د بیزوگانو او خنزیرانو او گرځیدل. نو انسان ته په کار دي چې د الله ﷻ د نافرمانۍ نه بچ شي، په زړه کې پرې پنبیمانده شي او توبه اوباسي.

د گناه کولو سبب :

انسان چې په دنیا کې څومره گناهونه کوي نو ددې غټ سبب یو داهم دی چې دې ددې گناهونو د نقصاناتو نه نه دې خبر. که چیرته ده ته د گناهونو د نیوي او اخروي نقصانات معلوم شي، نو دې به بیا هیڅ کله گناه ته نزدې نه شي. ځکه د انسان په فطرت کې دا خبره پرته ده چې ده ته په کوم شي کې نقصان معلومېږي، نو دې د هغې نه ځان ساتي.

اول مثال :

د مثال په طور، هر چاته دا معلومه ده چې مار خطرناکه دی، نو که ته چاته ووایي چې دې مار له خولې ګوتې ویسه. نو نه یې وروړي. ځکه ده ته معلومه ده چې دې کې زما نقصان دی. اگر چې دا د مار وړوکې بچې وي خو بیا هم دې ګوتې نه وروړي.

دویم مثال :

دغه شان که یو کس ته دا وویل شي : چې داسل (۱۰۰) بسکت دي، خو په دې کې صرف په یو بسکت کې زهر دي، په باقی نهه نوي (۹۹) کې زهر نشته، خو معلومه نه ده چې په کوم یو کې زهر دي. او ته ده ته ووایي چې دا اوخوره. نو دې به هیڅ کله یو بسکت هم او نه خوري. که ته ورنه پوښتنه وکړې چې ولې یې نه خوري؟ دې به درته جواب درکړي چې صحیح ده چې زهر صرف په یو بسکت کې دي، خو څه پته لږې چې زه کوم بسکت راواخلم، که دا د زهر وواله بسکت او خيچي، نو دا خو زما د وجود دپاره نقصاني دي. بل طرفته ته یو ماشوم ته مار ورکړه، نو زه به یې راواخلي او خولې ته به یې اوچت کړي. یا هغه ته دا بسکت مخی ته کیده، نو هغه به یې اوخوري.

دا حُکمه چې دې ماشوم ته د دې مار او د زهرود نقصان علم نشته . کده ته علم وی نو هیڅ کله به یې دې ته لاس نه وی وروړی .

هم دغه شان محترمو گناھونو هم دي . کوم کس ته چې د دې د نقصاناتو علم ونی ، او په زړه کې یې د الله ﷻ نه ویره وي ، نو هغه ورنه ځان په اسانه طریقې سره ساتلې شي . لکه اولیاء الله او بزرگان شو .

ددې دپاره درته یو څو نمونې پیش کوم :

(۱) . د یو ځوان واقعه :

یو بزرگ ته یو ځوان راغې ، او ورته وی ویل چې جناب ! تاسو وایئ چې د گناھونو نه ځان ساتئ ، نو آخرزه څنگه د گناه نه ځان اوساتم ؟

زه خو یو ځوان یم ، چې په بازار کې تیرېږم ، نو دسترگو گناه رانه کیږي ، خپل نظر نشم کنترول کولې . نو دا خبره خوزما په ذهن کې نه راځي : چې په دې ځوانۍ کې دې زه خپل نظر په کنترول کې اوساتم ؟

هغه بزرگ ورته وویل : تازه په دې راز پوهه کولې شم (چې انسان ځان څنگه د گناه نه بچ کوي) . خو شرط دادی چې ته به زما یو خدمت کوی . هغه وویل : ډیره بڼه ده . څه خدمت دی ؟ ده ورته وویل : چې په فلاني ځای کې یو بزرگ دی ، د بازار په هغه بل طرف کې اوسېږي ، نو ته هغه ته د شودو (پیو) دا ډکه پیالی وروړه ، بیاراشه ، نو تا به زه په دې راز پوهه کړم .

ده وویل چې صحیح ده . وی به یې سم . دې بزرگ ورته وویل : چې پیالی ورسه ، خو یوه خبره بله هم ده : چې که چیرته د دې پیالی نه دې یو څاڅکې شوه توی کړه ، نوزه درسره یو بل کس هم لیرم ، هغه به دې د بازار په مینځ کې یو دوه څپیرې وهي .

هغه وویل : ډیره بڼه ده . نو دې بزرگ ده ته پیاله سمه د شودو نه ډکه کړه ، ورته وړئې کړه ، او ورسره یې یو بل کس هم اولیږل ، چې که چیرته دده نه یو څاڅکې شوه هم په لاره توی شو ، نو د خلقو په مخکې یې یو دوه څپیرې بڼه په تیزه اووه .

دواړه روان شو ، ده ډیره په احتیاط پیالی هغه بزرگ ته اورسوله ، ډیر خوشحاله شو ، واپس

راغې ، او دې بزرگ ته یې وویل :

چې جناب ! هغه پیالی خو می روغه اورسوله . اوس راته هغه راز ووايه .

دې بزرگ ورته وويل: چې صحيح ده، پيالي. خو دې روغه اورسوله. خودا راته ووايه:

چې نن دې په بازار کې شومره پردی، بنحو ته اوکتل؟

ده ورته وويل: چې جناب! نن خود ديتنه زما د سره سوچ هم نه وو.

بزرگ ورنه پوښتنه وکړه: ولې؟

ده ورته وويل چې د ماسره دايره وه، که چيرته ددې پيالي نه شوده توی شو: نو هسې نه چې دغه بل کس مې د خلقو په مخکې يو دوه څپيری او نه وهي. نو د غونډ بازار په مخکې به او شرميږم.

بزرگ ورته وويل: چې دغه شان که چيرته د يو انسان په زړه کې د الله ﷻ خوف وي، او دا يره ورسره وي چې که گناه رانه اوشوه، نو د قيامت په ورځ به د ټولو مخلوقاتو د وړاندې شرمنده او ذليل شم، نو دې به هيڅکله گناه اونکړي، او هيڅ کله به خپل نظر غلط استعمال نکړي.

د هغه جوان ذهن ته خبره کوزه شوه، چې کله هم د انسان په زړه کې د الله نه خوف وي او د گناه نقصان ورته معلوم وي نو دې بيا په خپله د گناه نه ځان ساتي. (۱)

(۲). د صحابه کرامو د نظرونو ښکته ساتلو واقعہ:

يو کړت صحابه کرام د جهاد دپاره يو ښار ته لاړل، هلته روميانو ته پته اولږيده، نو ديره يره ورسره پيدا شوه (ځکه هغوي ته هم پته وه چې دوی سره د الله ﷻ امداد وي).

نو خپلو بنحو ته يې حکم وکړو چې تاسو ځانونه ښکلي کړئ، نيم ځان بريند کړئ، او په لارو کې او دريږئ. ځکه ديري ورځی شوي چې مسلمانان د کورونو نه راوتي دي، نو که چيرته دوی تاسو ته اوکتل، او د سترگو په گناه کې مبتلاء شو، نو د الله ﷻ امداد به ورنه ختم شي، بيا په مونږنشي غالب کيدې.

کله چې د مسلمانانو د لښکر امير دا اوليده، نو خپل لښکر کې يې اعلان وکړو، او د قرآن کریم يو آيت يې ورته وويل:

﴿ قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ ﴾ (۲)

(۱) عطيات للير ج ۲۵ ص ۲۵.

(۲) النور آيت ۳۰.

د گناهونو نقصانات

ترجمه: ای پیغمبره! دې مؤمنانو ته ووايه چې دوی خپلې سترگې بنکته ساتي (پرډو زبانه و ته دې نه گوري).

کله چې لښکر دا اعلان واوریده، نو ټولو خپل نظرونه بنکته کړه.

هر کله چې دا لښکر واپس مدينې منورې ته راغې، نو خلقو ورته پوښتنه وکړه:

چې تاسو خو به دهغه ځای بللنکونه او بنگلې هم ليدلې وي چې څومره اوچتې وې؟

دوی ورته وويل: چې کله مونږ د خپل امير نه دغه آيت واوریده، نو مونږ خپل نظرونه داسې

بنکته کړه چې مونږ بيا يو بنگلې ته هم پورته نه دي کتلي. چې دا څومره اوچته ده؟ (۱)

فائده: معلومه شوه چې د انسان په زړه کې د الله ﷻ خوف وي، د گناه نقصان ورته معلوم

وي، نو دې بيا په آسانه ځان د گناه نه ساتلې شي.

صحابه کرامو ته چې الله ﷻ دومره فتوحات ورکول. دا ځکه چې په شريعت پوره برابر وو،

ځانونه يې د گناهونو نه ساتل، نو د الله ﷻ امداد هم ورسره وو.

الله رب العزت فرمائي:

﴿وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (۲)

ترجمه: او هم تاسو به غالب یئ که چيرې تاسو رينستيني مؤمنان یئ.

(۳). د سليمان بن يسار رحمه الله د گناه نه ديچ کيدلو واقعہ:

امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې يو عجيبه واقعہ را نقل کړې: چې سليمان بن يسار

رحمه الله ډير پرهيزگار او د بنکلي صورت خاوند و، يو ورځ دې او يو بل ملگرې د حج په اراده

باندې روان شو، کله چې آباء مقام ته اورسيده، نو د خوراک شيان ورسره کم شو. سليمان بن

يسار رحمه الله په خيمه کې کيناست، او د ابل ملگرې يې بازار ته لاړ، چې د خوراک څه راوړي.

په دې کې يوه ډيره بنکلي ښځه دې خيمې ته راغله، او ده ته يې اشاره وکړه. ده دا گمان

وکړو چې گنې دا ښځه ډوډۍ غواړي، نو د ډوډۍ يوه برخه يې ورله راواخيسته.

هغې ورته وويل:

لَسْتُ أُرِيدُ هَذَا، إِنَّمَا أُرِيدُ مَا يَكُونُ مِنَ الرَّجُلِ إِلَى أَهْلِهِ.

(۱) خطبات للقر ج ۲۵ ص ۲۹.

(۲) آل عمران آيت ۱۳۹.

زه روتې نه غواړم، بلکه بنځه چې د سپري نه څه غواړي هغه کار غواړم.

کله چې ده دا خبره واوریده، نوزره کې یې دا خیال راغې، چې زه خود الله ﷻ کور بیت الله ته د حج دپاره روان یم، او شیطان گوره دا بنځه خپله نمائنده جوړه کړه، او زما د ایمان خرابولو دپاره یې ماته را اولیږله، دلته هم د شیطان د جال نه خلاص نه شوم. نو په ژړا شو، او دیرزیان یې اوژړل.

کله چې بنځې دا اولیده، نو ډیره شرمنده شوه، او واپس لاړه.

کله چې دې حج ته لاړو، طواف یې وکړو، بیا په یو ځای کې اوده شو، په خوب کې یې ډیر بڼکلې کس اولیده چې خوشبو ورنه تلله. سلیمان ورنه پوښتنه وکړه:

مَنْ أَنْتَ؟ تَهْ څوک یې؟ هغه ورته وویل: أَنَا يُوسُفُ. زه یوسف (علیه السلام) یم.

ده ورنه بیا پوښتنه وکړه: چې هغه پیغمبر یوسف ئې؟ هغه ورته وویل چې آو. دې ورته وایي
شَأْنُكَ وَشَأْنُ امْرَأَةِ الْعَزِيزِ لَعَجَبًا.

ستا او د زلینځې خو ډیره عجیبه واقعه ده. (چې تا د گناه نه ځان بچ کړې و).
هغه ورته وویل:

شَأْنُكَ وَشَأْنُ صَاحِبَةِ الْاَبْوَاءِ اَعْجَبُ. (۱)

ستا او د ابواء په مقام کې د بنځې واقعه خو ډیره زیاته عجیبه ده.

(ځکه ما چې د گناه نه ځان ساتلې وونوزه خو پیغمبر ووم، د ماسره دا الله ﷻ ډیر غټ امداد وو. خو تا چې د گناه نه ځان اوساتل نو دا هم ډیره عجیبه ده، ځکه ته پیغمبر هم نه یې، بلکه یو ولي یې، خویا دې هم د زنا نه ځان بچ کړو).

بهر حال. خبره داروانه وه: چې کله یو انسان ته د گناهونو نقصانات معلوم وي او په زړه کې یې دا الله ﷻ نه یره وي نو دې بیا د گناهونو نه په ډیره آسانه طریقې سره ځان ساتلې شي.

او چاته چې د گناهونو د نقصاناتو علم نه وي، یا علم ورسره وي خو علم نافع ورسره نوي، یا دنفس د خواهشاتو نه مجبور وي، نو دې بیا په گناهونو باندې ډیر زړه وروي او گناهونه ورنه صادرېږي.

(۱) احیاء العلوم ج ۳ ص ۱۴۲ کتاب کسر الشهوتین.

د امام غزالي رحمه الله وينا :

امام غزالي رحمه الله ليكلي :

عالم هغه کس دی چې هغه ته د گناهونو نقصانات معلوم وي . نو خومره چې ورته د گناهونو نقصانات زيات معلوم وي ، دومره دې غټ عالم دی .

د گناهونو دنيوي نقصانات :

په قرآن کریم او احاديثو مبارکه و کې د گناهونو دنيوي او اخروي ډير نقصانات بيان شوي دي . حکم الله ﷻ حکيم ذات دی ، چې د خدشي نه يې انسان منع کړې ، يقيني خبره ده چې په دې کې به دده د دنيا او آخرت ډير نقصانونه وي . او علماؤ په دې نقصاناتو باندې مستقل کتابونه هم ليکلي دي . خوزه به درته يو خو مشهور نقصانات بيان کړم .

۱. د الله ﷻ په نزد بې قدره کيدل :

د گناه کولو اول نقصان دادی : چې دا کس د الله ﷻ په نزد ذليله ، بې قدره او خوار شي . حکم گناه انسان هغه وخت کوي چې دده په زړه کې د الله ﷻ عظمت او قدر پاتې نشي . ولې . که دده په زړه کې د الله ﷻ عظمت وي ، نو هيڅ کله به يې د هغه نافرمانی نه وي کړې . نو چې کله دده په زړه کې د الله ﷻ عظمت پاتې نه شي ، نو بيا دې هم د الله ﷻ په نزد ذليله او خوار شي .

او کوم کس چې د الله ﷻ په نزد ذليله شي نو بيا په مخلوق کې هم دده عزت نه پاتې کيږي ، دده دوستان هم دده دشمنان او گرځي .

الله رب العزت فرمائي :

﴿ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ ﴾ (۱)

ترجمه : او څوک چې الله ﷻ ذليله کړي ، نوده له بيا څوک عزت ورکوونکې نشته .

حضرت جبریل علیه السلام ته د الله ﷻ فرمان :

امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله د نبي کریم صلی الله علیه وسلم يو حديث شريف رانقل کړې :

..... وَإِذَا أَبْغَضَ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ فَيَقُولُ : إِنِّي أَبْغَضُ فَلَا تَأْتِ أَبْغِضُهُ . قَالَ فَيُبْغِضُهُ جِبْرِيلُ . ثُمَّ يُنَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ فَلَا تَأْتِ أَبْغِضُوهُ . قَالَ : فَيُبْغِضُونَهُ لَمْ تَوْضِعْ لَهُ الْبِغْضَاءُ فِي الْأَرْضِ . (۱)

کله چې الله ﷻ د يو بنده سره بَغْض کول او غواړي (يعنی دده د گناھونو په وجه ده ته عذاب ورکول او غواړي (۲) ، نو حضرت جبریل علیه السلام را او غواړي او ورته او فرمائي : چې زه د فلانکي سرې سره بَغْض کوم ، نو ته هم ورسره بَغْض کوه . نو حضرت جبریل علیه السلام هم ورسره بَغْض شروع کړي .

بيا حضرت جبریل علیه السلام د آسمان په مخلوقاتو کې آواز وکړي : چې الله ﷻ د فلانکي کس سرد (دده د گناھونو په وجه) بَغْض کوي ، نو تاسو هم ورسره بَغْض کوئ . نو هغوی هم ورسره بَغْض شروع کړي (او په ده لعنت راليري) . بيا د زمکې واله خلق هم دده سره بَغْض کوي (او په خلقو کې ذليل او رسوا شي ، نيکان او اولياء الله ورسره محبت نه کوي) .

د حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه وينا :

امام احمد بن حنبل رحمه الله دا روايت رانقل کړې : چې کله قَبْرَص فتح شو ، نو حضرت جَبير بن نفير رضی الله عنه . حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه اولیده چې خائله ناست دی او ژاړي . حضرت جَبير رضی الله عنه فرمائي : چې ما ورنه پوښتنه وکړه :

ای ابوالدرداء ! په داسې مبارکه ورځ تاسو ولې ژاړی ؟ چې الله ﷻ پکې اسلام او مسلمانانو ته عزت ورکړو (فتح يې ورکړه) ؟ نو هغه جواب ورکړو :

(۱) اخرجہ البخاري فی الادب باب المقت فی الله تعالی ۶۰۴۰ ولی التوحيد ۷۴۸۵ . و اخرجہ المسلم ۶۶۶۴ . و الترمذي فی تفسير سورة مريم ۳۱۶۱ . و مالک فی الشعر .

(۲) ذکره النووي شرح صحيح مسلم ۱۸۲/۱۶ ، ۱۸۳ ، تکلمة لفتح الملهم ج ۵ ص ۲۳۲ .

د گناهونو نقصانات

ای جُبیره ! (رضی اللہ عنہ) افسوس ، چې ته نه پوهیږی . کله چې یو قوم د الله ﷻ حکم ضائع کړي ، نو هغه د الله ﷻ په نزد څنگه ذلیل او بې قدره شي .

او گوره دا قوم (د قبرص والد) چې د حکومت خاوندان وو ، خو چې د الله ﷻ حکم یې اونه منل ، نو څنگه خوار او ذلیل شو ، کوم چې ته نن (پخپله د دوی رسوائی) گوری .^(۱)

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا وینا :

حضرت عائشې رضی اللہ عنہا (یو محل) حضرت معاویة رضی اللہ عنہ ته په خط کې اولیکل : چې کله بنده د الله ﷻ حکم نه مني (نو هغه د الله ﷻ په نزد دومره بې قدره شي چې) دهغه تعریف کوونکي پخپله دده هجوه (بدي) بیانول شروع کړي .^(۲)

د مجاهد بن عوض رحمه الله وینا :

مجاهد بن عوض رحمه الله فرمائي : چې کله هم د مانه د الله ﷻ په حکم منلو کې کوتاهي شوي ، نو ما دهغې اثر په خپله بنځه ، خپل آس ، او خپلې وینځې کې هم لیدلې ، چې دوی هم بیا زمانا فرماني کوي .^(۳)

د یو شاعر وینا :

عزیزې که هر که درش سر بتافت * به هر در که شد هیچ عزت نه یافت (۲)
کوم عزت مند بنده چې د الله ﷻ د دربار نه سرواړول ، بیا چې د چا دروازی ته تللي هیچ عزت یې نه دې موندلې .

(۱) رواه احمد .

(۲) رواه احمد .

(۳) اشرف علي تھالوي رحمه الله جزاء الاعمال ص ۱۴ .

(۴) بوستان ص ۱ شعر نمبر ۳ .

۲ . په زمکه کې فساد خوریدل :

د گناه دویم نقصان دادی چې ددې په وجه په زمکه باندې مختلف قسمه آفتونه او مصیبتونه راځي .

الله تعالی فرمائي :

﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ ﴾ . (۱)

ترجمه : ظاهر شو فساد په اوجده او لمده (دریاب) کې ، د خلقو د بدو اعمالو په وجه .
یعنی هرځای چې فساد خور دی ، نو ددې اصل وجه د خلقو بد اعمال او گناهونه دي .
تفسیر روح المعاني او نور مفسرین ددې آیت د لاندې لیکي : چې د فساد نه مراد قحط سالي ، وبائي امراض ، اور لړیدل ، طوفان راتلل ، په اوبو کې غرقیدل ، او د هر شي برکت ختمیدل دي . (۲)

هدا مضمون په یو بل آیت کې هم الله ﷻ ذکر کړې :

﴿ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ﴾ . (۳)

ترجمه : او تاسو ته چې کوم مصیبت درسي ، نو د خپل عمل د لاسه به درسي ، او ډیر گناهونه خو درته الله ﷻ معاف کوي .

د دواړو آیتونو خلاصه داده چې کوم مصیبتونه په ټولې دنیا یا په ټول ملک یا په ټولې علاقې عام راشي (لکه قحط سالي ، وبائي امراض ، قیمتي ، اوبی برکتی وغیره) ، نو داسې مصیبتونه اکثر د گناهونو اثرات وي .

البته انفرادي تکلیفونه کله د امتحان دپاره وي (خو چې دې ورباندې صبر وکړي نو دده درجې ورباندې اوچتولې شي ، او گناهونه یې معاف کولې شي .

(۱) الروم آیت ۴۱ .

(۲) روح المعاني الروم آیت ۴۱ ، قرطبي ج ۱۴ ، زاد المسیر ج ۳ ، تفسیر کبیر ج ۹ الروم آیت ۴۱ .

(۳) الشوری آیت ۳۰ .

او دا مصيبتونه په نيکانو خلقو ډير راضي . (۱)

او کله انفرادي مصيبتونه عذاب هم وي خو چې دې ورباندې صبر اونکړي او جَزَع ، فَزَع ، پري وکړي .

دا معلومول ، چې دا مصيبت عذاب دی او که امتحان ؟

د شاه ولي الله رحمه الله تحقيق :

شاه ولي الله رحمه الله په حجة الله البالغة کې ذکر کړي : چې کوم تکليفونه په نيکانو خلقو راځي ، او دوی ورباندې صبر وکړي ، زړه يې مطمئن وي ، او دا مصيبت داسې برداشت کوي لکه مريض چې ترخه دارو برداشت کوي . نو دا علامه ددې ده چې دا تکليف عذاب نه دي ، بلکه دا د انسان د مرتبو او چتولو او گناهونو معاف کولو يو ذريعده .

او که دې پدې مصيبت راتلو سره سخت خفه او پريشانه شي ، د خُلي نه يې د ناشکری يا کفري کلمات او وتل ، نو بيا دا علامه ددې ده چې دا تکليف عذاب دی .

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تحقيق :

حکيم الامت حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ددې علامه داخودلې :

چې که په يو انسان باندې مصيبت راشي ، او دې په دې وخت کې استغفار وايي ، توبه اوباسي او الله ﷻ ته راجع شي ، نو دا غټه نښه ددې ده چې دا تکليف عذاب نه دی ، بلکه دده د گناهونو ختمولو دپاره په ده يو امتحان دی .

او که دې ددې مصيبت په وخت ډيري چغی او سُورې وهي ، او گناهونو کې مبتلا شي ، نو دا غټه نښه ددې ده چې دا مصيبت پده د الله ﷻ قهراو عذاب دی . (۲)

(۱) يو صحابي د نبي عليه السلام له پوښتنه وکړه : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلَاءً ؟ ای د الله ﷻ رسوله ! په خلقو کې ډير امتحانات په چا راځي ؟ نو نبي عليه السلام ورته او فرمايل : الْأَكْبِيَاءُ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَأَلْأَمْثَلُ . يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسْبِ دِينِهِ فَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ ضَلْبًا اِسْتَدَّ بَلَاءُهُ وَإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ رِقَةٌ اِبْتَعَلَاهُ اللَّهُ عَلَى حَسْبِ دِينِهِ . فَمَا يَبْرُحُ الْبَلَاءُ بِالْعَبْدِ حَتَّى يَنْبَشِيَ عَلَى الْأَرْضِ وَمَا عَلَيْهِ حَاطِيَةٌ . رواه ابن ماجه كتاب الفتن باب ۲۳ ، وابن ابي الدنيا ، والترمذي ولال حديث حسن صحيح ، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۱۴۱ .

(۲) معارف القرآن الروم آيت ۴۱ .

۳ . د زړه اطمینان ختمیدل ، او ژوند تنگیدل :

د گناه کولو دریم نقصان دادی : چې په دې سره د انسان د زړه اطمینان او سکون ختمیږي .
اگر چې دده سره به مال و دولت زیات وي ، بچني به یې زیات وي او د ژوند اسباب به هم ورسره
برابروي ، خو د زړه اطمینان او سکون به یې ختم وي ، خوب به د نښې په گولو سره کوي ، ژوند
به یې تنگ وي او همیشه به پریشانه وي .

اللہ تعالیٰ فرمائي :

﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا ۗ ﴾ . (۱)

ترجمه : څوک چې زما د ذکر (قرآن) نه مخ واړوي ، نو بیشکه د هغه ژوند به تنگ وي .
ځکه چې کوم کس گناهونه کوي ، نو هر وخت ورسره دا یره وي چې څوک راباندې خبر نه
شي ، حياء او عزت مې خراب نه شي او څوک رانه بدل وانخلي .

نو د زړه سکون او اطمینان یې ختم شي او په زړه کې یې د الله ﷻ نه وحشت (وارخطائي)
پیداشي ، محبت یې ختم شي . بیا د نیکانو خلقو سره په محفل کې تنگیږي ، نیک اعمالو ته یې
زړه نه کیږي ، او د قرآن کریم او احادیثو خبری ورباندې نښې نه لږي .
نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمائي :

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ ذَلْبًا كَانَتْ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَتَرَعَّ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا وَإِنْ
زَادَ زَادَتْ حَتَّى يُغْلَفَ بِهَا قَلْبُهُ . فَذَلِكَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ :

﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ (۲) . (۳)

مؤمن چې کله یو گناه وکړي ، نو د دې په وجه دده په زړه یو تور داغ او لږي . نو که دې توبه
اوباسي ، گناه پرېږدي او استغفار ووايي نو زړه یې صفا شي .

(۱) طه آیت ۱۲۲ .

(۲) المطففين آیت ۱۴ .

(۳) اخرجه الترمذي فی التفسیر . تفسیر سورة ۸۳ باب ۱ ، والنسائي وابن ماجه ، وابن حبان فی صحيحه ، والحاكم ، الترمذي
والزهري ج ۴ ص ۲۷ کتاب التوبة والزهد .

د گناھونو نقصانات

او که دې (توبه اوند باسي او) نور گناھونه هم کوي، نو هغه تور داغ زياتيږي، تردې چې دده ټول زړه راگير کړي. او دا هم هغه زنگ دی چې ددينه الله ﷻ تعبير کړې په:

﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ...﴾ سره

ترجمه: داسې نده، بلکه د دوی بدو اعمالو د دوی په زړونو زنگ لږولې. چایو بزرگ ته شکایت وکړو: چې زه په خپل زړه کې یو وحشت (وار خطائی) محسوسوم، نیک اعمالو ته مې زړه نه کیږي. آخر ددې څه علاج دی؟ هغه ورته وویل:

إِذَا كُنْتَ قَدْ أَوْحَشْتِكَ الذُّنُوبَ * فَدَعْهَا إِذَا شِئْتَ وَاسْتَأْذِنِ.

کله چې گناھونه تا په وحشت کې واچوي، او ته دا وحشت لری کول غواړې، نو بیا گناھونه پرېږده، او اُنس (محبت) حاصل کړه (نیک اعمال او عبادات شروع کړه).

۴ . عبادت نورانیت ختمیدل :

د گناھونو څلورم نقصان دادی چې په دې سره د عبادت نورانیت ختمیږي، او ثواب کې یې کمې راځي.

تاسو دا تجربه وکړئ چې کوم کس دالله ﷻ د نافرمانۍ نه ځان ساتي، او عبادت کوي. نودده په دې عبادت کې ډیر زیات نورانیت او برکت وي.

او که بل طرفته یو کس نیک اعمال هم کوي، خو ورسره ورسره گناھونه هم کوي. نو دې سره د عبادت هغه نورانیت ختم شي.

ددې یو څو مثالونه تاسو ته پیش کوم:

اول مثال :

که چیرته یو غټ روغ بالتهې وي، هیڅ سُورې پکې نه وي، او په دې بالتهې کې یو یو څاڅکي اوبه راغورځیږي، نو څه وخت پس به دا بالتهې د اوبو نه ډک شي. ځکه اوبه ورنه چیرته نه ضائع کیږي.

لیکن که بل طرفته یوه وړه لوته وي، خو په هغې کې لاندې د څو څکي سره نزدې غټ سُورې وي، نو که چیرته په دې لوته باندې ښه ډیرې اوبه راپریږي، او پوره گنهنه یې اوبو ته کیدي، نو هیڅ کله به دا لوته ډکه نشي. ځکه په دې کې لاندې غټ سُورې دی، اوبه ورنه واپس ضائع کیږي.

دغه شان کوم کس چې عبادت کوي، خو د گناهونو نه ځان ساتي، نو د دې عبادت په وجه دده زړه د نورانيت نه ډک شي، او لوي بزرگ او ولي الله ورنه جوړ شي .
 او که يو طرفته عبادت هم کوي، خو بل طرفته مختلف گناهونه هم کوي، نو په دې سره هغه جمع شوې نورانيت واپس ختم شي .
 همدغه وجه ده چې خلق د الله ﷻ عبادات بنه ډير کوي، خو اولياء الله او بزرگان پکې ډير کم پيدا کيږي .

دويم مثال :

ددې خبرې د بنه وضاحت دپاره درته يو دويم مثال هم پيش کوم هغه دا چې :
 که چيرته په يوه کمره کې ايترکنډيشن لږيدلې وي ، او ددې کمرې کرکۍ ، دروازه او روشندان بند وي نو کومه يخني چې ايترکنډيشن جوړوي ، هغه محفوظه وي ، ختميږي نه . نو څه وخت پس به دا کمره يخه شي .

او که چيرته يو طرفته ايترکنډيشن هم لږيدلې وي او بل طرفته دروازه هم خلاصه وي ، کرکۍ هم خلاصه وي ، روشندان هم خلاصه وي . نو د دې کمره هيڅکله نه يخيږي . ځکه کومه يخني چې ايترکنډيشن جوړوي ، هغه واپس په دې دروازه او کرکۍ او څي . بلکه البته به د بهر نه گرمه هوا راننوي .

همدغه شان انسان چې عبادات او نيکۍ کوي خو ورسره يې د لاس ، خپو ، غوږونو او سترگو نه گناهونه نه کيږي . نو د عبادت هغه نورانيت دده په زړه کې جمع کيږي او ضائع کيږي نه .
 او که دې د عبادت سره سره د لاس ، خپو او سترگو گناهونه هم کوي ، نو کوم نورانيت چې جمع شوې وي هغه واپس ختم شي .

د امام مالک رحمه الله وصيت :

امام مالک رحمه الله امام شافعي رحمه الله ته وصيت کړې ؤ :

إِنِّي أَرَى اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَلْقَى عَلَى قَلْبِكَ نُورًا فَلَا تُطْفِئُهُ بِظُلْمَةِ الْمَعْصِيَةِ .

زه گورم چې الله تعالی ستا په زړه کې يوه رڼا اچولې ده ، نو ته دا رڼا د گناهونو په تيارې سره مده مړه کوه .

۵. د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ د لعنت مستحق کيدل :

د گناهونو پنځم نقصان دادی چې د دې په وجه انسان د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ د لعنت مستحق گرځي . ځکه ډير گناهونه داسې دي چې د هغې په کوونکي د شارع له خوا لعنت رالپړل شوې دی ، د نمونې دپاره درته يو څو گناهونه پيش کوم :

په کافرانو او ظالمانو لعنت :

الله ﷻ د کافرانو باره کې فرمائي :

﴿ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾ . (۱)

ترجمه : د الله لعنت دی په کافرانو باندې .

د ظالمانو باره کې فرمائي :

﴿ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه : خبردار ! د الله لعنت دی په ظالمانو باندې .

په شرابي لعنت :

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائي :

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ : يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ

الْخَمْرَ وَعَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا وَبَائِعَهَا وَمُبْتَاعَهَا وَشَارِبَهَا وَأَكْلَ ثَمَرِهَا وَحَامِلَهَا وَالْمَحْمُولَةَ إِلَيْهَا

وَسَاقِيَهَا وَمُسْتَقِيَهَا . (۳)

ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي دي چې فرمايل يې : ماته حضرت جبريل عليه

السلام راغي او وی فرمايل :

(۱) البقرة آیت ۸۹ .

(۲) هود آیت ۱۸ .

(۳) رواه الامام احمد بسند صحيح المسند ۱/۳۱۶، ۲/۹۷، وابن حبان في صحيحه، والحاكم، ولال صحيح . كتاب الكبار الكبيرة التاسعة عشرة شرب الخمر من ۹۴، الرغبة والرهيب ج ۳ ص ۱۷۵ الرهيب من شرب الخمر

اي محمد! (صلى الله عليه وسلم) الله لعنت ليرلې : په شراب څكونكي، نچورونكي، په بل نچورونكي، خرڅوونكي، اخيستونكي، ددې قيمت خورونكي، چې څوك داراوري، د چا دپاره چې راوړلې شي، په بل څكونكي او په خپله څكونكي . (په دې ټولو باندې الله لعنت راليرلې).

په سُود اخيستونكي او وركوونكي لعنت :

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائي :

لَعْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَكْلَ الرِّبَا وَمُؤْكَلَهُ وَكَاتِبَهُ وَشَاهِدِيَهُ . وَقَالَ : هُمْ سَوَاءٌ . (۱)

نبي عليه السلام لعنت ليرلې په سُود اخيستونكي، سود وركوونكي، د سود ليكونكي، او ددې په گواه باندې . او نبي ﷺ او فرمايل : چې دوی ټول په گناه کې برابر دي (ځکه امداد په معصيت کې هم معصيت دی).

په رشوت اخيستونكي او وركوونكي لعنت :

حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما فرمائي :

لَعْنُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّاشِيَّ وَالْمُرْتَشِيَّ . (۲)

نبي عليه السلام لعنت ويلې په رشوت وركوونكي او رشوت اخيستونكي باندې . په بعضو رواياتو کې ورسره دا الفاظ هم شته :

وَالرَّائِشَ : يَعْنِي الَّذِي يَنْشِي بَيْنَهُمَا . (۳)

او په هغه کس هم نبي عليه السلام لعنت ليرلې چې څوك د دوی په مينځ کې درشوت وړل راوړل کوي .

(۱) مسلم باب لعن اكل الربا وموكله ۴۰۶۳، ابرداؤد رقم ۳۳۲۳ باب في اكل الربا وموكله، ترمذي باب ماجاء في اكل الربا رقم ۱۲۰۶، ابن ماجه رقم ۲۲۷۷ .

(۲) اخرجه ابرداؤد في الالعية باب ۴، و الترمذي في الاحكام باب ۹، وابن ماجه في الاحكام باب ۲، الترهيب والترهيب ج ۳ ص ۱۲۵ ترهيب الراشي والمرتشي والساهي بينهما، الكباير اخذ الرشوة على الحكم ص ۱۴۹ .

(۳) رواه الامام احمد المسند ۱۶۴/۲، ۱۹۰ . والبخاري والطبراني . الترهيب والترهيب ج ۳ ص ۱۲۶ .

د بعضو گناهونو په وجه په بنحو لعنت :

حضرت اسماء رضى الله عنها فرمائي :

لَعْنُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ . (۱)

نبي ﷺ لعنت ليرلې په هغه بنحې چې نورو بنحو له د حُسن د پاره د هغوى د ويښتانو سره نور ويښتان لري ، او په هغه بنحې هم نبي عليه السلام لعنت ليرلې چې چاته دا لړولې شي . په يوبل حديث شريف کې خد نور کارونه هم ذکر دي :
حضرت ابن مسعود رضى الله عنه فرمائي :

لَعْنُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُسْتَوْشِمَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْخُسْنِ الْمُغَيَّرَاتِ خَلَقَ اللَّهُ . (۲)

نبي عليه السلام لعنت ليرلې په هغه بنحې باندې چې بلې بنحې له (په خرمن) خالونه وهي ، او هغه بنحې باندې چې چاله دا خالونه وهلې شي ، او په هغه بنحې باندې هم نبي عليه السلام لعنت ليرلې چې د ډول د پاره ورېزې اوباسي ، او نرى کوي يې . او په هغه بنحې باندې هم نبي عليه السلام لعنت ليرلې چې د ډول د پاره د خپلو غاښونو په مينځ کې فرجې (جدا والې) پيدا کوي . او دا بنحې د الله ﷻ په خلقت کې تغير راوستونکې دي .
نبي عليه السلام فرمائي :

((إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعْنَتُهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى

تُصْبِحَ)) . (۳)

(۱) اخرجه البخاري فى اللباس باب ۸۳ ، ۸۵ ، ۸۷ . ومسلم فى اللباس حديث ۱۱۵ ، ۱۱۷ ، ۱۱۹ . وابن ماجه فى النكاح باب ۵۲ . الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۸۶ .

(۲) اخرجه البخاري فى التفسير سورة ۵۹ باب ۳ ، واللباس باب ۸۲ ، ۸۴ ، ۸۵ ، ۸۷ . ومسلم فى اللباس حديث ۱۲۰ . وابوداؤد فى الرجل باب ۵ . والترمذي فى اللباس باب ۲۵ . والنسائي فى الزينة باب ۲۴ ، ۲۶ ، ۷۱ . وابن ماجه فى النكاح باب ۵۲ . الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۸۷ ترهيب الواصلة والمستوصلة .

(۳) اخرجه البخاري فى بدء الخلق باب ۷ ، ومسلم فى الطلاق حديث ۱۲ ، وابوداؤد فى النكاح باب ۴۰ ، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۳۸ ترغيب الزوج فى الوفاء بحق زوجته

كله چې يو سرې خپله بي بي خپل فراش (د ملاستې محاي . لکه کتې وغيره) تدر او بلي، او دا (بغير د څه شرعي عذر نه) رانه شي، او دا خاوند په خفگان شپه تيره کړي، نو تر سهره پورې فرښتې په دې ښځه لعنت وايي .

د ښځو سره مشابهت کوونکو سړو ، او د سړو سره مشابهت کوونکو

ښځو باندي لعنت :

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائي :

لَعْنُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ وَالتَّشَبِهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ . (۱)

نبي ﷺ لعنت ويلې په هغه سړو باندي چې د ښځو سره مشابهت کوي (يعنی د ښځو په شکل و صورت ځان جوړوي) . او په هغو ښځويې هم لعنت ويلې چې د سړو سره مشابهت کوي (يعنی د سړو په شکل و صورت ځان جوړوي) .

په مړي ژړا کوونکي زنانه و باندي لعنت :

حضرت ابن ابوسعيد خدری رضی الله عنه فرمائي :

لَعْنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ النَّائِحَةَ وَالْمُسْتَبِعَةَ . (۲)

پيغمبر عليه السلام لعنت ليرلې په هغه ښځه باندي چې په مړي ژاړي (چې سورې وهي، او خپل گريوانونه شلوي)، او چې څوک دا آوري (او ورباندي راضي وي) نو په دې هم لعنت دی .

په لوطي او د مور او پلار په نافرمانې کوونکي لعنت :

په ديو حديث کې نبي عليه السلام فرمائي :

((مَلْعُونٌ مَنْ عَيْلَ عَمَلِ قَوْمِ لُوطٍ)) .

(۱) اخرجه البخاري في اللباس باب ۶۱، واهوداؤد في اللباس باب ۲۷، والترمذي والنسائي، الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۷۵
الترهيب من تشبه الرجل بالمرء .

(۲) رواه اهداؤد كتاب الجنائز باب ۲۵ . ورواه البزار والطبراني . الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۱۸۵ الترهب من الناحد على الميت

لعنتي دی هغه څوک چې د حضرت لوط عليه السلام د قوم عمل کوي (يعنی لواطت کوي).
دا پاس الفاظ نبي ﷺ دري (۳) پيړی او فرمايل .

((مَلْعُونٌ مَنْ ذَبَحَ بِغَيْرِ اللَّهِ)) .

لعنتي دی ، څوک چې د غير الله په نوم ذبح کوي .

((مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى شَيْئًا مِنَ الْبَهَائِمِ)) .

لعنتي دی ، څوک چې د چاربيانو سره خپل شهوت پوره کوي .

((مَلْعُونٌ مَنْ عَقَّ وَالِدَيْهِ)) . (۱)

لعنتي دی ، څوک چې د مور او پلارنا فرماني کوي .

((مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا)) . (۲)

لعنتي دی ، څوک چې د خپلې کورواله سره په شا طرف (دُبره) کې کوروالي کوي .

نور د لعنت واله گناهونه :

محترمو ! داخو مې درته صرف يو څو گناهونه پيش کړه ، د کومو په وجه چې په انسان باندې
لعنت راوړيږي . د دينه علاوه په معتمدو احاديثو کې نور گناهونه هم ذکر دي ، چې د هغې په
کوونکي لعنت ليرل شوي .

لکه نبي عليه السلام لعنت ويلې په تصوير جوړوونکي ، په هغه چا چې مسلمان ته ضرر
رسوي او د هوکه ورسره کوي ، او لعنت يې ويلې په هغه چا چې بنځه د خپل خاوند نه يا غلام
د خپل مالک نه جدا کوي ، او لعنت يې ويلې په هغه چا چې د الله ﷻ حکمونه پتوي او په
پاکدامنو بنځو د زنا تهمت لږوي .

ددينه علاوه په احاديثو نور هم ډير داسې گناهونه شته چې د هغې په کوونکي باندې

نبي ﷺ لعنت ويلې .

(۱) رواه الطبرانی فی الاوسط والحاکم ، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۱۹۶ .

(۲) المرحه ابرداؤد فی النکاح باب ۵۴ واحمد المستد ۲ / ۴۶۳ ، ۴۷۶ .

عبادت : عزتمندو مسلمانانو ! تاسو دیته سوچ وکړئ چې دا خومره د خفگان خبره ده چې په یو سړي باندې (د گناه کولو په وجه) الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ لعنت ویلې وي . نو انسان ته په کار دي چې د الله ﷻ د نافرمانۍ نه ځان اوساتي .

په گناهکار باندې نور مخلوقات هم لعنت وايي :

کله چې انسان گناهونه کوي ، نو ددې په وجه قحط سالي راځي ، بارانونه بند شي . نو د انسانانو نه علاوه نور مخلوقاتو ته هم ددې اثر اورسي ، نو هغوی هم بیا په دې انسان باندې لعنت وايي .

مجاهد رحمه الله وايي :

چې کله باران بند شي او سخت قحط شي ، نو ځناور هم په نافرمانی کورونکو بند گانو باندې لعنت وايي . او دا وايي چې دا ددې انسانانو د گناهونو نحوست او سپیره توب دی (چې په مونږ باندې هم باران بند شوي) .^(۱)

۶ . د الله تعالی د دښمنانو وارث جوړېدل :

د گناهونو شپږم نقصان دادی چې ددې په وجه انسان د الله ﷻ د دشمنانو نه د یو دشمن وارث جوړېږي . ځکه هره گناه اکثر د یو چا میراث دی ، نو دې چې هغه گناه کوي ، نو خامخاد هغوی وارث جوړېږي :

لکه په ناپ تول کې کمې کول د حضرت شعيب عليه السلام د قوم میراث دی ، تکبر او ظلم د حضرت هود عليه السلام د قوم میراث دی ، ځان اوچت گنل او فساد کول د فرعون او دده د قوم میراث دی ، لواطت د حضرت لوط عليه السلام د قوم میراث دی .

نو دې انسان چې دا گناه وکړه ، نو دې هم د هغوي وارث جوړ شو ، د هغوی مشابهت یې اختیار کړو . او حدیث کې راځي :

((مَنْ كَسَبَتْ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ)) .^(۲)

(۱) جزاء الاعمال للهالوي رحمه الله .

(۲) رواه احمد في المسند .

څوک چې د يو قوم سره (د هغويي په خاصو افعالو او اقوالو کې) مشابهت کوي، نو دې هم د هغوی نه دی.

۷. معیت الهي (د الله ﷻ امداد) ختمیدل :

د گناهونو او ووم نقصان دادی چې ددې په وجه د انسان سره معیت الهي (د الله ﷻ امداد) ختمیږي. او چې د چا سره د الله ﷻ امداد ختم شو، نو هغه بیا هیڅکله نه کامیایږي اگر چې ظاهري اسباب دده سره بڼه ډیروي.

ځکه په اسبابو کې اثر اچوونکې خو الله ﷻ دی، او چې د الله ﷻ معیت ختم شو، نو بیا اسباب اثر نه کوي.

او بل طرفته کوم کس چې د گناهونو نه ځان ساتي، نو دده سره د الله ﷻ امداد شامل وي، او د چا سره چې د الله ﷻ امداد شامل حال وي نو ده ته بیا هیڅوک او هیڅ شی ضرر نشي رسولې. او دا یو لوی نعمت دی.

ددې دپاره درته یو دوه مثالونه پیش کوم:

د نیکانو سره د الله ﷻ د امداد مثالونه:

اول مثال: په غار نور کې د رسول الله ﷺ سره د الله ﷻ د معیت واقعه:

د هجرت په شپه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره په غار ثور کې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه وو، کله چې مشرکین مکه ددوی د تلاش دپاره راووتل، او ددې غار څولې ته را اورسیدل، نو حضرت ابوبکر صدیق ﷺ د کافرانو قدمونه اولیده، نو اویریده، چې هسې نه دوی بنسکه وگوري، او مونږ او ویني نو نبي علیه السلام ته به تکلیف اورسوي.

ده د خپلې پریشانی ذکر نبي علیه السلام ته وکړو، پیغمبر علیه السلام ورته وفرمایل:

﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾ (۱).

ترجمه: غم مه کوه، بیشکه الله ﷻ د مونږ سره دی. (د هغه نصرت او امداد د مونږ سره

دی، او د چا سره چې د الله ﷻ امداد وي هغوي ته هیڅوک هم نقصان نشي رسولې).

بیا همداسې اوشو هم . چې کافران واپس لاره ، دزی یې اونه لیدل ، او الله ﷻ د دوی حفاظت وکړو .

دویم مثال : د حضرت موسیٰ عليه السلام سره د الله ﷻ د معیت واقعیه :

حضرت موسیٰ علیه السلام چې کله خپل قوم بني اسرائيل د ځان سره روان کړه ، او د مصر نه اووت ، نو شاته ورپسې فرعون او دده لښکر راغې ، په یو ځای کې مخې ته درباب (بحر قلزم) راغې ، او شاته د فرعون لښکروو .

نو د حضرت موسیٰ علیه السلام ملګري (بني اسرائيل) اویریده ، او موسیٰ عليه السلام ته یې وویل:

﴿ إِنَّا نَحْنُ كَوْنٌ ﴾ . (۱)

ای موسیٰ ! بیشکه مونږ خوراگیر شو (مخې ته درباب دی او شاته د فرعون لښکر دی) .
حضرت موسیٰ علیه السلام ورته تسلي ورکړه :

﴿ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴾ . (۲)

ترجمه : هرگز داسې نده ، د ماسره خپل رب دی ، هغه به ماته راهنمائي کوي (او زموږ د نجات صورت به را اوباسي ، ځکه د مونږ سره د الله ﷻ امداد شامل حال دی) .

او همداسې اوشوه ، چې الله ﷻ حضرت موسیٰ علیه السلام ته حکم وکړو :

﴿ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ ﴾ (۳)

ترجمه : ته په خپله آمسا باندي دا درباب اووه .

حضرت موسیٰ عليه السلام چې درباب په آمسا اووهلو ، نو دولس (۱۲) لاری پکې جوړې شوې ، او اوبه ځای په ځای او دریدې ، دوی ورباندي پورې وتل ، او چې کله فرعون او دده لښکر پکې ورتوتل ، نو اوبه واپس یو ځای شوې ، او ټول په کې غرق شو .

(۱) الشعراء آیت ۶۱ .

(۲) الشعراء آیت ۶۲ .

(۳) الشعراء آیت ۶۳ .

ورپسې الله ﷻ فرمائي:

﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً ﴾ (۱)

ترجمه: يقيناً په دې واقعہ کې لويه نښه د قدرت ده (چې څنگه دنیکانو سره امداد کوم، او نافرمان څنگه هلاکوم).

فائده: معلومه شوه چې کوم کس ځان د گناه نه ساتي د هغه سره د الله ﷻ معيت (امداد) وي، او چې څوک گناهونه کوي، نو د هغه سره د الله ﷻ امداد نه وي.

۸. د فرښتو د دُعاگانو نه محرومه کيدل:

د گناهونو اتم نقصان دادی چې په دې سره انسان د فرښتو د دُعاگانو نه محرومه کيږي. په قرآن کریم کې ذکر دي: چې فرښتې د هغه خلقو دپاره دُعاگانې کوي کوم چې مومنان وي او نیک اعمال کوي.

اوس چې یو سړی گناهونه کوي، نو لازمي به دې د فرښتو د دُعاگانو نه محرومه وي. الله رب العزت د فرښتو دُعاگانې داسې رانقل کوي:

﴿ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ. رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ لَقِيَ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴾ (۲)

ترجمه: کومو فرښتو چې عرش او چت کړې، او کومې چې د عرش گیر چاپیره دي، دوی د خپل رب تسبیح او تعریف بیانوي، په الله ایمان لري او د مومنانو دپاره (داسې) بخښنه غواړي: چې ای ربه زمونږه! تا احاطه کړې په هر شي باندې په خپل رحمت او علم سره.

(۱) الشعراء آیت ۶۷.

(۲) المؤمن آیت ۷، ۸.

پس کومو خلقو چې توبه او ويسته، او د ناپه لاره روان دي، دوی ته بخښنه وکړه، او دوی د عذاب د جهنم نه اوساته.

ای ربه زمونږه ! ته داخل کړه دوی په باغونو د همیشه اوسیدلو کې، د کومو چې تاد دوی سره وعده کړې. او (ای الله ! ته داخل کړه د دوی سره) د دوی نیکان پلاران، نیکانې بیبیانې او نیکان اولاد. بیشکه ته ډیر زبردست او حکمت والهیې.

او (ای الله !) ته اوساته دوی د تکلیفونو نه. او تا چې څوک په دغه ورځ د تکلیفونو نه بچ کړو، نو بیشکه تا په هغه رحم وکړو، او همدا لویه کامیابی ده.

فائده : معلومه شوه چې د عرش او د عرش گیر چاپیره فرښتې د مؤمنانو او نیکانو خلقو د پاره ډیری دُعاگانې غواړي.

اوس چې څوک په گناهونو کې اخته وي، نو یقیني خبره ده چې دې به د فرشتو د دې دُعاگانو نه محرومه وي.

۱. د مخ رونق ختمیدل ، او عقل کمزوري کیدل :

لسم نقصان د گناهونو دادی چې د دې په وجه د انسان د مخ رونق ختمیږي . ځکه چې د گناه په وجه د انسان په زړه یو تور داغ اولږي ، نو که چیرته دې توبه اونه باسي ، او بار بار گناه کوي نو هغه داغ زیاتییږي ، چې د هغې اثر ییا په سترگو او مخ کې هم معلومیږي .

او دا په تجربې سره معلومه ده چې کوم کس په گناه کې مبتلا وي ، که هغه هرڅومره ښکلې وي ، او په ځان ډیری گوتې وهي ، خو ییا به یې هم په مخ کې د نیکانو خلقو رونق او نور نوي ، بلکه مخ به یې پیکه او سپیره لږي .

ددې برعکس تاسو د نیکانو خلقو مخونو ته او گورئ ، نو ښکاره به درته په کې رونق معلوم شي .

حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما فرمائي :

چې په نیکی کولو سره د انسان په مخ کې رونق راځي ، په زړه کې رڼا ، په رزق کې فراخي ، په بدن کې قوت او د خلقو په زړونو کې محبت پیدا کیږي .

د گناهونو نقصانات

او په گناه کولو سره په مخ کې بې روڼي پيدا کيږي ، په قبر او زړه کې تياره ، په بدن کې سستي ، رزق کې تنگي ، او د خلقو په زړونو کې بغض (کينه) پيدا کيږي . (۱)
دغه شان د گناهونو په وجه د انسان په عقل کې هم نقصان او فساد راځي .
ځکه عقل يو نوراني شي دی ، او د گناهونو د ککړوالي په وجه په دې کې خامخا کې راځي .

دامام شافعي رحمه الله خپل استاذ ته د حافظي د کمزورتيا شکايت :

امام شافعي رحمه الله فرمائي : چې ما خپل استاذ وکيځ رحمه الله ته د حافظي د کمزورتيا شکايت وکړو ، نو هغه راته دا وصيت وکړو : چې گناهونه پرېده نو حافظه به دې مضبوطه شي ، په اشعارو کې يې دا خبره بيان کړې :

شَكَّوتُ إِلَى وَكَيْتِ سُوءِ حِفْظِي * فَأَوْصَانِي إِلَى تَرْكِ الْمَعَاصِي

وَأَخْبَرَنِي بِأَنَّ الْعِلْمَ نُورٌ * وَنُورُ اللَّهِ لَا يُغْطَى بِعَاصٍ (۲)

ما خپل استاذ وکيځ رحمه الله ته د حافظي د خرابۍ (کمزورتيا) شکايت وکړو ، نو هغه راته وصيت وکړو چې گناهونه پرېده (نو حافظه به دې صحيح شي) .

او دا خبر يې راکړو (چې د گناهونو سره ځکه حافظه کمزوري کيږي) چې علم يو نور دی ، او گناهگار ته د الله ﷻ نور نشي ورکولې .

عزتمندو مسلمانانو ! که چيرته تاسو سوچ وکړئ ، نو کوم کس چې گناهونه کوي ، دا پخپله د بې عقلي غټ دليل دی .

ځکه که يو کس ته دا پته اولېږي چې ما يو ماشوم گوري ، نو هيڅ کله به دې د هغه د وړاندې يو فحش کار اونکړي . اوس چې د يو کس دايقين وي چې ما الله ﷻ گوري ، زه د هغه په قدرت کې يم ، د هغه رزق خورم ، هغه مې ددې نا جائز کار نه منع کوي ، د هغه رسول مې منع کوي ، قرآن مې منع کوي ، په گناه کولو سره الله ﷻ ناراضه کيږي ، پيغمبر عليه السلام ناراضه کيږي ، حافظه ملائکو ته تکليف رسي ، شيطان خوشحاليږي ، مرگ خامخا راروان دی د الله ﷻ د

(۱) جزاء الاعمال للنهالوي رحمه الله .

(۲) ص

ورانندی به پیش کیږم، حساب و کتاب به ورکوم، د هغه فرشتې به راباندې گواهي ورکوي، زما اندامونه به زما خلاف گواهي ورکوي، دا ورځ او شپه به گواهي ورکوي، په کوم ځای چې دا گناه شوې هغه به گواهي ورکوي، الله ﷻ راباندې په خپله گواه دی، د جنت نه محروم کیږم، او د جهنم مستحق گرځم.

نو چې یو سړی دا ټولې خبرې ځانته رامنځ ته کړي، او دې بیا هم د عارضې خوشحالی د پاره گناهونه کوي، د الله ﷻ حکم ماتوي، د پیغمبر حکم ماتوي، د قرآن کریم او احادیثو احکامات د خپلاندې کوي. نو دا غټ دلیل ددې دی چې ددې انسان عقل کمزورې دی، چې د معمولي فائدې دپاره یې دومره زیات نقصانونه برداشت کړه.

۱۱. بار بار گناه کولو سره د توبې توفیق نه ملاوړي :

د گناهونو یو لسم نقصان دادی چې کله انسان یو گناه وکړي، نو دا گناه بلې گناه ته دعوت ورکوي، بیا دې مسلسل گناهونه کوي. آخر دده د زړه نه ددې گناه بدیت او وځي، بیا ورته د سره دا گناه نه معلومیږي. چې په نتیجه کې ددې انسان نه د توبې توفیق هم سلب شي.

مثلاً یو سړی خپل نظر غلط استعمال کړي، پردې بنځې ته او گوري، نوده یو گناه وکړه. په دې سره دده په زړه کې نوری وسوسې هم پیدا شي، بیا ورسره خبرې وکړي..... آخر دا چې دا سړی په زنا کې مبتلا شي.

او چې باربار یې کوي، نو دې سره دده د زړه نه د زنا بدیت هم ختم شي، او دا ورته بیا د سره گناه نه معلومیږي، بلکه یو عادت یې او گرځي. چې په دې سره د انسان نه د توبې توفیق هم سلب شي، آخر د دنیا نه یې توبې لار شي.

دیر داسې واقعات پېښ شوي چې په آخیري وخت کې انسان ته د کلمې تلقین ورکړې شوې، لیکن د هغه په ځله کلمه نه جاري کیده، بلکه په دنیا کې به چې په کومه گناه کې مبتلا ؤ، د مرگ په وخت یې هم هغه الفاظ د ځلې نه وتلي :

د ډیرو خلکو د ځلې نه د مرگ په وخت سندرې وتلي، او ډیرو صراحتاً د کلمې نه انکار کړې. دا ټول د گناهونو اثر دی.

١٢. د الله ﷻ دهفاظت نه وتل، او شيطان پري مسلط كيدل:

د گناهونو د ولسم نقصان دادی چې ددې په وجه انسان د الله ﷻ د حفاظت نه اووځي او شيطان ورباندې مسلط كيږي. ځكه نيك اعمال د انسان د پاره حفاظتي قلعه ده. اوس چې يو سرې ددې قلعي نه اووت، او په گناهونو کې مبتلا شو، نو خامخا په ده باندې د شيطان غلبه او تسلط راځي. بيا چې د شيطان څه خوښه وي هغه ورسره كوي.

١٣. اندامونه باطني نجس او بدبويه كيدل:

د گناهونو ديارلسم نقصان دادی چې ددې په وجه د انسان هغه اندامونه چې په كوم گناه كوي باطني نجس كيږي او بدبويي ترې ځي. ځكه په گناه کې دننه نجاست پروت دی. مثلاً په لاس گناه كوي نو لاس حكماً نجس شي، په سترگو گناه كوي دا حكماً نجسې شي. ځكه خو حديث كې راغلي: چې كله يو انسان اودس كوي، نو كوم اندام چې وينځي نو هغه د نجاست نه پاك كيږي.

د اندامونو د نجس كيدو او بدبويه كيدو باره كې درته څو نمونې پيش كوم:

١. د دروغو باره كې نبي ﷺ فرمائي:

((إِنَّ الْعَبْدَ لَيَكْذِبُ الْكِذْبَةَ لِيَتَّبِعَهُ الْمَلِكُ عَنْهُ مَسِيرَةٌ مِيْلٌ مِنْ نَتْنٍ مَا جَاءَ بِهِ)) (١)

كله چې يو بنده دروغ وايي نو فرشتی ددې دروغو د بدبويی د وچې يو ميل لرې ولاړې وي.

٢. د گناه بدبويي د انسان نه د مرگ په وخت هم ځي:

حديث كې راځي: چې كله د يو بنده د وفات وخت رانزدې شي، نو د ملك الموت سره چې

نوری كومي فرښتې راغلي وي، نو دوی ددې انسان اندامونه بويوي.

نوپه كومو اندامونو چې انسان گناه كړې وي، د هغې نه بدبويي ځي، نو فرشتی په دې سرې

باندې راباندې كړي، او ښه يې اووهي.

او كوم كس چې نيك وي، توبه يې ويستې وي، نو د هغه د اندامونو نه بدبويي نه ځي (نو

بيا ده ته وهل نه وركوي). (٢)

(١) المخرجه الترمذي وقال حسن هريب، احياء العلوم ج ٣ ص ١٨٣ كتاب آليات اللسان.

(٢) خطبات لغير ج ١٠ ص ١٧٢.

۳. د گناهونو دا بدبوئي به د انسان نه د قيامت په ورځ هم ځي :

نبي ﷺ فرمائي :

((إِنَّ النَّاسَ لُرْسَلُ عَلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رِيحٌ مُنْتَنَةٌ حَتَّى يَتَأَذَى مِنْهَا كُلُّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ)) .

د قيامت په ورځ به په خلقو باندې ډيره بدبويه هوا راشي ، تردې چې نيك او بد ټولو ته به ددې نه تكليف اورسيږي ، او هر ځای ته به دا هوا اورسي .

بيا به يو آواز كوونكې آواز وكړي :

هَلْ تَدْرُونَ هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي قَدْ آذَتْكُمْ ؟

آيا تاسو ته پته ده چې دا بدبويه هوا د څه شي ده كومې چې تاسو ته تكليف اورسول؟
دوى به ورته جواب ورکړي :

لَا تَدْرِي وَاللَّهِ .

په الله قسم ، مونږ ته خو هيڅ پته نشته . بلکه هر کس ته د دینه تكليف اورسيده .
نو دوى ته به وويلې شي :

أَلَا إِنَّهَا رِيحُ فُرُوجِ الزَّانَةِ الَّذِينَ لَقُوا اللَّهَ بِزِنَاهُمْ وَلَمْ يَتُوبُوا مِنْهُ . (۱)

خبردار ! دا خود هغه زنا کارو د فرجونو (شرمگاهو) بدبويه هوا ده ، کومو چې په دنيا کې

زنا کړې وه ، دهغې نه يې توبه نه وه ايستې ، اوس د الله ﷻ وړاندې پيش شو .

په يو بل حديث کې داسې هم راغلي چې کله زنا کارې ښځې په جهنم کې واچولې شي ، نو دا

چولو نه وروستو به هم ددوي د شرمگاه نه داسې بدبوئي ځي چې ټول جهنميان به ورنه تنگ شي

يُؤْذِي أَهْلَ النَّارِ رِيحُ فُرُوجِهِمْ . (۲)

جهنميانو ته به د زنا کارو ښځو د شرمگاهونو د بدبويي د وجې سخت تكليف وي .

او ددې گناه احساس بعضو نيکانو خلقو ته هم کيږي . ځکه دوى په خپل فراست او

نور ايماني سره معلوموي ، چې دا انسان په گناهونو کې مبتلا دی لکه :

(۱) الترهيب والترهيب ج ۳ ص ۱۹۰ الترهيب من الزنا ...

(۲) رواه احمد المسند ۴/۱۶۰ ، الترهيب والترهيب الترهيب من الزنا ...

د گناهونو نقصانات

۴. د حضرت عثمان رضی الله عنه مجلس ته یو کس راغی ، چې په لاره کې یې خپل نظر غلط استعمال کړې ؤ ، نو حضرت عثمان رضی الله عنه او فرماییل :

مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَكْرَهُونَ الزَّانِيَ مِنَ أَهْلِ بَيْتِهِمْ . (۱)

خه شوي په دې خلكو باندې چې زمونږ مجلس ته راځي او د هغوی د سترگو نه د زنا آثار خورېږي .

۱۴ . د بعضو گناهونو اثر آله په دده او دده په

کورنۍ راځي :

د گناهونو څو اړسم نقصان دادی چې بعض وخت ددې اثرات دده په خپل کور واله پریوځي . لکه یو کس د پردۍ زنا نه حياء او عزت ته نقصان اورسوي ، نو ددې اثر دارا اوځي چې دده کور واله ته به هم دغه شان نقصان رسولې شي .

نبي عليه السلام فرمائي :

که چيرته تاسو د نورو د بنځو سره د پرهيزگاري معامله کوئ ، نو ستاسو بنځو سره به هم د پرهيزگاري معامله کولې شي .

د زړگر د بنځې واقعه :

امام غزالي رحمه الله په خپل کتاب [التبیر المسبوك] کې يو واقعه رانقل کړې : چې په بخارا کې يو مُشکي ؤ ، ډير نیک سړې وو ، ده د يو زړگر کره د ډير شو (۳۰) کالونه اوبه راوړی ، دا زړگر هم ډير نیک سړې ؤ ، او دده د ابي بي هم ډيره نيکه بنځه وه .

دې مُشکي به د دروازې پورې اوبه راوړې ، او بيا به واپس لاړ . په دې ډيرش کاله کې دده نه خه غلط حرکت نه ؤ شوي .

يو ورځ ده اوبه راوړې ، چې وې کتل نو د زړگر بنځه په انگړ کې اوده وه ، دې ورغی او دهغې په لاس يې خپل لاس راښکلو ، او زور يې پرې وکړو ، نور واپس لاړو .

دا بنځه چې راپاڅيده ، نو ډيره زياته خفه شوه ، چې څنگه ډيرش کاله پس ددې سړي نيت خراب شو ؟ آخر خه وجه خو خامخاشته .

(۱) وعظ بعض البصر للتهانوي رحمه الله ص ۷ .

د گناهونو نقصانات

کله يې چې دا خاوند کور ته راغې، او وې لیده چې دا بنځه ژاري او خفه ده. ده ورنه پوښتنه وکړه: چې ولې ژاري؟ دې ورته وويل: چې تانن په بازار کې څه خراب کار کړې، چې دهغې اثر ماته هم رارسيدلې. دې زرگر انکار وکړو چې ما هيڅ ندي کړي. دې بنځې ورته وويل: چې دا هيڅ کله کيدې نشي، تا خامخا څه کړي. که صفا حال راته نه وايي نوزه د تاسره هيڅکله پاتې کيږم نه.

آخر زرگر مجبور شو، او ورته وې ويل: چې نن زما دکان ته يوه بناسسته بنځه راغله، بنگرې يې اخيستل، چې کله يې بنگرې واخيستل، او په لاس کې يې واچول، نو لاسونه يې ډير بنکلي وو، زه په ځان پوهه نه شوم، دهغې لاس مې اونيوه، او لږ زور مې ورکړو، بيا هغه بنځه واپس لاړه.

دې بنځې افسوس وکړو چې تا ولې داسې کول؟ دهغې اثر ماته ورسيد. هغه مشکي چې مونږ له يې د ډير شو کالو نه را په دینخوا اوبه راوړې، او نیک سړی و خونن يې زما لاس له زور ورکړو، او واپس لاړو.

نو زرگر ورته وويل: چې په خدای قسم، د مانه غلطې شوې، زما توبه ده، بيا به هيڅکله داسې نه کوم.

صبا له چې مشکي راغې، اوبه يې راوړې، نو ددې بنځې نه يې معافي او غوښته، او ډير پښيما نه و، چې زه په ځان پوهه نشوم، شيطان د هوکه کړم، بيا به هيڅکله داسې کار نه کوم. دې بنځې ورته وويل: چې دا ستا غلطې نه ده، بلکه اول غلطې زما د خاوند نه شوې وه چې دهغې اثر ماته را اړسیده، او الله ﷻ دهغه نه بدل واخيست. (۱)

دا وو د گناهونو دنيوي نقصانات چې ما درته يو څو بيان کړل، ددينه علاوه نور دنيوي نقصانات هم شته چې د وخت د کمي د وجې نشي ذکر کولې.

د گناهونو آخروي نقصانات :

عزتمندو ! په قرآن کریم او نبوي احاديثو کې د گناهونو آخروي نقصانات خوډيرزيات ذکر شوي ، چيرته زه هغه درته تفصيلي بيانوم ، نو خبره بيا ډيره اوږديزې . بلکه زه به درته اجمالا يو څو ذکر کړم :

کله چې يو کس د الله ﷻ نافرمانی کوي ، نو اول خو دده نه د مرگ په وخت فرشتې ډير په سختۍ سره روح اخلي ،

بيا په قبر کې دده دپاره مختلف قسمه عذابونه وي ، قبر ورباندې دومره راتنگ شي چې يو پختۍ يې په بله کې ننوځي ، ماران وي ، لړمان وي ، د فرشتو وهل وي ، او د جهنم د طرفه ورته يوه کرکۍ را خلاصه شي چې په هغې کې ورته د جهنم گرماش رايي .

بيا د قيامت په هغه سخته ورځ کې (چې يوه ورځ به يې د پنځوس زره کالو په مقدار اوږده وي ، هر انسان به په خپلو ځولو کې ډوب وي په دې ورځ کې) به هم په ده باندې د الله ﷻ قهر ، غضب او نور قسمه عذابونه وي .

بيا به د پل صراط عذاب وي (چې د جهنم د پاسه ليدلې دی ، او هر کس به په دې تير يږي) . دلته هم د کافرانو او گناهکارانو دپاره ډير سخت عذابونه دي .

بيا د هغې نه وروستو د جهنم خوفناکې مرحلې دي : چې د اور جامې به ده ته ورواغوستلې شي ، په زنځيرونو کې به تړلې وي ، د جهنميانو وينې او زوې به ورباندې ځکلې شي ، د زقوم بدبوداره اونه به دده خوراک وي ، داسې جوشيدلې اوبه به په ده ځکلې شي چې ځولې ته يې رااوچتې کړي نو د ډير گرماش نه به دده د مخ څرمن په دې اوبو کې را اوغورځي ، او چې کله يې اوڅکي ، نو دتنه په خيټه کې به يې کولمې ټولې ويلې شي ، د پاسه طرف نه به يې فرشتې په گرزونو وهي ، لاندې به ورته د اور څپلۍ واچولې شي چې دهغې په وجه به يې پاس دماغ خوتکيږي .

په جهنم کې د اوبسانو په مقدار غټ غټ زهريله لړمان به په ده باندې مسلط کړې شي ، چې يو ټک ورکړي نو تر څلوېښتو کالو پورې به هغه درد نه ختميږي .
ددينه علاوه به نور مختلف قسمه عذابونه وي .

(نوټ : دا د کومو عذابونو ذکر چې اوشو ، نو دا ځنې په قرآن کریم او ځنې په صحیح احادیثو کې پوره په تفصیل سره ذکر دي ، خود وخت د کمې په وجه مې تفصیلا بیان نه کړه) .

د هرې گناه نقصان شته :

محترمو مسلمانانو ! د هرې گناه نقصان شته ، ده ته به ددې جزاء ورکولې شي .

الله ﷻ فرمائي :

﴿ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ ﴾ . (۱)

ترجمه : څوک چې بد کار وکړي (او دې توبه او نه باسي) نو ده ته به ددې جزاء ورکولې شي .

افسوس : ډیره د افسوس خبره داده چې که چیرته په یو کور کې یو ماشوم پياله یا څه بل

شي مات کړي ، نو دې پرې رټلې او وهلې شي .

لیکن که یو عاقل و بالغ کس د الله ﷻ او د رسول ﷺ احکامات مات کړي ، گناهونه کړي ،

نوده ته هېڅوک هم څه نه وایي ، حالانکه پلار او مشران یې بنه گوري ، لیکن بیا هم ورته څه نه وایي .

نو انسان ته پکار دي چې د الله ﷻ د نافرمانۍ نه مخان اوساتي . ځکه کوم کس چې د الله ﷻ

د ویرې نه یو گناه پرېږدي ، نو الله ﷻ ددې انسان ډیره قدر داني کوي ، او ډیر لوي اجر ورته ورکوي .

الله تعالی فرمائي :

﴿ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴾ . (۲)

ترجمه : او څوک چې د خپل رب په وړاندې د پېښۍ نه ویریدلې وي ، او خپل نفس یې د

خواهشاتو نه منع کړې وي نو جنت د هغه د پاره ځای د اوسیدو دی .

(۱) النساء آیت ۱۲۳ .

(۲) النازعات آیت ۴۰ ، ۴۱ .

بل خای الله ﷻ فرمائي:

﴿ وَلَئِنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ (۱)

ترجمه: او څوک چې د خپل رب په وړاندې د اودريدلو نه ويرېږي، د هغه د پاره دوه (۲) باغونه دي.

واقعہ: د گناه نه د بچ کيدو په وجه د بدن نه د مشکو خوشبوئي تلل:

په اندياکې يو بزرگ تير شوې، خپل نوم يې بل څه وو، خو مشهور و په خواجه مشکي رحمہ الله باندې. هر وخت به يې د جسم نه د مشکو په شان خوشبوئي تلله، خلق حيران وو، پوښتنه به يې وکړو، خوده ورته حال نه ويلو. آخر خلقو مجبور کړو چې ددې څه وجه ده چې ستا د جسم نه هر وخت د مشکو په شان خوشبوئي ځي؟
نوده ورته خپله واقعہ بيان کړه:

چې زه يو ورځې په يو کوڅه تيريدم، نويوه بودی بنځه د يو کور دروازې سره ولاړه وه، ماته يې وويل: چې ته داسې نیک سرې معلومېږې، په دې کور کې دننه يو مريض دی، سخت تکليف دی ورته، نو که ته راسره لار شې، او په هغه څه دم واچوې نو ډيره به ښه وي، الله ﷻ به درله اجر درکړي.

ما ورباندې اعتماد وکړو چې گني رښتيا وايي. کله چې کورته ورننوتم، نو دې بودی دروازه تاله (قلف) کړه، او ددې کور خپله مالکه ماته راغله، چې ډيره ښکلې هم وه، ماته يې وويل: چې زه روزانه تا گورم چې ته په دې لاره تيرېږې، نو زما در سره ډيره مينه پيدا شوې، اوس به زما حاجت پوره کوی.

دې وايي: چې ما ورته ډير عذرونه پيش کړه چې دا يو ناجائز کار دی، زه دانشم کولې، خو دې راته وويل: چې دوه خبرې دي: يا خو به زما حاجت پوره کوي، يا به ته مت درباندي اولېږوم او سنگسار به دې کړم.

دا بزرگ وايي چې زه هم حيران شوم. آخر مې زه ته يو تدبير راغې، دې ته يې بل: چې ماته د قضای حاجت (اودس ماتي) ضرورت دی، بيت الخلا زاته اوښايه. چې واپس راشم نو بيا به گورو.

هغه هم خوشحاله شوه چې څه څه ناڅه خو راضي شو، نو بيت الخلايي راته اوخوډه، هلته چې لارم، نو په بيت الخلا کې چې څه اودس ماتې وو، هغه مې په خپلو جامو او بدن پورې اومرل.

کله چې د بيت انخلا نه را اووتم، نو د مانه سخته بدبوئي تلله، دې بنځې چې زه په دې حالت کې اوليدم، نو نفرت يې رانه پيدا شو، او بوى ته يې حکم وکړو: چې زړيې اوباسه، دادې څه پاگل رانويستی.

نوزه يې د دروازي نه رااوويستم، او د زنا نه بچ شوم. اوس ما سره دا غم پيدا شو چې خلقو ته به زما د بدن او جامې نه بدبويي ورځي، نو زلارم، او په يو غسل خانه کې مې کپړې او بدن اووینځل.

کله چې د غسل خانې نه بهر رااووتم، لمدي جامې مې اغوستې وى، نو د هماغه وخت نه مې د جسم او جامو نه د مشکو په شان خوشبوئي تلل شروع شو. ^(۱)

سبحان الله. اللّٰه رب العزت د انسان څومره قدر داني کوونکې دى، چې دې کس د گناه نه د بچ کيدو د پار په خپل بدن گندگي مگلې وه، نو اللّٰه ﷻ يې د جسم نه د مشکو خوشبوئي تلل شروع کړه، او په خواجه مشکي رحمه الله مشهور شو.

معلومه شوه چې په نيکۍ کولو سره د جسم نه خوشبوئي ځي او د گناه کولو په وجه سره د جسم نه بدبوئي ځي.

قدرمنو! انسان ته دا سوچ په کار دى چې زه د اگناهونه کوم، نو دا خود هغه ذات نافرمانې کوم چا چې زه پيدا کړې يم، هغه رزق راکوي، د هغه په ملک کې اوسېږم، د هغه راباندې قدرت شته، او هغه عذاب راکولې شي. نو بيا ولې د داسې عظيم ذات نافرمانې اوکړم؟

د الله ﷻ د نافرمانۍ نه د يو ځوان توبه:

علامه فريدالدين عطار رحمه الله په تذکرة الاولياء کې ذکر کړي دي: چې يو ځوان ابراهيم بن ادهم رحمه الله ته راغې، او ورته وى ويل چې جناب! په گناهونو کې مبتلا يم، پرېنږدې يې نه شم، خو بل طرفته د الله ﷻ د عذاب نه هم ويريږم.

نو ته داسې څه طريقه راته اوښايه چې زه گناهونه هم کوم، او د الله ﷻ د عذاب نه هم بچ يم.

(۱) اهل دولته ترهاضه، الی، المات ج ۲ ص ۱۴۶، خطبات لقمير ج ۱۰ ص ۱۷۵.

د شَناهُونو نَقْدَمَانات

ابراهيم بن ادهم رحمه الله چې دا خبره واوریده، نو په حای ددې چې دې دا کس اورتي، او وی شري، چې دا څنگه خبره کوی؟ (چې هم گناه کوي او هم د الله ﷻ د عذاب نه بچ شي. دا خو کيدې نشي).

نوده ورته ډير په نرمۍ او محبت سره وويل: چې صحيح ده، طریقه درته بنايم، خوتد يو خو کارونه وکړه، دهغې نه روستو بيا گناه کوه، نو د عذاب نه به بچ شي.

هغه حوان خوشحاله شو او رامتوجه شو، چې جناب! هغه طریقه راته او بنايد.

نوده ورته وويل: چې يو شپږ خبرې عملي کړه، بيا خیردی گناه کوه:

۱. چې کله گناه کوی نو داسې حای کې يې کوه چې الله ﷻ دې نه گوري.

هغه حوان په سوچ کې شو او وې ويل: چې داسې حای خو نشته چې هلته زه د الله ﷻ نه پټ

شم او الله ﷻ ما اونه گوري؟ دا خود سره ممکن نده.

۲. چې کله ته گناه کوی نو د الله ﷻ رزق مه خوره. او الله ﷻ ته ووايه: چې اي الله!

نه خوستا رزق خورم، اونه ستا خبره منم.

هغه حوان ورته وويل: چې جناب! دا خو هم ممکن نده، چې زه د الله ﷻ رزق پريردم. ځکه

بيا به ژوندي څنگه پاتې کيرم؟

۳. چې کله ته گناه کوی نو بيا ددې زمکې او آسمان نه اووځه. ځکه دا خود الله ﷻ په

ملکيت کې دي، نو چې ته د الله ﷻ په ملک کې اوسيرې، او دهغه نافرمانی کوی نو دا خو

بنده خبره نده.

هغه حوان وويل: چې جناب! دا خو هم ممکن نده چې زه ددې زمکې او آسمان د حدودو

نه اووځم.

۴. چې کله درته ملک الموت فرېسته د روح قبض کولو دپاره راشي، نو ته ورته ووايه:

چې لپوانتظار وکړه، زه توبه او باسم او نیک اعمال کوم، نو بيا به مې روح واخلي.

هغه ورته وويل: جناب! دا خو هم ممکن نده. ځکه الله ﷻ فرمائي:

﴿ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ﴾ . (۱)

هر کله چې ددوی نېټه (مرگ) راشي ، نو بيا خو نه یو ساعت روستو کيږي او نه منځکې کيږي .

۵. چې کله وفات شي ، او په قبر کې دې کيږي ، منکر و نکير فرشتې درته راشي ، نو ته ورته او وايه : چې دا تاسو بغير د اجازت نه څنگه راغلې یئ ؟ د چانه مو اجازت اخیستې وو ؟ هغه ځوان ورته وويل : چې جناب ! دا خو هم ممکن نده . ځکه هغه فرېستې څوک منع کولې شي ؟

۶. چې کله د قیامت په ورځ د الله ﷻ دربار ته پېش شي او ستا اعمال او تللې شي ، گناهونه دې ډيروي ، او الله ﷻ فرېستو ته حکم وکړي : چې دا جهنم ته بوځئ ، او آلتیه یې جهنم ته او غورځوئ . نو هغه ځای کې ته خپلې خپې ټينگې کړه ، او ضد شروع کړه ، چې زه خو جهنم ته نه ځم ، ما هيڅوک هم جهنم ته نشي بوتللي . هغه ځوان وويل : چې جناب ! دا خو هم نشي کيږي . ځکه د فرېستو د وړاندې زما څه حیثیت دی چې زه انکار وکړم .

نو ابراهيم بن ادهم رحمه الله ورته او فرمايل :

چې کله ته د الله ﷻ نه پټيدې هم نه شی ، د هغه رزق هم خوری ، د هغه حکومت نه هم نه شی وتې ، د مرگ فرېسته هم نشي منع کولې ، منکر او نکير هم نه شی منع کولې ، د قیامت په ورځ انکار هم نشي کولې ، نو بيا ستا څه حیثیت دی چې ته د دوه لوي ذات نافرمانی کوی ؟ هغه ځوان ورته وويل : چې جناب ! زما دماغو ته خبره کوزه شوه ، د دینه پس به هيڅکله د الله ﷻ نافرمانی اونکرېم ، هم هلته یې توبه اوويسته ، اولار . (۲)

محترم مسلمانانو وروڼو ! دا خو يقيني خبره ده چې د گناه په وجه انسان د الله ﷻ د عذاب مستحق گرځي . نو انسان ته دا سوچ په کار دی چې زه د الله ﷻ نافرمانی کوم ، نو آیا زه د الله ﷻ عذاب برداشت کولې شم او که نه ؟ آیا زه د جهنم اور برداشت کولې شم او که نه ؟

واقعه : د جهنم دويرې نه ه يو غر ژړا :

فقيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله يو واقعہ را نقل کړې :

چې يو محل حضرت عيسى عليه السلام په يو کلي تيريد، په دغه کلي کې يو غر ؤ، او د هغې نه د ژړا او سوړو آوازونه راوتل. نو حضرت عيسى عليه السلام د دغه کلي د خلکو نه پوښتنه وکړه : چې په دې غر کې دا چغې او ژړا د څه شي ده ؟ هغوي ورته وويل :

چې اى عيسى عليه السلام ! د کوم وخت نه چې مونږ په دې کلي کې اوسېږو، د هغه وخت نه را په ديخوا مونږ دغه ژړا او چغې آورو .

حضرت عيسى عليه السلام د الله جل جلاله نه سوال وکړو :

يَا رَبِّ ! اِئْذَنْ لِهَذَا الْجَبَلِ اَنْ يُكَلِّمَنِي .

اى ربه ! دې غر ته اجازت وکړه چې د ماسره خبرې وکړي (چې زه ورنه پوښتنه وکړم).

الله رب العزت ورته غر گويا کړو . غر ورته وايي :

اى عيسى عليه السلام ووايه ، د مانه څه پوښتنه کوى ؟

حضرت عيسى عليه السلام ورته او فرمايل : چې ما ته دا ووايه چې ته ولې دومره ژاړى او چغې

سورې وهى ؟ غر ورته وويل :

اَنَا الْجَبَلُ الَّذِي كَانَتْ تَنحُكُ مِنِّي الْاَصْنَامُ الَّتِي يَعْبُدُونَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَاَخَافُ اَنْ يَلْقَيْنِي

اللَّهُ تَعَالَى فِي نَارِ جَهَنَّمَ . فَاِنِّي سَبَعْتُ اللَّهَ يَقُولُ :

﴿ فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ﴾ . (١)

اى عيسى ! زه خو هغه غريم ، چې د مانه خلق بتان جوړوي ، او بيا دهغې عبادت کوي ، زه

ويږيږم ددينه چې هسې نه ما الله جل جلاله په اور کې او غورځوي . ځکه ما د الله جل جلاله دا ارشاد

اوريدلې دى ، چې الله جل جلاله فرمائي :

تاسو د هغه اور نه اوږيږئ چې دهغې خشاک خلق (کافران او گناهکاران) ، او کاني دي

(يعنى د کاهو نه جوړ شوي بتان دي) .

(١) البقرة آيت ٢٤ .

غروويل : چې د مانه خو هم بتان جوړ شوي دي نو هسې نه چې ما جهنم ته او غورځوي .
 الله ﷻ حضرت عيسى عليه السلام ته وحي وکړه : چې ته دې غر ته تسلي ورکړه ، ماده ته د جهنم
 نه پناه ورکړه . (۱)

قدرمنو ! غر چې څومره سخت شی دی ، خوبيا هم د جهنم د اور نه ويریږي ، نو انسان ته خو په
 کار دي چې په طريق اولی سره د الله ﷻ نه اويریږي .

د بعضو شېهو جوابونه :

په آخر کې د عوامو بعضی شېهي او د هغې جوابونه بيانوم . ځکه بعضې خلقو ته چې
 څوک نصيحت کوي :

چې د گناهونو نه ځان اوساتئ ، او نیک اعمال کوی .

نو هغوی څه شېهي پيش کوي ، چې د دې په وجه په خپله هم په گمراهی او د هوکه کې پراته
 دي ، او نور خلق هم گمراه کوي .

اوس دا شېهي په دوه قسمه دي :

۱. اول قسم هغه شېهي ، چې د هغې په کولو سره انسان کافر کیږي . لکه :

دنیا نډه ده ، او آخرت قرض دی . او نقد د قرض نه ښه وي .

یا : د دنیا لذت يقيني دی ، او د آخرت لذت شکي دی . او يقيني شی د شکي په نسبت ښه وي .

دا دواړه شېهي داسې دي چې په دې سره د انسان د اسلام نه د وتلو خطر ده . ځکه دده د آخرت

متعلق عقیده کمزوری شوه ، او شک يې پکې پيدا شو ، چې د مسلمان د شان سره نه ښائي .

(بل دا چې آخرت هم يقيني دی چې په ډيرو دلائلو سره ثابت دی) .

(نوټ : چونکه دا قسم شېهي کمې وي ، نو ځکه يې ډير تفصيل نه بيانوم) .

۲. دويم قسم هغه شېهي دي چې د هغې سبب غفلت او جهالت دی .

نوزه به درته د داسې قسم شېهو جوابونه ذکر کړم .

۱. الله غفور رحيم دی ، توبه به اوباسم :

اوله شبهه دا کيږي : چې ځان څه له سترې کوم ، هيڅ پزواه نشته ، الله غفور رحيم دی ، توبه به اوباسم ، ټول گناهونه به راته معاف کړي . (دا خبره ډير زيات خلق کوي) .

جواب دادی : چې دا خبره صحيح ده چې الله غفور رحيم دی . خو ورسره الله خو قهار ، منتقم (غضبناک او بدله اخیستونکې) هم دی . تا ته څه پته ده چې خامخا به تا ته بخښنه کوي ؟

کيدې شي جزاء درکړي ، يا تا ته د توبې توفيق د سره حاصل نه شي . يا دا چې بعضی گناهونه خو تش په توبه نه معاف کيږي (لکه حقوق العباد) بلکه دې کې به د حق خاوند ته خپل حق سپارل هم لازمي وي .

او که کوم کس په دې نيت گناه کوي چې زه بيا به توبه اوباسم ، نو داسې کس ته ويل په کار دي چې ته خپل لاس لږ په اور کې وردننه کړه ، که اوسوزيده ، نو خیر دی څه پرواه نشته . ځکه ملهم به پری اولږوي ، واپس به ښه شي .

دا خو هيڅوک هم نه خوښوي . نو بيا څنگه دا خوښوي : چې خیر دی گناه به او کړم ، بيا به توبه اوباسم ؟

۲. اوس لا څوان يم ، چې بودا شم بيا به توبه اوباسم :

دويمه شبهه دا کيږي : چې زه تر اوسه پورې څوان يم ، اوس خیر دی که گناهونه کوم ، کله چې بودا شم ، نو توبه به اوباسم ، د جومات په يو گنج (گټ) کې به کينم ، او بيا به نیک اعمال شروع کړم .

جواب : چاته دا يقين شته چې زه به لس يا شل کاله نور هم ژوندې پاتی کيږم ؟ کيدې شي زرمړ شي ، يا د توبې توفيق درته د سره جاصل نشي . ځکه د ډيرو گناهونو په وجه د انسان زړه تورېږي ، او اکثری توبې مړ شي .

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمائي :

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذُوبَ ذُنُوبًا كَانَتْ زُكَّتُهُ سَوْدَ آءٍ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَكَسَعَ وَاسْتَغْفَرَ صُقِلَ مِنْهَا وَإِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى يُغْلَبَ بِهَا قَلْبُهُ . فَذَلِكَ الرَّأْيُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ :

﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ (۱) . (۲)

مؤمن چې کله یو گناه وکړي ، نو د دې په وجه دده په زړه یو تور داغ اولېږي . نو که دې توبه اوباسي ، گناه پرېږدي او استغفار ووايي نو زړه یې صفا شي . او که دې (توبه اونه باسي او) نور گناهونه هم کوي ، نو هغه تور داغ زیاتېږي ، تردې چې دده ټول زړه راگیر کړي . او دا هم هغه زنگ دی چې د دیندنه الله ﷻ تعبیر کړې په :

﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ... ﴾

ترجمه : داسې نده ، بلکه د دوی بدو اعمالو د دوی په زړو نو زنگ لېږولي .

۲ . دا گناه زما په تقدیر کې لیکلې وه :

درېمه شخه: اکثر خلق چې یو گناه وکړي ، او ته یې پری ملامته کوی نو دې به درته زرو وایي : زه څه او کړم ، دابه راسره همداسې په تقدیر کې لیکلې وه ، نو ځکه مې وکړه .

جواب: هیڅوک هم اول په دې نیت دا گناه نه کوي چې گني داد ماسره په تقدیر کې لیکلې ده ، دا خو بیا روستو هسې بانې جوړوي . .

بل دا چې که دیو سړي په تقدیر باندې دومره پخه عقیده برابره وي ، نو بیا په دنیاوي معاملاتو کې هم په تقدیر عقیده ساتل په کار دي ، نو که یو کس درته مالي یا جاني تاوان اورسوي نو بیا ولې غصه کیږي ؟ او د هغه نه ولې خپل بدل اخلي ؟ دلته دې بیا ولې په تقدیر عقیده نشته ؟ دانقبصان به هم تا سره په تقدیر کې لیکل شوي وو . دلته خود تقدیر نه منکرې . عجیبه ده . صرف د گناه په ځای کې درته تقدیر رایا د شي ؟

(۱) : المطفین آیت ۱۴ .

(۲) : اخرج الترمذي فی التفسیر . لفسیر سورة ۸۳ باب ۱ ، والنسائي وابن ماجه ، وابن حبان فی صحیحه ، والحاکم ، الترغیب والترهیب ج ۴ ص ۴۷ کتاب التوبه والزهد .

۴. که په قسمت کې مې جنت وي نو جنت ته به لاړ شم ، او

که جهنم وي نو جهنم ته به شم :

بعضې خلق دا شبهه کوي : چې په ځان څه له سختي تیروم ، اعمالو ته هیڅ ضرورت نشته ، خیر دی که گناهونه کوم . ځکه که په قسمت کې مې جنت وي نو جنت ته به لاړ شم ، او که په قسمت کې مې جهنم وي نو جهنم ته به لاړ شم .

جواب : داسې خلقو ته ویل په کار دي ، چې که یقیني ستا دومره پنځه عقیده وي ، نو بیا په دنیاوي معاملاتو کې ولې دومره تکلیفونه برداشت کوي ؟

نو کړي کوي ، مزدوري کوي ، زمینداري کوي ، فصل او کړې ، بیا بې اوریې ، بیا بې میده کړې ، بیا بې پنځه کړې ، بیا بې څوله کې واچوې ، بیا ورباندې شخوند او وهې . دې تکلیفونو ته هم هیڅ ضرورت نشته . که په قسمت کې دې خوراک وي نو پنځله به درله راشي ، او ستا خیتې ته به لاړ شي . دلته خودې دا عقیده ده چې ظاهري اسباب هم ضروري دي . نو دغه شان د جنت گټلو او جهنم نه د بچ کیدلو د پاره هم اعمال صالحه ضروري دي ، او د گناهونو نه بچ کیدل ضروري دي .

۵ . **الله ﷻ مستغني دی ، هغه ته زمونږ د اعمالو**

هیڅ ضرورت نشته :

پنځمه شبهه عوام دا کوي چې **الله ﷻ مستغني ذات دی** ، هغه ته زمونږ د اعمالو هیڅ ضرورت نشته (که مونږ نیک اعمال کوو نو د هغه په خدایي کې څه زیاتې نه راځي ، او که گناهونه کوو نو د هغه په خدایي کې څه کمې نه راځي) نو بیا ولې ځان سترې کوو ؟

جواب : دا خبره صحیح ده چې **الله ﷻ مستغني ذات دی** ، زمونږ اعمالو ته هیڅ ضرورت نه لري . خود دې نیکو اعمالو فائده خود اسان د پاره ده ، دې خو مستغني نه دی (یعنی دانیک

اعمال چې مقرر شوي، نو دا خود انسان د فائدي د پاره مقرر شوي، چې ددي په عوض کې به ورته الله ﷻ جنت ورکوي).

ددي خو بعينه داسې مثال دي: لکه يو مهربانه حکيم يا ډاکټر په يو مريض رحم وکړي، دوايي ورته او بنائي، چې دا خوره، په دي کې ستا فائده ده، صحت به دي روغ شي. او د فلاني فلاني شي نه پرهيز کوه. ځکه دا ستا د صحت د پاره نقصاني دي.

اوس دا مريض ووايي: چې زه خود دوايي نه خورم، پرهيز نه کوم. ځکه زما په دوايي خوړلو کې ډاکټر څه فائده ده؟

نو دا خود ددي مريض بې وقوفتيا ده چې دا خبره کوي. ځکه که د ډاکټر فائده پکې نشته، نو ددي مريض فائده خو پکې شته.

دغه شان الله رب العزت په بندگانو باندې مهربانه دي، نیک اعمال يې ورته خودلي، چې دا کوئ، په دي کې ستاسو فائده ده، ددي په عوض کې به جنت درکوم، خپله رضا به درکوم. او فلاني فلاني گناهونو نه ځان ساتئ، گني جهنم به مو ځای وي.

اوس چې انسان نیک اعمال نه کوي او گناهونه کوي نو دا خود ده خپل نقصان دي.

6. مونږ د فلاني بزرگ اولاد يو، يا دهغه مريدان يو:

بېرته عوامو ته ډاکيږي: چې مونږ خود د فلاني بزرگ اولاد يو، يا دهغه مريدان يو، دهغه سره مو محبت دي. نو که مونږ نیک اعمال نه کوو نو خیر دي.

دغه شان که مونږ گناهونه کوو نو هم هيڅ پرواه نشته. بلکه زموږ ذمه وار هم هغه دي.

جواب: که چيرته نیک اعمال کول، او د گناهونو نه ځان ساتل ضروري نه وي، او تش

نسبتونه کافي وي، نو بيا به هيڅ کله رسول الله ﷺ خپلې لور حضرت فاطمې رضی الله عنها ته نه فرمايل:

ای فاطمې ته خپل ځان د جهنم نه بچ کړه، ځکه زه د الله ﷻ څخه هيڅ کفايت (کافي کيدل) ستا د پاره نه شم کولې. (۱)

(۱) جزاء الاعمال للنهاروي رحمه الله.

د گناهونو نقصانات

نوكله چې دانسان سره د ايمان او نيكو اعمالو سرمايه نوي نوييا تش په نسبتونو نه خلاصيري.

(او گوره د حضرت نوح عليه السلام جوي، د حضرت لوط عليه السلام بي بي، د حضرت ابراهيم عليه السلام پلار، او د نبي كريم صلى الله عليه وسلم تره ابو طالب. د دوی نسبتونه اگر چې د پيغمبرانو سره وو خو چې خپل ايمان او عمل صالح ورسره نه وو، نو نسبتونه يې په كار رانغلل).

البته كه د يوانسان سره ايمان او عمل صالح وي، د گناهونو نه ځان ساتي، او دده نسب هم شريف وي، د بنو خلتو سره يې نسبت هم وي، نو بيا دده د پاره دا په كار راځي.

۷. مونږ نورو ته نصيحت كوو، يا مونږ ته گناه ختمونكي

اعمال معلوم دي :

اوومه شبهه داده كومه چې بعضي څسكه علماؤ ته كيږي : چې زمونږ نيكو اعمالو ته هيڅ ضرورت نشته . ځكه مونږ دومره ډيرو خلتو ته وعظ و نصيحت كړې چې د هغوی د عملونو كوم ثواب مونږ ته رسيږي ، دا هم زمونږ د پاره كافي دي ، په دې سره به زمونږ ټول گناهونه معاف شوي وي .

يا دا شبهه : چې مونږ كه څومره گناهونه كوو نو څه پرواه نشته . ځكه مونږ ته داسې اعمال معلوم دي چې د هغې په كولو سره د كلونو گناهونه معاف كيږي : لكه د عرفې په ورځ روژې سره د دوه (۲) كالو گناهونو معاف كيږي، د عاشورې روژې سره د يو كال گناهونه معاف كيږي، يا نور اذكار شو .

جواب : كوم عالم چې نورو ته نصيحت كوي، او خپله پرې عمل نه كوي نو دده د پاره خو په احاديثو كې ډيرې سختې سزاگانې ذكر شوي . يو حديث كې راځي نبي عليه السلام فرمائي : چې د معراج په شپه زما تيريدل په داسې يو ډله او شو **تُقْرَضُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِئِضٍ مِنْ كَارِ** . چې د هغوی شونډې د اور په قينچې پريكولې شوې . ما د حضرت جبريل عليه السلام نه تپوس وكړو : **مَنْ هُوَ كَلِمَةٌ ؟** دا څوك دي ؟

نو حضرت جبریل عليه السلام راته او فرمايل :

خُطِبَاءُ أُمَّتِكَ الَّذِينَ يَتَّقُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ .

دا ستاد امت هغه خطيبان دي چې نور و ته به يې نصيحت كولو خو په خپله به يې هغه كارونه نه كولو (يعنې عمل به يې پرې نه كولو) . (۱)

ددې بلې شېبې **جواب** دادی : چې دا خبره صحيح ده چې بعضی اعمال داسې شته چې د انسان د كلونو گناهونو ورباندې معاف كيږي ، خوددې دپاره دا ضروري ده چې :

إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ . دا اعمال به هلته فائده وركوي چې سرې د غټو گناهونو نه هم ځان ساتي

بل دا چې كه صرف دا يو څو اعمال كافي وي ، نو ددې نورو احكامو او امرو او نواهيوياسه ضرورت وو ؟ بس په كال كې به مو صرف يوه يا دوه روژې نيوي ، دابه كافي وي ؟ حالانكه داسې نده ، بلكه په نورو او امرو عمل كول ، او د نواهي و نه ځان ساتل هم ضروري دي .

۸. د ډيرو چلو او مجاهدو په وجه اوس مونږ ته د

اعمالو هيڅ ضرورت نشته :

اتمې شېبه داده : كومه چې بې علمه او جاهل پيرانو ته كيږي چې مونږ دومره چلې ايستلي ، او دومره مجاهدې مو كړي چې اوس مونږ رسيدلي يو ، مونږ ته د لمونځ ، روژو او نيكو اعمالو هيڅ ضرورت نشته ، اوس زمونږ خوبنده ده چې هر څه كوو .

كله وايي : چې مقصود د الله تعالى ذكر دى ، هغه مونږ كوو ، او دې ظاهري مونځونو او نيكو اعمالو ته زمونږ هيڅ ضرورت نشته .

ددينه نه علاوه نورې داسې كفرې خبرې كوي چې سرې پرې د ايمان نه خلاصيږي .

جواب : دوى ته دا ويل په كار دي ، چې د پيغمبرانو عليهم السلام نه خو څوك زيات الله تعالى ته نژدې نه وو الله تعالى پيغمبرانو ته فرمايلي :

(۱) اخرجه البخاري في بدء الخلق باب ۱۰ ، ومسلم في الزهد حديث ۵۱ .

﴿ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوَا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۖ ﴾ (١)

ترجمه: اي رسولانو! تاسو ټول پاکيزه څيزونه خورئ، او نیک عمل کوئ. الله تعالی خپل نزدې بندگان پیغمبران هم د نیکو اعمالو د کولو څخه نه دي مستثنی کړي. دغه شان د صحابه کرامو نه هم څوک زیات بزرگان او اولیاء الله نه وو. لیکن ددې باوجود هغوی د اذکارو سره سره نور اعمال د شریعت هم په پابندی سره کول. اگر چې دوی ته په دنیا کې د جنت خوشخبري رسیدلې وه، لیکن بیا به یې هم موزخ، روژه، زکوٰة، حج، جهاد او نور اعمال په پوره پابندی سره کول، هر وخت به یې په زړه کې د الله ﷻ خوف وو، په ژبه به یې استغفار او توبه ویسته (٢)

نو د صحابه ؤ نه روستو خو بیا داسې گجأبودي نشته چې هغه ووايي چې ماته د نیکو اعمالو او عباداتو هیڅ ضرورت نشته، اوزه رسیدلې یم. او که بالفرض پیدا شي نو دابه غټ گمراه، ملحد او لعنتي وي، چې په خپله به هم گمراه وي او نور خلق به هم گمراه کوي.

خلاصه دا چې په گناهونو کولو کې د انسان د دنیا او آخرت نقصانات دي، انسان د الله ﷻ د غضب او لعنت مستحق گرځي. د فرشتو د لعنت مستحق گرځي. او نور بې شماره نقصانات دي پکې.

نو انسان ته په کار دي چې د هر قسمه گناه نه ځان اوساتي، که هغه وره گناه وي او که لویه. او که دده نه کوم گناهونه شوي وي نو په کار ده چې د هغې نه په صدق دل سره توبه او باسي نو الله ﷻ به یې گناهونه معاف کړي، او که حقوق العباد یې ضائع کړي وي نو د توبې سره سره دې هغه ته خپل حق هم اوسپاري، یا دې ورنه معافي او غواړي، نو الله ﷻ به دده منځکې ټول گناهونه معاف کړي. ځکه حدیث کې راځي، نبي علیه السلام فرمائي:

((التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ)) (٣)

(١) سورة المؤمنون آیت ٥١.
 (٢) جزاء الاعمال للتهالوني رحمه الله.
 (٣) رواه ابن ماجه كتاب الزهد باب ٣٠ والطبراني ورواه ابن ابی الدنيا والبيهقي مرلوغاً، العرغب والعريب ج ٤ ص ٢٨ كتاب التوبة والزهد، مشکوة ج ١ ص ٢٢٣ باب الاستغفار والتوبة، كنز العمال.

د گناه نه توبه کوونکې داسې دی لکه دسره یې چې گناه نه وي کړي .

الله رب العزت دې مونږ ته ټول د هر قسم گناهونو نه محفوظ کړي ، الله ﷻ دې مونږ ته تورد
گناه کولو توفیق نه را کوي ، او که کوم گناهونه چې رانه شوي نو اې الله ﷻ ته ډیر غفور ورحیم
ذات یې ، ته په خپل فضل و کرم سره زموږ په گناهونو قلم د عفوي را کاږه ، او مونږ ته ائنده
د نیکو اعمالو توفیق را نصیب کړه ، د داسې اعمالو توفیق را کړه په کومو چې ته راضي کېږي .

آمِين يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

په گناهکارانو باندې د عذاب د نزول نور معتمد او

زړه پوري واقعات:

دا يقيني خبره ده چې د گناه په وجه انسان د الله ﷻ د غضب او لعنت مستحق گرځي. او کله چې انسان د حد نه تجاوز او سرکشي وکړي، نو الله ﷻ ورته بيا سخته سزا هم ورکوي. لکه مخکينې قومونو چې کله هم د الله ﷻ نافرمانی کړې او د خپل وخت د پيغمبر خبره يې نه وه منلې نو الله ﷻ په مختلف قسمه عذابونو باندې هلاک کړي. الله تعالی فرمائي:

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾ (۱)

ترجمه: بیشکه دروغ گنرلي وو هغه خلقو چې د دوی نه وړاندې وو، پس څنگه شو زما عذاب (په دوی باندې)؟

الله ﷻ د فرعون او دده د قوم باره کې فرمائي:

﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعَيُْونٍ، وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ، وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَكَاهِنِينَ﴾ (۲)

ترجمه: دوی څومره باغونه او چينې پرېښودې؟ څومره فصلونه او بنايسته محلونه يې پرېښوده؟ او څومره نعمتونه يې پرېښوده په کومو کې به چې دوی مزې اخيستونکي وو (يعنی دې خلقو چې د الله ﷻ نافرمانی وکړه نو الله ﷻ غرق کړه او دا هر څه ورنه پاتې شو).

نو انسان ته په کار دي چې د ددې واقعاتو نه عبرت واخلي او د الله ﷻ د عذاب نه په امن نه شي. ځکه الله ﷻ په دې قادر دی چې د نافرمانۍ په وجه په مونږ هم عذاب راوولي.

الله تعالی فرمائي:

﴿أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ، أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ

يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ﴾ (۳)

(۱) الملک آیت ۱۸.

(۲) الدخان آیت ۲۵ تا ۲۷.

(۳) الملک آیت ۱۶، ۱۷.

ترجمه: آیا تاسو به ویرې یئ؟ د هغه الله ﷻ نه کوم چې په اسمان کې دی چې هغه تاسو په زمکه ننباسي. بیا به ناگهانه دا زمکه په لرزیدو شي. آیا تاسو به ویرې ئي، د هغه ذات نه کوم چې په اسمان کې دی، چې دارا او وروي په تاسو د کانړو باران؟ پس تاسو ته به زر معلومه شي چې زما ویرول څنگه دي؟

دغه وجه ده چې د قرآن څه حصه د مخکیني امتونو په واقعاتو مشتمله ده، چې په کې د انسانانو د پاره غټ عبرت او نصیحت پروت دی.

الله ﷻ فرمائي:

﴿ أَقَلَّمْ يَسِّرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ (١)

ترجمه: آیا هغوی په زمکه کې ندي گرځیدلي چې کتلې یې وی چې د هغوی نه د مخکې خلقو انجام څنگه شو؟

بل ځای الله ﷻ فرمائي:

﴿ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ ﴾ (٢)

ترجمه: (اې پیغمبره!) همدغه شان مونږ بیانوو تاته د تیرو شوو امتونو (خاص) واقعات.

بل ځای الله تعالی فرمائي:

﴿ لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾ (٣)

ترجمه: یقیناً د هغوی په واقعاتو کې د خاوندانو د عقل د پاره لوی عبرت دی.

(١) یوسف آیت ١٠٩.

(٢) طه آیت ٩٩.

(٣) یوسف آیت ١١١.

په مخکینیو امتونو د عذاب بیان:

که چیرته مونږ په قرآن کریم نظر واچوو نو ځای په ځای به راته پکې د هلاک شوو قومونو تذکره او واقعات په نظر راشي .

دې واقعاتو باندې علماو مستقل کتابونه لیکلي . لکه د مولانا حفظ الرحمن سیوهاروي رحمه الله کتاب (قصص القرآن) چې په پوره تفصیل سره په کې دا واقعات ذکر دي . زه به درته مختصریو څو نمونې پیش کړم .

د حضرت نوح عليه السلام د قوم انجام :

د حضرت نوح علیه السلام واقعه په قرآن کریم کې درې ځلویښت (۴۳) ځایه ذکر شوي ده (۱) ده خپل قوم ته ډیر تبلیغ وکړو ، لیکن دې بدبخته قوم دده خبره اونه منله ، نو الله جل جلاله ورباندې یو لوی طوفان راوست چې بغیر د یو څو کسانو نه (کوم چې د حضرت نوح عليه السلام سره په کشتۍ کې وو) نور ټول قوم په اوبو کې غرق شو ، تردې چې د حضرت نوح عليه السلام خپل ځوي کنعان او خپله بي بي واهله (کومو چې دده خبره نه منله) دوی هم په دې طوفان کې هلاک شو .
الله جل جلاله فرمائي :

﴿ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّنْهَرٍ ، وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴾ . (۲)

ترجمه : پس مونږ پرانیستلې دروازې د آسمان په داسې اوبو سره چې ډیرې راتویدونکې وي ، او د زمکې نه مو چینی روانې کړې ، بیا ټولې اوبه په هغه کارپسې را جمع شوې کوم چې مقدر (تجویز) شوې وو . (یعنی ټول مو په اوبو کې هلاک کړل) .

ورپسې روستو الله جل جلاله فرمائي :

﴿ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ ، فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرٍ ﴾ . (۳)

(۱) خو ډیر تفصیل یې په سوره اعراف ، هود ، مومنون ، شعراء او سوره نوح کې ذکر شوې .
(۲) القمر آیت ۱۱، ۱۲ .
(۳) القمر آیت ۱۵، ۱۶ .

ترجمه : او بیشکبه مونږ پزیرینسوده دا واقعه یوه نخښه د عبرت دپاره ، پس آیا څوک نصیحت اخیستونکې شته؟ (چې ددې واقعی نه عبرت واخلي؟) پس څنگه وو زما عذاب او زما ویرول؟

د حضرت صالح عليه السلام د قوم (ثمودیانو) انجام :

د حضرت صالح عليه السلام د قوم (ثمودیانو) ذکر په قرآن کریم کې په نهه سورتونو کې شوی. (۱) ده هم خپل قوم (ثمودیانو) ته دیر نصیحت وکړو خو دوی هم دده خبره اونه منله. آخر قوم ورنه مطالبه وکړه چې که ته یقیني پیغمبر یې نو ددې غږ نه دلسو (۱۰) میاشتو بلاربه اوبڼه را اویاسه. حضرت صالح علیه السلام دُعا وکړه ، په غره کې حرکت راپیدا شو ، یو غټ کانرې اوشلیده ، او دهغې نه دلسو (۱۰) میاشتو بلاربه اوبڼه راوتله . لیکن دې بدبخته قوم بیا هم خبره اونه منله . بیا ورته حضرت صالح علیه السلام وویل : چې دې اوبڼې ته نقصان مه رسوی .

آخر په دې قوم کې یو بدبخته کس دا اوبڼه قتل کړه . کله چې حضرت صالح عليه السلام خبر شو نو قوم ته یې او فرمایل :

﴿ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدُ غَيْرِكُمْ مَكْدُوبٍ ﴾ . (۲)

تاسو په خپلو کورونو کې د ژوند نه درې (۳) ورځې فائده واخلي (درې ورځې روستوبه درباندي د الله تعالى عذاب راضي ، خوياد ساتی) دا داسې وعده ده چې بالکل دروغ پکې نشته . دې بدبخته قوم په ځای ددې چې توبه یې ایستې وی البته یې د حضرت صالح علیه السلام د قتل کولو کوشش کولو .

حضرت صالح عليه السلام ورته د عذاب علامه هم خودلی وه : چې صبا د زیارت (جمعرات) په ورځ به ستاسو د ټولو مخونه تک زیر شي ، د جمعې په ورځ به د ټولو مخونه سره شي ، او دخالي (هفتې) په ورځ به د ټولو مخونه تک تور شي او همدا ورځ به ستاسو د ژوند آخيري ورځ وي . (۳)

(۱) ۴ - سورة اعراف ، هود ، حجر ، لمل ، فصلت ، النجم ، القمر الحاله ، او الشمس کې .

(۲) هود آیت ۶۵ .

(۳) معارف القرآن .

او همداسې بيا او شو چې د زيارت په ورځ د ټولو مخونه تڪ زير شو، خو بيا هم دوى الله ﷻ ته متوجه نه شو او البته ټول قوم د حضرت صالح ﷺ د قتلولو په فكر كې وو، په دويمه ورځ د ټولو مخونه سره شو، او په دريمه ورځ د ټولو مخونه تڪ تور شو، دوى د خپل ژوند نه مايوسه شو او د عذاب په انتظار وو چې په دې حالت كې په زمكه باندې يوه تيزه زلزله راغله، او ورسره يو ويرونكې تيز اواز او شو (حضرت جبريل عليه السلام ورباندې د الله ﷻ په حكم يوه تيزه چغه او وهله). چې د هغې په نتيجه كې ټول قوم ځاى په ځاى هلاک شو.

اللّٰه ربّ العزّت فرمائي:

﴿ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِيْنَ ، كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ... ﴾ (۱)

ترجمه: ظالمان يوې تيزې غيبي چغې اونيوه، نو د سهر په وخت په خپلو کورونو کې داسې پر مخې پريوتل گویا چې دوى د غلته د سره اوسيدلي نه وو.

د حضرت هود ﷺ د قوم (عاديانو) انجام:

په قرآن کریم کې د حضرت هود عليه السلام د قوم تذکره په نهمه (۹) سورتونو کې شوې. (۲) ده هم خپل قوم ته ډير نصيحتونه وکړه، دده قوم بت پرست او ظالمان وو. الله ﷻ دوى ته ډير قوت ورکړى وو، خو دوى د خپل طاقت په نشه کې ډير مست وو، او د حضرت هود عليه السلام خبره يې اونه منله، ايمان يې رانه ورو، او د ظلم نه وانه اوخت.

الله ﷻ په دوى دا عذاب راواست چې اووه (۷) شپې او اته (۸) ورځې پرې مسلسل داسې سخته تيزه هوا اوچلیده چې انسانان او څاوري به په هوا کې اوتل او په زمکه به واپس راغورځیده، او ورسره حضرت جبريل عليه السلام ورباندې تيزه چغه هم او وهله چې په نتيجه کې (د حضرت هود ﷺ او دده د څو ملگرونه علاوه نور) ټول قوم تباہ شو.

اللّٰه فرمائي:

﴿ وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ، سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَمْعَ لَيَالٍ وَكُنَافٍ أَيْامٍ حُسُومًا

(۱) هود آيت ۶۷، ۶۸.

(۲) په سورة اعراف، هود، مومنون، شعراء، فصلت، احقاف، الزاريات، القمر او الحاله کې.

فَكَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُغْجَازُ لَخْلٍ حَاوِيَّةٍ ، فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿١﴾ .

ترجمه : او هر چې عاديان وو نو دوی په داسې تيز باد هلاک کړې شو چې دا باد ډير تند وو .
الله تعالی په دوی باندې دغه تيز باد اووه (۷) شپې او اته (۸) ورځې پرله پسې مقرر کړې وو
پس تا به دغه قوم کتلو چې په دې باد کې په زمکه پرمخې داسې راپريوتلي وو گویا چې د
غورځيدلو قجورو ډډی تنې دي .

آيا ته په دوی کې څوک باقي پاتې ويني ؟ (يعنی داسې تباه شو چې يو کس هم په دې
ظالمانو کې بچ پاتې نه شو) .

د حضرت لوط عليه السلام د قوم انجام :

د حضرت لوط عليه السلام واقعه هم په قرآن کریم کې په څو سورتونو کې ذکرده . (۲)
دا د حضرت ابراهيم عليه السلام وراړه وو ، دې د سدوم علاقې ته تللې وو ، او هلته يې
خلقو ته د دين دعوت ورکولو ، خو دده قوم ډير سرکشه ، متکبره او بد اخلاقه وو ، چې په کې
ډيره خطرناکه بيماري هم وه : چې د هلکانو سره به يې لواطت کولو ، او دا به يې شرم نه گنډله ،
بلکه په ښکاره او فخر سره به يې دا کار کولو .

حضرت لوط عليه السلام ډير نصيحت ورته وکړو خو دوی منع نه شو .

(دا واقعه په تفصيل په سورة حجر پنځمه رکوع او سورة هود کې الله تعالى بيان کړې) .

چې کله فرشتې حضرت لوط عليه السلام ته په انساني (د ځوانانو په) شکل کې راغلې ، او دده
میلمنې شوې . حضرت لوط عليه السلام چې دا اوليدې نو وې نه پيژندې چې گني دا فرښتې
دي ، نو ويره ورسره پيدا شوه چې هسې نه زما قوم ددې ميلمنو بې عزتي وکړي .

قوم يې چې خبر شو نو په منډه راغې او د حضرت لوط عليه السلام نه يې دا مطالبه کوله چې
دا هلکان مونږ ته حواله کړه . ده ورته ډير نصيحت وکړو چې دا زما ميلمانه دي ، تاسو ما مه
رسوا کوئ ، تاسو ولې په داسې قبيح عمل کې مبتلا يئ .

(۱) الحاله آيت ۸ ۷ ۶ .

(۲) لکه په سورة حجر ، اعراف ، هود ، عنکبوت ، او الشعراء کې .

هغوی ورته وویل : چې تاته بنه پته ده چې مونږ ددې شوقیان یو ، مونږ ته نصیحت مه کوه ،
خودا هلکان مونږ ته حواله کړه .

حضرت لوط عليه السلام ډیر خفه شو ، فرښتو ورته وویل :

چې ته ویریزه مه ، مونږ فرښتې یو ، دا خلق تاته هیڅ نقصان نشي در رسولې ، خو ته داسې
وکره چې کله د شپې څه حصه تیره شي نو د خپل کور خلقو سره ددې ځای نه اووځه ، او شاته مه
راگورئ . باقی ټول قوم به تباہ کیږي چې ورسره به ستا بي بي هم وي ، دابه هم په عذاب کې
هلاکيږي .

حضرت لوط عليه السلام د شپې ورنه اووت ، دده بي بي دنیمائي لار نه واپس راغله ، او د قوم سره
په سدوم کې پاتې شوه .

چې کله سهر شو نو اول ورباندې یوه تیزه چغه اوو هل شوه ، بیا حضرت جبریل عليه السلام دا ټول
قوم سره د آبادۍ پورته کړو ، او آله یې را اوغورځول ، او د پاسه نه پرې الله تعالی د کانږو باران
هم راو وړول . چې په نتیجه کې ټول قوم تباہ شو .

الله تعالی فرمائي :

﴿ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ ، فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ .

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمَنْ تَسْمَعُ ۝ (۱)

ترجمه : پس د نمرختو په وخت دوی یو هیبت ناکې چغې اونیوه ، بیا مو ددې کلي پانسی
برخه لاندې کړه (یعنی آله مو راگوزار کړه) ، او د بره نه مو پرې گت کاني (د پخې خاوری
کاني) او وړول ، بيشکه په دې واقعه کې نخې د عبرت دي فکر کوونکو دپاره .

د حضرت شعیب عليه السلام د قوم انجام :

په قرآن کریم کې د حضرت شعیب علیه السلام او دهغه د قوم واقعہ په تفصیل سره په سورة اعراف، هود او شعراء کې ذکر ده، د دینہ علاوہ په نورو سورتونو کې هم دا واقعہ ذکر ده. (۱)
حضرت شعیب علیه السلام چې کوم قوم ته لیږل شوې وو قرآن کریم په بعضو ځایونو کې هغه په اصحابِ مدین سره ذکر کړي، او بعضو ځایونو کې یې د اصحابِ الایکة (د بن خلق) په نوم سره ذکر کړي.

دې قوم په حضرت شعیب عليه السلام ایمان رانه ورو، حقوق الله او حقوق العباد یې ضائع کول، لوټ مار به یې کولو، او غټه بیماری په کې دا وه چې په ناپ تول کې به یې ټکي کوله.
حضرت شعیب عليه السلام ورته ډیر نصیحت وکړو خو دوی اونه منل.

تفسیر بحر محیط لیکلي چې آخر کې الله تبارک و تعالی په دوی دا عذاب راوست چې په دویمې دوره سخته گرمي راغله گویا چې د جهنم نه دروازه ورته را کلاو شوې، په هیڅ ځای کې ورته آرام نه ملاویده، نو دا خلق ټول ځنګل ته او تختیده. الله جل جلاله هلته یوه وریخ را اولیږله چې دهغې لاندې یخه هوا چلیده.

د حضرت شعیب عليه السلام او دده د ملګرو نه علاوه نور ټول قوم هلته په دې نیت را جمع شو چې د دې نه به باران را اوورېږي، الله تبارک و تعالی په دوی باندي د وریخې نه اور را اوورول، او ورسره زلزله هم پری راغله. چې په نتیجه کې ټول قوم تباہ شو.
الله جل جلاله فرمائي:

﴿ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الثَّلَاةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ . إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً ... ﴾ (۲)

ترجمه : پس اونیوه دوی لره عذاب د ورځې د سوري، بیشکه چې دغه د عذاب ډیره سخته ورځ وه. بیشکه په دې واقعہ کې (د خلقو د پاره) نښه د قدرت ده (چې سوچ په کې وکړي نو عبرت ورنه حاصلولی شي).

د فرعون او دده د ملګرو انجام :

د حضرت موسیٰ علیه السلام واقعده په قرآن کریم کې په مختلفو سورتونو کې ذکرده . کله چې ده ته نبوت ملاؤ شو ، نو الله ﷻ ورته حکم وکړو : چې فرعون ته لار شه ، هغه سرکشي کړی ده (د خدائي دعوه یې کړی ، ته ورته د توحید تبلیغ وکړه . تفصیل یې په سورة طه کې دی) حضرت موسیٰ ﷺ فرعون ته ډیر دعوت ورکړو ، معجزې یې هم ورته اوخودې خوده خبره اونه منله .

اول خو ورباندې الله ﷻ مختلف قسمه عذابونه راوست لکه : قحط سالي ، طوفان ، د ملو خانو عذاب ، د سپرو عذاب او د چيندو خانو عذاب . دا عذابونه به یو محدود وخت پورې وو بیا به ختم شو ، څه مهلت به ورکړې شو خو دوی به بیا هم خبره اونه منله

د ډیرو مقابلو نه روستو الله ﷻ حضرت موسیٰ ته حکم وکړو چې بني اسرائيل د ځان سره کړه ، او د مصر نه هجرت وکړه ، شام ته لار شه .

(تفسیر روح المعاني پوره په تفصیل سره دا خبره ذکر کړی) .

نو حضرت موسیٰ علیه السلام خپل قوم بني اسرائيل د ځان سره روان کړه ، تقریباً شپږ لکه (۶۰۰۰۰۰) خلق وو ، او د شپې په اوله حصه کې شام طرفته روان شو . فرعون ته چې پته اولږیده چې حضرت موسیٰ ﷺ اووت ، او ورسره بني اسرائيل هم لاره ، نو خپل ټول فوج یې راجمع کړو تقریباً اووه لکه (۷۰۰۰۰۰) سواره وو ، او اویازره (۷۰۰۰۰) اسونو واله وو ، دوی د حضرت موسیٰ ﷺ پسې روان شو .

کله چې بني اسرائيلو اولیده چې د شاتنه یو لوی فوج راپسې راغې او مخې ته بحر قلزم دی فویره ورسره پیدا شوه ، حضرت موسیٰ ﷺ ته یې وویل :

﴿ إِنَّا لَنُدْرِكُوكَ ﴾ (۱) .

ترجمه : مونږ خو ګیر شو .

حضرت موسى عليه السلام ورته تسلي وركړه :

﴿ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴾ . (١)

ترجمه : هرگز داسې نده ، د ماسره خپل رب دی ، هغه به ماته راهنمائي کوي (اوزمونه د نجات څه صورت به را اوباسي) .

الله ﷻ حضرت موسى عليه السلام ته حکم وکړو :

﴿ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ ﴾ . (٢)

ترجمه : ته په خپله اَمَسا درياب اووهه .

نو چې حضرت موسى ﷺ په اَمَسا باندي درياب اووهلو نو دولس (١٢) لاري په کې جوړې شوې . (ځکه بني اسرائيل دولس قبيلې وې) .

ټول په حفاظت سره په دې اوبو کې پورې وتل . کله چې فرعون او دده لښکر دلته را اوسیده او ددوی دا حيرانوونکې نظاره يې اولیده (چې اوبه ولاړې دي او لاري په کې جوړې شوې دي) نو فرعون زړ خپل لښکر ته وويل :

دا اوبه چې ولاړې دي نو دا زما د هيبت او يرې د وچې ولاړې دي . دا يې وويل او په درياب کې ورگډ شو ، په دې لارو کې دوی هم روان وو ، خو چې کله ټول لښکر په درياب کې داخل شو نو الله جل جلاله اوبو ته دروانیدو حکم وکړو ، اوبه روانې شوې ، فرعون او ټول لښکر يې په اوبو کې غرق شو . (٣)

الله ﷻ فرمائي :

﴿ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴾ . (٤)

ترجمه : پس پټ کړل دوی د سمندر هغه چې پټ يې کړل دوی (يعنی د سمندر غټ غټ موجهونه او چې په دوی راغلي او ټول يې ډوب کړل) .

(١) الشعراء آيت ٦٢ .

(٢) الشعراء آيت ٦٣ .

(٣) روح المعاني .

(٤) طه آيت ٧٨ .

د ابرهه او دده د ملڪرو انجام :

په قرآن ڪريم ، سورة فيل ڪي الله ﷻ د اصحاب الفيل واقعه ذکر ڪري .
دا واقعه تفسير ابن ڪثير او نورو مفسرينو پوره په تفصيل سره ذکر ڪري ، خوزه به يې درته
مختصر بيان ڪرم :

آبرهه چې د يمن گورنرو ، ډير ظالم سرې وو ، ده په يمن ڪي يوه گرجه جوړه ڪړې وه او خلقو
ته يې حڪم ڪړې وو چې اوس به څوڪ د يمن نه خانه ڪعبې ته د حج د پاره نه ځي ، بلکه دلته به
راځي ، او ددې گرجې نه به طواف ڪوي .

عرب اگر چې بُت پرست وو ، خو په زړونو ڪي يې د خانه ڪعبې او حضرت ابراهيم ﷺ سره
ډيره مينه وه . نو د عربو يو ڪس يمن ته لاړ ، او په هغه گرجه ڪي يې اودس ماتې (قضاى حاجت)
وڪړو .

په بعضو رواياتو ڪي راځي : چې ځنې عربو مسافرو هلته د گرجې سره په څنگ ڪي اوربل
ڪړې وو چې د هغې په وجه گرجې ته هم نقصان اورسيده .

ابرهه چې خبر شو نو قسم يې وکړو چې زه به خامخا خانه ڪعبه لوتې لوتې ڪوم ، او يو لوي
فوج يې د ځان سره تيار ڪړو .

د حبشې بادشاه ورته هاتيان هم را اوليږل ، چې په ڪي يو غټ هاتي وو خاص د آبرهه د پاره .
چې په دې هاتيانو سره به د خانه ڪعبې چټ او ديوالونه په زنجيرونو اوتري ، او د هاتيانو په زور
به يې را ڪاږي او ختمه به يې ڪري .

آبرهه غټ فوج او ډير هاتيان د ځان سره روان ڪړه (اوږده واقعه ده) ، په لاره ڪي اگر چې
بعضو خلقو يې مقابله هم وکړه ، خو ڪامياب نه شو . ځکه دوى ډير زيات وو
آخردا چې ځانونه يې خانه ڪعبې ته اورسول .

الله ﷻ د خپل قدرت ڪرشمه او خوده او دا عذاب يې پرې راوستو چې د سمندر له طرفه دلې
دلې مرغان راغله چې د گونترې نه په جسم ڪي واړه وو ، پنځې يې سرې وى . دغه شان مرغان
منځې چيرته نه وو ليدل شوي .

د هر مرغه سره درې (۳) کاني وو: يو کاني په يو پنجه کې، دويم کاني په دويمه پنجه کې، او دريم په ځله کې. دا ټول مرغان د ابرهه په لښکر راخواره شو، او په هغوی يې کاني ورول شروع کړه. هر يو کاني به داسې کار کولو چې ټوپک هم هغه شان کار نشي کولې. په چا به يې چې ورگوزار کړو نو د بدن نه به يې اووت، او په زمکه کې به ورننوت. چې په نتيجه کې ټول لښکر ځای په ځای تباه شو.

ابرهه چونکه ډير ظالم وو، نو الله ﷻ ورته داسې سزا ورکړه چې هم هلته هلاک نه شو خو په بدن يې داسې زهر ورننوت چې د بدن هر هر اندام يې رږيدو او غورځيدو. يمن ته په داسې حالت کې راوړی شو چې ټول بدن يې ټوټې ټوټې، رږيدلی او مردار وو. (۱)

الله جل جلاله فرمائي:

﴿ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ، اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ، وَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ ، تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّنْ سِجِّيلٍ ، فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّا كُوِيَ ۙ ﴾ . (۲)

ترجمه: آيا تا اونه لیده چې ستا رب د هاتيانو واله سره څنگه معامله وکړه؟ آيا د هغوی تدبيرونه يې ناکامه نه کړل؟

او الله تعالی په هغوی باندې ټولي ټولي مرغان را اوليبل، چې ويشتل به يې دوی په داسې کابو باندې چې د پخې خټې نه جوړ شوي وو. نو الله ﷻ دوی د خوړل شوو بوسو په شان او گرځول (يعنی ټول يې تباه کړه).

د قوم سبا د هلاکت واقعه:

قوم سبا ته الله ﷻ ډير غټ غټ باغونه او نور بې شماره نعمتونه ورکړي وو، خو چې کله دوی د نعمتونو شکر به اداء نکړه، او د الله ﷻ نافرمانی يې وکړه. نو الله ﷻ فرمائي:

﴿ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ ۙ ﴾ . (۳)

ترجمه: مونږ ورباندې زوردار سيلاب را اوليږه.

(۱) تفسیر ابن کثير و معارف القرآن سورة هبل.

(۲) سورة الفيل.

(۳) سورة سبا آيت ۱۶.

نو الله ﷻ ټول قوم، کورونه او باغونه د اوبو په طوفان هلاک کړه.
ورپسې الله ﷻ فرمائي:

﴿ ذٰلِكَ جَزٰٓئُهُمْ بِمَا كَفَرُوْا وَاَھْلُ ۤاٰلِ الْكُفْرِ ۙ ﴾ (۱)

ترجمه: دا سزا مونږ دوی ته د ناشکری په وجه ورکړه، او مونږ داسې سزاگانې صرف
ناشکره خلقو ته ورکوو. (۲)

ددې نه علاوه په قرآن کریم کې نور د عبرت واقعات هم ذکر شوي لکه:
د قارون په زمکه کې دننوتلو واقعہ.

د اصحاب السبب واله واقعہ چې د الله ﷻ حکم یې او نه منلو نو الله ﷻ ورنه بیزوگان او
خنزیران جوړ کړه.

(۱) سورة سبا آیت ۱۷.

(۲) مظہري، ابن کثیر.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا ﴾ . طه ١١٢ .

﴿ يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ اٰتَوْا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾ . المجادلة ١١ .

دَعِمِ الْعِلْمِ فَضِيْلَتِ اَوْ اَهْمِيَّتِ

تأليف :

أَبُو الشَّيْخِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِيٌّ عَنْهُ
مُدَرِّسُ دَارِ الْعُلُوْمِ فِيضِ الْقُرْآنِ اَكَاخِيْلُ كَالُوْنِيْ مُرْدَانَ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د علم فضيلت او اهميت:

نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّي عَلَى رَسُولِهِ الْكَرِيمِ .

أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ . قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى

فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَمِيدِ :

﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴾ . (۱)

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ . (۲)

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ . (۳)

رَضِينَا قِسْمَةَ الْجَبَّارِ فِينَا * لَنَا عِلْمٌ وَلِلْجُهَّالِ مَالٌ

فَإِنَّ الْمَالَ يَفْنَى عَنْ قَرِيبٍ * وَإِنَّ الْعِلْمَ يَبْقَى لَا يَزَالُ

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

زما خوږو قدرمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو ! د انسان د پاره د ايمان نه روستوپه ټولو نعمتونو کې لوي نعمت علم دی ، د دینه بل لوي نعمت نشته . نو چاته چې الله ﷻ دا نعمت ورکړي يا يې د دې نعمت د حصول د پاره قبول کړي نو په کار ده چې دا کس په دې باندې د الله ﷻ

(۱) طه ۱۱۴ .

(۲) اخرجه البخاري في العلم ۱۰ ، والترمذي في القرآن ۱۰ ، وفي العلم ۱۹ ، ۳۵ ، وابن ماجه في المقدمة ۱۷ ، واحمد ۲ ، ۲۵۲ ، ۳۲۵ ، ۳۰۷ . ابوداود (۳۶۳۱) ، (۳۶۳۲) ، وابن ماجه (۲۲۳) ، وابن حبان (۸۰) ، ورواه الترمذي (۲۶۸۳) .

مشکوة کتاب العلم .

(۳) رواه البخاري في العلم ۱۰ ، ومسلم في الامارة ۱۷۵ ، والترمذي في العلم ۲ ، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ۱/۱۲۸ ،

مشکوة کتاب العلم .

ديره شكره اداء كړي. (۱)

د همدې مناسبت په وجه غواړم چې په نن مجلس كې درته د علم په اهميت او فضيلت باندې رڼا واچوم ، چې د الله ﷻ په نزد د علم څومره لوړه مرتبه او مقام دې .

د حضرت آدم ﷺ د خلافت او تعظيم وجه علم ؤ

د همدې علم په وجه الله ﷻ حضرت آدم عليه السلام ته خلافت رباني وركړو ، او مسجود الملائكة يې او ګرځول ، ددې نه هم معلوم يږي چې علم بهترين شئ دې .
قدرمنو ! انسان ته دا سوچ په كار دې چې فرشتې اګر چې د نور نه پيدا شوي ، هروخت د الله ﷻ په عبادت كې مشغوله وي ، د الله ﷻ نافرمانې نه كوي (۲) او حضرت آدم عليه السلام د ختې نه پيدا شوې ، خو بيا هم الله ﷻ فرشتو ته دا حكم كوي چې تاسو حضرت آدم عليه السلام ته سجده د تعظيم وكړئ . آخر ددې څه وجه وه ؟

نو ددې وجه صرف دا وه چې حضرت آدم عليه السلام ﷺ ته عِلْمُ الْأَسْمَاءِ (يعني د شيانو نومونه ، دهغې صفات او خواصو علم) حاصل ؤ ، او فرشتو ته دا علم حاصل نه ؤ .

(۱) امام رازي رحمه الله په خپل تفسير كې ليكلي : چې كله حضرت يوسف عليه السلام د خوبونو د تعبير د علم په وجه په خپل ځان باندې د الله ﷻ لوي احسان ګڼل (او فرمايل يې : وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ . يوسف آيت ۱۰۱) فَأَنْتَ يَا عَالِمُ أَمَّا تَذَكُّرُ مَنَّةَ اللَّهِ عَلَ لِفَسْكَ حَيْثُ عَلِمْتَ تَفْسِيرَ كِتَابِهِ . فَأَتَى نِعْمَةً أَجَلَ مَنَّا أَعْطَاكَ اللَّهُ حَيْثُ جَعَلَكَ مَفْتِيْرَ الْكَلَامِ وَسَيًّا لِنَفْسِهِ وَوَارِثًا لِنَبِيِّتِهِ وَدَاعِيًّا لِحَلْقِهِ وَوَاعِيًّا لِعِبَادِهِ وَسِرًّا لِأَهْلِ بِلَادِهِ وَقَائِدًا لِلخَلْقِ إِلَى جَنَّتِهِ وَوَابِهٍ وَزَاجِرًا لَهُمْ عَن كَارِهِهِ وَعَقَابِهِ كَمَا جَاءَ فِي الْحَدِيثِ : الْعُلَمَاءُ سَادَةُ وَالْفُقَهَاءُ قَادَةُ وَمَجَالِسُهُمْ زِيَادَةٌ . تفسیر کتب ج ۱ ص ۲۰۲ آیت ۲۱ .

(۲) ﴿ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ . يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴾ . الانبياء آيت ۲۲۰ .

(علمي نُکته : حضرت آدم عليه السلام ته چې د کومو شيانو علم خودل شوي و په هغې کې مفسرينو مختلف اقوال ذکر کړي. (۱))

د امام رازي رحمه الله وينا :

امام رازي رحمه الله په خپل تفسير کې ډيره عجيبه خبره ليکلې : چې کله آدم عليه السلام ته د مخلوقاتو د نومونو د علم په وجه دومره عزت حاصل شو چې فرشتو ده ته د تعظيم سجده وکړه ، نو اوس چې کوم سړي ته د خالق کائنات د ذات او صفاتو علم وي نو آيا هغه به د فرشتو د تعظيم مستحق نه گرځي ؟ (خامنجا به گرځي) بلکه دې خوبه د الله ﷻ د طرفه هم د اعزاز و اکرام مستحق گرځي .

او حضرت يوسف عليه السلام چې د خوبونو د تعبير د علم په وجه د جيل (قيد خانې) نه نجات اوموندو ، نو اوس چې يو سړي ته د الله ﷻ د کتاب (قرآن کریم) علم وي نو آيا هغه به د شهواتو د جيل نه نجات نه مومي ؟ (بلکه مومي به يې) . (۲)

بل ځای امام رازي رحمه الله د آيت : ﴿ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ﴾ لاندې ليکلي : چې کله الله ﷻ د حضرت آدم عليه السلام شرافت د علم په وجه ښکاره کړو نو که چيرته په کائناتو کې د

(۱) وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا . (البقرة ۳۱) . اي علمه صفات الأشياء ونعوتها وخواصها . تفسير كبير ج ۱ ص ۳۹۷

آيت ۳ . قال ابن عباس وعكرمة والحادة ومجاهد وابن جبير : علمه أسماء جميع الأشياء كلها جليلها وحقيدها . قرطبي ج ۱ ص

۳۳۳ آيت ۳ ، په تفسير ابن كثير کې دي : علمه اسما جميع المخلوقات . ابن كثير ج ۱ ص ۷۳ ،

په تفسير کشاف کې دي : اي أسماء المسيمات وعلمه احوالها ومايتعلق بها من المنافع الدينية والدنيوية . ج ۱

ص ۲۷۲ ، په تفسير بيضاوي کې دي : ألهمه معرفة ذوات الأشياء وخواصها وأسماءها وأصول العلم وقوانين الصناعات

وكيفية آلاتها . ج ۱ ص ۶۱ ،

په احكام القرآن کې دي : علمه اياها بمعانيها اذ لا فضيلة للاسماء دون المعاني . وهي دلالة على شرف العلم وفضيلته .

احكام القرآن ج ۱ ص ۳۱ .

(۲) من علم اسماء المخلوقات وَجَدَ التَّحِيَةَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَمَنْ عِلْمَ ذَاتِ الْغَالِقِ وَصِفَاتِهِ أَمَا يَجِدُ تَحِيَةَ الْمَلَائِكَةِ ؟ بَلْ

يَجِدُ تَحِيَةَ الرَّبِّ ﴿ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَجِيمٍ . ﴾ . ۵۸ . كبير ج ۱ ص ۳۰۲ .

الله ﷻ په نزد د علم نه بل شی اشرف وي نو بيا به يې د حضرت آدم عليه السلام شرافت د هغې په وجه ښکاره کړې وي. (۱)

اولني وحي :

د علم د اهميت اندازه د دينه هم کيدې شي چې د الله ﷻ په نزد علم دومره محبوب عمل دی چې دې امت ته چې د الله ﷻ د طرفه اولني کوم پيغام (وحي) راغلي د هغې اولني لفظ هم "اِقْرَأْ" دی، چې ددې مطلب دي "اولوله".

يعنی دې امت ته د الله ﷻ د طرفه اولني پيغام د "لوستلو" تلقين دی. که په ظاهره باندې اوکتې شي نو د حضرت عيسى عليه السلام او د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په مينځ کې تقريباً پنځه سوه او يواويا (۵۷۱) کاله زمانه تيره شوې وه.

په عربو کې بت پرستي او شرک عام و، جهالت دومره عام و چې ژوندی لورانې به يې خښولې، لپه يوبل به يې ظلمونه کول، د يوبل حقوق به يې ضائع کول.

ليکن ددې ټولو خبرو باوجود بيا هم اوله وحي د توحيد متعلق رانغله، د حقوق العبادو متعلق رانغله، د آخرت متعلق رانغله بلکه اوله وحي "اِقْرَأْ" يعنی د لوستلو متعلق رانغله، چې په دې سره د علم اهميت او عظمت ته غټه اشاره ده. (۲)

ځکه علم خوداسې يو صفت دی چې ددې په وجه انسان د حيواناتو نه ممتاز گرځي، او د جهالت د تيارونه رڼا طرفته راگرځي. دغه وجه ده چې اسلام د علم په حصول باندې ډير زور اچولې، او ددې يې ډير فضيلتونه بيان کړي دي.

(۱) هذه الآية دالة على فضل العلم فإنه سبحانه ما أظهر كمال حكمته في خلقه آدم عليه السلام إلابأن أظهر عليه فلو كان في الامكان وجود شيء من العلم أهرق لكان من الواجب اظهار فضله بذلك الشيء لا بالعلم. تفسير كبرج ص ۳۹۹ آيت ۳۱.

(۲) لدائمه معبر ومحراب ج ۳ ص ۱۲۲.

نبی ﷺ ته هم د علم د زیاتوالي طلب کولو حکم شوی ؤ :

د الله ﷻ په نزد د علم مقام او مرتبه د دینه هم معلومېږي چې رسول الله ﷺ ته یې د علم د زیاتوالي طلب کولو حکم کړې ؤ . الله تعالی فرمایي :

﴿ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۝ (۱) ﴾

ترجمه : او وایه (اې پیغمبره !) چې اې ربه ! زما علم زیات کړه .

نو که چیرته د الله ﷻ په نزد د علم نه اوچت او محبوب بل شی وې نو بیا به یې خپل پیغمبر ته دهغې د زیاتوالي حکم کړې وې (معلومه شوه چې د الله ﷻ په نزد د علم ډیره لویه مرتبه) . (۲)

د علم د اهمیت په باره کې واقعه :

امام رازي رحمه الله په خپل تفسر (تفسیر کبیر) کې یوه واقعه ذکر کړې : چې یو محل نبی کریم صلی الله علیه وسلم د یو کس سره د مازيگرد لمانځه نه روستو خبرې کولې ، نو الله ﷻ ورته وحی وکړه : چې د تا سره دا کوم کس ناست دی دده په عمر کې صرف یو ساعت وخت پاتې دی (بیا به دې وفات کیږي) ، نو نبی علیه السلام ده ته ددې خبر ورکړو ، دې کس سره ډیر فکر پیدا شو ، نبی ﷺ ته یې وفرمایل :

يَا رَسُولَ اللَّهِ اذْ لَنْبِي عَلَى اَوْقَاقِ عَمَلِي لِي فِي هَذِهِ السَّاعَةِ .

اې د الله ﷻ رسوله ! زما د پاره چې په دې وخت کې کوم بهترین عمل وي هغه راته او بیا به (یعنی داسې عمل راته او بیا به چې په دې لږ وخت کې ماته ډیره فائده راکړي او د آخرت خوشحالي راته نصیب شي) .

نبی علیه السلام ورته وفرمایل : اِسْتَعْمِلْ بِالَّتَعْلَمِ . د علم په زده کړه کې مشغول شه .
نو هغه د علم په زده کړه کې مشغول شو ، او د ما بنام نه منځکې وفات شو .

(۱) طه ۱۱۴ .

(۲) امام رازي رحمه الله فرمائي : وفيه أدل دليل على نفاسة العلم وعلو مرتبته وفرط محبة الله تعالى اياه . حيث أمر

نبيه بالازياد منه خاصة دون غيره . تفسیر کبیر ج ۱ ص ۲۰۷ .

راوي وائي :

فَلَوْ كَانَ شَيْءٌ أَفْضَلَ مِنَ الْعِلْمِ لَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ .

که چیرته د علم نه بهترین شیء وي نو نبي کریم صلی الله علیه وسلم به ده ته په دې لېږوخت کې د هغې د کولو حکم کړې وي .^(۱)

نبي عليه السلام د تعليم او تدريس مجلس غوره کړو

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ بِمَجْلِسَيْنِ فِي مَسْجِدِهِ فَقَالَ كِلَاهُمَا عَلَى خَيْرٍ وَأَحَدُهُمَا أَفْضَلُ مِنْ صَاحِبِهِ أَمَّا هُوَ لَأَمْ فَيَدْعُونَ اللَّهَ وَيَزْعَبُونَ إِلَيْهِ فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ وَأَمَّا هُوَ لَأَمْ فَيَتَعَلَّمُونَ الْفِقْهَ أَوْ الْعِلْمَ وَيُعَلِّمُونَ الْجَاهِلَ فَهُمْ أَفْضَلُ وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا ثُمَّ جَلَسَ فِيهِمْ . (٢)

حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه فرمايي : چې يو ځل نبي صلى الله عليه وسلم په مسجد نبوي کې په دوه (٢) مجلسونو تير شو (يو دې خلقو د الله تعالى عبادت کولو او د الله تعالى نه يې د عاگانې غوښتې ، او دې دويمې دې علم زده کولو) پيغمبر عليه السلام او فرمايل : دواړه دې د خير او فضيلت واله دي ، خو په دې کې دا يوه ډله خلق د دې نورو نه ډير بهتر دي .

ځکه دا اوله ډله خلق د الله تعالى عبادت کوي ، د الله تعالى نه د عاگانې غواړي او د الله تعالی سره چې څه اجرونه او ثوابونه دي دهغې رغبت او اميد لري ، نو اوس که الله تعالى او غواړي نو دغه اجرونه او ثوابونه به ورته ورکړي ، او که يې وغواړي نو ورته منع به يې کړي . او هر چې دا دويمه ډله ده نو دوی خو (اول) فقه يا علم زده کوي ، بيا يې ناپوهه او جاهل خلقوته بسايي ، نو دوی افضل دي (ځکه دوی دوه عبادتونه کوي : ١ . د علم زده کړه هم عبادت دی ، او بل ته خود ل هم عبادت دی . مرقات شرح مشکوة)

(١) انه عليه السلام كان يحدث انساناً فادعى الله اليه انه لم يبق من عمر هذا الرجل الذي تحدثه الا ساعة . وكان هذا وقت العصر فاخبره الرسول بذلك فاخطب الرجل وقال : يا رسول الله ادلني على اوفق عمل لي في هذه الساعة . قال : اشتغل بالتعلم . فاشتغل بالتعلم وقبض قبل المغرب . تفسير كبير ج ١ ص ٢١٠ آيت ٣١ .

(٢) رواه الدارمي ، مشكوة كتاب العلم ص ٣٦ ط لديهي كتب خاله كراچي ، تنبيه الغالين ص ١٩٩ ط بيروت لبنان .

بيا نبي عليه السلام او فرمايل :

إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا . بيشكه زه چې دُنيا ته مبعوث شوې يم نو هم د مُعلم په حيثيت سره .

بيا نبي كريم ﷺ د دغه (علم حاصلوونكو او خودوونكو) ډلې سره كينا ست .^(۱)

فائده : د دې واقعي نه د علم د مجلس څومره زيات فضيلت ښكاره شو چې نبي عليه السلام صراحه او فرمايل چې دا د علم واله مجلس ډير بهتر دى او بيا يې د عابدينو مجلس پرېښود او په خپله د دې علماو په مجلس كې كينا ست .

دا ځكه چې د عابد عبادت خو صرف د خپل ځان د فائدي ډپاره وي او د عالم نه ټول امت ته

فائده رسي .

د علمي مجلس فضيلت :

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايي :

مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا حَفَّتْهُمُ

الْمَلَائِكَةُ وَكَرِّتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَعَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ .^(۲)

هر كله چې يو قوم د الله ﷻ د كورونو نه په يو كور (جومات يا مدرسه) كې را جمع شي او د

الله ﷻ كتاب (قرآن كريم) لولي او خپل مينځ كې يې يو بل ته ښايي ، نو فرښتې (د دوى د

عزت او د دوى سره د محبت په وجه) ترې چاپيره كيږي ، سكينه (اطمينان او سكون قلبي)

ورباندې نازلېږي ، رحمت خداوندي ورباندې راوړيږي ، او الله تعالى د دغو خلكو ذكر د هغه

(مقربو كړينو) فرښتو د وړاندې كوي كومې چې د الله ﷻ سره دي .

(۱) دلته ملاعلي قاري رحمه الله په مرقات شرحه د مشكوة كې ليكلي دي : اشعارُ بأَنَّهُم منه وهو منهم ومن ثمَّ

جُلَسَ فيهم . كذا قاله الطيبي . مرقات شرح مشكوة ج ۱ ص ۳۰۷ كتاب العلم .

(۲) اخرجه مسلم فى الذكر حديث ۳۸ ، واهوداود فى الادب باب ۶۰ ، والترمذي فى البر باب ۹۱ ، وان ماجه فى المقدمة

باب ۱۷ ، وابن حبان فى صحيحه والبيهقي ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۱ كتاب العلم الترغيب فى العلم وطلبه .

فائده: د علم دا فضيلت كافي دى چې فرشتې دوى ته ووزرې غوړوي، په دوى اطمینان او سكون نازلېږي او الله ﷻ د دوى تذكره په ملائ اعلیٰ كې د مقربو فرشتو د وړاندې كوي. (۱).

د حضرت لقمان عليه السلام خپل ځوي ته نصيحت

نبي كريم ﷺ فرمايي: چې حضرت لقمان عليه السلام خپل ځوي ته دا نصيحت كړې و:

يَا بُنَيَّ عَلَيْكَ بِمَجَالِسَةِ الْعُلَمَاءِ وَاسْتِغْ كَلَامَ الْحُكَمَاءِ فَإِنَّ اللَّهَ لِيُخَيِّبَ الْقَلْبَ التَّيِّبَ بِنُورِ الْحِكْمَةِ كَمَا يُخَيِّبُ الْأَرْضَ الْمَيْتَةَ بِوَابِلِ الْمَطَرِ. (۲)

اې بچورپه! ته په ځان باندي د علماو مجلس لازم كړه (يعنى د هغوى سره كينه) او د حكماؤ خبرې اوره، حكه الله ﷻ د حكمت په رڼا سره مَرزړه داسې ژوندي كوي لكه څرنگ چې د باران په اوبو باندي مړه (غيرآباده) زمكه راژوندى كوي.

حَيَاةُ الْقَلْبِ عِلْمٌ فَاعْتَنِبْهُ * وَمَوْتُ الْقَلْبِ جَهْلٌ فَاجْتَنِبْهُ

علم د انبياو ميراث دى

يوه ورځ حضرت ابوهريرة رضي الله عنه د مدينې منورې په بازار تيرپېده، هلته او دريده، او خلقو ته يې وويل: چې اې د بازار خلقو! په تاسو څه شوي چې تاسو دلته يئ او د رسول الله ﷺ ميراث تقسيمېږي، آيا ورځئ نه؟ چې تاسو هم ورنه خپله حصه واخلي؟

هغوى ورنه پوښتنه وكړه چې داميراث چيرته تقسيمېږي؟ ده ورته وويل: په جُمات كې. نو خلق په منډه جُمات ته لاړه، او حضرت ابوهريرة رضي الله عنه هم هلته ولاړ و. څه وخت پس خلق واپس راغلل، ده ورنه پوښتنه وكړه چې څه مو وكړه؟

هغوى ورته وويل: چې اې ابوهريرة رضي الله عنه مونږ خو جُمات ته ننوتو، په هغې كې خو مونږ او نه ليدنه چې څه شى تقسيمېږي.

(۱) الرسول والمعلم ص ۱۰.

(۲) رواه الطبراني فى الكبير، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۳، الترغيب فى مجالسة العلماء، احياء العلوم ج ۱ ص ۲۰ كتاب العلم.

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه ورنه پوښتنه وکړه :

وَمَا رَأَيْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ أَحَدًا ؟ تَأْسُو بِهِ جُمَاتٍ كَيْ هِيْخُوكِ او نه لیده ؟
هغوی ورته وویل :

بَلْ رَأَيْنَا قَوْمًا يُصَلُّونَ وَقَوْمًا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ ، وَقَوْمًا يَتَدَاكِرُونَ الْحَلَالَ وَالْحَرَامَ .

آو، مونږ څه خلق اولیده چې لمونځونه یې کول، او څه خلکو د قرآن مجید تلاوت کولو او څه خلکو د حلال او حرام تذکره کوله (یعنی علم یې حاصلول او د حلالو او حرامو متعلق تذکره یې کوله).

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه ورته وفرمایل :

وَيَحْكُمُ فَذَلِكَ مِيرَاثُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . (١)

تعجب دی په تاسو، همدا د رسول الله صلی الله علیه و آله میراث دی .

فائدة : معلومه شوه چې علم د انبیاو میراث دی او علماء د انبیاو وارثان دي .

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَبْطِ وَافِرٍ . (٢)

علماء د انبیاو وارثان دي، او انبیاو کرامو په میراث کې درهم او دینار نه دي پریښي، بلکه هغوی علم په میراث کې پریښي، پس چا چې دا حاصل کړو هغه ډیره لویه حصه حاصله کړه .

(١) رواه الطبراني في الاوسط بنسناد حسن، الترغيب والترهيب ج ١ ص ٥٨ كتاب العلم، تبيه الغافلين ص ٢٠٦ .

(٢) اخرجه ابوداود في العلم باب ١ وابن ماجه في المقدمة باب ١٩ وابن حبان ٨٠، ورواه الترمذي في العلم باب ١٩، مشكوة ص ٣٢ كتاب العلم .

په يوروايت کې داسې الفاظ دي : الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ أَلَا إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَكِنَّهُمْ وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَهُ بِحَبْطِهِ . اخرجه ابوداود في العلم باب ١، و الترمذي في العلم باب ١٩، وابن ماجه في المقدمة باب ١٧ وابن حبان في صحيحه، الترغيب والترهيب ج ١ ص ٦٠ .

د علم يو باب زده کول د زرو (۱۰۰۰) رکعتو قبول شوو نفلو نه ډير بهتر دی

نبي کریم صلی الله علیه وسلم حضرت ابوذر رضی الله عنه ته فرمایي :

يَا اَبَا ذَرٍّ لَآنَ تَغْدُو فَتَعَلَّمَ آيَةً مِّنْ كِتَابِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكَ مِنْ اَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ وَلَا اَنْ تَغْدُو فَتَعَلَّمَ بِآبَا مِّنَ الْعِلْمِ عَمِلٌ بِهِ اَوْ لَمْ يُعْمَلْ خَيْرٌ مِّنْ اَنْ تُصَلِّيَ اَلْفَ رَكْعَةٍ . (۱)

اې ابو ذره ! (ﷺ) که ته چیرته د سهر په وخت لار شې او د قرآن کریم یو آیت زده کړې، نو دا ستا د پاره د سلو (۱۰۰) رکعتونو نفلو نه ډیر بهتر دی، او که ته لار شې او د علم یو باب زده کړې، که په دې عمل شوې وي او که نه، خودا ستا د پاره د زرو (۱۰۰۰) رکعتونو نفلو نه ډیر بهتر دی .

فائده : په دې حدیث کې هم د علم ډیر فضیلت بیان شوې ، چې یو باب د علم زده کول د زرو رکعتونو قبول شوو نفلو سره برابر نه دي ، بلکه د هغې نه ډیر بهتر دي . او ورسره دویمه خبره دا هم واضحه شوه چې بعض خلق وايي چې په کوم علم عمل نه وي نو د داسې علم په زده کولو کې هیڅ فائده نشته ، نو د دوی دا خبره غلطه ده .

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تحقيق

مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله په ” حيوۃ المسلمین “ کې د دې حدیث په تشریح کې لیکلي : چې په دې حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په واضحه طریقي سره او فرمایيل: **عَمِلٌ بِهِ اَوْ لَمْ يُعْمَلْ** . که په دې علم دده عمل وي او که نه ، خو یو باب د علم زده کول د زرو رکعتونو نفلو نه ډیر بهتر دی . او د دې د پاره تهانوي صاحب درې (۳) وجوهات ذکر کړي :

۱. د دین د خبرې په زده کولو سره خودې د جهالت او ناپوهۍ نه اووت . نو داهم لوي نعمت دی .

۲. چې کله ورته د دین دا خبره معلومه شوه نو که اوس یې پرې عمل نشته نو آینه وخت کې خو به چیر ته پرې عمل وکړي .

(۱) رواه ابن ماجه في مسنده باسناد حسن الحديث ۲۱۹، وابن عبد البر في جامع البيان ۲۵/۱، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۲ کتاب العلم .

۳. بل کس ته خوبه يې اوښايي، او دا هم د ثواب کار دې. (۱)

لږ علم د ډير عمل نه بهتر دى

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

قَلِيلُ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرِ الْعِبَادَةِ. (۲)

لږ علم د ډير عبادت نه بهتر دى.

ضروري علم په هر مسلمان باندې فرض عين دى

دومره علم زده کول چې په هغې باندې انسان خپل ژوند د الله ﷻ او د رسول ﷺ د احکاماتو مطابق تيروي، دا په هر مسلمان نارینه او زنانه باندې فرض دى.

پيغمبر عليه السلام فرمایي :

كَلْبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. (۳)

د علم طلب کول (يعنی د هغې د حاصلولو کوشش کول) په هر مسلمان فرض دى.

په يوروايت کې ورسره د "مُسْلِمَةٍ" لفظ هم شته. (۴)

عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ: ﴿ قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا... ﴾ (۵) قال: عَلِيُّوْا أَهْلِيكُمْ

الْخَيْرُ. (۶)

حضرت علي رضي الله عنه د دې آيت ﴿ قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا ﴾ په تفسير کې فرمایي : چې

تاسو خپل کور واله وژته د خير (يعنی د دين) خبرې اوښايئ.

(۱) حيرة المسلمين ص ۳۲ الروح الثاني في تحصيل علم الدين وتعليمه.

(۲) رواه الهيمى فى المجمع ۱۲۰/۱ والسيوطى فى الدر المنثور ۳۵۰/۱، والمنذرى فى الترغيب والترهيب ۱۳/۱.

(۳) رواه ابن ماجه، مشكوة كتاب العلم ص ۳۴، ابن ماجه ص ۲۰ باب فضل العلماء والحث على طلب العلم، وروى البيهقي فى شعب الايمان الى قوله: مُسْلِمٍ. وقال هذا حديث منته مشهور (على السنة الناس) واستاده ضعيف وان كان معناه صحيحا. مرقات

شرح مشكوة ص ۲۸۴.

(۴) مرلاة شرح مشكوة.

(۵) التحريم آيت ۶.

(۶) رواه الحاكم مولانا ولال صحيح على شرطهما، الترغيب والترهيب ص ۷۰ الترهب فى لشر العلم والدلالة على الخير.

ضروري تنبيه

حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله په خپل خطبات کې دا خبره ډير په تفصيل سره ذکر کړې چې بعضې خلق د علم فضائل بيانوي، د قرآن کریم آيتونه او احاديث ذکر کوي خو بيا غلطي دا کوي چې دا ټول فضائل په انگرېزي تعليم تطبيقوي او خلقو ته د انگرېزي زده کولو ترغيب ورکوي.

نو خبردار! دا سخته دهوکه ده، ځکه د علم چې څومره فضائل په قرآن کریم او احاديثو کې بيان شوي نو د دينه د شريعت علم مراد دی، هغه علم مراد دی چې په هغې سره انسان ته د الله ﷻ معرفت حاصلېږي او په آخرت کې د انسان د پاره فائده مند وي، انگرېزي تعليم مراد نه دی (۱) (البته که چا معتمد عالم په انگرېزي کې د قرآن کریم يا احاديثو ترجمه وکړه او يو کس هغه لولي نو بيا په دې کې ثواب شته) . (۲)

نو نن سبا چې په سکولونو او کالجونو کې کوم فنون خودلې شي نو دا دغه فرضي علم نه دی، بلکه په دې فنونو کې چې کوم د مسلمانانو د فائدي د پاره وي او په خلاف شرعه امورو مشتمل نه وي نو دا صرف د جواز په مرتبه کې دي . البته که په خلاف شرعه امورو مشتمل وونو بيا د هغې حصول نا جائز دی . (۳)

د علم حقيقت

حکيم الاسلام قاري محمد طيب رحمه الله وايي : انسان ته چې انسان وایي دا هلته چې په ده کې داسې علم نافع راشي چې د هغې په وجه دې د جلالو او حزامو ، جائز او ناجائز په مينځ کې تمیيز کولې شي ، يعنی په ده کې تقوی ، پرهيزگاري او په شريعت باندې عمل راشي .

(۱) دکوم علم فضائل او تاکيد چې په احاديثو کې راغلي د هغې نه علم د شريعت مراد دي : په فتح الباري شرح صحيح البخاري کې ذکر دي : *والمراد بالعلم العلم الشرعي الذي يفيد معرفة ما يجب على المكلف من أمر دينه في عباداته ومعاملاته . والعلم بالله وصفاته وما يجب له من القيام بأمره وتزويجه عن النقائص . ومدار ذلك على التفسير والحديث والفقہ .* (فتح الباري ج ۱ ص ۱۹۲ کتاب العلم، مقدمه شامي زکريا ۱ / ۱۲۶ قبل مطلب في لرض الکتابه و لرض العین ، الفای محمودیه ج ۶ ص ۳۲ باب اول : علم کا بیان) .

(۲) خطبات حکيم الامت ج ۲ ص ۱۹۴ موضوع تعميم العلم .

(۳) کشف الباري ج ۳ ص ۴۴ کتاب العلم باب فضل العلم .

د علم فضيلت او اهميت

حُكْمُ كِه صَرَف دِيو خُو لَبُو مَعْلُومَاتُو نَوْمِ عِلْمِ وَي نُو بِيَا خُو پِه كَارْدِه چِي حَيَوَانَاتِ هَم عِلْمَاءِ وَي ، حُكْمُ بَعْضُو حَيَوَانَاتُو تِه هَم خُذِ نَا خُه مَعْلُومَاتِ وَي . اللّٰهُ ﷻ پِه قُرْآنِ مَجِيدِ كِي فَرْمَايِي :

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا ﴾ . (۱)

ترجمه: اي مومنانو! كه چيرته تاسو د اللّٰهُ ﷻ نه او وير پري او متقيان جو رشي نو اللّٰهُ ﷻ به په تاسو كي فرقان پيدا كړي .

(فُرْقَان : دا هغه داخلي قوت دي چې ددي په وجه انسان د حق او باطل په مينځ كي تمميز كولي شي) . (۲)

په علم او معلوماتو كي فرق دي

حكيم الامت حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله فرمايي چې علم خائنه شي دي ، او معلومات خائنه شي دي ، علم دزياتو معلوماتو نوم نه دي ، بلكه علم هغه دي چې دهغي په وجه د انسان نه انسان جوړ پري ، سړي پري د اللّٰهُ ﷻ او دهغه د رسول ﷺ پيژندگلي كولي شي ، او دغه معلوماتو په وجه انسان صحيح نتيجي ته رسيدې شي ، يعنې په ده كي تقوي ، پرهيزگاري او د سنتو تابعداري پيدا شي ، او په خپل علم يې عمل وي نو بيا دا علم دي .

حُكْمُ كِه صَرَف پِه مَعْقُولَاتُو مَعْلُومُولُو سَرِه سَرِي عَالِمِ كِيدِي نُو بِيَا خُو پِه كَارُو چِي اَرَسْطُو او جَالِينُوسِ لُوي لُوي عِلْمَاءِ وَي ، كِه صَرَف پِه اَدْبِ او عَرَبِي وَي لُوي سَرِه سَرِي عَالِمِ كِيدِي نُو پِه كَارِ دَا وَه چِي اَبُو جَهْلِ او اَبُو لَهَبِ لُوي لُوي عِلْمَاءِ وَي حُكْمُ دُوي پِه عَرَبِي بِنِه پُو هِيدِه او ډير فصاحت او بلاغت يې لرل . لَهَذَا مَعْلُومِه شُوِه چِي عِلْمُ فِقْطُ دِ ډيرو مَعْلُومَاتُو نَوْمِ نَه دِي .

مثال : د مثال په ذريعه دا خبره بڼه واضح كيدې شي چې دوه كسان د سيل دپاره ووت ، يو پكي ډير زيات او گرځيده او ډيري علاقې يې اوكتې ، خو دده د سترگو نظر كمزورې دي ، او دويم كس لږ او گرځيده ، لږې علاقې يې اوكتې خو دده د سترگو نظر بڼه تيز دي .

نو دا اول كس اكر چې ډير گرځيدلې ، ځايونه يې ډير ليدلي خو چونكه د نظر د كمزورتيا په وجه د يوشې په حقيقت هم پوره نه دي پوهه شوې ، او دا دويم كس اكر چې د لږو علاقو په باره

(۱) الانفال آيت ۲۹

(۲) جواهر حكمت ، - : المدارس ج ۱ ص ۳۹۶ .

کې معلومات لري خو د نظر د تيزوالي په وجه د هرشي په حقيقت پوره پوهه شوې او د هرې علاقې پوره معلومات ورته شته .

دغه شان چې د کوم سړي سره معلومات وي خو بصيرتِ قلبي ، تقوی او للّٰهيت ورسره نوي نو دې د اشياؤ په حقيقت پوره نه پوهيږي او ددې معلوماتو نه کما حقّه فايده نشي اخيستي ، حکه دده بصيرتِ قلبي نشته .

او د چا سره چې بصيرتِ قلبي وي ، زړه کې يې تقوی او پرهيزگاري وي او علمِ نافع ورسره وي نو بيا دې د دغه معلوماتو نه پوره فايده اخيستي شي ، حکه دې د اشياؤ په حقيقت باندي بڼه پوهيږي . (۱)

دغه وجه ده چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم به د علمِ نافع سوال کولو (اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ عِلْمًا نَافِعًا يا الله ! زه تانه د علمِ نافع سوال کوم (۲)) .

او د علم غیر نافع نه به يې پناه غوښته . حکماء وايي :

علمی که راه حق ننماید جهالت است :

کوم علم چې انسان ته حقه لاره نه بنایي هغه جهالت دی .

علم لوي نعمت دی

حضرت سلیمان علیه السلام سره د ټولې دُنیا بادشاهي وه (حکه هغه دُعا کړې وه :

رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَا يَنْبَغِيْ لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِيْ إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿۳﴾

(۱) التبليغ ، تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۵۰ .

(۲) د علم نافع تعریف : امام غزالي رحمه الله د علمِ نافع تشریح داسې کړې : اَلْعِلْمُ النَّافِعُ مَا يَزِيدُ فِيْ خَوْفِكَ مِنَ اللّٰهِ ... علم نافع هغه دې چې په هغې سره ستا په زړه کې د الله ﷻ خوف او ویره زیاته شي . او ددې په وجه تاته په خپلو عیبونو باندي بصيرت حاصل شي ، د الله ﷻ معرفت درته نصیب شي ، په عباداتو درته توفیق ملاؤ شي ، د دُنیا سره دې مینه کمه شي ، او آخرت طرف ته دې رغبت پیدا شي ، د کومو کارونو په وجه چې ستا نیک اعمال ختمیږي په هغې باندي ستا د بصيرت سترگې کلاؤ شي او د شیطان په مکرونو باندي خبردار شي . (تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۵۲) .

(۳) سورة ص آیت ۳۵ .

د علم فضيلت او اهميت

ترجمه: اي ربه! ماته بخښنه وکړه او داسې بادشاهي رالدراکړه چې (په دې زمانه کې) د مانه وروستو بل هيچاته حاصله نه شي، بيشکه ته ډير هېډه کوونکې ذات يې. (۱)
ليکن ددې دومره لوي حکومت باوجود هغه بيا هم په حکومت باندې فخر نه کولو بلکه په خپل علم يې فخر کولو (ځکه هغه ويلي وو:

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَأَوْدِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَإِنَّ هَذَا اللَّهُ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴾. (۱)

ترجمه: اي خلقو! مونږ ته د مرغانو ژبه خودل شوې، او مونږ ته هر قسم څيزونه راکړل شوي، بيشکه همدا ښکاره فضل دي).

نو چې کله حضرت سليمان عليه السلام د مرغانو په ژبه پوهيدلو علم باندې فخر کولو، نو اوس که يو مسلمان سره د الله تعالى د کتاب او احاديثو علم وي نو بيا خوپه طريق اولی باندې دده دپاره د خوشحالی ذريعه ده او لوي نعمت دي. (۲)

نو چاته چې الله تعالى دا لوي نعمت ورکړې وي نو ده ته په دې باندې د الله تعالى ډيره شکر په کار ده. د علم په فضيلت کې حضرت علي رضی الله عنه څه اشعار ويلي:

۱. رَضِينَا قِسْمَةَ الْجَبَّارِ فِينَا * لَنَا عِلْمٌ وَلِلْجَاهِلِ مَالٌ

۲. فَإِنَّ الْمَالَ يَفْنَى عَنْ قَرِيبٍ * وَإِنَّ الْعِلْمَ يَبْقَى لَا يَزَالُ. (۳)

۱. مونږ د الله تعالى په تقسيم راضي يو، چې هغه مونږ ته علم راکړې او جاهلو ته يې مال ورکړې.

۲. ځکه مال به عنقریب فناء شي، او علم به همشه باقي وي.

د الله تعالى په نزد د علم مقام

د الله تعالى په نزد د علم، علماو او طلباو ډير لوي مقام دی نو که دُنیا دار خلق د علم اهميت نه

(۱) النمل آيت ۱۶.

(۲) فَالْتَفَحَّرَ (سليمان عليه السلام) بکونه عالماً بمنطق الطير. فإذا أحسن من سليمان أن يفتخر بذلك العلم. فلان يحسن

بالمؤمن أن يفتخر بعلمه لرب العالمين كان أحسن. تفسير كبير ج ۱ ص ۲۵۷ آيت ۳۱.

(۳) تعليم المتعلم فصل في الجدة والمواظبة والهمة، كامياب طالب علم ص ۱۸، طلباء کے لے مقالې دغه.

پيژني ، عالم يا طالب العلم ته په بڼه سترگه نه گوري نو هيڅ پرواه نشته ، ځکه مونږ چې د قيامت په ورځ د کوم پروردگار د وړاندې پيش کيږو هغه خو ددې اهميت پيژني .

د يو طالب العلم واقعه :

يو طالب مدرسي ته د سبق د پاره روان ؤ ، په لاره کې ورسره د يو دُنِيادار ، انگريزي خوان ملاقات وشو ، ورته وې ويل : چې طالبه ! هسې ځان مه سترې کوه که مَلاشې نو نه خوتاته څوک نوکري درکوي ، او نه به درسره څه سهولتونه وي ، او نورې ډيرې خبرې يې ورته وکړې . طالب چې دا خبرې واوريدې نو زړه يې مات شو ، حوصله يې د لاسه ورکړه . بيا به سبق ته نه تللو ، په کور کې به ناست ؤ .

استاذ يې خبر شو چې دې طالب د انگريزي خوان د غلطو خبرو په وجه علم پريښې ، نو ځکه سبق ته نه راځي . نو دا استاذ يې ډير هوښيار ؤ ، راغې ، او دې طالب ته يې يو کانډې ورکړ او ورته وې ويل چې لاږشه او هغه مخامخ د سبزی دکان ته ورشه ، د هغه نه دوه کلو گازرې راوړه ، که روپۍ يې غوښتي نو دا کانډې ورکړه .

دې چې هلته ورغې او هغه دکاندار گازرې او تللې ، نو د روپو په عوض کې ده ورته دا کانډې ورکړو ، هغه دکاندار ورته وويل : چې يا خور روپۍ راکړه او يا دا گازرې واپس کيده ، زه په دې کانډې څه شی کوم .

دې واپس راغې ، کانډې يې راوړو ، استاذ ته يې خبره وکړه ، استاذ ورته وويل چې ته لاږشه او د فلاني منياري واله دکاندار ته ورشه چې هغه درله په دې کانډې څومره شيان درکوي . دې چې هلته ورغې ، نو هغه ورته وويل چې زه به ددې کانډې په عوض کې د زرو (۱۰۰۰) روپو شيان درکړم . دې حيران شو ، واپس راغې او استاذ ته يې دا خبره وکړه .

استاذ ورته وويل : چې ته اوس لاږشه ، او د فلاني زرگر دکان ته ورشه چې هغه درله په دې کانډې څومره روپۍ درکوي ، دې چې هغه ته ورغې نو هغه ورته وويل چې زه به درله ددې کانډې په عوض کې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) روپۍ درکړم . دې نور هم حيران شو .

استاذ ته راغې ، او ورته وې ويل چې جناب ! زه خو په دې راز پوهه نه شوم چې د همدې کانډې په عوض کې د سبزی واله دکاندار دوه (۲) کلو گازرې نه راکولې ، د منياري واله راله پرې د زرو روپو شيان راکول ، او زرگر راله پرې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) روپۍ راکولې . دا ولې ؟

استاذ ورته وويل : چې طالبه ! دا عام کانرې نه دی ، بلکه دا قيمتي کانرې (هیره) دی . د سبزی واله دکاندار نه پیژندو نو حکه یې پرې درله دوه کلو گازرې هم نه درکولې ، د منیاری واله دکاندار حه لږ پیژندو نو حکه یې پرې د زرو روپو شیان درکول ، او زرگر پوره پیژندلو نو حکه یې پرې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) روپۍ درکولې .

اې طالبه ! دغه شان علم هم دی ، دُنیا دار او انگریزي خوان ته ددې د قدر حه پته ده چې د علم خومره لوي اهميت دی ؟

د طالب په پوهه کې خبره راغله ، او دوباره یې د علم زده کړه شروع کړه .

د خدای شان گوره چې یو خو ورځې پس د وخت بادشاه ته یوه مسئله پېښه شوه : هغه خپلې ښځې ته ويلي وو : چې که ته د سپوږمۍ نه زیاته ښائسته نه یې نو ته دې په ماباندې په درې (۳) کاهو طلاقه یې .

دا مسئله هیچاته معلومه نه وه ، بادشاه همدې استاذ ته کس راو لېږل ، استاذ همدغه شاگرد ته وويل : چې ته ورشه ، او بادشاه ته دا مسئله بیان کړه چې دا ښځه په تاباندې نده طلاقه ، حکه انسان د سپوږمۍ نه ښکلې دی . الله تعالی فرمایي :

﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴾ (۱)

ترجمه : بیشکه مونږ انسان په ډیر ښه صورت پیدا کړې .

دې ورځې ، او د بادشاه د وړاندې یې دا مسئله بیان کړه ، بادشاه خوشحاله شو او ډیر لوي انعام یې ورکړو ، سورلي یې ورکړه ، او خلقو ته یې وويل چې دا ډیر په عزت سره کور ته ورسوئ شاگرد حیران شو چې بادشاه دومره ډیر انعامات راکړه ، او زما یې ډیر قدر وکړو .

فایده : بادشاه دده دا دومره عزت حکه وکړو چې بادشاه ته د علم د قدر پته وه . نو که نن صبا جاهل خلق علم ، علماؤ او طلباؤ ته په ښه سترگه نه گوري ، نو هیڅ پرواه نشته ، حکه دوی ته د علم قدر حه معلوم دی ؟ قدر زر زر گر شناسد ، قدر جوهر جوهرې

لهذا هر طالب او عالم له دا شکریه پکار ده چې الله جل جلاله په دومره ډیر و مخلوقاتو کې دې دخپل دین د خدمت د پاره وقف کړو . (۲)

(۱) التین آیت ۳ .

(۲) خطبات القبر ج ۳۲ ص ۱۱۵ .

د علم باوجود په احساس کمتری کې مبتلاء کيدل نه دي په کار

حکيم الاسلام قاري محمد طيب رحمه الله فرمايي چې اهل علمو ته دا سوچ نه دي په کار چې که زه علم حاصل کړم نو بيا به خوراک د کوم خای نه خورم، او روپۍ به څنگه پيدا کوم؟ ځکه دا ډير کمزوري او نامناسبه سوچ دی.

وجه داده چې کله يو کس ته الله ﷻ دا عظيم نعمت (علم) ورکړي او دې بيا هم په هغې باندې خوشحاله نه وي، هر وخت د دُنیا پيدا کولو په فکر کې ډوب وي او زړه يې د دُنیا دمحبت نه ډک وي نو دا کس خود قرآن مجيد د آيت:

﴿ اَسْتَعْبِدُونَ الَّذِي هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ﴾ مصداق گرځي. ځکه چې کله دده سره د علم غوندې اشرف شې شته نو دې بيا د ادنی اشې (دُنیا) په حاصلولو کې ولې دومره فکر مند دی؟ دې خو بيا ډير ناقدره انسان دی، چې د عظيم شې په مقابل کې آرزو او کمزوري شې غواړي. دا خو بيا د يهودو غوندې قصه ده چې الله ﷻ ورته د "مَنْ" او "سَلَوٰى" غوندې بنکلي نعمتونه ورکول، ليکن هغوی سابه (ساگ)، مسوراو پياز غوښته. (۱)

لهذا څوک چې الله ﷻ ددې کار د زده کړې يا خورولو پاره منتخب کړي نو ده ته په دې باندې د الله ﷻ ډيره شکر په کار ده، ځکه علم خود الله ﷻ صفت دی.

علم د الله صفت دي

حکيم الاسلام قاري محمد طيب رحمه الله فرمايي: چې اهل علمو ته الله ﷻ ډير لوي عزت او مقام ورکړي، ځکه علم خود الله ﷻ صفت دی نو په چا کې چې علم راشي گویا دې الله ﷻ خپل نماينده مقرر کړي چې ته زما دا صفت په دُنیا کې خور کړه. او مال خو بدلیدونکې او زائله کيدونکې شې دی، او دا د معدې صفت دی.

بل دا چې علم انسان د الله ﷻ طرفته بوځي، او مال انسان طغيان او سرکشۍ طرفته بوځي.

د علم فضيلت او اهميت

نو اوس چاته چې الله ﷻ دا لوي نعمت ورکړې وي او دې بيا هم په دې باندي د الله ﷻ شکر په اداء کوي او هروخت يې زړه د دُنْيا د محبت نه ډک کړې وي نو يقيني چې دا انسان ډير بې قدره، ناشکره او کم عقل دی. (۱)

د علم په برکت زړه ور کيدل

د علم په برکت سره په انسان کې داسې قوت پيدا کيږي چې اگر چې دې بڼه کمزورې وي خو بيا هم په ده کې دومره زړه ورتيا راځي چې دې بيا خپله خبره په هر ميدان کې پوره ډاډه طريقې سره کولې شي.

لکه د حضرت سليمان عليه السلام په باره کې راځي چې کله هَذَا هَذَا مارغه غائب و نو

حضرت سليمان ﷺ او فرمايل:

﴿لَا عَذِيبَتُهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَا ذُبْحَنُ أَوْ لِيَأْتِيَنَّيْ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾ (۲)

ترجمه: زه به خامخا ده ته سخته سزا ورکړم، يابه يې ذبح کړم، او يا به ماته (د غير حاضري) څه ښکاره دليل پيش کوي.

نو چې کله هَذَا هَذَا مارغه راغې، دا اگر چې کمزورې مرغه و خو چونکه دده سره د قوم سبا متعلق علم او معلومات و، نو د حضرت سليمان ﷺ په وړاندي يې په ډير زړه ورتيا سره خبره وکړه، او وې ويل:

﴿أَحْظْتُ بِمَا لَمْ تُحِظْ بِهِ﴾ (۳)

ترجمه: ما احاطه کړې په داسې خبره باندي چې تا احاطه نده کړې په هغې باندي (يعنی ماته داسې يوه خبره معلومه ده چې تاته د سره معلومه نده).

(۱) خطبات حکيم الاسلام ج ۱، تحفة المدارس ج ۱ ص ۲۵۶.

(۲) النمل ۲۱.

(۳) النمل ۲۲.

فایده : اوگوره ! هُنْدُ هُنْدُ چې د لږو معلوماتو په وجه یې د حضرت سلیمان د وړاندې په کوم انداز کې خبره وکړه ؟ نو که چیرته دده سره د قوم سبا متعلق معلومات نه وي ، نو چیرته هُنْدُ ، او چیرته د حضرت سلیمان علیه السلام د وړاندې داسې زړه وره خبره کول ؟ (۱)

علم یو قوت دی

علم یو طاقت او یو قوت دی ، چاته چې الله ﷻ دا قوت ورکړې نو هغه بیا الله ﷻ په دُنیا کې سر لورې او کامیابه گرځولې .

حضرت سلیمان عليه السلام ته چې د بلقیس راتلو پته اولېږده نو خپلو درباریانو ته یې وویل :

﴿ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴾ . (۲)

ترجمه : اې سردارانو ! څوک به له تاسو نه ماته د هغې (ملکې) تخت راوړي ، وړاندې ددې نه چې دوی ماته تابعدار راشي ؟

نو په جناتو کې یو مضبوط جن (عفریت) وویل :

﴿ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ ﴾ . (۳)

ترجمه : زه به تاته د هغې تخت راوړم ، وړاندې ددې نه چې ته د خپل ځای نه پاڅې .
(حضرت سلیمان علیه السلام او فرمايل دا خوډيروخت دی)

﴿ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ﴾ . (۴)

ترجمه : وویل هغه کس چې د هغه سره علم د کتاب و ، زه به تاته دا تخت ستا د سترگو درې نه هم وړاندې راوړم .

(اکثر مفسرين لکه قرطبي او ابن جرير وايي : چې داد حضرت سلیمان علیه السلام دوست و ، یاد هغه د تره څوي و ، اسم اعظم ورته یاد و) .

(۱) فلولا ان العلم اشرف الاشياء والافمن أين . . . هُنْدُ هُنْدُ أَنْ يَتَكَلَّمُ فِي مَجْلِسِ سُلَيْمَانَ بِمِثْلِ هَذَا الْكَلَامِ . وَلِذَلِكَ يَرَى

الزَّجَلُ السَّاقِطُ إِذَا تَعَلَّمَ الْعِلْمَ صَارَ نَائِلًا الْقَوْلِ عِنْدَ السَّلَاطِينِ وَمَا ذَلِكَ إِلَّا بِبُرْكَاتِ الْعِلْمِ . تفسیر کبیر ج ۱ ص ۲۰۷ .

(۲) النمل آیت ۳۸ .

(۳) النمل آیت ۳۹ .

(۴) النمل آیت ۴۰ .

نو د علم په برکت سره الله تعالی ده ته دومره لوي قوت ورکړې ؤ چې د سترگو په رڼه کې يې د بلقيس تخت را اُورسول . (۱)

د علم زده کوونکي د پاره د جنت بشارت

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي :

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ . (۲)

څوک چې د علم په طلب کې په يوه لاره باندې ځي نو الله تعالی به دده د پاره د جنت لاره آسانه کړي .

په يو بل حديث کې نبي عليه الصلوة والسلام فرمايي :

مَنْ غَدَا يُرِيدُ الْعِلْمَ يَتَعَلَّمْهُ اللَّهُ فَتُخَّ اللَّهُ لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ . (۳)

څوک چې د علم د زده کړې په اراده باندې اووځي او خالص د الله ﷻ د رضا د پاره علم حاصلوي نو الله ﷻ به دده ته د جنت دروازه خلاصه کړي .

ابو نعیم په ریاضة المتعلمین کې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم يو حديث مبارکه رانقل کړې نبي عليه السلام فرمايي :

مَا مِنْ رَجُلٍ تَعَلَّمَ كَلِمَةً أَوْ كَلِمَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا أَوْ أَرْبَعًا أَوْ خَمْسًا مِمَّا فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَتَعَلَّمُهُنَّ وَيُعَلِّمُهُنَّ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ .

څوک چې د الله تعالی د فرائضو نه يوه خبره ، يا دوه ، يا درې ، يا څلور ، يا پنځه خبرې زده کړي ، او ييا يې بل ته هم اوښايي ، نو دا کس به ضرور جنت ته داخلېږي .
راوي د حديث حضرت ابو هريرة رضی الله عنه فرمايي :

(۱) معارف القرآن .

(۲) اخرجه البخاري في العلم ۱۰ ، والترمذي في القرآن ۱۰ وفي العلم ۱۹ ، ۳۵ ، وابن ماجه في المقدمة ۱۷ ، واحمد ۲ ، ۲۵۰ ، ۲۲۵ ، ۴۰۷ . ابوداود (۳۶۴۱) ، (۳۶۴۲) ، وابن ماجه (۲۲۳) وابن حبان (۸۰) ورواه الترمذي (۲۶۸۳) ، مشكوة ص ۳۲ كتاب العلم ، الترغيب ج ۱ ص ۵۹ الترغيب في الرحلة في طلب العلم .

(۳) اخرجه ابوداود في العلم باب ۱ والترمذي في العلم باب ۱۹ وابن ماجه في المقدمة باب ۱۷ وابن حبان في صحيحه ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۰ كتاب العلم الترغيب في الرحلة في طلب العلم .

فَمَا نَسِيْتُ حَدِيثًا بَعْدَ إِذْ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۱)

ددې نه پس چې ما د نبي کریم صلی الله نه کومه خبره اوریدلې ، هغه مې هیڅکله نه ده هیره کړې .

د علم زده کړه د نفلې عباداتو نه بهتره ده

حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فرمایي :

تَدَارَسُ الْعِلْمِ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ خَيْرٌ مِنْ إِحْيَاءِهَا. (۲)

د شپې لږ ساعت د علم درس کول د ټولې شپې د عبادت نه بهتر دی .
یعنی د شپې په لږه حصه کې تعلیم او تعلم د ټولې شپې د عبادت نه ډیر بهتر دی .
حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه فرمایي :

لَأَنَّ اتَّعَلَّمَ مَسْأَلَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ. (۳)

زه چې د علم یوه مسئله زده کړم دا ماته د ټولې شپې د عبادت ډیره خوښه ده .
حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه فرمایي :

مَنْ رَأَى أَنَّ الْغُدُوَ إِلَى الْعِلْمِ لَيْسَ بِجِهَادٍ فَقَدْ لَقِصَ فِي رَأْيِهِ وَعَقْلِهِ.

څوک چې دا گمان کوي چې د علم د پاره سفر کول جهاد نه دی نو دده په رایه او عقل کې نقصان دی .

حضرت ابوهريرة رضي الله عنه فرمایي :

لَأَنَّ أَجْلِسَ سَاعَةً فَأَفَقَّةَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُحْيِيَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ. (۴)

زه چې د لږ ساعت د پاره کینم او علم زده کړم ، نو دا ماته د لیلۃ القدر د ټولې شپې د عبادت نه ډیره خوښه ده .

(۱) رواه ابولعیم واسناده حسن والهندي فی الكنز ۲۸۸۵۸ ، الترغیب والترهیب ج ۱ ص ۵۲ کتاب العلم الترغیب فی العلم وطلبه وعلمه وعلیهمه .

(۲) رواد الدارمی مشکوة ص ۳۶ کتاب العلم الفصل الثالث ، احیاء العلوم ج ۱ ص ۱۹ کتاب العلم .

(۳) نسبه الغالین ص ۱۹۹ باب فضل طلب العلم ، احیاء العلوم ج ۱ ص ۲۱ .

(۴) رواه الدارلطنی والبهیقي ، الترغیب والترهیب ج ۱ ص ۵۸ کتاب العلم .

امام شافعي رحمه الله وايي : **طَلَبُ الْعِلْمِ أَفْضَلُ مِنَ النَّافِلَةِ**. (۱)

د علم زده کول د نفلي عبادت نه ډير بهتر دي .

ځکه د نفلي عبادت نفع صرف ده ته رسي او د علم زده کولو او خوړولو نفع ده ته په دې ژوند کې هم رسي او دده دوفات کيدو نه پس هم ده ته رسي ، او چاته چې يې خودلې وي او هغوی پرې عمل کوي نو د هغې اجر هم ده ته رسي .

حديث کې راځي :

مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا فَلَهُ أَجْرٌ مِّنْ عَمَلٍ بِهِ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ. (۲)

چا چې بل چاته علم او خوده ، او په دې علم څوک هم عمل کوي نو دا معلم به هم د هغه سره په ثواب کې شريک وي او د عمل کوونکي په اجر کې به څه کمې هم نه راځي .
په يو بل حديث کې دا شان الفاظ ذکر دي :

مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورٍ مِّنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا. (۳)

چا چې د نيکۍ کار ته بلنه وکړه ، نو چا چې دده تابعداري وکړه ده ته به د هغوی د ثواب هومره ثواب حاصلېږي ، او د هغوی په ثوابونو کې به څه کمې نه کېږي .

د علم زده کړه او بل ته خودل بهترينه صدقه ده

نبي عليه السلام فرمايي :

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ النَّزْرُ الْمُسْلِمُ عِلْمًا ثُمَّ يُعَلِّمُهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ. (۴)

(۱) احياء العلوم ج ۱ ص ۲۱ كتاب العلم .

(۲) رواه ابن ماجه في المقدمة ۲۰ ، واحمد ۲۶۹/۵

(۳) هذا الحديث اخرجه ابوداود في السنة باب لزوم السنة ۴۶۰۹ ، ومسلم باب من سن سنة حسنة او سيئة ومن دعا الى هدى او ضلالة ، والترمذي في العلم ۲۶۷۶ ، وابن ماجه في المقدمة باب من سن سنة حسنة او سيئة ۱۹۴ .

ځکه نبي عليه السلام فرمايي : **مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ** . مسلم باب من سن سنة حسنة او سيئة ۶۷۵۶ / ۱۵ ، لساني باب التحريض على الصدقة ۲۵۵۴ ، ابن ماجه باب من سن سنة حسنة او سيئة ۱۹۱ .

(۴) رواه ابن ماجه الحديث ۲۴۳ ، والمنذري في الترغيب ۹۸۸ والسيوطي في الدر المنثور ۳۳۸/۱ ، والهندي في الكنز

بهترينه صدقه داده چې يو مسلمان بنده علم زده کړي او بيا يې بل ورور مسلمان ته اوښايي.
نبي کریم صلی الله عليه وسلم حضرت علي رضی الله عنه ته وفرمايل :

لَا نَ يَهْدِي اللهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرًا مِنْ حُنَيْرِ النَّعْمِ . (۱)

که چيرته ستا په وجه الله ﷺ يو کس ته هدايت وکړي ، نو دا استاد پاره د سرو اوښانو
(خيرات کولو) نه ډير بهتر دی .

علمي مجالس د جنت باغيچي دي

يو پيره رسول الله صلی الله عليه وسلم صحابه کرامو ته وفرمايل :

إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا .

چې کله تا سو د جنت په باغيچو باندې تيريږئ نو ښه او خريږئ (يعنی ښه فائده ورنه واخلي)
صحابه کرامو پوښتنه وکړو :

مَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ ؟

رياض الجنة خه شی دی ؟

نبي عليه السلام ورته وفرمايل :

مَجَالِسُ الْعِلْمِ . (۲)

د علم مجلسونه دي .

د علم خورولو فائده انسان ته د مرگ نه پس هم رسيږي

نبي کریم ﷺ فرمايي :

إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ
يَدْعُو لَهُ . (۳)

(۱) اخرجه البخاري (۲۷۸۳) ومسلم (۲۳۰۲)، وابوداؤد في العلم ۱۰، نزهة الناظرين .
(۲) رواه الترمذي كتاب الدعوات باب ۸۲، الحديث ۳۵۰۹، ۳۵۱۰، واحمد في مسنده ۱۵۰/۳، والبيهقي ۱/۳۲۲ .
(۳) رواه مسلم في الوصية ۱۴ وابوداؤد في الوصايا ۱۴ والترمذي في الاحكام ۳۶، واحمد ۲/۳۷۲، والنسائي في الوصايا ۸.

د علم فضيلت او اهميت

کله چې يو انسان مرشي نو د عمل د ثواب سلسله دده نه منقطع شي، مگر د درې (۳) شيانو د ثواب سلسله بيا هم باقي وي (يعنی دده د مرگ نه وروستو هم دده پسي د هغې ثواب ورسي): اول صدقه جاريه، دويم هغه علم چې د هغې نه نفعه حاصلولې شي، او دريم هغه نیک اولاد چې ده ته د عاگانې کوي.

په يو بل حديث کې خه نور تفصيل هم ذکر دې، نبي کریم ﷺ فرمايي:

إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَكَذَا صَالِحًا تَرَكَهُ أَوْ مُصْحَفًا وَرَثَتُهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ تَلَحُّقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ. (۱)

بيشکه مؤمن ته چې د مرگ نه پس هم د کوم عمل يا د نيکيو ثواب رسيږي، په هغې کې اول هغه علم دی چې دې يې زده کړي او بيا يې نورو ته هم اورسوي، دويم: هغه نیک اولاد دی چې ده د خپل ځان نه وروستو پريښي وي (او هغه دده دپاره د عاگانې کوي)، دريم: هغه قرآن مجيد دی چې ده د وارثانو دپاره يې پريښي وي (او هغوی په دې کې تلاوت کوي)،

خلورم: هغه جومات (مسجد) دی چې ده په خپل ژوند کې جوړ کړي وي، پنځم: هغه کور دی چې د مسافرو دپاره يې جوړ کړي وي، شپږم: هغه نهږدی چې ده جاري کړي وي (يعنی ده کښتې وي)، اووم: هغه صدقه ده چې ده د تندرستی په حالت کې په خپل ژوند کې د خپل مال نه ويستي وي، نو ددې ټولو شيانو اجرا او ثواب به انسان ته د مرگ نه پس هم رسيږي.

د علم په طلب کولو سره گناه معاف کيدل

نبي کریم ﷺ فرمايي:

مَا مِنْ عَبْدٍ يَطْلُبُ الْعِلْمَ إِلَّا كَانَ كَفَّارَةً مَّا تَقَدَّمَ. (۲)

کوم بنده چې علم طلب کوي نو دا دده دپاره د مخکيني گناهونو کفارو گرځي.

(۱) رواه ابن ماجه باسناد حسن المقدمة باب ۲۰ والبيهقي ورواه ابن خزيمة في صحيحه، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۵

الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه وتعليمه، مشكوة ص ۳۶ كتاب العلم الفصل الثالث.

(۲) رواه الترمذي في كتاب العلم باب ۶ والطبراني في الكبير، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۳ الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه.

حضرت عطاء رحمه الله وايي ښ:

مَجْلِسُ عِلْمٍ يُكْفِرُ سَبْعِينَ مَجْلِسًا مِنْ مَجَالِسِ اللّٰهِ . (۱)
د علم يو مجلس د اويواو (۷۰) لهوه مجالسو كفاره گرځي ،

د علم زده كړه بهترين عمل دى

يو كس د نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه پوښتنه وكړو :

أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ ؟

په عملونو كې كه م يو عمل ډير افضل دى ؟

نبى كريم ﷺ ورته او فرمايل : الْعِلْمُ . يعنى علم بهترين عمل دى .

هغه كس په دويمه پيره او په دويمه پيره همدغه پوښتنه وكړو ، نبى كريم صلى الله عليه وسلم

ورته همدغه جواب ور كړو . بيا هغه سړي عرض وكړو :

يَا رَسُولَ اللَّهِ اَعَلَيْكَ السَّلَامُ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَنِ الْعَمَلِ .

اى د الله رسوله ! په تاسو دې سلامتيا وي زه خو پوښتنه درنه د عمل كوم (او تاسو راته

جواب كې علم يادوئ) .

نبى عليه السلام ورته او فرمايل :

هَلْ يَقْبَلُ اللَّهُ الْأَعْمَالَ إِلَّا بِالْعِلْمِ . (۲)

الله ﷻ خو صرف هغه عمل قبلوي چې كوم د علم په رڼا كې شوې وي .

په يو روايت كې داسې الفاظ دي :

إِنَّ الْعِلْمَ يَنْفَعُكَ مَعَهُ قَلِيلُ الْعَمَلِ ، وَإِنَّ الْجَهْلَ لَا يَنْفَعُكَ مَعَهُ كَثِيرُ الْعَمَلِ . (۳)

يشكه علم به تاته نفعه در كوي اگر چې ددې سره لږ عمل وي (يعنى كه لږ عمل هم د علم په

رڼا كې او كړې نو دا به تاته نفعه در كوي) ، او جهل به تاته هيڅ نفعه نه در كوي اگر چې ددې سره

ډير عمل وي .

(۱) احياء العلوم ج ۱ ص ۲۱ كتاب العلم .

(۲) بستان المارفين لابي اللبب لمرلندي ۳۰۴ .

(۳) المستطرف لى كل فن مستطرف ص ۲۶ الباب الرابع فى العلم والادب وفضل العالم والمعلم .

حضرت عبداللہ بن مبارک رحمہ اللہ د مرگ په حالت کې په بستره پروت ؤ ، او يو کس ورسره ناست ؤ ، هغه دده د پاره علمي مضمونونه ليکل ، چا ورنه پوښتنه وکړه چې په دې حالت کې هم تاسو په دې علمي مشغله کې ځان مصروفه کړې ؟ ده ورته وويل : چې کيدې شي داسې يو فايده منده خبره راته ملاؤ شي چې د دينه مخکې مانوي اوريدلي .^(۱)

علم د مال نه په اووه (۷) وجوهاتو سره بهتر دی

حضرت علي رضي الله عنه فرمايي :

الْعِلْمُ أَفْضَلُ مِنَ الْمَالِ بِسَبْعَةِ أَوْجُهٍ :

أَوَّلُهَا: الْعِلْمُ مِيرَاثُ الْأَنْبِيَاءِ، وَالْمَالُ مِيرَاثُ الْفَرَاعِنَةِ .

أَنْثَانِي: الْعِلْمُ لَا يَنْقُصُ بِالتَّفَقُّةِ، وَالْمَالُ يَنْقُصُ .

وَالثَّلَاثُ: يَخْتَاكُ الْمَالُ إِلَى الْحَافِظِ، وَالْعِلْمُ يَحْفَظُ صَاحِبَهُ .

وَالرَّابِعُ: إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ يَبْقَى مَالُهُ، وَالْعِلْمُ يَدْخُلُ مَعَ صَاحِبِهِ قَبْرَهُ .

وَالخَامِسُ: الْمَالُ يَحْصِلُ لِلْمُؤْمِنِ وَالْكَافِرِ، وَالْعِلْمُ لَا يَحْصِلُ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ .

وَالسَّادِسُ: جَمِيعُ النَّاسِ يَخْتَاكُونَ إِلَى صَاحِبِ الْعِلْمِ فِي أَمْرِ دِينِهِمْ وَلَا يَخْتَاكُونَ إِلَى

صَاحِبِ الْمَالِ .

وَالسَّابِعُ: يَقْوَى الرَّجُلُ عَلَى الْمُرُورِ عَلَى الصِّرَاطِ، وَالْمَالُ يَمْتَنِعُهُ .^(۲)

علم د مال نه په اووه (۷) وجوه سره افضل دی :

اول : علم د انبياو ميراث دی ، او مال د فرعونيانو ميراث دی .

دويم : علم خرچ کولو سره نه کميږي ، او مال خرچ کولو سره کميږي .

(۱) نزهة الناظرين في الاخبار والاعمال المروية عن الانبياء والصالحين ص ۹۲، تنبيه الغالين ص ۲۰۰ باب فضل

طلب العلم . .

(۲) تفسير كبير ج ۱ ص ۲۰۳ آيت ۳۱ .

دریم : مال یو حفاظت کوونکي ته محتاج وي (چې ددې حفاظت وکړي) ، او علم دخپل صاحب (اهل علم) حفاظت په خپله کوي .
 څلورم : چې کله انسان مړ شي نو دده مال دده نه پاتې شي ، او علم دخپل صاحب (عالم) سره قبر ته هم داخلېږي (او په قبر کې هم دده حفاظت کوي) .
 پنځم : مال مؤمن او کافر دواړو ته حاصلېږي ، او علم صرف مؤمن ته حاصلېږي .
 شپږم : ټول خلق عالم ته د دين په معامله کې محتاج دي ، او اهل علم مالدارانو ته محتاج نه دي .

اووم : د علم په وجه انسان په پل صراط باندې په آسانه تیرېږي ، او مال یې منعه کوي (ځکه دده سره به حساب کتاب کولې شي) .
 امام شافعي رحمه الله فرمايي :

لَيْسَ بَعْدَ الْفَرَايِضِ أَفْضَلُ مِنْ طَلَبِ الْعِلْمِ . (۱)

د فرائضو نه روستو د علم نه بهترين شی بل نشته .

علم الله ﷻ خپلو خاصو بندگانو ته ورکوي

قدرمنو ! په دنيا کې يو څو شيان ډير مشهور دي : ډاکټري ، انجینري ، او علم . خو په دې کې ډاکټري او انجینري په حيواناتو کې هم شته . (۲) ځکه بعضې مرغۍ په أونوکې داسې ناشنا ، محفوظې او مضبوطې جالې جوړوي چې يو ماهر او هوبنيار انسان يې په مشينري سره هم نشي جوړولې .

دغه رنگې په اطرافو کې يو بوټې دی چې سنبل ورته وايي او ددې جرړې ته چوب چيني وايي ، دا د زخم د پاره ډير فائده مند دی ، کله چې ځنگلي مرغۍ زخمي شي (په خپه اولږي) نو دا مرغۍ دغه بوټې راوباسي او خپلې جالې ته يې راوړي ، دهغې سره خپل زخم لږوي ، چې په دې سره دهغې زخم بند کېږي .

(۱) نزله الناظرين في الاخبار والاخبار والآثار العروبة عن الانبياء والصالحين ص ۱۲ .

(۲) وشرف العلم لا يخفى على احد . اذ هو مختص بالانسانية . لان جميع الخصال بسوى العلم يشترك فيها الانسان . سائر الحيوانات : كالشجاعة ، والجرأة ، والقوة والجود ، والبنفقه وغيرها بسوى العلم . وبه أظهر الله تعالى فضل آدم عليه السلام على الملائكة وأمرهم بالسجود له . تعليم المتعلم فصل في ماهية العلم والفقه وفضله .

د علم فضيلت او اهميت

په حيوۍ الحيوان کې ليکلي دي چې د ابابيل مرغۍ (په عربي کې ورته خطاف وايي، په جوماتونو کې اکثره ځانله د خټو نه جاله جوړوي، ددې مرغۍ) بچو ته چې کله د یرقان بيماري اولږي نو دا مرغۍ يو قسم کانې دې هغه راوړي او په خپله جاله کې يې کيږي، چې په دې سره دغه بيماري ختمه شي (دېر خلق دغه جالې لټوي او ددې نه دغه کانې را اوباسي). معلومه دا شوه چې انجينري او ډاکټري په حيواناتو کې هم شته.

البته صرف علم داسې يو شی دی چې داد الله ﷻ صفت دی، دا په حيواناتو کې نشته، بلکه په انسانانو کې هم هرچاته الله ﷻ دا نه ورکوي، صرف هغه بندگانو ته يې ورکوي څوک چې الله ﷻ ته خوښ وي.

د علم د حصول جذبه فطري ده

د علم د حصول جذبه په هر انسان کې فطرتاً موجوده ده، مثلاً په يو ځای کې څه خلق راجمع وي، نو اوس چې هر څوک راځي نو دا پوښتنه ضرور کوي چې دلته څه شوي؟ نو دا پوښتنه کول دا هم د علم د حصول يوه جذبه ده. بلکه که يو سړي په څه کار کې مشغوله وي، نو د یر کړت يو ماشوم راشي او هغه هم دا معلومول غواړي چې دې دا څه کوي؟ نو دا هم د علم د حصول يوه جذبه ده.

ددينه علاوه د علم نور ډير فضيلتونه هم په قرآن کریم او احاديثو کې راغلې دي. لهذا عقلمند کس هغه دی چې هغه د علم په زينت سره ځان مزین کړي، او خپل زړه د علم په رڼا سره منور کړي، او د علم د حصول د پاره همت او کوشش وکړي. ځکه د استقامت، همت او کوشش په وجه انسان خپل منزل مقصود ته رسيدې شي او مشکلي مرحلې په آسانه پاس کولې شي.

د علم د حصول د پاره کوشش په کار دی

الله تعالی فرمايي:

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾ (۱)

ترجمه : کوم خلق چې زمونږ په لاره کې کوشش کوي نو مونږ به په هغوی د هدايت دروازي خلاصې کړو . (۱)

﴿إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ﴾ . (۲)

ترجمه : که چيرته تاسو د الله (د دين) مدد وکړئ نو الله ﷻ به ستاسو مدد وکړي . (۳)

د عربي مقوله ده : مَنْ طَلَبَ شَيْئًا وَجَدَّ وَجَدَ ، وَمَنْ قَرَعَ الْبَابَ وَلَجَّ وَلَجَّ . (۴)

څوک چې څه شی طلب کړي او کوشش (جدو جهد) وکړي نو دې به دا شی بيا مومي ، او څوک چې دروازه اوټکوي او په دې کې اقدام وکړي (يعني وروراندې شي) نو دې به په دې (کور) کې داخل شي .

زمونږ علماو او اسلا فو د دين د زده کړې د پاره دو مره تکليفونه او مشقتونه برداشت کړي چې دنيا د هغې مثال پيش کولو نه عاجزه ده .

امام ابويوسف رحمه الله فرمايي :

الْعِلْمُ عَزٌّ لَا ذِلَّ فِيهِ ، يَخْصِلُ بِذِلِّ لَا عِزٍّ فِيهِ .

په علم کې داسې عزت دی چې ذلت په کې نشته ، خو حاصلېږي په ذلت سره چې عزت پکې نشته . (يعنی تواضع او عاجزي به په ځان کې پيدا کوي ، او تکليفونه برداشت کوي) .

حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمايي :

ذَلِكَ كَالْبَيْتِ فَعَزُزْتُ مَطْلُوبًا . (۵)

ما د طلب په وخت کې ذلت اختيار کړو نو ماته د مطلوب په حاصليدو عزت حاصل شو .

(۱) حضرت فضيل بن عياض رحمه الله د دې آيت معنی داسې بيانوي : وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِي طلب العلم لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَ الْعَمَلِ بِهِ . کوم خلق چې د علم په طلب کې کوشش کوي نو مونږ به دوی ته په دې باندې د عمل کولو لارو طرفته راهنمايي وکړو . تفسير مظهري سورة عنکبوت آيت ۶۹ ، و معارف القرآن .

(۲) سورة محمد آيت ۷ .

(۳) دعوات حل ج ۱ ص ۶۱۱ .

(۴) تعليم المتعلم ص ۲۹ .

(۵) احباء العلوم ج ۱ ص ۲۱ کتاب العلم .

حضرت اصمعي رحمه الله وایي: چې څوک د علم حاصلولو ذلت نه برداشت کوي هغه به ټول عمر د جهالت او ناپوهۍ ذلت برداشت کوي. (۱)

د علم د حصول د پاره تکلیفونه برداشت کول

د علم حصول چونکه یو عظیم مقصد دی او په دې مقصد کې د کامیابی او ددې د حصول دپاره د ډیرو قربانیو او کوششونو ضرورت دی.

د دنیا د خلقو په زړونو کې صدارت او وزارت یو لوی مقام لري، ددې د حصول دپاره شب و روز څومره کوششونه کوي، تکلیفونه برداشت کوي، تردې چې جیلونو (محبسونو) ته هم په کې لار شي، خو بیا هم په سلو کې نهه نوي فیصده خلق دې مقصد ته اونه رسي، اکثر په کې پانسي (اغدام) شي. حالانکه که حقیقت ته سوچ وکړې شي نو د الله ﷻ په نزد د دنیا وَمَا فِيهَا هېڅ حیثیت نشته، خو بیا هم دا خلق ددې دپاره څومره کوششونه کوي.

او بل طرفته د علم خود الله ﷻ په نزد ډیر لوی مقام دی: علماء د انبیاء و ارثان دي، او کوم خلق چې علم زده کوي اگر چې په شلیدلو او کمزورو جامو (کپرو) کې وي خو بیا هم د الله ﷻ په نزد ډیر قدر او عزت خاوندان دي.

تردې پورې حدیث کې راځي که چیرته دوی په الله ﷻ باندې د یو کار متعلق قسم وکړي چې دا کار به کیږي نو الله ﷻ به هغه کار کوي ددې دپاره چې دې په دې قسم کې دروغجن ثابت نه شي.

نبي عليه السلام فرمائي:

رُبَّ أَشْعَثٍ أَغْبَرَ مَدْفُوعٍ بِالْأَبْوَابِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأَبْرَهُ. (۲)

ډیر کړت خورو ورو وینستانو واله، گرد آلود کس چې د دروازو نه شړلې شي (یعنی داسې پراگنده حال او په خاورو ککړ کس چې په ظاهره ډیر غریب او کمزورې معلومېږي خو د الله ﷻ په نزد به دده دومره لوی مقام وي) که چیرته دې په الله ﷻ باندې قسم او کړي (چې دا کار به

(۱) اساتذہ کرام کې آداب و حلقو ص ۵۵. نوټ: همدغه خان لول د امام شافعي رحمه الله له هم لعل دي. کشکول ص ۱۷۴

(۲) رواه مسلم کتاب البر حديث ۱۳۸، والجنة حديث ۴۸. والبخاري ۱۰/۷. الترغيب والترهيب ج ۴ الترغيب في الفقر وللاذات اليد وما جاء في فضل الفقراء والمساكين.....

کیري) نو الله ﷻ به د هغه قسم ضرور پوره کوي، (ددې د پاره چې دې په دې قسم کې حانث نه شي).

نو چې کله علم یو عظیم مقصد دی نو په کار ده چې انسان ددې د حصول د پاره هم ډیر محنت او خواري وکړي، او په دې لاره کې که ده ته څه مشکلات رامنځ ته شي نو په کار داده چې دې د استقامت او همت نه کار واخلي او دا مشکلات په خوشحالی برداشت کړي.

علماء د علم د زده کړې په وخت داسې تکلیفونه او مشقونه برداشت کړي چې نن صبا د هغې تصور هم نشي کیدی، د نمونې د پاره درته د یو څو علماء کرامو واقعات ذکر کوم:

د امام بخاري رحمه الله تکلیفونه پر داشت کول

۱. خطیب بغدادی رحمه الله په تاریخ بغداد کې لیکلي چې عمر بن حفص اشقر وایي چې: یو وخت امام بخاري رحمه الله په بصره کې د احادیثو لیکلو په وخت کې څو ورځې مسلسل په سبق کې غیر حاضر شو، مونږ د هغه د معلوماتو د پاره ورغلو، چې او مو کتلو نو هغه په یوه کوټه کې بریند ناست و، معلومات مو چې وکړو نو پته او لږیده چې کله دې د کورنه راتلو نو اوچه ډوډی (روټی) یې د ځان سره راوړې وه، په هره ورځ به یې ورنه یوه یوه ډوډی خوره، او په دې یې گزاره کوله، چې کله ډوډی ختمې شوې، نو بیا ورسره نوره څه خرچه نوه، نو خپلې جامې (کپړې) یې مجبوراً خرچې کړې، او په هغې به یې ځان له خوراک اخیستو، کله چې هغه جامې هم ختمې شوې، او صرف د خپل وجود جامه یې پاتې شوه نو د ډیرې ولې نه یې هغه هم خرڅه کړه، نو بیا ورسره د اغوستلو کپړې نه وې نو ځکه په سبق کې غیر حاضر و.

عمر بن حفص رحمه الله وایي: چې بیا مونږ ملگرو څه روپی راغونډې کړې او دده د پاره مو پرې جامې واخیستې، د هغې نه پس به دې بیا سبق ته راتلو، او احادیث به یې لیکل. (۱)

۲. د امام بخاري رحمه الله په بازه کې دا هم نقل دي چې تر شلو (۲۰) کالو پورې یې دا معمول و چې په شواروز کې به یې صرف اووه (۷) دانې بادام خواره، او صرف په همدې به یې گزاره کوله. او نوره ټوله توجه به یې د علم د زده کړې طرفته وه، نو اللّٰه رب العزت بیا دومره لوي مقام ورکړو چې دده کتاب "صحیح البخاري" اصْحٰحُ الْکُتُبِ بَعْدَ کِتَابِ اللّٰهِ او گرځیده.

(۱) تاریخ بغداد ج ۲ ص ۱۳، دعوات حق ج ۱ ص ۶۱۴.

د امام شافعي رحمه الله د دين د پاره مشقت پر داشت كول

امام محمد رحمه الله په يوه علاقه کې درس کولو، نو د يو بل کلي واله خلق ورپسې راغلل، او ورته وې ويل چې: ته مونږ ته هم د درس د پاره راجه، ده ورته وويل چې هغه خای ډير لري دی، او د ماسره دومره وخت نشته چې زه پياده هلته درجم او بيا واپس راجم، هغوی ورته وويل چې مونږ به درته د يو سورلي انتظام وکړو، تاسو په دې سورلي مخي او راجي، نو وخت به مو ډيره بنديزي. ده ورته وويل چې: ډيره ښه ده. نو دې به په دې سورلي باندې هلته هم د درس د پاره تلو. په دې ورځو کې امام شافعي رحمه الله هم دده خدمت کې حاضر شو او عرض يې وکړو چې جناب! که تاسو ماته فلاني کتاب ووايي نو ډيره به ښه وي، ده ورته وويل چې زه خودلته هم درس کوم، بيا هلته هم جم، نو د ماسره خونور وخت نشته، تاته زه دا کتاب په کوم وخت کې ووايم؟

امام شافعي رحمه الله ورته وويل چې: کله تاسو په سورلي باندې سوريئ، او هغه کلي ته د درس د پاره مخي، نو تاسو د سورلي د پاسه سبق وايئ، زه به درسره لاندې پياده منډه وهم، او ستاسو سبق به آورم، او يادوم به يې. ^(۱)

سبحان الله د دنيا په تاريخ کې هيڅوک هم د علم د طلب باره کې دومره اعلى مثال نه شي پيش کولې بلکه دا خو صرف د اسلام حسن دې.

د شاه عبدالقادر رائي پوري رحمه الله واقعه:

شاه عبدالقادر رائي پوري رحمه الله وايي چې کله زه دارالعلوم ته د داخلې د پاره لارم، نو داخلې بندې شوې وې، ناظم تعليمات انکار وکړو، او وی ويل چې مونږ تاته داخله نه شو درکولې، ما ورته پوښتنه وکړه چې آخرولې داخله نه را کوئ؟ هغه راته وويل چې د مونږ سره دلته په مدرسه کې د مطبخ او خوراک انتظام نشته، بلکه ددې خواؤ شاؤ کورونو واله چا ديو، چا د دوه طالبانو د خوراک ذمه واري اخیستې ده، نو چې شومره خوراک دلته راخي په همغومره مقدار کې طالبان مونږ داخل کړي دي. بل داسې څه کور نه دې پاتې چې هغه ستاسو د خوراک ذمه واري واخلي. لهدا د مونږ سره ستا د پاره د داخلې څه گنجائش نشته.

(۱) عطلات فقير ج ۱۱ ص ۱۹۲، اهل دل ج ۱ ص ۲۵۷.

شاه عبدالقادر رای پوری رحمہ اللہ وایي چې ما ورته وویل : که چیرته د خوراک انتظام زه د خپل ځان د پاره پخپله وکړم ، نو آیا بیا به راته تاسو په درس کې د ناستې اجازت راکړئ؟ هغوی وویل چې بیا خو صحیح ده . نو داخله یې راله راکړه .

دې وایي چې زه به ټوله ورځ د طالبانو سره ناست ووم ، او سبق به مو وویل ، او د شپې ناوخته پورې به مو تکرار او مطالعه کوله ، خو چې کله به طالبان ټول اوده شو نو ما به داستازنه اجازت واخیسته او د مدرسې نه بهر به و وتم ، په دې کلي کې د سبزی یا فروټو دوه دکانونه وو ، دا به هم بند شوي وو ، نوزه به هلته لارم ، او د دکانونو منځې ته به چې کوم د اُمونو ، خربوزو یا کیلو پوستکي پراته وو هغه به مې راواخیسته ، رابه مې وړه ، په اوبو به مې اووینځل ، او بیا به مې خوړل .

نو په شواروز کې به زما ټول خوراک صرف همدا و ، ټول کال مې په دې پوستکو خوړلو تیر کړې ، خو لیکن خپل سبق مې نه دې قضاء کړې .^(۱) دا هغه طلباء وو چې د دوی سینې د علم په رڼا سره منورې وې ، او د دوی په زړه کې د علم زده کړه د هر شي نه بهتره او قیمتي وه .

د تقریر خلاصه

د غونډه تقریر خلاصه دارا او وته چې علم یوه رڼاده او داسې یو عظیم صفت دی چې ددې په وجه انسان ته د الله ﷻ معرفت نصیبه کیږي ، د حلالو او حرامو ، جائز او ناجائز تمیز پیدا کیږي ، انسان ته د دواړو جهانونو کامیابي ، خوشحالي او ترقي نصیبه کیږي او آخرت طرف ته یې توجه پیدا کیږي .

الله تبارک و تعالی دې مونږ ټولو ته اول د علم حاصلولو توفیق راکړي ، او بیا دې راته پدې علم باندې د عمل کولو او په دې دین باندې د استقامت توفیق راکړي .

آمِنْ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَلِيٍّ خَلَقَهُ مُحَمَّدًا وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

(۱) خطبات لفقیر ج ۱۱ ص ۱۹۰ ، اهل دل کے ترہادینے والے واقعات ج ۱ ص ۲۶۲ .

فقهی مسائل

اوله مسئله : د فرض عین علم تعیین

نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

كَلِّبِ الْعِلْمِ قَرِيضَةً عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ . (۱)

د علم طلب کول (یعنی د هغې د حاصلولو کوشش کول) په هر مسلمان باندې فرض دي .

په یو روایت کې ورسره د "مُسْلِمَةً" لفظ هم شته . (۲)

د رسول الله ﷺ ددې فرمان مطابق په هر مسلمان (نارینه او زنانه) باندې دومره علم فرض

عین دی چې دې پرې د دین د بنیادي ضرورتونو نه خبردار شي ، لکه :

۱ . د اهل سنت و الجماعت بنیادي عقاید پیژندل فرض عین دي .

۲ . د طهارت ، لمونځ او روژې علم فرض عین دی . او په مالدار باندې د زکوة او حج علم هم

فرض عین دی .

۳ . په کومه معامله کې چې انسان د داخلیدو اراده لري (لکه : تجارت ، زراعت ، تزوج

وغیره) ددې علم هم په ده باندې فرض عین دی . (ددې د پاره چې دې د حرامو او شبهاتو نه ځان

محفوظ کړي) .

۴ . د آفات نفساني (لکه ریا ، جسد ، عجب او تکبر وغیره) پیژندگلي ، او ددې نه د بچ

کیدلو طریقې معلومولو علم هم فرض عین دی (ځکه د ریا په وجه خو انسان د عبادت د

ثواب نه محرومه کیږي ، او حسد خو د انسان نیک اعمال داسې سوزوي لکه اور چې خشاک

سوزوي) ،

همدارنگې د اخلاص علم هم ضروري دی ، ځکه د عمل صحت په اخلاص باندې موقوف دی

(۱) رواه ابن ماجه ، مشکوة کتاب العلم ص ۳۴ ، ابن ماجه ص ۲۰ باب فضل العلماء والحث علی طلب العلم ، وروی البيهقي فی

شعب الایمان الی قوله : مُسْلِمٍ . وقال هذا حديث معنه مشهور (علی السنة الناس) واسناده ضعیف وان كان معناه صحیحاً . مرقات

شرح مشکوة ص ۲۸۴ .

(۲) مرآة شرح مشکوة .

خلاصہ داچی ددی مذکورہ شیانو علم پہ قدر د ضرورت پہ ہر مسلمان نارینہ او زانانہ بانندی

فرض عین دی . البتہ پہ دی کہی تَبَخَّرُ (یعنی پورہ مہارت حاصلول) مستحب دی . (۱)

دویمہ مسئلہ : کہ والدین بچی د علم نہ منع کوی د شی حکم

ضروری علم پہ ہر مسلمان نارینہ او زانانہ بانندی فرض عین دی (لکہ حدیث کہی راخی :

(۱) قال ابن عابدین : وَاَعْلَمُ أَنْ تَعْلَمَ الْعِلْمَ ... أَيِ الْعِلْمِ الْمُوَصِّلِ إِلَى الْآخِرَةِ أَوِ الْأَعْمِ مِنْهُ قَالَ الْعَلَامِيُّ فِي فَصَلِهِ مِنْ فَرَائِضِ الْإِسْلَامِ تَعْلَمُ مَا يَجْتَازُ إِلَيْهِ الْعَبْدُ فِي إِقَامَةِ دِينِهِ وَإِخْلَاصِ عَمَلِهِ لِلَّهِ تَعَالَى وَمَعَاشِرَةِ عِبَادِهِ ، وَفَرَضَ عَلَى كُلِّ مَكْنَزٍ وَمُكَلَّفَةٍ بَعْدَ تَعَلُّمِهِ عِلْمَ الدِّينِ وَالْهِدَايَةِ تَعْلَمُ عِلْمَ الْوُضُوءِ وَالْفُغْسِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَعِلْمَ الزَّكَاةِ لِمَنْ لَهُ نَصَابٌ ، وَالْحَجَّ لِمَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ ، وَالْبَيْعَ عَلَى التَّجَارِ لِيَحْتَرِزُوا عَنِ الشَّبَهَاتِ وَالْمَكْرُوهَاتِ فِي سَائِرِ الْمَعَامَلَاتِ ، وَكَذَا أَهْلَ الْحِرْنِ وَكُلَّ مَنْ اشْتَغَلَ بِشَيْءٍ يَفْرَضُ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِ وَحِكْمُهُ لِيَسْتَنْعَى عَنِ الْحَرَامِ فِيهِ . وَفِي تَبْيِينِ الْمَحَارِمِ لِأَشْكَتْ فِي فَرَضِيَّةِ عِلْمِ الْفَرَائِضِ الْخَمْسِ وَعِلْمِ الْإِخْلَاصِ لِأَنَّ صِحَّةَ الْعَمَلِ مَوْقُوفَةٌ عَلَيْهِ ، وَعِلْمُ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ ، وَعِلْمُ الزِّيَادَةِ لِأَنَّ الْعَابِدَ مَحْرُومٌ مِنْ ثَوَابِ عَمَلِهِ بِالزِّيَادَةِ ، وَعِلْمُ الْحَسَدِ وَالْعَجَبِ إِذْ هُمَا يُكَلِّبَانِ الْعَمَلَ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ قَوْلُهُ وَهُوَ التَّبَخَّرُ فِي الْمَفْقَهَةِ (مَنْدُوبٌ) أَيِ التَّوَسُّعِ فِيهِ ، وَالْإِطْلَاقُ عَلَى غَوَامِضِهِ ، وَكَذَا غَيْرُهُ مِنَ الْعُلُومِ الشَّرْعِيَّةِ وَآلَاتِهَا . (رد المحتار على الدر المختار ج ۱ ص ۳۱، ۳۲ مقدمه ، فتاوی فریدیہ ج ۱ ص ۲۰۶ کتاب العلم .

إِعْلَمُ أَنْ تَعْلَمَ الْعِلْمَ يَكُونُ فَرْضٌ عَيْنٌ وَهُوَ بِقَدْرِ مَا يَحْتَاجُ لِدِينِهِ ، وَفَرْضٌ كِفَايَةٌ وَهُوَ مَا زَادَ عَلَيْهِ وَمَنْدُوبًا وَالتَّبَخَّرُ فِي الْفِقْهِ وَعِلْمُ الْقَلْبِ (درمختار على هامش الشامي لسمايه ص ۲۹، ۳۰ في المقدمة ، فتاوی محمودیہ ج ۱ ص ۲۷ باب اول : علم کا بیان) .

پہ فتح الباری شرح صحیح البخاری کہی ذکر دی :

والمراد بالعلم العلم الشرعي الذي يفيد معرفة ما يجب على المكلف من أمر دينه في عباداته ومعاملاته ، والعلم بالله وصفاته وما يجب له من القيام بأمره وتزويجه عن النقائص ومدار ذلك على التفسير والحديث والفقه . (فتح الباري ج ۱ ص ۱۹۲ کتاب العلم ، مقدمه شامی زکریا ۱ / ۱۲۶ لیبیل مطلب فی فرض الکتابیة وفرض العین ، فتاوی محمودیہ ج ۱ ص ۲۳ باب اول : علم کا بیان) .

د فرض کفایة علم تعین : لال ابن عابدین لال فی تبیین المعارم و أمّا فرض الكفایة من العلم فهو كل علم

لا يستغني عنه قوام أمور الدنيا كالقلب والحساب ، والنحو واللغة والكلام والمعاني والبديع والبيان وكل هذه آلة لعلم التفسير والحديث . (رد المحتار على الدر المختار ج ۱ ص ۳۲ مقدمه) .

د علم فضيلت او اهميت

كَلَبِ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ . (١) د علم طلب كول په هر مسلمان باندې فرض دي (لهذا كه والدین خپل بچي د فرض عين حاصلولو نه منع كوي نو د دوی اطاعت ضروري نه دی) (خكه نبي عليه السلام فرمايي: لَا طَاعَةَ لِتَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ . (٢) د الله ﷻ په نافرمانۍ كې د مخلوق اطاعت صحيح نه دی).

البته تَبَحُّرِ علمي په ټولو علومو كې فرض كفايي دی . نو كه والدین سرې منع كوي نو بیا ده ته د والدینو خبره منل ضروري ده . (٣)

د زياتو مسأله : د دين تبليغ فرض كفايه دي

خلقتو ته د اوامرو حكم كول او د نواهيو نه منع كول فرض كفايه دي چې د بعضو په كولو سره د نورو غاړه خلاصيري . په هر كس باندې د فرض عين كيدلو رايه خطا ده . البته د رزايلو او گناهونو نه ځان ساتل په هر كس باندې فرض عين دي . (٤)

څلورمه مسأله : د نياوي فنون علم نه دي

په قرآن كريم او احاديثو مباركه و كې چې د كوم علم فضيلت بيان شوي د هغې نه د شريعت

(١) رواه ابن ماجه ، مشكوة كتاب العلم ص ٣٣ ، ابن ماجه ص ٢٠ باب فضل العلماء والحث على طلب العلم ، وروى البيهقي في شعب الايمان الى قوله : مُسْلِمٍ . وقال ، هذا حديث منته مشهور (على السنة الناس) واسناده ضعيف وان كان معناه صحيحا . مرقات شرح مشكوة ص ٢٨٢ .

(٢) رواه في شرح السنّة ، مشكوة ٢ / ٣٢١ كتاب الامارة الفصل الثاني .

(٣) فتاوى محموديه ج ٦ ص ٣٦ . باب اول : علم كايان .

(٤) لما قال حجة الاسلام ابوبكر احمد بن علي الرازي الجصاص رحمه الله : قال ابوبكر قد حَوَتْ هذه الاية معنيين : احدهما محبوب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر والاخر أنه فرض على الكفاية . ليس يفرض على كل أحد في نفسه اذا قال به غيره لقوله تعالى (ولكن منكم امة) وحقيقته تقتضي البعض دون البعض فدل على أنه فرض على الكفاية اذا قام به بعضهم سقط عن الباقيين . (احكام القرآن ج ٢ ص ٣١٥ باب فرض الامر بالمعروف

وقال العلامة شهاب الدين آلوسي رحمه الله : منشاء الخلاف في ذلك ان العلماء اتفقوا أن الامر بالمعروف والنهي عن المنكر من فروع الكفاية : (روح المعاني ج ٢ ص ٢١ سورة آل عمران ومثله في الاكليل في استنباط التنزيل ص ٥٦ سورة آل عمران) . فتاوى حفايه ج ٢ ص ٣٢٨ .

علم مراد دی ، هغه علم مراد دی چې په هغې سره انسان ته د الله ﷻ معرفت حاصلیږي او د الله ﷻ دراضي کولو طریقې پرې معلومیږي ، په فتح الباري شرح صحیح البخاري کې ذکر دي **وَالْمُرَادُ بِالْعِلْمِ : الْعِلْمُ الشَّرْعِيُّ الَّذِي يُفِيدُ مَعْرِفَةَ مَا يَجِبُ عَلَى الْمُكَلَّفِ مِنْ أَمْرِ دِينِهِ فِي عِبَادَاتِهِ وَمُعَامَلَاتِهِ ، وَالْعِلْمُ بِاللَّهِ وَصِفَاتِهِ وَمَا يَجِبُ لَهُ مِنَ الْقِيَامِ بِأَمْرِهِ وَتَنْزِيهِهِ عَنِ النَّقَائِصِ ، وَمَذَارُ ذَلِكَ عَلَى التَّفْسِيرِ وَالْحَدِيثِ وَالْفِقْهِ . (۱)**

البته که چا معتمد عالم په انگریزي کې د قرآن کریم یا احادیثو ترجمه وکړه او یو کس هغه لولي نو بیا په دې کې ثواب شته . (۲)

نو نن سبا چې په سکولونو او کالجونو کې کوم فنون خودلې شي نو دا دغه فرضي علم نه دی ، بلکه دا د فنونو په مرتبه کې دي ، اوس په دې فنونو کې چې کوم د مسلمانانو د فائدي د پاره وي او په خلاف شرعه امورو مشتمل نه وي نو دا صرف د جواز په مرتبه کې دي . البته که په خلاف شرعه امورو مشتمل وو نو بیا د هغې حصول نا جائز دی . (۳)

نوټ : دُنیاوي علوم فنون زده کول څه منعه نه دي بلکه دا هم د ژوند ضرورت دی ، ددې زده کول هم د ضرورت په درجه کې جائز دي . بلکه امام غزالي رحمه الله په احياء العلوم کې ذکر کړي دي چې د کومو دُنیاوي علومو او فنونو د نه زده کولو په وجه چې اجتماعي خرابي لازمیږي او د مسلمانانو د کمزورتیا سبب گرځي نو دا زده کول هم فرض کفایي دي لکه علم طب ، حساب ، زمینداري ، سیاست او د کپرو جوړول وغیره . (۴)

البته دا د ژوند مقصد گرځول نه دي په کار ، ځکه مقصود دي علم خو صرف د شریعت علم دی چې په دې سره انسان ته د دواړو جهانو کامیابي نصیبه کیږي .

(۱) فتح الباري ج ۱ ص ۱۹۲ کتاب العلم، مقدمه شامي زکريا ۱ / ۱۲۶ قبل مطلب في فرض الكفاية وفرض العین ، فتاوی محمودیه ج ۶ ص ۳۴ باب اول : علم کا بیان .

(۲) خطبات حکیم الامت ج ۲ ص ۱۹۴ موضوع تعمیم العلم .

(۳) کشف الباري ج ۳ ص ۴۴ کتاب العلم باب فضل العلم .

(۴) احياء العلوم ص ۱۶ بحواله اسلام کی نشأة لایه قرآن کی نظر میں ، لداي مبر ومحراب ج ۳ ص ۱۴۰ .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د علم د اهميت متعلق نور معتمد واقعات

نوټ : د علم د اهميت متعلق مې نور بهترين ، د عبرت نه ډک او معتمد واقعات رانقل کړي ، چې هره واقعه د سرو زرو په اوبو د ليکلو لائقه ده . اميد دی چې مقررين حضرات ددې واقعاتو نه هم استفاده وکړي ، او ددې په بيانولو سره په خلقو کې علمي جذبه راپورته کړي او د خلقو په زړونو کې د علم اهميت او قدر پيدا کړي .

دا ټول واقعات مې د درې (۳) غټو عنوانونو په ضمن کې ذکر کړي دي ، هغه عنوانات دا دي :

۱ . د علم د حصول شوق . ۲ . د علم د زده کړې د پاره سفرونه کول .

۳ . د علم په زده کړه کې خواري او محنت کول .

اوس راځو د واقعاتو تفصيل ته .

د علم د حصول شوق

د امام ابو يوسف رحمه الله د علم سره شوق

د امام ابو يوسف رحمه الله په باره کې راځي چې کله ده د امام ابو حنيفه رحمه الله نه د فقهي زده کړه کوله نو په دې زمانه کې دده ځوي وفات شو ، دده سره فکر شو چې که زه په دې کې ځان مصروفه کړم نو بيا خورا نه سبق قضاء کيږي .

نوده خپلو ورونو ته وويل چې : زه به يې جنازه وکړم ، خو بيا به يې دفن تاسو کړئ ، ځکه زه غواړم چې د مانه د خپل استاذ سبق قضاء نه شي .^(۱)

د زنگدن په حالت کې علمي مشغله

ابراهيم بن الجراح رحمه الله وايي چې کله امام ابو يوسف رحمه الله بيمار و (په کومه بيماري کې چې دې وفات شوې ؤ) نو زه د هغه بيمار پرسی . ته ورغلم ، ما او کته چې په هغه باندې بې هوشي راغلې وه ، څه وخت پس يې سترگې راوغورولې نو زه يې وليدم ، د مانه يې پوښتنه وکړه

۱۱. آداب المتعلمين ص ۶۳ ، طلبه کے لئے تربيتي واقعات ص ۱۲۲ ، اهل دل کے تہ پادشہ والے واقعات ج ۳ ص ۱۹۰

چې اې ابراهيم! د حاجي دپاره رَمِي الْجَمَّار (د شيطانانو ويشتل) د سورلي په حالت کې بهتر دي، او که پياده حالت کې؟

ما ورته وويل: رَا كَبًا (يعني د سورلي په حالت کې بهتر دي)، ده راته وويل:

لَا. (داسې نده). ما ورته وويل: مَا شَيْئًا (يعني پياده حالت کې ويشتل افضل دي). هغه راته وويل: لَا (داسې نده). بيا هغه په خپله وويل چې د کومې رَمِي (ويشتلو) ندروستو بله رَمِي وي نو هغه پيدل کول بهتر دي، او د کومې رَمِي ندروستو چې بله رَمِي نه وي هغه د سورلي په حالت کې بهتره ده.

ابراهيم وايي چې: ماته د مسئلې معلوميدو په نسبت ډير تعجب په دې خبره پيدا شو چې امام ابويوسف رحمه الله ددې دومره سختې بيماري باوجود هم د علمي مذاکرې سره خومره شوق لري.

ددې نه پس زه ورنه راروان شوم، چې څنگه دروازي ته را ورسيدم، نو دکور نه د بنخود ژړا آواز راغې، معلومات مو چې وکړو نو امام ابويوسف رحمه الله وفات شوې ؤ. (۱)
(دلته علماو ليکلي چې ده په دې وخت کې دا مسئله ځکه چيرله چې ده ته پته وه چې شيطان انسان ته په آخري وخت کې راځي او د گمراه کولو کوشش يې کوي، نو ده ځان ديو علمي مسئلې په معلومولو کې مصروفه کړې ؤ (۲)).

د امام محمد رحمه الله د علم د حصول شوق

امام محمد رحمه الله د امام شافعي رحمه الله استاذ دی، امام شافعي رحمه الله وايي چې يوه شپه زه د امام محمد رحمه الله سره ميلمه شوم، نو ده د ماخوستن د لمانځه نه پس ډيوه بله کړه، او کتاب يې خلاص کړو، مطالعې يې وکړه، بيا يې ډيوه مړه کړه، او ځملاست. څه وخت پس بيا راپاڅيد، ډيوه يې بله کړه او د کتاب څه حصه يې اوکته، بيا يې ډيوه مړه

(۱) تعليم المتعلم فصل في التوكل، تحفة المدارس ج ۳ ص ۴۸۳، اهل دل کے ترہا دلنے والے واقعات ج ۱ ص ۲۵۹.

(۲) اهل دل کے ترہا دلنے والے واقعات ج ۱ ص ۲۵۹.

کره او ځملاست. (۱)

امام شافعي رحمه الله وايي چې زه ټوله شپه ويځوم، ما و شمارل چې دې اوولس (۱۷) پيرې د شپې راپاڅيد، ډيوه به يې ولېوله، کتاب به يې اوکت، او بيا به يې ډيوه مړه کره او څه به ملاستو.

کله چې سهر شو نو ما ورنه پوښتنه وکړه چې جناب! تاسو خود شپې اوولس (۱۷) پيرې راپاڅيدلي وي نو تاسو به څو خوب څنگه کړې وي؟

ده راته وويل چې زه خو د شپې اوده شوې نه يم، بلکه ما به چې کتاب وکتلو او بيا به ځملاستم نو په دې وخت کې به ما د مسائلو استنباط کولو، نونن شپه ما د زرو (۱۰۰۰) مسائلو جوابونه تلاش کړه.

الله اکبر کبيراً. د پته د علم شوق وايي چې د خوب په نسبت ورته په علمي مشغله کې مزه زياته معلومېږي، نو الله ﷻ خو ځکه بيا دومره غټ مقام هم ورکړې و.

د بقيع بن مخلد رحمه الله د علم شوق

بقيع ابن مخلد رحمه الله چې کله د اندلس نه شپږ (۶) مياشتې په مشقت سره سفر وکړ او د احاديثو زده کولو دپاره د امام احمد بن حنبل رحمه الله بنارته داخل شو، نو ورته معلومه شوه چې د وخت بادشاه په امام احمد رحمه الله باندې د احاديثو په بيانولو پابندي لېږولي ده. ابن مخلد رحمه الله د امام احمد رحمه الله د کور پوښتنه وکړه، کله چې هلته ورغې، هغه ورته وويل چې: په ما باندې خو د حديثو بيانولو پابندي لېږدلي ده.

ده ورته وويل چې: جناب! ما خو شپږ مياشتې په ډير تکليف سره سفر را کړې، صرف ددغې احاديثو د زده کړې دپاره، نو ته څه طريقه وکړه، او ماته احاديث ووايه. امام احمد بن حنبل رحمه الله ورته وويل چې: ددې خو بل هيڅ صورت نشته، صرف داصورت دی چې ته د سوال گري په شکل راځه، حديث اوره، او بيا واپس ځه.

(۱) نوټ: دا ډيوه يې ددې دوې مړه کوله چې تيل عبث و نه سوزي، ځکه چې ددې ځملاستو په وخت کې به ده د مسائلو استنباط کولو.

ابن مخلد به په هره ورځ د سوال گري په شکل راتلو او احاديث به يې اوریده، ده په دغه طريقي سره درې سوه (۳۰۰) احاديث ياد کړه، بيا چې کله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه پابندي ختمه شوه نو باقي احاديث يې ورنه بيا ياد کړل. (۱)

د امام مسلم رحمه الله د مطالعي شوق

د امام مسلم رحمه الله متعلق مشهوره واقعه ده چې يو پيره دده نه چا د درس په دوران کې د يو حديث متعلق پوښتنه وکړه، ده ته په هغه وخت کې دا حديث ياد نه و، کورته چې راغې، نو د حديث د تلاش کولو دپاره کيناست، او مطالعه يې کوله، دې وخت کې دې اوږې هم و، په څنگ کې ورسره د کهجورو غټه ټوکړۍ پرته وه، ده به د هغې نه يوه يوه کهجوره راخيسته او خوږه به يې، په مطالعه کولو کې دومره مستغرق شوې و چې ده ته د سره دا پته اونه لريده چې ما څومره کهجورې و خوږې.

د ډيرو قجورو خوړلو په وجه يمار شو، آخر دا چې وفات شو.

سبحان الله! د مطالعي کولو دومره شوقي و چې د خوراک اندازه هم ورته نه لريده چې ما څومره کهجورې او خوږې. (۲)

د علامه ابن جوزي رحمه الله د مطالعي شوق

۱. د علامه ابن جوزي رحمه الله هم د مطالعي سره ډير شوق و، دې وايي چې ما د مدرسه نظاميې د غونډې گټب خانې مطالعه کړې ده، حالانکه په هغې کې شپږ زره (۶۰۰۰) کتابونه وو، دغه شان ما کتب الحنفية، کتب الحميدي، کتب عبدالوهاب او کتب ابي محمد چې څومره کتب خانې زما په وس کې وې ما د هغې ټولو مطالعه کړې ده. (۳)

۲. ابن جوزي رحمه الله پخپله وايي چې د طالبۍ نه زما د کتابونو مطالعه کولو سره دومره شوق و که چيرته زه ووايم چې ما په طالبۍ کې شل زره (۲۰۰۰۰) کتابونه مطالعه کړي نو دا څه بعيده نه ده، ما ته به په دې کتابونو کې د خپلو اسلافو حالات، اخلاق، عالي همت، د

(۱) تحفة المدارس ج ۱ ص ۲۸۶.

(۲) ظفر المحمدين، تحفة المدارس ج ۱ ص ۴۱۳، خطبات فقير ج ۸ ص ۱۰۳، اهل دن سے تر پادشاهي والے واقعات ج ۱ ص ۲۵۷.

(۳) تحفة المدارس ج ۲ ص ۵۳۰.

عبادت ذوق او داسې نادر علوم حاصلیده چې دا به بغير د مطالعې کولو نه نشو حاصلیدې. (۱)

د علامه جاحظ بصري رحمه الله علمي شوق

علامه جاحظ رحمه الله د لغت لوي امام او مشهور عالم ؤ، دده د علم او مطالعې سره دومره شوق و چې ټول عمر يې په مطالعه کولو کې تير کړې ؤ، په آخيري عمر کې چې کله فالج وو هلو، نو بيا يې هم د مطالعې کولو نه زړه نه صبریده. د خان نه گير چاپيره به يې ډير کتابونه ديوبل د پاسه ايښي وو، او د کتابونو لوي اُمبار يې جوړ کړې ؤ، ده به د هغې نه يو نو کتاب راخيسته ايه د هغې مطالعه به يې کوله، يوه ورځ دا کتابونه په ده راوکويده، او د هغې لاندې گير شو او هم هلته وفات شو. سبحان الله. د يته د علم او مطالعې شوق وايي. (۲)

د يوطالب العلم د مطالعې سره سخته مينه

په کتابونو کې د يو طالب واقع ليکلې ده چې يوه شپه دده سره په کور کې د ډيوې تيل نه ؤ، دې ډير خفه ؤ، اتفاقاً په دې لاره باندې د بادشاه جلوس (قافله) تيریده، د هغوی سره رڼاگانې او فانوسونه وو، ده کتاب راواخيست او د هغوی سره ملگرې شو، په لاره باندې يې کتاب کتلو، تردې پورې چې دا جلوس د بادشاه محل ته اورسيده، دې هم محل ته ورننوت، (ځکه په خان پوهه نه و او مطالعه کولو کې مستغرق و)، بادشاه چې دې وليده، نو خادمينو ته يې حکم وکړو، چې دې مه منعه کوئ، پرې يې دې چې دې خپل کتاب وگوري.

تردې پورې چې دا جلوس د بادشاه خاص خلوت خانې ته اورسيده، دې هم هلته وراورسيده او هماغه شان په خپله مطالعه کولو کې مصروف ؤ، بادشاه چې دده د مطالعې دا شوق وکتلو نو ډير حيران شو.

کله چې دا طالب د مطالعې نه فارغ شو، کتاب يې بند کړو او اخواد يې اوکته، نو خپل خان يې د بادشاه په محل کې اولیده، دې ډير وويریدو، بادشاه ورته تسلي ورکړه چې يريږه مه. ما چې ستا د مطالعې شوق او استغراق وليد، نو دتا سره مې ډيره مينه پيدا شوه اوس زه غوازم چې ستا دپاره پوره وظيفه (تنخواه) مقرر کړم، ددې دپاره چې ته په فارغه زړه سره خپله زده کړه وکړې.

(۱) تذكرة الحفاظ. طلباء سے لیے مثال تحفه من.

(۲) تحفة المدارس ج ۲ ص ۵۳۰.

طالب ورته وويل چې زه د تنخواه په اخیستلو خپل ځان نه پابند کوم ، بلکه زه آزاد ژوند خوښوم ، البته که ته ماته فائده رارسول غواړې او د ماسره احسان کول غواړې ، نو ماته کله نا کله دا تکلیف وي چې د ماسره د ډیوې تیل ختم شي نو بیا د مانه مطالعه پاتې کیږي ، لهذاته یو دکاندار ته حکم وکړه چې ماته د ډیوې تیل را کوي او هغه به بیا میاشت پس د روپو مطالبه د تانه کوي ، بادشاه هم داسې وکړه او طالب یې ډیر په عزت رخصت کړو . (۱)

د شاه عبدالعزیز رحمه الله علمي شوق

د حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله آخيري عمر و ، يوه ورځ دده څوې حضرت شاه عبدالعزیز رحمه الله د قرآن کریم درس ورکولو ، د درس په دوران کې ده د څکلو اوبه وغوښتې ، یو طالب په منډه کورته راغې او وې وویل چې شاه عبدالعزیز صاحب د څکلو اوبه غواړي . شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله چې دا واوریده ، نو ډیر خفه شو ، او ډیر په خفگان یې وویل : افسوس ! زما د خاندان نه د علم نور او ادب ختم شوي (ځکه د قرآن کریم د درس په وخت بلا ضرورت اوبه څکله د ادب خلاف دي) .

د کور والا (بي بي) ورته وويل چې جناب ! ته دومره زر فيصله مه کوه ، زه به اوس اندازه ولېوم ، نو په يو ګلاس کې يې اوبه واچولې او په هغې کې يې سرکه هم واچوله (سرکه چونکه تروشه وي او خوند يې هم بدل وي) دا يې دې طالب ته ورکړې ، طالب چې کله دا اوبه وروړې او شاه صاحب ته يې ورکړې نو هغه وڅکلې .

کله چې د درس نه روستو کورته راغې نو مور ورته پوښتنه وکړه : بچیه ! اوبه دې وڅکلې ؟ ده ورته وويل چې آو . مور ورته وويل چې خوند يې څنگه و ؟ ده ورته وويل چې مورې زه خو يې په خوند نه يم پوهه شوې ، ځکه زه په درس کې مشغول وم .

نو دې مور يې شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله ته وويل چې : وگوره . ما درته نه وويل چې ده د بې ادبۍ د وجې نه اوبه نه دي څکلې ، بلکه سخته تنده ورته لېږدې وه ، او ضرورت يې ورته و ، او دا ورته جائز وي ، لهذا زموږ د خاندان نه ادب نه دي ختم شوي ، شاه ولي الله چې دا واوریده نو ډیر خوشحاله شو او دا دعا يې وکړه :

ای اللہ! زما پہ خاندان کھی علم او ادب ہمیشہ باقی وساتہ . (۱)

د علامہ ابن تیمیہ رحمہ اللہ د سبق سرہ مینہ

علامہ ابن تیمیہ رحمہ اللہ د طالب علمی پہ زمانہ کھی د علم د زدہ کھی سرہ دومرہ شوق و چھی کلابہ دہ د خپلو ملگرو سرہ د سبق تکرار کولو، او دہ تہ بہ د قضاء حاجت ضرورت پینس شو، نو دہ بہ خپلو ملگرو تہ وویل: چھی زہ بیت الخلاء تہ عم، تاسو مہربانی و کھی او تکرار پہ او چت آواز سرہ کوئی، حُککہ پہ بیت الخلاء کھی خوزہ پہ ژبہ سبق نہ شم ویلې، نو کم از کم پہ غور و نو خو بہ ستاسو سبق اورم، نو تکرار بہ ہم راندہ نہ کھی او وخت بہ مې ہم نہ ضائع کیری . (۲)

د مولانا انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ علمی حرص

علامہ انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ پہ خپل مرض وفات کھی دومرہ سخت بیمار او کمزوری شوی و چھی ڈاکٹرانو دې د ناستی نہ منعہ کھی و (حُککہ ڈاکٹرانو ورتہ ویلی و و چھی پہ ناستی سرہ بہ ستا تکلیف نور ہم زیاتیری) .

خو لیکن دہ بہ ددې تکلیف باوجود بیا ہم د دیوی رناتہ د کتاب مطالعہ کولہ، کوم شاگردان چھی ورسرہ ناست و و هغوی ورتہ وویل: جناب! چھی کلابہ تاسو ڈاکٹرانو منعہ کھی یی او تکلیف ہم دې درتہ، نو بیا ولې دومرہ خان سترې کوئی؟ تاسو تہ خو حُده داسی دُرس ہم نہ دې درپہ غارہ چھی گنی د هغی دپارہ مطالعہ کوئی، او کومہ علمی نُکتہ جو ہم د تاسو نہ پتہ نہ دہ چھی گنی تاسو هغه گوری؟ او کہ کومہ مسئلہ تاسو خامخا گوری نو مونرتہ و وایی، مونرتہ بہ یی درلہ و گورو او تاسو تہ بہ یی بیان کرو .

نو علامہ انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ ورتہ پہ جواب کھی وویل: ستاسو خبرہ صحیح دہ چھی حُجہ خاص نُکتہ او مشکله مسئلہ نشتہ چھی گنی زہ هغه گورم، خو دا خپلہ علمی تندہ مې نہ ماتیری، ددې سرہ حُده و کرم؟

نو د علم داسی تندہ دہ چھی ټول عمر نہ ختمیری، حدیث کھی راخی:

(۱) خطبات لقمہ ج ۸ ص ۱۰۴، اہل دل کے تہ پادنے والے واقعات ج ۱ ص ۲۶۱ .

(۲) ذیل طبقات الحناہلہ ۱ / ۲۷۸، الترجمة اللہیہ لاعلام آل ہمہ ۱۵، اہل دل کے تہ پادنے والے واقعات ج ۳ ص ۱۹۱

مَنْهُوَ مَا نِ لَا يَشْبَعَانِ مَنْهُوَ فِي الْعِلْمِ لَا يَشْبَعُ مِنْهُ ، وَمَنْهُوَ فِي الدُّنْيَا لَا يَشْبَعُ مِنْهَا . (۱)

دوه (۲) حرص کونکي سړي داسې دي چې د هغوی خیتې نه ډکيږي : ۱. په علم کې حرص کونکې ، چې د هغه خیته هیڅ کله نه ډکيږي . ۲. د دنیا حرص کونکې ، چې د هغه خیته هم هیڅ کله نه ډکيږي .

د علامه منذري رحمه الله د احادیثو سره مینه

د علامه حافظ منذري رحمه الله په باره کې راځي چې ده به د احادیثو درس ورکولو ، یوه ورځ دده ځوي وفات شو ، نو خلقو ته یې وویل چې : دده جنازه به همدلته په مدرسه کې وکړو ، ځکه زه بیا د احادیثو درس کوم .

علماء لیکي چې د جنازې کولو نه روستو د سنتو په نیت باندې د مدرسې دروازې پورې ورسره لار ، دده په سترگو کې اوبنکې راغلې او وې ویل چې : د احادیثو درس او شوق ما منع کوي چې زه د دې سره مخکې لاړ شم ، بیا راواپس شو او د احادیثو درس یې وکړو . (۲)

(۱) رواه البيهقي ، مشكوة كتاب العلم .

(۲) طبقات الشافعية الكبرى ۸ / ۲۶۰ ، اهل دل سے ترہاد لے والے واقعات ج ۳ ص ۱۹۰ .

د علم د زده کړې د پاره علمي سفرونه کول

زمونږ اسلافو د علم د زده کړې د پاره اوږده اوږده سفرونه کړي او ډیر مشتقونه یې برداشت کړي ، بلکه د یو یو حدیث زده کولو د پاره یې په سوونو میله لرې سفر کړي ، کله به یې چې د هغه استاذ نه حدیث واوریده ، نو واپس به خپل خای ته راغې .

د حضرت ابو ایوب انصاري رضی اللہ عنہ د یو حدیث د پاره څلویښت ورځې سفر کول

د احادیثو په کتابونو کې ذکر دي چې کله حضرت ابو ایوب انصاري رضی اللہ عنہ (کوم چې لس ۱۰ کاله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې هم پاتې شوې و) ته دا پته ولېږده چې یو حدیث فلاني صحابي ته معلوم دی او ماته نه دی معلوم (دده په زړه کې دا شوق و چې د هغه نه دا حدیث واورم) هغه صحابي چونکه ډیر لرې اوسیده ، نو ده د ځان د پاره اوبڼه واخیسته ، په هغې یې څلویښت (۴۰) ورځې مسلسل سفر وکړو ، هلته چې ورسیدو نو د هغه صحابي نه یې هغه یو حدیث واوریده ، او واپس د هغې خای نه راروان شو ، هغه حدیث دادی :

اللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا دَامَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ . (۱)

الله تعالی تر هغه وخته پورې د بنده مدد کوي ، ترڅو پورې چې بنده د خپل ورور مسلمان مدد کوي .

همدارنگې حضرت جابر رضی الله عنه جلیل القدر صحابي دی ، ده هم صرف د یو حدیث معلومولو د پاره دمشق ته سفر کړې و . (۲)

صرف د حدیث سند او چتولو د پاره نهه سوه میله لرې سفر کول

یو محدث وايي چې د یو حدیث په باره کې ماته دا معلومه شوه چې دا حدیث فلاني عالم ته معلوم دی ، همدا حدیث اگر چې ماته هم معلوم و خو چونکه د هغه سند او چت و (یعنی د هغه او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په مینځ کې واسطې کمې وې) ، لهدازه صرف د سند او چتولو د پاره د هغه

(۱) حواله د حدیث داده : اخرجه مسلم فی الذکر حدیث ۳۷ ، وابدود فی الادب باب ۶۰ ، والترمذي فی المعجم باب ۳ وابن ماجه فی المقدمة باب ۱۷ ، الترغیب والترهیب ج ۳ ص ۲۶۲ الترغیب فی قضاء حوائج المسلمین .

دعوات حق لمولانا عبدالحق رحمه الله ج ۱ ص ۶۱۰ .

(۲) دعوات حق لمولانا عبدالحق رحمه الله ج ۱ ص ۶۱۰ .

پسې روان شوم، تقريباً نهه سوه (۹۰۰) ميله منزل مې وکړو، چې کله هغه ته وراورسيدم، د هغه نه مې حديث واوریده، او دوباره راروان شوم. (۱)

د امام ابو حاتم رازي رحمه الله علمي سفرونه کول

امام ابو حاتم رازي رحمه الله په خپلو حالاتو کې ليکلي چې کله ما په اول ځل باندې د شلو (۲۰) کالو په عمر د خپل کلي (رې) نه علمي سفر شروع کړو، نو اووه (۷) کاله مسلسل مې علمي سفرونه کول، او دا سفرونه مې ټول پياده کړي.

اووه (۷) کاله پس چې کله خپل وطن (رې) ته راغلم، څه وخت پس مې بيا دوباره علمي سفر شروع کړو، او درې (۳) کاله مې نور هم سفرونه وکړه. تقريباً شپږ زره (۶۰۰۰) کلوميټره پياده سفر ما شمار کړې دی، د دې نه روستو ما بيا د سفر شمارل پرېښوده.

څو څو پيرې د کوفې نه بغداد ته پياده تللي يم، دغه رنگې د مکې نه مدينې ته، او د مدينې نه مصر ته هم بار بار پياده تللي يم، همدغه شان د مصر نه رملې ته، او د رملې نه مختلفو علاقو لکه بيت المقدس، عسقلان، او طبريې ته پياده تللي يم.

همدارنگې درملې نه دمشق ته، د دمشق نه حمص ته، د حمص نه انطاکيه ته، او د انطاکيه نه طرطوس ته پياده تللي يم.

بيا د طرطوس نه دوباره حمص ته صرف د دې د پاره راغلم چې په حمص کې د ابواليمان د حديث څه حصه د اوریدو نه رانه پاتې شوې وه، هغه مې چې واوریده نو د حمص نه دوباره بېستان ته راروان شوم، بيا د بېستان نه رُقې ته، او د رُقې نه بغداد ته راغلم. او دا ټول سفرونه مې پياده کړي وو. (۲)

(۱) خطبات لغير ج ۱۱ ص ۱۹۲.

(۲) سير اعلام النبلاء ۱۳، ۲۵۵، صبر واستقامت کے پیکر، طالب کے لیے مثالی تحفه ص ۲۷۳.

د علم په زده کړه کې خواري او محنت کول

علم چونکه يو عظيم نعمت دی او دا نعمت انسان ته هله حاصلېږي چې دې په دې کې ښه خواري او محنت وکړي. ځکه بغير د خواري او محنت نه انسان ته نه خو په دنيا کې کاميابي ممکن ده، او نه په آخرت کې، الله تعالی فرمايي:

﴿لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ (۱)

ترجمه: نشته د انسان دپاره مگر هغه څه چې ده يې کوشش وکړو.

بل ځای الله ﷻ فرمايي:

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا...﴾ (۲)

ترجمه: څوک چې زموږ د دين په لاره کې کوشش کوي نو موږ به ورته خپلې لارې وښايو.

امام مالک رحمه الله فرمايي:

الْعِلْمُ شَيْءٌ لَا يُعْطِيكَ بَعْضُهُ حَقَّ تُعْطِيَهُ كَلِّكَ.

علم داسې يو شى دی چې دې به تاته بعضې حصه د هغه وخته پورې درنه کړي ترڅو چې تا

ده ته غونډ ځان نه وي وقف کړي.

د محنت په باره کې يو شاعر وايي:

۱. بِقَدْرِ الْكَدِّ تَكْتَسِبُ الْمَعَايِ * مَنِ طَلَبَ الْعُلْمَ اسْهَرَ اللَّيَالِي

۲. تَرَوُمُ الْعِزَّ لَمَّا تَنَامُ كَيْلًا * يَغْوُصُ الْبَحْرَ مَنْ طَلَبَ اللَّيَالِي

۳. عُلُوُّ الْكَعْبِ بِالْهَمِّ الْعَوَالِي * وَعِزُّ الْمَزِدِ فِي سَهْرِ اللَّيَالِي

۴. وَمَنْ رَامَ الْعُلْمَ مِنْ غَيْرِ كَيْدٍ * أَضَاعَ الْعُمُرَ فِي طَلَبِ الْمَحَالِي (۳)

(۱) العلم آيت ۳۹.

(۲) العنكبوت آيت ۶۹. حضرت فضيل بن عياض رحمه الله ددې آيت معنى داسې بيانوي: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِي

طلب العاخر لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَ الْعَمَلِ بِهِ. كوم خلق چې د علم په طلب کې کوشش کوي نو موږ به دوى ته په دې

باندي د عملې کولو لارو طرفته راښمايي وکړو. تفسير مطهري سورة عنكبوت آيت ۶۹، و معارف القرآن.

(۳) تعليم المتعلم لعل في الجد والمواظبة والهمة.

۱. د محنت (او مشقت) په اندازه باندې اوچت مقام حاصلولې شي ، پس څوک چې اوچته مرتبه طلب کوي نو هغه به شپې وینې تیروي .
 ۲. ته اراده د عزت (او اوچتوالي) لري ، خو (عجيبه داده چې) ته بيا اوده کيږې ، (څو بونه کوي ، داسې خو هيڅ کله نه شي کيدې چې انسان بغير د شب بیداری او محنت نه اوچته مرتبه حاصله کړې) ځکه کوم کس چې ملغلرې طلب کوي نو هغه په درياب کې غوږې وهي .
 ۳. اوچتوالي د شرافت (او بزګرۍ) په اوچتو همتونو سره وي ، او د انسان عزت په شب بیداری (د شپې محنت کولو) کې دي .
 ۴. کوم کس چې بغير د محنت (او خواری) نه اراده د اوچتوالي لري ، نو دې انسان دیر محال شي په طلب کې خپل عمر ضایع کړو .
- امام شافعي رحمه الله فرمایي :

الْجِدُّ يُدْنِي كُلَّ أَمْرٍ شَاسِعٍ * وَالْجِدُّ يَفْتَحُ كُلَّ بَابٍ مُغْلَقٍ (۱)

کوشش هر مشکل کار آسانوي ، او کوشش هره بنده دروازه خلاصوي .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه ولېره برداشت کول

د تعليم په دوران کې حضرت ابوهريرة رضی الله عنه د دیرې ولېرې د لاسه څو څو پیرې بې هوشه شوې و ، خلقو به ورباندې دا گمان وکړو چې ګني په ده باندې د مرګو بیماری راغلې ده ، نو دوی به کوشش کولو چې دې په هوش کې راشي (چالانکه په ده باندې به د مرګو بیماری نه وه ، بلکه د دیرې ولېرې د لاسه به بې هوشه شوې و) .

د امام بخاري رحمه الله مشقت برداشت کول

د امام بخاري رحمه الله کتاب (صحيح البخاري) ته چې د اصْحٰحُ الْکُتُبِ بَعْدَ کِتَابِ اللّٰهِ شرف حاصل شوې دی ، نوده هم د طالب علمی په دوران کې دیر تکلیفونه او مشقتونه برداشت کړي دي ، یو ځل په یو سفر کې ورباندې دومره غربت راغې چې د خوراک ورته نور هيڅ نه

(۱) تعليم المتعلم فصل في الجد والمواظبة والهمة . تحفة الطلاب والعلماء من ۱۵۶ ، طباء سلفی مثالی تحفه ص ۷۳ .

حاصليده ، درې (۳) ورځې مسلسل يې د څنگل د اونو په پانړو او بوټو خوړلو باندې گزاره کوله. (۱)

زمونږ اسلافو او مشائخو ته چې الله ﷻ د دوه لوي مقام ورکړې و، دوی هم د علم د حصول په رخت ډير محنت ، مشقتونه او تکاليف برداشت کړي دي ، د همدغه محنت په برکت سره دوی غټ غټ کتابونه ليکلي چې تر قيامته پورې خلق ورنه استفاده کوي .

د امام طبري رحمه الله محنت

د امام طبري رحمه الله نه چا پوښتنه وکړه چې حضرت ! تاسو ته دا بڼې شمارة علوم څنگه حاصل شو ؟ نو ده ورته وويل :

كُنْتُ أَنَا مَوْلَى الْبَرَاءِ ثَلَاثِينَ سَنَةً .

دیرش (۳۰) کاله چیرته زه په بستره نديم اوده شوي ، بلکه ما به د بستري په ځای ځاتته بوري اچوله ، او په هغې به اوده کيدم .

د امام ابو حاتم رازي رحمه الله مشقت برداشت کول

۱. د فن حديث او چت امام علامه ابو حاتم رازي رحمه الله خپله واقعه بيانوي چې زه د طالب علمي په زمانه کې څوارلس (۱۴) کاله په بصره کې پاتې شوي يم ، يو پيره دوه غرېب راباندې راغې چې خپلې جامې (کپړې) مې خرڅې کړې ، او په هغې مې گزاره کوله ، کله چې کپړې راسره ختمې شوې ، نو دوه ورځې راباندې مسلسل وکړه تيره شوه ، آخر مجبور شوم او يو دوست ته مې خپل حال ښکاره کړو ، نو د خوش قسمتي نه د هغه سره يو درهم و ، هغه ماته نيم درهم راکړو نو ما بيا په هغې گزاره وکړه . (۲)

۲. د امام ابو حاتم رازي رحمه الله په حالاتو کې راجي ، دې په خپله د دې بيان کوي ، چې يو ځل مونږ درې (۳) ملگري په علمي سفر باندې ووتو ، د ځان سره مو د خوراک څه شيان راواخيستل ، مونږ سمندري سفر شروع کړو ، په کشتۍ کې کيناستو ، درې مياشتې مونږ سفر کولو ، د خوراک چې راسره څه وو هغه هم ختم شو ، دعاگانې مو کولې ، آخر دا چې يوې اوچې

(۱) لدائے مبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۵ .

(۲) تذکرۃ الحفاظ ، لدائے مبرو محراب ج ۱ ص ۱۲۷ .

علاقہی تہ ورسیدو، مونہر د کشتی نہ بنکتہ شو او پیدل سفر مو شروع کرو، د خوراک ہم راسرہ
خہ نہ وو، آخر د ډیرې وکړې او تنډې د وجې زمونږ یو ملگری بیہوشه شو، او راپریوت، مونہر
چې هر خومره هغه و خوزول خو هغه په هوش کې نہ راتلو، مونہر مجبوراً هغه په ہماغہ جی
پریښود، او مخکې روان شو، (چې کہ چیرتہ خہ کورونہ په نظر راشی نو د هغوی نہ بددې کس
د پارہ خہ خوراک او شکاک راوړو).

مزل مو کولو، آخر دا چې زہ ہم د ډیرې وکړې او تنډې د لاسہ راپروتم، پہ خپو کې مې ہیخ
قوت د تللو نہ وو.

زمونہر هغه دریم ملگری زہ ہم پریښودم او پہ وړاندې یې سفر شروع کرو (ددې د پارہ چې
کہ چیرتہ شوک پیدا شی او ددوی د پارہ ورنہ خوراک او اوبہ راوړی).
کلہ چې دا دریم ملگری خہ مخکې لاړو، نو هغه ډیر لرې خہ کسان ولیدہ چې هغوی د
سمندری کشتی نہ د لږ وخت د پارہ راکوز شوی وو، دہ هغوی تہ پہ خادر خوزولو سرہ اشارہ
وکړہ، هغوی چې دہ تہ راغلہ، نو دہ ورتہ خبرہ وکړہ (چې زما دوه ملگری د ولږې او تنډې نہ بې
ہوشہ دي).

ابوحاتم رازی رحمہ اللہ وایی چې ما وکتل چې خلق ماتہ پہ خولہ کې اوبہ راچوی، ما چې
خہ اوبہ و خکلې، نو پہ ما کې خہ ناخہ قوت را پیدا شو او راپور تہ شوم.
ما هغوی تہ وویل چې: شاتہ د مونہر نہ یو بل ملگری ہم د وکړې او تنډې د لاسہ بې ہوشہ
پروت دی، دوی هغه لہ ہم وزغلہ، هغه تہ یې ہم پہ خولہ کې اوبہ واچولې او خہ خوراک یې
ور تہ ورکړو، هغه ہم چې کلہ پہ ہوش کې راغې، نومونہر د رې وارہ ددې کشتی والاو سرہ
لاړو، دوی زمونہر ډیر عزت وکړو، او خہ خوراک یې ہم رالہ راکړو. (۱)

د شیخ عبدالقادر جیلانی رحمہ اللہ مشقت برداشت کول

شیخ عبدالقادر جیلانی رحمہ اللہ د خپلې طالبی واقعہ بیانوی چې کلہ ما سبق ویل نو پہ
بغداد کې دومرہ گرانی وه، او پہ ما بانډې دومرہ غربت و چې خو شو ورخې بہ ما خوراک اونه
کړو خو خپل سبق مې بیا ہم نہ دی قضاء کړی.

چې کله به راباندې وکړه زياته شوه نو بيا به مې په لاره کې کتل چې که چا څه شي خوړلې دي او د هغې پوستکي پراته وي نو زه به هغه راواخلم ، او به يې وينځم ، او په هغې به گوزاره وکړم ، مابه دا پوستکي راواخيسته ، هغه به مې او وينځل او د هغې په خوراک به مې خپله گوزاره کوله .

يوه ورځ چې کله ډير وږې شوې نو په دې نيت راووتم چې په لاره کې به څه پيدا کړم او راوايه يې خلم ، خو چې هر څومره وگرځيدم هيڅ شې مې پيدانه کړو ، ماته پته ولږيده چې د مانه مخکې کوم بل غريب په دې لاره تير شوې او د شيانو پوستکي هغه راټول کړي دي .

شيخ عبدالقادر جيلاني رحمه الله وايي چې کله زه په بغداد کې ”عطر بازار“ ته ورسيدم او هلته يو جُمت (مسجد ياسين) ته ورننوتم ، نو د ډيرې ولږې د لاسه مې نور هيڅ حرکت نه شو کولې ، زه د جُمت په يو گنج (گټ) کې کيناستم او د خپل مرگ انتظار مې کولو .

ناڅاپه دې جُمت ته يو ځوان راتنوت چې په لاس کې ورسره تازه روټۍ او سره کړې غوښه هم وه ، دې هم په جُمت کې ماته مخامخ کيناست او خوراک يې شروع کړو .

کله به چې هغه خپلې ځولې ته نوري او چتوله نو د ډيرې ولږې د لاسه به يې اختياره زما ځوله هم کلاویده ، مابه ځان ښه کنترول کړو او خپل ځان مې ښه ملامه کړو چې اې عبدالقادره ! دا ته څه کوي ؟

دا دُعا مې وکړه چې يا الله ! يا خوزما د خوراک انتظام وکړې ، او يا راته په حياء او پرده کې مرگ راولې .

ناڅاپه ددې ځوان په ما باندې نظر اولږيده ، او راته وې ويل چې وروره ! راشه ، دودۍ اوخوره . ما انکار وکړو . هغه راته قَسَم راکړو چې راشه دودۍ اوخوره . زه ورغلم او په قلاړه قلاړه مې ورسره دودۍ خوړه .

هغه رانه پوښتنه وکړه چې ته د کوم ځای يې ؟ ستا څه نوم دی ؟ او دلته څه کوي ؟ ما ورته وويل چې زه د ”جيلان“ يم ، او دلته د علم حاصلولو د پاره راغلي يم . هغه راته وويل چې زه خو هم د جيلان يم . او پوښتنه يې رانه وکړه : چې آيا ته خود عبدالقادر په نوم يو کس نه پيژنې ؟ چې د جيلان اوسيدونکې دی ، او د ابو عبداللہ صومعي دروېش نمسې دی ؟ ما ورته وويل چې هغه کس زه په خپله يم .

کله چې هغه دا خبره واوریده نورنگ یې زیر شو، او وې ویل: په الله قسم، ستا مور ماته ستا د پاره څه دینار را کړي وو، خوزه چې بغداد ته راغلم نو ماته ډیر تلاش کړې خو ما هیچرته هم ته پیدا نه کړې، آخر دا چې د ماسره خپله خرچه هم ختمه شوه، او نن دریمه ورځ ده چې ما هم څه نه دي خوړلي، دومره وکړې راخیستې ووم چې ماته مرداره خوراک هم جائز وه، خونن مې ستا په دې دینارو کې په یو څو دیناره باندې ځان له خوراک راواخیستو، نوزه د تانه معذرت غواړم، دا همدا ستا په روپو اخیستل شوې خوراک دی، نو ته دا ډیر په اطمینان او خوره، او دا باقی مانده دینار درواخله.

عبدالقادر جیلاني رحمه الله وایي چې ما هغه ته تسلي ورکړه چې خفه کیږه مه، تا ډیر بنده کار کړې. کله چې مونږ دودې او خوره نو ما بیا هغه ته د خرچې د پاره څه دیناره هم ورکړه او هغه مې په ډیر عزت سره رخصت کړو. (۱)

د امام ابن جوزي رحمه الله هجنت

امام ابن جوزي رحمه الله یو کړت په ممبر باندې وویل چې ما په دې خپلو گوټو باندې دوه زره (۲۰۰۰) جلدونه کتابونه لیکلي دي.

ده به د احادیثو لیکلو په وخت کې چې کله د کړکي (لرگي) قلم ځان له جوړول نو هغه پوستکي به یې جمع کول، ددې نه دومره ډیر پوستکي جمع شوي وو چې د مرگ په وخت یې وصیت وکړو چې ماته د غسل اوبه په دې پوستکو گرمې کړئ. کله چې دې وفات شونو ده له یې د غسل اوبه په دې پوستکو گرمې کړې، او پوستکي دومره ډیر وو چې بیا هم زیاتي شو. (۲)

په درې دیرش (۳۳) کاله کې صرف اته (۸) مسئلې زده کول

امام غزالي رحمه الله په خپل مشهور کتاب "احیاء العلوم" کې د حاتم اصم رحمه الله واقعه ذکر کړې، چې یوه ورځ دده نه خپل استاذ شقیق بلخي رحمه الله پوښتنه وکړه، چې ای حاتم! تا د ماسره څومره وخت د علم په زده کړه کې تیر کړو؟

(۱) صبر و استقامت کے پیکر ص ۱۰۷.

(۲) علمائے سلف، لدائے ممبر و معراب ج ۳ ص ۱۳۶.

ده ورته وويل چې درې ديرش (۳۳) كاله . استاذ ورنه پوښتنه وكړه چې په دې درې ديرش كاله كې تا د مانه شه زده كړه ؟ ده ورته وويل : اته (۸) مسئلې .

استاذ وويل : **إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ** . زما خود تا سره غونډه عمر تير شو ، او تا صرف د مانه اته (۸) مسئلې زده كړي ؟

ده ورته وويل چې استاذ صاحب ! دروغ درته نه شم وويلې ، په دې دوو مه زمانه كې مې صرف همدغه اته مسايل زده كړي دي نور مې هيڅ نه دي زده كړي .

استاذ ورته وويل چې ته هغه اته (۸) مسايل بيان كړه چې زه يې واورم .
نو حاتم اصم رحمه الله ورته شروع شو :

۱ . ما چې كله دې مخلوقاتو ته او كته ، نو هر چا د يوشی سره محبت كول ، خو چې كله به دې مړ شو نو هغه شی به ورنه پاتې شو ، نو ما د نيكو اعمالو سره محبت شروع كړو (او نيك اعمال مې كول) ، ځكه كه زه وفات شم نو دا نيك اعمال به د ما سره قبر ته هم ځي . (د مانه به نه جدا كيږي) .

استاذ ورته وويل چې دا خو دې ډيره ښه مسئله زده كړې . خو نورې دې كومې مسئلې زده كړې ؟ هغه هم راته ووايه . ده ورته وويل :

۲ . كله چې ما چې د الله **ﷻ** دې قول ته نظر وكړو چې الله تعالى فرمايي :

﴿ وَأَقَامُنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴾ (۱)

ترجمه : پس څوك چې د خپل رب د وړاندې د او دريدلو نه ويريدلې وي ، او خپل نفس يې د خواهشاتو نه منعه كړې وي نو يقيناً دده دپاره جنت ځای د اوسيدو دی .

نو ما د ځان سره سوچ وكړو چې د الله جل جلاله په كلام كې هيڅ شك و شبه نشته ، لهذا ما هم په زړه كې د الله **ﷻ** نه ويره پيدا كړه ، د خواهشاتو نه مې ځان منعه كړو ، او نيك اعمال مې شروع كړه . (چې الله **ﷻ** ماله هم جنت راكړي) .

۳ . ما چې دې مخلوقاتو ته نظر وكړو ، نو ما وليده چې د هر چا سره څه قيمتي شی وي نو دې د هغې ډير حفاظت كوي او په يو محفوظ ځای كې د ځان دپاره ږدي ، خو ما چې د قرآن كريم دې آيت ته وكته چې الله تعالى فرمايي :

(۱) النازعات آيت ۴۰ ، ۴۱ .

﴿ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ﴾ (۱)

ترجمه: څه چې د تاسو سره دې نو هغه به ختم (فناء) شي، او څه چې د الله ﷻ سره دي هغه باقې پاتې كيدونكي دي.

لهذا د ماسره چې څه قيمتي شي و، ما هغه الله ﷻ ته حواله كړو (يعني خيرات مې كړو) ددې دپاره چې دازما دپاره محفوظ شي.

۴. ما په دې مخلوقاتو كې نظر وكړو نو چا په مال سره فخر كولو، چا په حسب و نسب سره فخر كول او دا يې د ځان دپاره د عزت شي گڼلو چې گني په دې سره به زه معزز شم، خو ما چې د الله ﷻ دې قول ته وكته چې الله تعالى فرمايي:

﴿ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ﴾ (۲)

ترجمه: بيشكه په تاسو كې د الله ﷻ په نزد زيات عزت مند هغه كس دي، چې هغه په تاسو كې زيات پرهيزگار وي.

نو ما هم تقوى په ځان كې پيدا كړه چې زه هم د الله ﷻ په نزد عزت مند شم.

۵. ما چې په دې مخلوقاتو كې نظر وكړو نو دوى كې بعضې په بعضې نورو باندې لعنت وايي، د يو بل سره عداوت كوي، او د بل مسلمان سره چې څه نعمت او گوري نو دې دانه برداشت كوي. ددې ټولو خبرو چرې حسد دي، نو ما د الله جل جلاله دې قول ته وكته چې الله تعالى فرمايي:

﴿ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾ (۳)

ترجمه: هم مونږ ددوى روزي په دنيا كې د دوى په مينځ كې تقسيم كړې ده.

نوزه پوهه شوم چې كله تقسيم د الله ﷻ د طرفه دى نو بيا زه د خلقو سره حسد او عداوت ولې وكړم، لهذا ما حسد او عداوت پرېښود.

(۱) النحل آيت ۹۶

(۲) الحجرات آيت ۱۳

(۳) الزخرف آيت ۳۲

۶. ما په دې مخلوقاتو کې نظر وکړو نو په دوی کې بعضې په بعضې نورو باندې ظلم و. زیاتې کوي، یو بل په ناحقه قتلوي، او د یو بل سره سخته دشمني کوي. نو ما د الله جل جلاله دې قول ته وکتله چې الله تعالی فرمایي:

﴿ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ﴾ (۱)

ترجمه: بیشکه شیطان ستاسو د پاره دشمن دی، نو تاسو دې په دُبنمنی ونیسئ (یعنی دشيطان سره دبنمني کوی).

نوزه پوهه شوم چې زما اصلي دُبنمن شیطان دی، ځکه الله تعالی فرمایي چې دې ستاسو بنکاره دشمن دی نو ما د خلقو سره دبنمني پرېښوده، او صرف دا شیطان مې په دُبنمنی ونیوه.

۷. ما چې دې مخلوقاتو ته نظر وکړو نو ما ولیده چې هر کس د رزق په تلاش کې دومره ځان مشغوله کړې چې د حلال و حرام، جائز او ناجائز تمییز نه کوي، بلکه شپه او ورځ یې په ځان یوه کړې وي، خو صرف ځان له څه راپیدا کوي. نو ما د الله تعالی دې قول ته اوکته چې الله ﷻ فرمایي:

﴿ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا ﴾ (۲)

ترجمه: او د زمکې په منځ هیڅ تلونکې جاندار (ذي روح) داسې نشته چې د هغه روزي د الله ﷻ په ذمه نه وي. (یعنی د هر جاندار روزي د الله ﷻ په ذمه ده).

نوزه پوهه شوم چې زه خوهم د هغه ذي روح (سadar) نه يم چې د هغوی دروزی ذمه داري الله ﷻ په خپله ذمه اخیستی ده.

لهذا په ما باندې چې د الله تعالی کوم فرائض او احکام وو نو ما ځان هغې طرف ته متوجه کړو، او چې زما کوم شی د الله ﷻ په ذمه و نو ما د هغې ډیر فکر پرېښود.

۸. ما چې په مخلوقاتو کې نظر وکړو نو ټولو خلقو په مختلفو شیانو توکل کولو: چا په خپل اولاد توکل کولو، چا په تجارت توکل کولو، او چا په زراعت توکل کولو، یعنی هر مخلوق په یو بل مخلوق باندې توکل کولو.

(۱) سورة لاطر آیت ۶.

(۲) سورة هود آیت ۶.

نو ما د الله ﷻ دې قول ته وکته چې الله تعالی فرمایي :

﴿ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ﴾ . (۱)

ترجمه : او څوک چې په الله ﷻ باندې توکل (بهره‌سه) کوي ، نو الله تعالی یواځې هغه لره کافي دی .

لهذا ما یواځې په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړو ، او الله ﷻ زما د پاره کافي هم دی . شقیق بلخي رحمه الله چې کله د خپل شاگرد (حاتم اصم رحمه الله) دا اته (۸) خبرې واوریدې کومې چې ده په درې دیرش (۳۳) کاله کې زده کړې وې ، نو ورته وې ویل : اې حاتم ! تاته دې الله تعالی په دې باندې د عمل کولو توفیق درکړي ، ما د تورات ، انجیل ، زبور او د قرآن مجید په ټولو علومو باندې نظر اچولې نو دا اته خبرې (د عمل په اعتبار سره) د ټولو کتابونو نچور او خلاصه ده ، چا چې په دې باندې عمل وکړو گویا ده په ټولو کتابونو باندې عمل وکړو . (ځکه دا اته خبرې د ټولو نیکو کارونو د پاره اساس دی) . (۲)

نو په کار ده چې هر طالب العلم د حاتم اصم رحمه الله غوندې په خپل علم باندې عمل وکړي او د خپل ژوند د پاره دغه شان قیمتي خبرې مشعل راځي او گرځي .

د طالب علمی په دوران کې اکثر تکلیفونه وي

د طالب علمی په دوران کې اکثر په طالب باندې ډیر تکلیفونه او مصیبتونه راځي ، کله مالي تکلیفونه وي ، او کله بدني . بعض وخت خو د یته خبره اورسي چې انسان ته قُوْت لَا یَمُوت رزق هم نه ملاویږي . وکړه ، تنده او د خلقو خبرې طالب د یته مجبور کړي چې دده زړه مات شي او همت یې کمزورې شي .

خبردار ! په داسې موقعو کې انسان ته صبر ، استقامت ، استقلال او کلک همت په کار دی ، ځکه چې کله د انسان حوصله او چته وي نو که اوس په ده باندې هر څومره تکلیفونه راځي په دې سره دده په عزم او اراده کې نور هم مضبوطیا راځي ، او نور هم مقصود طرف ته متوجه کیږي .

(۱) الطلاق آیت ۲ .

(۲) احیاء العلوم ج ۱ ص ۹۶ کتاب العلم الباب السادس .

قدرمنو ! که چيرته زمونږ اسلافو دغه محنتونه او مشقتونه نه وې برداشت کړي نو اهل اسلام ته به څنگه د امام بخاري ، امام ابوحنيفه او تهانوي رحمهم الله غوندي کسان نصيبه شوي وو ؟ دا خو د هغوی د محنت برکت دی چې د هغوی د کتابونو نه نن هم خلق استفاده کوي .
علماء فرمايي :

لَا يُسْتَقَاعُ الْعِلْمُ بِرَاحَةِ الْجِسْمِ . (۱)

د جسم په راحت سره علم نه حاصلیږي .

د نابينا کسانو علمي کارنامې

د همدغه علمي جذبې او عالي همت په برکت باندې د امت هغه خلقو هم غټې کارنامې کړي کوم چې په سترگو باندې معذوره وو .

ابوالعباس رازي رحمه الله نابينا ؤ ، ځان سره يې سوچ وکړو چې که ستا سترگې نشته نو خپې خودې شته ، راشه د علم پسې ووځه ، او علم حاصل کړه ، نو دخپل وطن نه د علم زده کولو پسې اووت او د دوه زرو (۲۰۰۰) ميله نه زيات علمي سفرونه يې وکړه . (الله ﷻ ورنه ډير لوي عالم جوړ کړو) . (۲)

همدارنگې يو بل نابينا مشهور شاعر ابوالعلاء معری کوم چې د څلورو کالو په عمر کې ږوند شوې ؤ ، ده هم ډير علمي سفرونه کړي وو ، او ډير کتابونه يې هم ليکلي . صرف په فن ادب کې يې يو کتاب ” الايا والغصون ” په سلو (۱۰۰) جلدونو کې ليکلي . (۳)
همدارنگې حماد بن زيد نابينا عالم ؤ ، څلور زره (۴۰۰۰) احاديث ورته داسې ياد وو چې يو روايت کې به هم نه خطا کيده . (۴)

(۱) لطف العلماء والطلباء ، طلباء سرکے مثالی تحفہ ص ۲۷۲ .

(۲) نابينا علماء ص ۲۹ ، لداے ممبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۷ .

(۳) نابينا علماء ص ۲۳ ، لداے ممبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۷ .

(۴) نابينا علماء ص ۱۷ ، لداے ممبرو محراب ج ۳ ص ۱۳۷ .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ . الزمر آيت ٩ .
﴿ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾ . المجادلة ١١ .
﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ . طاهر ٢٨ .

دُعُومَاوِ اُو طَلِبَاوِ مَقَامِ

تَالِيفِ :

أَبُو الشَّمْسِ مَوْلَانَا نُورُ الْهُدَى عَفِي عَنْهُ

مُدَرِّس دَارِ الْعِلْمِ فِيضِ الْقُرْآنِ اكَخِيل كَالُونِي مُرْدَانِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د علماء او طلباء مقام :

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنُؤْمِنُ بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ
أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَنَشْهَدُ أَنْ لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا وَنَبِيَّنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدًا عَبْدَهُ وَرَسُولَهُ،
أَمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
فِي الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَالْفُرْقَانِ الْحَمِيدِ :

﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾ (١).
وقال تعالى : ﴿ يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾ (٢).
وقال تعالى : ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ (٣).
وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ (٤).
وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ : الْعُلَمَاءُ وَرَكَّةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَثُوا
الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ (٥).
صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ .

(١) الزمر آیت ٩ .

(٢) المجادلة ١١ .

(٣) سورة فاطر ٢٨ .

(٤) رواه البخاري في العلم ١٠ ، ومسلم في الامارة ١٧٥ ، والترمذي في العلم ٣ ، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ١ ، ١٢٨ ، مشكوة كتاب العلم .

(٥) اخرجه البخاري في العلم ١٠ ، والترمذي في القرآن ١٠ ، وفي العلم ١٩ ، ٣٥ ، وابن ماجه في المقدمة ١٧ ، واحمد ٢ ، ٢٥٢ ، ٣٢٥ ، ٣٠٧ . ابوداود (٣٦٤١) ، (٣٦٤٢) ، وابن ماجه (٢٢٣) ، وابن حبان (٨٠) ورواه الترمذي (٢٦٨٣) .

مشكوة كتاب العلم .

محترمو مسلمانانو وروڼو! علم داسې يو عظيم صفت دی چې ددې په وجه انسان په ټولو مخلوقاتو کې معزز او مشرف ګرځي، زړه يې د معرفت الهي په مقدسه رڼا باندې منور ګرځي او انسان ته په دنيا او آخرت کې خوشحالي، ترقي او کاميابي نصيب کيږي. لهدا ددې علم سره چې د چاهم، او د څه شی هم واسطه راغلي نو الله تعالی هغه ته ډير لوي مقام او لويه مرتبه ورکړې. ددې د وجې نه په قرآن کریم او احاديثو کې د علماو او طلباو ډير زيات فضيلت بيان شوې:

د علماو مقام

الله ﷻ د علماؤ درجې او چټوي

الله تبارک و تعالی فرمايي:

﴿يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ (۱)

ترجمه: الله تعالی به په تاسو کې د مومنانو او اهل علمو درجې او چټې کړي.

په دې آيت مبارکه کې د علماو فضيلت بيان شوې، ځکه په دې کې الله ﷻ اول د عامو مومنانو درجو او چټوالي ذکر کړې چې پکې علماء هم داخل دي، بيا يې د تعميم نه وروستو په خصوصيت سره د اهل علمو د درجو او چټوالي ذکر کړې، چې دا د اهل علمو د پاره لوي فضيلت دی. (۱) دلته امام رازي رحمه الله فرمايي:

﴿فَوَجَبَ أَنْ يَكُونَ الْعُلَمَاءُ أَفْضَلُ النَّاسِ﴾ (۳)

دا خبره واجب (او ثابت) ده چې علماء دې په ټولو خلقو کې افضل وي.

د عالم درجه په عامو مومنانو باندې اووه سوه (۷۰۰) درجې زياته ده

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي:

لِلْعُلَمَاءِ دَرَجَاتٌ فَوْقَ الْمُؤْمِنِينَ بِسَبْعِ مِائَةٍ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ مِائَةٌ خَمْسٌ مِائَةً عَامٍ (۲)

(۱) المجادلة آيت ۱۱.

(۲) كشف الباري ج ۳ ص ۲۳ كتاب العلم باب فضل العلم.

(۳) التفسير الكبير ج ۱ ص ۲۰۰ آيت ۳۱.

(۴) اجزاء العلوم ج ۱ ص ۱۵ الباب الاول في فضل العلم والتعليم والعلم ...

د علماو فضيلت په عامو مومنانو باندې اووه سوه (۷۰۰) درجې زيات دي، او د هرو دوه درجو په مينځ کې د پنځه سوه (۵۰۰) کاله په مقدار مسافت دي.

د عالم فضيلت په عابد باندې زيات دي

نبي کریم ﷺ فرمائي:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ سَبْعُونَ دَرَجَةً بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ حَضَرُ الْفَرَسِ سَبْعِينَ عَامًا. (۱)

د عالم فضيلت په عابد باندې اويا (۷۰) درجې زيات دي، او د هرې دوه درجو په مينځ کې د آس د اويا (۷۰) کاله منډې په اندازه مسافت دي.

ددې وجه داده چې په معاشره کې کله بدعات او رسومات پيداشي نو په هغې باندې صرف عالم پوهيږي نو خلق به ورنه منع کړي، او د عابد توجه خو صرف خپل عبادت ته وي، او دې په دې بدعاتو او رسوماتو پوهيږي هم نه. لهدا د عالم مرتبه د عابد نه اوچته ده. (۲)

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَذْنَاكُمْ. (۳)

د عالم فضيلت په عابد باندې دومره دي لکه زما فضيلت په تاسو کې په يو ادلي کس باندې.

بل حديث کې راځي:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ. (۴)

د عالم فضيلت په عابد باندې داسې دي لکه د څوار لسمې شپې سپوږمۍ فضيلت په باقي ستورو باندې.

(۱) رواه الهيثمي في المجمع ۱۲۲۱۱، والزبيدي في الاتحاف ۲۸۳۱۱، ۲۵۷۱۷، والتبريزي في مشكاة المصابيح ۲۱، ۲۱۲، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ كتاب العلم، التفسير كبير ج ۱ ص ۳۰۱ ايت ۳۱، المتجر الرابع في ثواب العمل الصالح ص ۱۸ ابواب العلم، ثواب العلم والعلماء وفضلهم.

(۲) الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ كتاب العلم.

(۳) رواه الترمذي كتاب العلم باب ۱۹ وقال حديث حسن صحيح، ورواه البزار من حديث عائشة، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۶، مشكوة ص ۳۳ كتاب العلم الفصل الثالث.

(۴) اخبره البخاري في العلم ۱۰، والترمذي في القرآن ۱۰ وفي العلم ۱۹، ۳۵، وابن ماجه في المقدمة ۱۷، والحمد ۲، ۲۵۲، ۳۲۵، ۴۰۷. ابوداود (۳۶۳۱)، (۳۶۳۲)، وابن ماجه (۲۲۳) وابن حبان (۸۰) ورواه الترمذي (۲۶۸۳).

واقعه:

يو ځل د نبي کریم صلی الله علیه وسلم نه د بني اسرائيلو د یو دوه (۲) کسانو متعلق پوښتنه اوشوه چې په دی کې یو کس عالم ؤ، ده به چې فرض مونځ وکړو نو بیا به کیناست او خلقو ته به یې د دین تعلیم ورکولو، او دې دویم کس به د ورځې همیشه روژه نیوه او د شپې به یې ټوله شپه د الله ﷻ عبادت کولو. نو آیا په دې دواړو کې کوم کس بهتر و؟ نبي علیه السلام ورته او فرمائیل:

فَضْلُ هَذَا الْعَالِمِ الَّذِي يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيَعْلَمُ النَّاسَ الْخَيْرَ عَلَى الْعَابِدِ الَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ. (۱)

ددغه عالم فضیلت کوم چې صرف فرض مونځ وکړي او بیا کيني خلقو ته علم بنائي دده فضیلت په هغه عابد باندې چې د ورځې روژه نیسي او د شپې ټوله شپه د الله ﷻ عبادت کوي دومره زیات دی لکه زما فضیلت په تاسو کې په یو ادنی کس باندې.

عالم او غیر عالم سره برابر نه دي

الله تعالی فرمایي:

﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾. (۲)

ترجمه: ته ووايه (اې پیغمبره!) چې کوم خلق پوهیږي او کوم نه پوهیږي آیا دوی برابر دي؟

په آیت کې ”هل“ دپاره د استفهام انکاری دی. یعنی پوه خلق او ناپوه خلق دواړه برابر نه دي. (۳)

امام رازي رحمه الله فرمایي:

فِيهِ تَنْبِيهُ عَظِيمٌ عَلَى فَضِيلَةِ الْعِلْمِ. (۴)

(۱) رواه الدارمي، مشكوة كتاب العلم.

(۲) الزمر آیت ۹.

(۳) تفسیر مظهری الزمر آیت ۹، اعراب القرآن ج ۵ ص ۱۲۴ الزمر آیت ۹.

(۴) تفسیر کبیر ج ۱ ص ۲۲۹ الزمر آیت ۹.

په دې آیت کې د علم په فضیلت باندې لویه تنبییه ده .
یعنی لکه څرنګه چې رڼا او تیاره ، پوند او وینا برابر نه دي دغه شان عالم او غیر عالم هم
برابر نه دي ، بلکه عالم ته الله ﷻ ډیر لوی مقام ورکړې .
نبی علیه السلام فرمایي :

إِنَّ مَثَلَ الْعُلَمَاءِ فِي الْأَرْضِ كَمَثَلِ النُّجُومِ يُهْتَدَىٰ بِهَا فِي فَلَكِاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ فَإِذَا انْطَمَسَتِ
النُّجُومُ أَوْشَكَ أَنْ تَضِلَّ الْهَدَاةُ . (۳)

یقیناً د علماو مثال د آسمان د ستورو په شان دی ، د ستورو په وجه خلق په اوجه او لمده کې
لارې معلوموي ، نوکه چیرته ستوري بې ثوره شي (یعنی د ستورو رڼا ختمه شي) نو قریبه ده
چې د مسافرو نه به لاره ورکه شي . دغه شان که علماء نه وي نو خلق به د هدایت لاره پرېږدي او
گمراه به شي .

وجه داده چې علم نوردی ، حدیث کې راځي : **الْعِلْمُ نُورٌ** . علم رڼا ده . او جهالت تیاره ده .
نورڼا او تیاره څنګه برابرېږي شي ؟

الله ﷻ د خپلې او د فرشتو د گواهي سره د علماو گواهي هم یوځای ذکر کړې
الله تبارک و تعالی فرمایي :

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ ... ﴾ . (۲)

ترجمه : الله ﷻ په دې گواهي ورکړې ده چې د هغه نه سوا بل هېڅوک معبود نشته او
فرشتې او د علم والا هم په دې گواه دي .

په دې آیت کې هم د علماو ډیر فضیلت بیان شوې ځکه الله ﷻ د خپلې گواهي سره په دویمه
مرتبې کې د فرشتو د گواهي ذکر کړې ، او په دریمه مرتبې کې یې د علماو د گواهي ذکر کړې .

(۱) رواه احمد المسند ۱۲۶۱۳ الترغیب والترهیب ج ۱ ص ۵۶ کتاب العلم ، کنز العمال ج ۱۰ ص ۱۵۱ .

(۲) آل عمران آیت ۱۸ .

د حافظ ابن كثير رحمه الله وينا

حافظ ابن كثير رحمه الله وايي :

وَهَذِهِ خُصُوصِيَّةٌ عَظِيمَةٌ لِلْعُلَمَاءِ فِي هَذَا الْمَقَامِ . (۱)

په دې آيت کې د علماؤ ډير لوي خصوصيت بيان شوي . (چې الله ﷻ د خپلې او فرښتو د

گواهي سره د علماؤ گواهي هم ذکر کړې) . (۲)

د عالم ذکر په دويمه مرتبه کې

په يو بل آيت کې الله ﷻ علماء په دويمه مرتبه کې ذکر کړې ، الله تعالى فرمايي :

﴿ قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴾ . (۳)

ترجمه : ورته ووايه اې پيغمبره ! چې الله تعالى زما او ستاسو په مينځ کې کافي گواه دی ،

او هغه کس گواه دې چې د هغه سره د کتاب علم وي (يعنی علماء) .

د علماؤ مغفرت

نبي عليه ﷺ فرمايي : چې اللرب العزت به د قيامت په ورځ علماو ته او فرمايي :

إِنِّي لَمْ أَجْعَلْ عَلَيَّ وَجَلِيٍّ فِيكُمْ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَعْفِرَ لَكُمْ عَلَى مَا كَانَ مِنْكُمْ وَلَا أَبَالِي . رواه

الطبراني باسناد جيد . (۴)

ما چې تاسو په خپل علم او حلم سره مشرف کړي وي نو دا صرف ددې دپاره چې زه ستاسو

مخکيني گناهونه معاف کړم ، او زه ددې هيڅ پرواه نه لرم . (حکده زه مستغني او بې نيازه يم) .

(۱) تفسير ابن كثير ج ۲ ص ۲۲ آل عمران آيت ۱۱۸ .

(۲) معارف القرآن آل عمران آيت ۱۸ .

(۳) الرعد آيت ۳۴ .

(۴) قال في المجمع (۱ / ۱۲۶) : " رواه الطبراني في الكبير ورجاله مؤثقون " ، رواه ابن كثير في التفسير ۲۶۷ / ۵ والسيوطي في الدار ۲۶۷ / ۱ والسيوطي في الدرر ۳۵۰ / ۱ ومثل هذا الحديث في احياء العلوم ج ۱ ص ۱۸ كتاب العلم آيات الاول في فضل العلم والتعليم والتعلم الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ كتاب العلم .

د امام محمد رحمہ اللہ د مغفرت واقعہ

مولانا اشرف علي تھانوي رحمہ اللہ يوه واقعہ ذکر کړې چې کله امام محمد رحمہ اللہ وفات شو، نو د وفات نه روستو چا په خوب کې اولیده، پوښتنه یې ترې وکړه: چې څه حال دی؟ هغه ورته وویل چې: کله زه د الله ﷻ د وړاندې پیش شوم، نو الله رب العزت راته او فرمایل: ای محمد! او غواړه، څه چې غواړې. ما ورته وویل چې ای الله! زما مغفرت وکړه. الله ﷻ راته او فرمایل: که چیرته مونږ تاته عذاب در کول غوښتې نو مونږ به تاته علم نه و درکړې، مونږ خو تاته علم ددې د پاره درکړې و چې مونږ ستا مغفرت کول غوښتل. لهذا مغفرت خودې شوې، نور څه رانه او غواړه. (۱)

د سبویہ د مغفرت واقعہ

امام سبویہ رحمہ اللہ په عقایدو کې معتزلي ؤ، خو چې کله دې وفات شو، نو یو عالم دې په خوب کې اولیده، پوښتنه یې ورنه وکړه چې الله ﷻ د سره څه معامله وکړه؟ ده ورته وویل چې الله ﷻ راته او فرمایل: چې ای سبویہ! د مغفرت مستحق نه یې، خو صرف د یوې خبرې په وجه مې مغفرت درته وکړو، هغه دا چې تا زما نوم (الله) ته اَعْرَفُ الْمَعَارِفُ ويلي و. نو تا زما د نوم عزت کړې و (چې دیته دې اَعْرَفُ الْمَعَارِفُ ويلي و) نو مونږ ستا عزت وکړو او مغفرت مو درته وکړو. حالانکه سبویہ دا خبره د نحوي تحقیق په بناء کړې وه، خو لیکن الله ﷻ دومره قدر دان ذات دی چې په دې وړه خبره یې هم دده مغفرت وکړو. رینتیاده چې: رَحْمَتِ حَقِّ بَهَانِهِ مې جَوِيد. (د الله ﷻ رحمت بهانې گوري). (۲)

(۱) خطبات حکیم الامت ج ۲ ص ۱۷۷ موضوع تممیم العلم.

(۲) خطبات حکیم الامت ج ۲ ص ۳۶۶ موضوع: اکبر الاعمال.

علماء د الله ﷻ نه ويريزي

الله تعالی فرمایي :

﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ .. ﴾ . (۱)

ترجمه : بیشکه د الله ﷻ په بندگانو کې د الله ﷻ نه علماء ويريزي .
په دې آیت کې هم : علماء و فضیلت بیان شوې ، چې دوی د الله ﷻ نه ويريزي .
او ورسره دا خبره هم ددې آیت نه معلومېږي : چې علماء جنتیان دي .
حکله په دې آیت کې په طریقې د حصر سره دا خبره بیان شوې چې علماء د الله ﷻ نه
ويريزي (۲)

په یو بل آیت کې الله ﷻ اول د جنت تذکره کړې ، بیا ورپسې فرمایي :

﴿ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾ . (۳)

ترجمه : دا جنت د هغه چا د پاره دی چې د خپل رب نه ويريزي .
بل محای الله تعالی فرمایي :

﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ . (۴)

ترجمه : څوک چې د خپل رب په وړاندې د اودریدلو نه ويريزي د هغه د پاره دوه باغونه دي .
نو د اول آیت نه معلومه شوه چې علماء د الله ﷻ ويريزي ، د دویم او دریم آیت نه معلومه
شوه چې د چا په زړه کې د الله ﷻ ویره وي هغه د جنت مستحق دی .

(۱) لاطر ۲۸ .

(۲) حکله په آیت کې إِنَّمَا استعمال شوې ، او إِنَّمَا د حصر د پاره راځي . تفسیر کبیر ج ۱ ص ۳۰۴ .

(۳) البینه آیت ۸ .

(۴) الرحمن آیت ۴۶ .

نو معلومه شوه چې علماء د جنت مستحقين دي . (۱)

اهل علمو ته دُعا

نبي عليه السلام فرمايي :

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَتَّى الثَّمَلَةَ فِي جُحْرِهَا وَحَتَّى الْحُوتَ فِي الْبَحْرِ

لِيُصَلُّوا عَلَى مُعَلِّي النَّاسِ الْخَيْرِ . (۲)

بيشكه الله تعالى ، دهغه فرښتې ، او د آسمانونو او زمكې ټول مخلوقات ، تردې چې ميږي په خپلې سوړې كې ، او ميان (كبان) په سمندر كې دهغه كس د پاره د خیر دُعا كوي كوم چې خلقو ته د خیر (علم) ښودنه كوي .

په يوروايت كې دي :

وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ حَتَّى الْحَيْتَانِ فِي الْمَاءِ . (۳)

(۱) دا خبره امام رازي رحمه الله په خپل انداز كې داسې بيان كړې چې : علماء جنتيان دي . لان العلماء من اهل الخشية . وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْخَشْيَةِ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ . فَالْعُلَمَاءُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ . فَيَبَيَّنُ أَنَّ الْعُلَمَاءَ مِنْ أَهْلِ الْخَشْيَةِ قَوْلَهُ تَعَالَى ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾ . وَيَبَيَّنُ أَنَّ أَهْلَ الْخَشْيَةِ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾ وَقَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴾ ، تفسير كبير ج ۱ ص ۴۰۶ آيت ۳۱ ،

ورپسې بيا امام رازي رحمه الله فرمايي : أَنَّ ظَاهِرَ الْآيَةِ يُدَلُّ عَلَى أَنَّهُ لَيْسَ لِلْجَنَّةِ أَهْلٌ إِلَّا الْعُلَمَاءُ . وَذَلِكَ لِأَنَّ كَلِمَةَ إِنَّمَا لِلْحَصْرِ فَهَذَا يُدَلُّ عَلَى أَنَّ خَشْيَةَ اللَّهِ لَا تَحْصِلُ إِلَّا لِلْعُلَمَاءِ . وَالْآيَةُ الثَّانِيَّةُ وَهِيَ قَوْلُهُ ﴿ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴾ دَالَةٌ عَلَى أَنَّ الْجَنَّةَ لِأَهْلِ الْخَشْيَةِ . وَكَوْنُهَا لِأَهْلِ الْخَشْيَةِ يُنَافِي كَوْنَهَا لِغَيْرِهِمْ . فَذَلِكَ مَجْمُوعُ الْآيَتَيْنِ عَلَى أَنَّهُ لَيْسَ لِلْجَنَّةِ أَهْلٌ إِلَّا الْعُلَمَاءُ . تفسير كبير ج ۱ ص ۴۰۷ آيت ۳۱ .

(۲) رواه الترمذي ۲۶۸۶ ، وقال حسن صحيح ، ورواه الطبراني في المعجم الكبير ۲۷۸ / ۸ ، والدارمي ۷۷ / ۱ ، مشكوة ص ۳۴ كتاب العلم .

(۳) أخرجه ابوداود في العلم باب ۱ ، والترمذي في العلم باب ۱۹ ، وابن ماجه في المقدمة باب ۱۷ ، وابن حبان في صحيحه والبيهقي في الشعب ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۱ كتاب العلم .

بيشكه دعالم د پاره د مغفرت دُعا غواړي هغه (مخلوقات) كوم چې اسمانونو كې دي (يعنى فرشتې)، او هغه (مخلوقات) كوم چې په زمكه كې دي، تردې چې كوم ميان (گبان) په اوبو كې دي (هنوى هم دده دپاره د مغفرت دُعا غواړي).

رسول الله ﷺ هم اهل علمو ته دُعا كړې

نبي كريم صلى الله عليه وسلم اهل علمو ته دا دُعا كړې :

لَضَرَّ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَغَهُ كَمَا سَبِعَهُ فَرُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْعَىٰ مِنْ سَامِعٍ. (۱)

الله تعالى دې تروتازه (يعنى خوشحاله او باعزته) لري هغه كس چا چې زما څه خبره واوریده، او څنگه يې چې اوریدلې وه هم هغه شان يې بل ته اورسوله، ځكه اكثر هغه خلق چې چاته دا خبره رسولې شي هغه د اوریدونكي نه زيات ياد لرونكې وي. په يو بل حديث كې داسې دُعا راغلې :

لَضَرَّ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَحَفِظَهَا وَعَاَهَا وَأَدَاَهَا فَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ غَيْرُ فِقِيهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ إِلَىٰ مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ. (۲)

الله ﷻ دې هغه بنده تروتازه لري چا چې زما څه خبره واوریده، بيا يې هغه ياده كړه او محفوظه يې اوساتله، او چې څنگه يې اوریدلې وه، هم هغه شان يې نورو خلقو ته اورسوله، ځكه ډير كرت او چتوونكې د علم فقيه نه وي (يعنى پوهه نه وي)، او ډير كرت او چتوونكې د علم دا حديث هغه چاته وراورسوي چې هغه دده نه زيات فقيه (پوهه) وي.

حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمايي چې په يو موقع نبي كريم ﷺ داسې دُعا وكړه :

اللَّهُمَّ ارْحَمْ خُلُقَانِي. اې الله! زما په خلفاؤ ورحم وكړې.

مونږ ورنه پوښتنه وكړه: يَا رَسُولَ اللَّهِ ا وَمِنْ خُلُقَاءِ ك؟

اې د الله ﷻ رسوله! ستا خليفه گان څوك دي؟

(۱) اخرجه ابوداود فى العلم باب ۱۰، والترمذي فى العلم باب ۷ وقال الترمذي حديث حسن صحيح، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۱ الترغيب فى سماع الحديث وتبليغه، ورواه ابن حبان وابن ماجه والدارمي عن ابي الدرداء، مشكوة ص ۳۵ كتاب العلم. (۲) رواه احمد والترمذي وابدوداود وابن ماجه والدارمي عن زيد بن ثابت ورواه الشافعي والبيهقي فى المدخل، مشكوة ص ۳۵ كتاب العلم.

نو نبي عليه السلام او فرمايل :

الَّذِينَ يَأْتُونَ مِنْ بَعْدِي يَزُودُونَ أَحَادِيثِي وَيُعَلِّمُونَهَا النَّاسَ . (۱)

(زما خلفاء هغه خلق دي) کوم چې زمانه روستور اړخي، زما احاديث (اوزما سنت) روايت کوي، او بيا يې نوزو ته بنايي.

د قيامت په ورځ به د علماء و سياهي د شهيدانو په وينې ډر نه وي

نبي عليه السلام فرمايي :

يُؤَدَّنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِدادُ الْعُلَمَاءِ وَدَمُ الشُّهَدَاءِ فَيَرْجَحُ مِدادُ الْعُلَمَاءِ عَلَى دَمِ الشُّهَدَاءِ . (۲)

د قيامت په ورځ به د علماء و (د قلم) سياهي او د شهيدانو وينې تکللي (تول کولې) شي، نو د علماء و سياهي به د شهيدانو په وينو ډر نه شي.

ددې وجه يو عالم دا ذکر کړې چې دا سياهي به ځکه ډر نه وي چې يو خود جهاد فضيلت په علم معلوميزي، دويم دا چې د جهاد شروط او حدود هم د علم په وجه معلوميزي، دريم دا چې په جهاد شرعي او د بل چا سره په جگړه کولو کې فرق هم د علم په وجه معلوميزي، څلورم دا چې د جهاد فرض عين او فرض كفايي په مينځ کې فرق هم صرف د علم په وجه معلوميزي. (۳)

په معاشره کې د علماء مقام

حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمايي :

لَوْلَا الْعُلَمَاءُ لَصَارَ النَّاسُ كَالْبَهَائِمِ . (۴)

که چيرته علماء نه وي نو خلق به د چاربيانو غوندې گرځيدلي وي .
ځکه د دوی د تعليم په وجه خلق د حيوانيت د حد نه اوځي او انسانيت په کې راځي .

(۱) رواه الطبراني في الاوسط، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۲ الترغيب في سماع الحديث وبلهه ... كنز العمال ج ۱

ص ۲۲۱ .

(۲) رواه مسلم ۲۲۸۲، واحمد ۴ / ۳۹۹ والسيوطي في الدر المنثور ۷۲۱۳، المتجر الرابع في ابواب العمل الصالح ص .

(۳) الرسول والعلم ص ۲۹ دكتور يوسف لهيانوي .

(۴) لزويني مفيد العلوم ومفيد الهموم ص ۲۱۶ الباب الثاني في فضيلة السلطان . همدغه رنگي قول د حضرت حسن رحمه

الله نه نقل دي : لَوْلَا الْعُلَمَاءُ لَصَارَ النَّاسُ مِثْلَ الْبَهَائِمِ . احياء العلوم ج ۱ ص ۲۴ لفضيلة التعليم .

بعضي علماء فرمايي :

الْعُلَمَاءُ سُرُجُ الْأَزْمِنَةِ، كُلُّ وَاحِدٍ مُضْبَاحُ زَمَانِهِ يَسْتَضِيءُ بِهِ أَهْلُ عَصْرِهِ. (۱)

علماء د خپلې زمانې ډيوې دي، هر عالم د خپلې زمانې د پاره (روښانه) ډيوه ده چې دده د دغه زمانې خلق رڼايي حاصلوي (يعنې دده د هدايت په وجه خلق په اسلامي احكاماتو منور او روښانه وي).

يحي بن معاذ رضی الله عنه فرمايي :

الْعُلَمَاءُ أَرْحَمُ بِأُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأُمَّهَاتِهِمْ.

علماء در رسول الله ﷺ په امت باندې د دوی د پلارانو او مورانو نه هم زيات مهربانه دي. چا ورنه پوښتنه وکړو چې دا څنگه ؟ نو ده ورته وويل :

لِأَنَّ آبَاءَهُمْ وَأُمَّهَاتِهِمْ يَحْفَظُونَ لَهُمْ مِنْ نَارِ الدُّنْيَا، وَهُمْ يَحْفَظُونَ لَهُمْ مِنْ نَارِ الْآخِرَةِ. (۲)

ځکه د دوی پلاران او مورانې دوی د دُنیا د اور نه بچ کوي، او علماء دوی د آخرت د اور نه بچ کوي. (يعنې د علماء په وجه دوی د جهنم د اور نه محفوظ پاتې کېږي).

حضرت موسى عليه السلام ﷺ ته عرض وکړو :

أَلَيْهِ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيْكَ؟

اې الله ! تاته په خلقو کې ډير محبوب څوک دی ؟

الله ﷻ ورته او فرمايل : عَالِمٌ يَطْلُبُ الْعِلْمَ. (۳)

هغه عالم چې علم طلب کوي.

د علماء و ضرورت

دا دُنیا د اُضدادو مجموعه ده : که دلته گرمي شته نو یخني هم شته، که دلته خزان شته نو بهار هم شته، که دلته اَزغي شته نو گل هم شته، که دلته کافر شته نو مؤمن هم شته.

(۱) احياء العلوم ج ۱ ص ۲۴ فضيلة التعليم، تنبيه العالمين.

(۲) احياء العلوم ج ۱ ص ۲۴ فضيلة التعليم.

(۳) المستطرف لي كل فن مستطرف ص ۲۵ الباب الرابع في العلم والادب وفضل العالم والمعلم.

د علماو او طلباو مقام

لهذا که دلته جاهل شته نو د عالم وجود هم ضروري دې، که دلته گمراهی طرفته رابلونکي خلق شته نو حق طرفته د رابلونکو علماو وجود هم ضروري دې، که دلته د فرعون او قارون وارثان شته نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وارثانو (علماؤ) وجود هم ضروري دی. بلکه که زده دا ووايم چې د دنیا د بقاء د پاره هم د علماو وجود ضروري دې نو دا به څه بې دليله خبره نه وي.

حکمه دا دنیا چې آباده ده نو دا د الله ﷻ د عبادت په وجه آباده ده، (لکه څرنګه چې په حدیث کې راځي: لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُقَالَ اللَّهُ اللَّهُ).

او عبادت بغير د علم نه نشي کيدې، او علم بغير د علماو نه نشي حاصليدې. معلومه شوه چې د دنیا او آخرت د کاميابی د پاره د علماو وجود ډير ضروري دی.

عالم به د قيامت په ورځ شفاعت کوونکي وي

نبي کریم ﷺ فرمايي:

يُجَاءُ بِالْعَالِمِ وَالْعَابِدِ فَيُقَالُ لِلْعَابِدِ اُدْخِلِ الْجَنَّةَ وَيُقَالُ لِلْعَالِمِ قِفْ حَتَّى تَشْفَعَ لِلنَّاسِ. (۱)

د قيامت په ورځ به عالم او عابد راوستې شي، عابد ته به وويل شي چې جنت ته داخل شه، او عالم ته به وويل شي چې ته او درېزه، او د خلقو د پاره شفاعت وکړه. په يو بل حدیث کې ورسره دا هم شته چې عالم ته به وويل شي:

أَلْبُتُّ حَتَّى تَشْفَعَ بِنَا أَحْسَنْتَ أَدْبَهُمْ. (۲)

ته په خپل ځای اوسه او د خلکو سفارش کوه، ځکه چې تا په دنیا کې د دوی بڼه اصلاح کړې وه

د فقيه درجه

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمايي:

فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ. (۳)

(۱) رواه الاصبهاني وغيره، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه وتعليمه.
(۲) رواه الاصبهاني وغيره، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ الترغيب في العلم وطلبه وتعلمه وتعليمه.
(۳) اخرجه الترمذي في العلم باب ۱۹، وابن ماجه في المقدمة الحديث ۲۲۲ والطبراني في المعجم الكبير ۷۸/۱، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۷ كتاب العلم، مشکوة ص ۲۲ كتاب العلم.

د علمواو طلبواو مقام

يو فقيه (عالم دين) په شيطان باندي د زرو (۱۰۰۰) عابدانو نه زيات سخت او دروند دی. يعنی که يو طرفته زر (۱۰۰۰) عبادت گزاروي او بل طرفته يو عالم وي نو بيا هم ددي يو عالم مرتبه په دوی اوچته ده.

ځکه د عالم زړه د نور الهي په مقدسه رڼا سره منور وي، دده ذهن د علم او معرفت د طاقت نه ډک وي، نو که چيرته شيطان په خلقو باندي د خپل مکرو فريب جال خور کړي، خلق په خواهشاتِ نفسانيو کې مبتلاء کړي او د خلقو د گمراه کولو کوشش او کړي، نو چې عالم د شيطان په دې مکرو فريب باندي خبر شي نو دې خلق د شيطان ددې گمراهۍ نه خبردار کړي، او داسې تدبيرونه ورته اړنبايي چې په هغې سره خلق د شيطان د هرې حملې نه محفوظ شي.

ددې برخلاف هغه عابد چې صرف عبادت کوي او د علم او معرفت نه په ميلونو لري وي، نو ده ته دا پته نه وي چې شيطان انسان په څه طريقې سره گمراه کوي؟ نو دې خو په ظاهره عبادت کوي خو د لاعلمۍ په وجه د شيطان په مکرو فريب کې نښتې وي او دده ټول کوشش اکثر د شيطان د گمراهۍ په وجه ضايع شي. (۱) نو ځکه د يو عالم مرتبه په زرو عبادت کوونکو باندي اوچته ده.

بل دا چې علم د الله ﷻ صفت دی، او الله ﷻ خو بادشاه حقيقي دی نو په چا کې چې علم راغې نو په ده کې د بادشاه صفت راغې، او عبادت خود غلامانو صفت دی.

اوس که يو طرفته زر (۱۰۰۰) غلامان وي او بل طرفته يو بادشاه وي نو دا زرو اړه غلامان د بادشاه مرتبې ته نه شي رسيدې. (۲)

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي:

مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ. (۳)

(۱) مظاهر حق شرح مشکوة ج ۱ کتاب العلم.

(۲) خطبات القير ج ۸ ص ۷۱.

(۳) رواه البخاري في العلم ۱۰، ومسلم في الامارة ۱۷۵، والترمذي في العلم ۴، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ۱/۱۲۸، مشکوة كتاب العلم.

علامه سند هي رحمه الله فرمايي چې په "خَيْرًا" کې تنوين د تعظيم دپاره دي، يعنی: مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا عَظِيمًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ. حاشية السندي على صحيح البخاري ج ۱ ص ۴۴، ۴۵، وحاشية السندي على ابن ماجه ج ۱ ص ۱۲۳ المقلمة باب فضل العلماء والحث على طلب العلم رقم الحديث ۲۲۰، كشف الباري ج ۳ ص ۲۹۰ باب من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين.

چاته چې الله ﷻ د خير (اونيكي) اراده وكړي نو ده ته په دين كې پوهه ورکړي .
ددې حديث نه هم د علم او علماو ډير فضيلت معلومېږي ، چې الله تعالی کوم سړي ته د خير
او بښگړې اراده وکړي نو هغه ته د علم او په دين كې د پوهې د لوي نعمت ورپه برخه كړي .

په مخ د زمكه فقهاء او علماء اولياء الله دي

د امام ابو حنيفه او امام شافعي رحمهما الله نه داسې نقل دي :

إِنَّ لَمْ يَكُنِ الْعُلَمَاءُ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ تَعَالَى فَلَيْسَ اللَّهُ وَليُّهُ . (۱)

که چيرته علماء د الله ﷻ وليان او دوستان نه شي نو بيا خود الله ﷻ څوک ولي نشته .
(بلکه د الله ﷻ وليان يقيني علماء دي) .

انسان صرف هغه دی چې علم ورسره وي

د حضرت عبد الله بن مبارک رحمه الله نه چا پوښتنه وکړه :

مَنْ النَّاسُ ؟ انسانان څوک دي ؟

ده ورته وويل : الْعُلَمَاءُ . (انسانان) علماء دي . (۲)

ددې قول د لاندې امام غزالي رحمه الله په احیاء العلوم كې څه عجيبه خبره ذکر كړې : چې
حضرت عبد الله بن مبارک رحمه الله غير عالم (جاهل) د انسانانو نه اونه گړخول ، ځكه انسان
چې د نورو حيواناتو نه ممتاز او اشرف گړخي نو د صرف د علم په وجه اشرف گړخي .

ځكه كه د جسم د قوت په اعتبار سره او گورې نو بيا خو اوبن د انسان نه قوي دی ، كه د
هډوكود مضبوطيا په اعتبار سره او گورې نو بيا خود هاتي هډوكي دده نه مضبوط دي ، كه د
زړه ورتيا په اعتبار سره او گورې نو زمرې خود دده نه ډير زړه وړدي ، كه د خوراك په اعتبار سره
او گورې نو ليوه (ثور) خود دده نه ډير خوراك كوي . (۳)

معلومه دا شوه چې انسان د نورو حيواناتو نه ممتاز دی نو هغه صرف د علم په وجه سره ممتاز دی

(۱) نزهة الناظرين في الاخبار والآثار المروية عن الالبياء والصالحين ص ۱۳ .

(۲) احیاء العلوم ج ۱ ص ۱۹ كتاب العلم ، المتجر الرابع في ثواب العمل الصالح ص ۱۹ ابواب العلم .

(۳) نزهة الناظرين في الاخبار والآثار المروية عن الالبياء والصالحين ص ۱۳ .

نبي عليه السلام فرمايي :

الْتَّاسُ كُلُّهُمْ مَوْتَىٰ إِلَّا الْعَالِمُونَ . (۱)

خلق ټول مړه دي مگر علماء ژوندي دي (يعنی د کومو خلقو سره چې علم نه وي هغوی په منزله د مړو دي او علماء په منزله د ژوندو دي) .

د علماؤ تعظيم په کار دي

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي :

تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَتَعَلَّمُوا لِلْعِلْمِ السَّكِينَةَ وَالْوَقَارَ وَتَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ . (۲)

علم زده کړئ ، او د علم دپاره سکینه او وقار زده کړئ ، او د چا نه چې علم زده کوي د هغه د وړاندې عاجزي او ادب کوي .

په دې حديث شريف کې د علم د زده کولو او د استاذانو د ادب کولو امر دی . (۳)

قدرمنو ! دا خبره په تجربې سره ثابته ده چې څومره د انسان په زړه کې د استاذ ادب زیات وي او استاذ دده نه خوشحاله وي نو دومره دې انسان ته ډیر علم نصیبه کیږي او دده په علم کې به برکت وي . (۴)

نو د علماؤ ادب ډیر ضروري دی ، حدیث کې راځي :

لَيْسَ مِنْ أُمَّتِي مَنْ لَمْ يُجَلِّ كِبَرَنَا ، وَيَرْحَمْ صَغِيرَنَا ، وَيَعْرِفَ لِعَالِمِنَا . (۵)

څوک چې زموږ د مشرانو تعظیم نه کوي ، زموږ په کشرانو رحم نه کوي او زموږ د عالمانو قدر نه کوي نو هغه زما امتي نه دي (يعنی کامل امتي نه دی) .

د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د حقوقو په باره کې الله ﷻ مومنانو ته حکم کړې :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ .

(۱) تفسیر کبیر ج ۱ ص ۴۱۰ آیت ۳۱ .

(۲) رواه الطبرانی فی الاوسط ، الترغیب والترهیب ج ۱ ص ۶۵ الترغیب فی اکرام العلماء واجلالهم وتولیرهم .

(۳) اصلاح الفلاب ص ۲۸۲ .

(۴) اصلاح الفلاب ص ۲۸۲ ، اسانله کرام کې آداب وخلق ص ۲۳ .

(۵) رواه احمد فی البرهانی ۱۵ باسناد حسن ، والطبرانی والحاکم الا انه قال : " لَيْسَ مِنَّا " .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١﴾

ترجمه: ای مومنانو! تاسو د الله (ﷺ) او د هغه د رسول (ﷺ) نه (په هیڅ کار کې) مخان مه وړاندې کوئ، او د الله (ﷻ) نه او ویرېږئ، بېشکه الله (ﷻ) ډیر اوږد ونکې، بڼه پوهه دی. ای مومنانو! تاسو خپل آوازونه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د آواز د پاسه مه او چتوئ، او مه د هغه سره (داسې) په زوره خبرې کوئ، لکه (څرنګ) چې تاسو د یو بل سره په زوره خبرې کوئ، هسې نه چې ستاسو ټول عملونه ضایع شي او تاسو پرې خبر هم نه یئ.

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ﴾ (٢)

بشکه مؤمنان هغه خلق دي چې د الله او د هغه په رسول یې ایمان راوړې، او هر کله چې دوی د پیغمبر علیه السلام سره په یو اجتماعي کار راجمع شوي وي نو تر څو یې چې د نبی علیه السلام نه اجازت نه وي اخیستې تر هغې وخته پورې دوی نه ځي.

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ﴿٣﴾

(ای مومنانو!) تاسو د رسول الله (ﷺ) بلنه داسې (معمولي) مه ګڼئ، لکه څرنګ چې تاسو په خپل مینځ کې یو بل رابلئ.

په دې پاس آیتونو کې د نبی کریم صلی الله علیه حقوق بیان شوي، او علماء خو هم د نبی کریم (ﷺ) وارثان دي، د دې د وجې د علماءو هم ادب په کار دی. (٤)

امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر (تفسیر قرطبي) کې د آیت: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ.... د لاندې لیکلي چې په دې آیتونو کې مسلمانانو ته د

(١) الحجرات آیت ١، ٢.

(٢) النور آیت ٦٢.

(٣) النور آیت ٦٣.

(٤) التبليغ کونړ العلوم ج ١٢ ص ١٢١.

پيغمبر عليه السلام د تعظيم امر دى او د نبي عليه السلام د وړاندې آواز بنسخته ساتلو امر

دې، بياروستو فرمايي:

وَكِرَّةَ بَعْضِ الْعُلَمَاءِ رَفَعَ الصَّوْتِ فِي مَجَالِسِ الْعُلَمَاءِ تَشْرِيْفًا لَهُمْ إِذْ هُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ . (۱)

بعضې علماء وايي: چې علماء چونکه د انبياؤ وارثان دي لهذا د ددې علماو د شرافت د

وچې نه ددوى په مجلس کې هم آواز اوچتول (او په زوره خبرې کول) مکروهه دي.

صحابه کرام او د استاذ ادب

صحابه کرامو او تابعينو هم د خپلو عالمانو او استاذانو ډير ادب کړې.

لکه په بخاري شريف کې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه نقل دي چې کله به ما د يو عالم صحابي

نه څه حديث معلومول غوښتل نو چې د هغه کورته به ورغلم، نو هغه ته د دروازي ټکولو نه به

مې ځان ساتلو، آواز به مې هم ورته نه کولو، د دروازي نه بهر به مې ورته انتظار کولو، کله به

چې هغه پخپله بهر تشریف راوړو، هغه وخت به مې ترې حديث معلوم کړو، هغه به چې زه په

داسې حالت کې اوليدم نوراته به يې او فرمايل: اي د نبي کریم صلی الله علیه و آله د تره ځويه! دروازه دې

راته ولې نه ټکوله؟

نو مابه ورته او فرمايل: عالم په خپل قوم کې داسې وي لکه نبي په خپل امت کې، او الله

تعالی د نبي عليه السلام په شان کې دا هدايت فرمايلي دي:

﴿ وَكَوَالَهُمْ صَبْرًا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴾ (۲)، (۳)

ترجمه: که چيرته دوى صبر کړې وي، تر دې پورې چې (اي پيغمبره!) ته دوى ته راوتلې

وي نو دابه د دوى په حق کې ډيره بهتره وه.

وَذَكَرَ أَبُو حَبِيْبَانَ كَرَاهَةَ الرَّفْعِ أَيْضًا بِحَضْرَةِ الْعَالِمِ . (۴)

(۱) لوطي ج ۱۶ ص ۲۶۰ الحجرات آيت ۲.

(۲) پوره آيت داسې دي، الله تعالى فرمايي: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُتَادُونَكَ مِنَ الَّذِينَ الْمُجْرِمِينَ أَكْثَرُ هُمْ لَا يَعْقِلُونَ وَكَوَالَهُمْ صَبْرًا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾. الحجرات آيت ۲، ۳.

(۳) معارف القرآن بحواله لوطي الحجرات آيت ۲، ۳.

(۴) روح المعاني ج ۱۲ ص ۲۰۷.

ابو جبان هم دا خبره ذکر کړې چې د علماو په مجلس کې آواز او چټول (او په زوره خبرې کول) مکروه دي .

د پاس آیت : ﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ﴾ نه دا خبره هم معلومه شوه چې طالب العلم به د استاذ د خدمت نه د هغه د اجازت نه بغير نه شي .^(۱)

مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله هم دا خبره واضحه کړې چې د اهل علمو سره هم ددې آدابو لحاظ په کار دی .^(۲)

په خبرو کې هم د ادب لحاظ په کار دی

الله جل جلاله مومنانو ته فرمايي :

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنًا وَقُولُوا انظُرْنَا ﴾ .^(۳)

ترجمه : اې مومنانو تاسو (د پیغمبر ﷺ خپل ځان طرفته ته رامتوجه کولو دپاره) د ” رَاعِنًا “ لفظ مه وایئ ، بلکه (ددې په ځای) د ” وَاَنْظُرْنَا “ لفظ وایئ .

اگر چې د ” رَاعِنًا “ او ” اَنْظُرْنَا “ دواړو معنی په عربی کې یوه ده ، خو چونکه یهودو دا لفظ د غلط مطلب دپاره استعمالول ، ځکه په عبراني ژبه کې ددې معنی خیرې دي .

یا به دې یهودیانو ورسره ” ی “ پیدا کړه نو ” رَاعِنًا “ به یې ورنه جوړ کړو ، بیا به هم معنی غلطه راوټه ، د مسلمانانو خودا مطلب نه و ، خو بیا هم الله ﷻ د ظاهري ادب لحاظ ساتلو

دوچې مسلمانان د ” رَاعِنًا “ لفظ ویلو نه منع کړه .^(۴)

معلومه شوه چې په شریعت کې د ادب ډیر لحاظ ساتل شوي .

(۱) اصلاح القلاب ص ۲۷۷ ، اسالده کوام کې آداب و حلقو ص ۲۹ .

(۲) بیان القرآن سورة حجرات .

(۳) البقرة آیت ۱۰۴ .

(۴) معارف القرآن البقرة آیت ۱۰۴ .

حضرت موسى عليه السلام ته تنبيه

حضرت موسى عليه السلام يو پيره خپل قوم ته تقرير کولو، ډير فصيح و بليغ او معجزانه انداز کې تقرير يې وکړو او خلق هم ډير متاثره شو، په دې کې يو کس دده نه پوښتنه وکړه:

مَنْ أَعْلَمُ النَّاسِ الْيَوْمَ . نِن صبا په مخ د زمکه د ټولو نه لوي عالم څوک دی ؟

(حضرت موسى عليه السلام سوچ وکړو که زه او وایم چې د مانه ښه عالم بل کس شته، نو بني اسرائيل خو هسې هم بهانه گر قوم دی، نو بيا به دوی وايي چې کله د تانه لوي عالم شته نو مونږ به د هغه نه راهنمايي حاصلوو، نو بيا به دا خلق د علم او وحي نه محرومه شي)

نو حضرت موسى عليه السلام جواب ورکړو: **أَنَا أَعْلَمُ**. زه د ټولو نه لوي عالم یم.

او دا خبره د حضرت موسى عليه السلام صحيح هم وه، ځکه د حضرت موسى عليه السلام مقصد دا ؤ چې په علم شريعت او احکامو کې زه لوي عالم یم، او دا خبره صحيح هم وه، ځکه دې پیغمبر ؤ، او په هغه وخت کې دده نه لوي پیغمبر بل نه ؤ، او د حضرت خضر عليه السلام مرتبه په علم باطن کې هم دده نه زیاته نه وه.

ځکه د حضرت خضر عليه السلام سره علم باطن او علم لدني ؤ، او د حضرت موسى عليه السلام سره د شريعت علم ؤ، او علم باطن خود شريعت يوجزه دی، ځکه شريعت خود احکام ظاهره ؤ او احکام باطنه و دواړو د مجموعې نوم دی.

نو چې حضرت موسى عليه السلام په علم شريعت کې د ټولو نه لوي عالم ؤ، نو په علم باطن کې به هم د حضرت خضر عليه السلام نه لوي عالم و.

بل دا چې د حضرت موسى عليه السلام په زړه کې خود تکبر او لویي هيڅ احتمال نه و، او نه يې دا خبره د تکبر د وجې کړې وه بلکه حقيقت و.

خو ليکن الله تعالى ته دغه خبره خوښه نه شوه، ځکه دا د تقاضا داوه چې دا يې د الله تعالى په علم حواله کړې وې، او داسې يې ويلي وې:

الله تعالى په دې ښه پوهیږي چې په ټول مخلوق کې زيات عالم څوک دی.

د علماو او طلباو مقام

نو حضرت موسى عليه السلام ته په دې زورنه ورکړې شوه (۱) (پوره تفصيل په معارف القرآن سورة کهن کې موجود دی). معلومه شوه چې په شريعت کې د ادب ډير لحاظ ساتل شوي دي.

د علمي اختلاف باوجود د يو بل ډير ادب کول

د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه او د حضرت زيد رضي الله عنه په مينځ کې اگر چې څه علمي اختلاف هم و، خو بيا به يې هم د يو بل د ادب ډير لحاظ ساتل.

يو کړت حضرت زيد رضي الله عنه راروان و، نو حضرت ابن عباس رضي الله عنه د هغه د سورلي مهارونيوه او پياده ورسره لاندې روان و، حضرت زيد رضي الله عنه ورته وويل چې اې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د تره ځويه! تاسو مهار پريږدئ، او داسې مه کوئ (ځکه دا خوبې ادبي ده).

حضرت ابن عباس رضي الله عنه ورته وويل: چې مونږ ته همدا خودلي شوي دي چې د علماؤ او مشرانو تعظيم کوئ.

حضرت زيد رضي الله عنه ورته وويل چې تاسو خپل لاس رانزدې کړئ، ده چې لاس ورنزدې کړو نو هغه ځکل (چپ) کړو، او وې ويل چې مونږ ته هم دا حکم شوي چې د پيغمبر عليه السلام اهل ييتو سره به همدا سې سلوک کوئ. (۲)

د حضرت علي رضي الله عنه وينا

حضرت علي رضي الله عنه فرمايي:

أَنَا عَبْدٌ مِّنْ عِلْمِنِي حَرْقًا وَاحِدًا إِنْ شَاءَ بَاعَ، وَإِنْ شَاءَ أَعْتَقَ، وَإِنْ شَاءَ اسْتَكْرَى. (۳)

(۱) عن ابي بن كعب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: قام موسى خطيباً في بني اسرائيل فسئل: أي الناس أعلم؟ فقال: أنا أعلم. فعتب الله عليه. إذ لم يزد العلم إليه. فأوحى الله إليه أن عبداً من عبادي يسجد للبحرین هو أعلم منك..... الرغبة والرهيب ج ۱ كتاب العلم، الترهيب من الدعوى في العلم والقرآن. ومثل هذا الحديث أخرجه البخاري في العلم باب ۴۴، والانباء باب ۲۶، والطور سورة ۱۸. ومسلم في الفضائل حديث ۱۸۰.

(۲) كنز العمال ۷ / ۳۷، عيون الاخبار ۱ / ۱۱۴ من مختصر تاريخ دمشق ۲۲۷۱۳، البداية والنهاية ۸ / ۳۳۱.

(۳) تعليم المتعلم ص ۳۱ فصل في تعظيم العلم واهله.

زه د هغه چا غلام یم چا چې ماته یو حرف ښودلې، اوس د هغه خوښه ده که هغه ما خرڅوي یا ما آزاده وي یا ما همداسې (د خدمت دپاره) غلام ساتي (دا اختیار هغه ته حاصل دی).

« حدیث د جبریل »

د حدیث د جبریل نه هم دا سلومیري چې حضرت جبریل علیه السلام هم د صحابه کرامو د وړاندې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د التَّحِيَّات په شکل کې په ادب سره ناست و، او صحابه کرامو ته یې دا اوخوده چې د استاذ د وړاندې دغه شان کیناستل په کار دي. د صحابه کرامو په باره کې راځي: چې دوی به هم د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د وړاندې داسې په ادب ناست وو گویا چې د دوی په سرونو باندې مرغی ناستې دي.

امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او د استاذ ادب

د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په زړه کې د خپل استاذ (حماد رحمه الله) دومره قدر او احترام و چې ترڅو پورې امام صاحب ژوندې و ترهغې وخته پورې یې د خپل استاذ کور ته خپې نه وې غزولې. حالانکه د امام صاحب او حماد رحمه الله د کور په مینځ کې ډیره فاصله وه (تقریباً اووه کوڅې په مینځ کې وې) خو بیا به هم ده د هغه د ادب لحاظ ساتلو. (۱)
د امام صاحب د استاذ (حماد بن سلمه رحمه الله) بي بي (عاتکه) وایي چې امام ابوحنیفه رحمه الله به مونږ له د بازار نه سبزي راوړه، مالوچ به یې رالښو کول، او نور ډیر خدمتونه به یې کول. (۲)

مولانا عبدالقدوس گنگوهي رحمه الله او د استاذ ادب

حضرت مولانا شاه عبدالقدوس گنگوهي رحمه الله چې وړوکې و، تود وړوکوالي نه یې په زړه کې د خپل استاذ ډیر زیات ادب و، استاذ هم ده ته د خپل ځوي په سترگه کتل، دې به کورته دننه تلوراتلو.

(۱) امام ابوحنیفه څه حیرت انگیز واقعات من ۱۳۱ بحواله عقود الحجاج من ۲۹۳، اساتذہ کرام څه آداب و حقوق من ۷۵
(۲) آداب المتعلمین من ۳۹.

يوه شپه کورته شپې پيشو راغله ، ټوله ډوډۍ (روټۍ) يې اوخوړه ، او لوخي يې هم رااوغورخول . سهر د استاذ بي بي استاذ ته وويل : چې د کوم طرف نه ييگاه د شپې پيشو راغلې وه او ټوله ډوډۍ يې خوړلې .

استاذ صاحب عبد القدوس ته وويل : بچيه ! ته اوگوره ، چې په کوم ځای دا پيشو راننوځي هغه ځای بند کړه ، ده چې اوکتل نو د دروازي سره يو سوړې و ، ده داگمان وکړو چې گني پيشو په دې ځای راننوځي ، نو ده هغه سوړې بند کړو .

په دويمه شپه بيا پيشو راغله او بيا يې هم ټوله ډوډۍ اوخوړه ، او لوخي يې هم رااوغورخول ، سهر د استاذ بي بي بيا استاذ ته شکايت وکړو چې ييگاه خو بيا پيشو راغلې وه .

نو استاذ صاحب بيا عبد القدوس ته وويل چې بچيه ! ته يو نظر واچوه چې دا پيشو په کوم ځای راننوځي ؟ ځکه دا خو ييگاه بيا راغلې وه او نقصان يې کړې دی .

عبد القدوس ډير خفه شو او تلاش يې شروع کړو چې دا ځای معلوم کړي ، بل ځای چيرته سوړې نه و ، خو صرف يو ځای کې يو سوړې و چې په هغې به د کورنه د باران اوبه وتلې .

ده چې دا اوليده نو پوهه شو چې پيشو په همدې سوري کورته ننوځي . ماسخوتن چې خلق اوده شو (دې چونکه بهر جُمات کې ځملاستو) ، نو ده ته دا خبره ورياده شوه ، دې راغې او څه شي يې کتلو ، چې په دې سوري کې يې کيدي ، خو هيڅ شې پيدانه شو .

آخردا چې ده د بهر طرفنه دې سوري ته خپل سر کيښود ، او همدلته اوده شو ، ځکه دده په زړه کې د خپل استاذ دومره ادب و چې ده دانه غوښتل چې نن شپه دې بيا پيشو دننه کورته لاړه شي او ده ته دې نقصان اورسوي .

د خداى شان گوره چې په دغه شپه ډير باران او شو ، په کوم سوري چې به د کور اوبه وتلې هغه سوړې خوه بند کړې و (ځکه ده ورته د بهر طرفنه خپل سر ايښې و) نو د کور اوبه دننه جمعه شوې ..

د استاذ بي بي چې اوکته چې اوبه جمعه دي ، او سوړې د بهر طرف نه بند دي ، نو دې دا گمان وکړو چې گني بهر دې سوري ته څه کانړې يا بل شې ايښې دي ، نو د بانرېس يو لړگې يې راواخيست ، او په دې سوري کې يې اووهلو ، خو بيا هم اوبه روانې نه شوې .

بل طرفته دې طالب دا سوچ وکړو چې گني پيشو دننه کورته ننوتې ، اوس دوباره د وتلو او تيختې کوشش کوي ، نو ځکه په خپلو پنځو باندې زما سر وهي . نو ده خپل سر ته نور هم زور ورکړو چې پيشو او نه تختي .

دې طرفته د استاذ بي بي دا گمان وکړو چې گني دې سوري ته د آخوا طرفنه غټ کانړې دې ځکه نه لرې کيږي .

آخر دا چې دې بي بي په زوره سره دا بانډس په دې سوري کې وراووهل ، چې په دې سره د عبدالقدوس سر زخمي شو او وينه ورنه روانه شوه ، د سر د زخمي کيدو په وجه ده خپل سر راديخوا کړو ، او د سخت زخم د وجې نه په ژړا شو ، سلگۍ يې وهلې او د دروازې سره ولاړو ، استاذ يې چې دا سلگۍ واوريدې نو په منډه ورته راغې ، او آوازيې ورته وکړو :

عبدالقدوس بچيه ! څه اوشو ؟ ولې ژاړې ؟

عبدالقدوس په تياره کې ولاړ و ، استاذ ته رانزدې شو ، استاذ چې اوکته چې په تياره کې يخنۍ ته ولاړ دې اوسختې سلگۍ وهي ، نوحيران شو چې آخر څه وجه ده چې دومره سختې سلگۍ وهي ؟

نو په سريې ورله لاس رابښکود ، چې وې کته نو سريې سخت زخمي و ، پوښتنه يې ورنه وکړه چې دا ولې ؟ هغه ورته خپله خبره وکړه .

استاذ پوهه شو چې ددې وړوکي طالب په زړه کې د خپل استاذ د خدمت دومره غټه جذبه ده چې خپل سريې سوري ته ايښې و ، چې گني بيا چيرته پيشو کورته داخله نه شي او استاذ ته تکليف اونه رسوي ، تردې چې دده سر هم په کې زخمي شو .

نو استاذ دې طالب ته د زړه د اخلاصه څه دعاگانې وکړې ، يوه په کې دا هم وه چې :
اې الله ! زما دې روحاني بچي ته داسې عزت او عظمت ورکړې چې په ټوله دنيا کې دده مثل نه وي .

نو الله ﷻ دغه دعا داسې قبوله کړه ، چې روستو ددې عبدالقدوس نه داسې يو لوي عالم ، متقي ، پرهيزگار او ولي الله جوړ شو چې مثال يې هم نه و ، چې هر کس يې د حضرت مولانا عبدالقدوس گنگوهي رحمه الله په نوم سره پيژني .^(۱)

(۱) اهل علم کي زندگي ص ۳۷۰ ، اهل دل ۷۰ ترهاض واقعات ج ص ، اساتذہ کرام ۷۰ آداب و حقوق ص ۸۳ .

د استاذ د ځوي ادب کول

صاحب د هدايي امام برهان الدين رحمه الله يو واقعہ بيان کړې چې د بخاري په علماؤ کې يو لوي عالم ؤ ، طالبانو ته يې درس ورکول ، خو د درس په دوران کې به ناگهانده پاڅيده ، بيا به کيناست ، څو پيرې يې داسې وکړه .

شاگردانو ورنه پوښتنه وکړه چې تاسو ولې د درس په دوران کې پاڅئ او کينئ ؟ هغه ورته وويل چې زما د استاذ وړوکې ځوي دى هغه بهر د هلکانو سره په کوڅه کې لوبې کوي ، خو چې کله هغه دروازې ته را اوسي ، ماته را مخامخ شي ، اوزه يې او گورم ، نوزه د خپل استاذ د تعظيم په وجه د هغه ځوي ته اودرېم .^(۱)
يو شاعر وايي :

کن ابن من شئت واکتسب ادبًا * یغنيک محبودة من النسب

إن الفتى من يقول هاأناذا * ليس الفتى من يقول كان ابى .(۲)

د عالم سره د ناستې فضيلت

فقيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله فرمايي چې څوک د يو عالم مجلس ته لاړ شي او دې د هغه نه څه زده هم نه کړي ، خو بيا هم ده ته اووه (۷) عزتونه حاصلېږي :

۱. د طالب علماؤ درجه ورته حاصلېږي . (دا هم لوي سعادت دى) .
۲. تر څو پورې چې دې په دې مجلس کې ناست وي تر هغه وخته پورې دې د گناهونو نه بچ وي .
۳. کله چې دې د کورنۍ او وځي نو په ده باندې د الله ﷻ رحمتونه راوړېږي .
۴. کله چې دې په دې مجلس کې کيني نو په علماو چې کوم رحمتونه راوړېږي د هغوى په برکت ده ته هم دا رحمت رسېږي .

(۱) تعليم المتعلم ص ۲۷ ، اسانده کرام کے آداب و حقوق ص ۸۰ .

(۲) المستطرف في كل فن مستظرف ص ۲۹ .

۵. ترخو پورې چې ده غوږ نیولې وي تر هغې وخته پورې دده د پاره نیکی لیکلې کیږي.
۶. فریښتې دخوشحالی نه په دې مجلس واله باندې خپلې وزرې خوروي نو دې هم په هغوی کې شامل وي.
۷. دې چې کوم قدم او چتوي او ږدي، هغه دده د پاره د گناهونو کفارو گړخي، درجې یې پرې او چټیږي، او په نیکیو کې یې اضافه کیږي. (۱)

د عالم مخ ته کتل عبادت دی

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي:

النَّظَرُ فِي وَجْهِ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ، وَالنَّظَرُ فِي الْكُفَّةِ عِبَادَةٌ، وَالنَّظَرُ فِي الْمَصْحَفِ عِبَادَةٌ. (۲)

د عالم مخ ته کتل عبادت دې، کعبې ته کتل عبادت دی، او قرآن کریم ته کتل عبادت دی. فقیه ابو الیث شمر قندي رحمه الله ددې حدیث نه وروستو لیکلي: که چیرته د علم په مجلس کې د عالم د ملاقات نه علاوه بله هیڅ فایده نه وي نو بیا هم هر عقلمند د پاره لازم دي چې ددې حرص وکړي (او د عالم په مجلس کې حاضر شي) ځکه د عالم مخ ته کتل ځانله مستقل عبادت دی. نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي: چې ما د حضرت جبریل علیه السلام نه پوښتنه وکړه:

أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ لِأُمَّتِي؟ زما د امت د پاره بهترین عمل کوم یو دی؟

نو هغه راته او فرمایي: الْعِلْمُ. علم بهترین علم دې. ما بیا ورنه پوښتنه وکړه:

ثُمَّ أَيُّ؟ بیا ورپسې کوم عمل به تر دې؟ هغه راته او فرمایي:

النَّظَرُ إِلَى الْعَالِمِ. عالم ته کتل. ما بیا ورنه پوښتنه وکړه:

ثُمَّ أَيُّ؟ بیا ددې پسې بل کوم عمل به تر دې؟ هغه راته او فرمایي:

(۱) قال الفقيه رحمه الله: مَنْ التَّمَّسَ إِلَى الْعَالِمِ وَجَلَسَ مَعَهُ وَلَا يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يَحْفَظَ الْعِلْمَ فَلَهُ سَبْعُ كَرَامَاتٍ: أَوَّلُهَا إِنَّا نَفَعْنَا الْمُتَعَلِّمِينَ. والثاني: مادام جالساً كان محبوباً عن اللذوب والخطايا. والثالث: اذا خرج من منزله كأنزل عليه الرحمة. والرابع: اذا جلس عنده فتأول عليهم الرحمة فتصيبه ببركتهم. والخامس مادام مستمعاً كتبت له الحسنات. والسادس: تحف عليهم الملائكة بأجنتها رطاً وهو فيهم. والسابع: كلُّ قديمٍ يرفعه ويضعه يكون كفارةً للذنوب ورفعا للدرجات له وزيادة في الحسنات. (تبيه الغالين ص ۲۰۵ باب فضل مجالس العلم).

(۲) تبيه الغالين ص ۷۰۷ باب فضل مجالس العلم، المقاصد الحسنة ص ۲۵۱.

زِيَارَةُ الْعَالِمِ . د عالم ملاقات كول .

بيايي او فرمايل :

وَمَنْ كَسَبَ الْعِلْمَ لِلَّهِ وَآزَادَ بِهِ صَلَاحَ نَفْسِهِ وَصَلَاحَ الْمُسْلِمِينَ وَلَمْ يُرِدْ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا
فَأَنَا كَفَيْتُهُ بِالْجَنَّةِ . (١)

کوم کس چې د الله ﷻ د رضا د پاره علم حاصل کړي ، او دده اراده په دې علم سره د خپل حُان او د مسلمانانو اصلاح وي ، او شه دُنْيوي عرض يې نه وي نوزه د داسې کس د پاره د جنت ضامن يم

د علماء سره د محبت فائده

کوم کس چې د اهلِ علمو سره محبت او تعلق ساتي نو اگر چې دده اعمال به د هغوی په شان نه وي خو بيا به هم د قيامت په ورځ د دې انسان حشر د دې علماء سره کيږي . دا خبره زه د حُان نه نه کوم بلکه دا سردارِ دو جهان محمدُ رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : چې د انسان حشر به د قيامت په ورځ د هغه چا سره وي چې د چا سره يې محبت وي .

حضرت انس بن مالک رضي الله عنه فرمايي چې يو کس رسول الله ﷺ ته راغې او ورته وې ويل :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! مَتَى السَّاعَةُ ؟ اَي د الله ﷻ رسوله ! قيامت کله دی ؟

نبي عليه السلام ورته او فرمايل : مَا أَعَدَدْتُ لِلْسَّاعَةِ ؟ تا قيامت ته څه تيار کړي دي ؟

ده ورته وويل : حُبُّ اللَّهِ وَرَسُولِهِ . (نور مې څه خاص نه دي تيار کړي خو) په زړه کې مې د

الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ سره محبت شته .

نبي عليه السلام ورته او فرمايل :

أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ . ته به د قيامت په ورځ د هغه چا سره يې د چا سره چې دې په دُنْيَا کې

محبت وي .

حضرت انس رضي الله عنه فرمايي :

فَمَا فَرِحْنَا بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَرَحًا أَشَدَّ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فَأَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ"

(١) تفسير كبير ج ١ ص ٢٠٩ آيت ٣١ .

د علماو او طلباو نظام

د اسلام راوړونه وروستو مونږ په بل هيڅ شئ دومره نه وو خوشحاله شوي څومره چې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په دې وينا خوشحاله شو چې ” تده د قیامت په ورځ د هغه چا سره یې د چا سره چې دې محبت وي “. بیا حضرت انس رضی الله عنه او فرمایل :

فَأَنَا أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ. فَأَزْجُوا أَنْ أَكُونَ مَعَهُمْ وَإِنْ لَمْ أَعْمَلْ بِأَعْمَالِهِمْ (۱)

زه د الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ سره محبت کوم، او د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه سره هم محبت کوم، نوزه دا امید لرم چې د قیامت په ورځ به زه هم د دوی سره یم اگر چې ما د دوی په شان اعمال نه دي کړي.

د عالم وفات کیدل لویه حادثه ده

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمایي :

مَوْتُ الْعَالِمِ مُصِيبَةٌ لَا تُجْبَرُ. وَتُكَلِّمُ لِاتِّسَادٍ وَهُوَ نَجْمٌ طَبَسَ. مَوْتُ قَبِيلَةٍ أَيْسَرُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ (۲)

د عالم مرگ داسې مصیبت دی چې د هغې تدارک نه شي کیدې، او داسې نقصان دی چې نه شي پوره کیدې، او هغه داسې ستورې دی چې رڼا یې ختمه شي، د غونډې قبیلې مرگ دیو عالم د مرگ نه آسان دی (یعنی د پوره قبیلې مرگ دومره غټ نقصان او خفگان نه دی لکه دیو عالم مرگ).
نبي علیه السلام فرمایي :

إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ إِنْ عَزَا عَايِنْتَرِ عُهُ مِنَ الْعِبَادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِمَوْتِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ، اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَالًا فَاسْأَلُوا فَأَسْأَلُوا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا. (۳)

(۱) مسلم کتاب البر والصلة والاداب، باب المرء مع من احب ۱۶۳/۶۶۷۲. په بخاري شریف کې دارنگې حدیث ذکر دې: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (بن مسعود رضی الله عنه) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحَبَّ قَوْمًا وَتَنَا يَلْتَحِقُ بِهِمْ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ” أَلْتَزَمَ مَعَ مَنْ أَحَبَّ “. اخرجه البخاري في الادب باب علامة الحب في الله عز وجل ۶۱۶۸، و ۶۱۶۹، مسلم باب المرء مع من احب ۱۶۵/۶۶۷۵.

(۲) اخرجه ابوداود في العلم باب ۱، والترمذي في العلم باب ۱۹، وابن ماجه ماجه في المقدمة باب ۱۷، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۰ الترغيب في الرحلة في طلب العلم.

(۳) اخرجه البخاري في العلم باب كيف يقبض العلم؟ (۱۰۰) ومسلم باب ربح العلم ولبسه وظهور الجهل والفتن في آخر الزمان ۶۷۵۲، (۲۶۷۳)، والترمذي في العلم باب ماجاء في ذهاب العلم ۲۶۵۴، وابن ماجه في المقدمة باب اجتناب الراي والقياس ۴۰، مشكوة كتاب العلم، نزهة الناظرين ص ۱۴.

الله تعالیٰ به په (آخيري زمانه کې) علم داسې نه اوچتوي چې گني د خلقو (د زړه او دماغو) نه یې اوباسي، بلکه علم به د علماو په ختمیدلو اوچت کړي، تردې چې هیڅوک عالم به (په مخ د زمکه) پاتې نه شي، نو خلق به جاهلان خپل پیشوایان جوړ کړي، د هغوی نه به د مسئلو پوښتنې کوي، هغوی به په غیر د علم نه فتویٰ ورکوي، نو په خپله به هم گمراه شي او نور خلق به هم گمراه کړي.

حضرت عمر رضی الله عنه فرمایي:

مَوْتُ أَلْفِ عَابِدٍ قَائِمِ اللَّيْلِ صَائِمِ النَّهَارِ أَهْوَنُ مِنْ مَوْتِ عَالِمٍ بَصِيصٍ بِحَلَالِ اللَّهِ وَحَرَامِهِ (۱)

زر (۱۰۰۰) هغه عابدان چې هغوی ټوله شپه د الله پرکښه عبادت کوي او د ورځې روژې نیسي، د دوی ټولو مرگ د هغه یو عالم په نسبت آسان دی کوم چې حلال او حرام پیژني. (یعنی ددې زرو عبادت کوونکو مرگ د دوه غټ نقصان او غم نه دی څومره چې ددې یو عالم مرگ نقصاني اولوي غم دی).

ځکه د عابد عبادت د خپل ځان د پاره وي او د عالم ژوند د ټولو انسانانو د دنیا او آخرت د کامیابی د پاره وي.

د حضرت سعید بن جبیر رضی الله عنه نه پوښتنه او شوه:

مَا عَلَامَةُ هَلَاكِ النَّاسِ؟ د خلقو د هلاکت نښه څه ده؟

ده ورته وویل: هَلَاكُ عُلَمَائِهِمْ. چې کله ددوی علماء وفات شي، (او خلق په گمراهۍ کې

مبتلا شي، نو دا غټه نښه د دوی د هلاکت ده). (۲)

د علماو پورې ټوکې کوونکې کس منافق دی

په مخ د زمکه داسې بد بخته خلق هم شته چې علماو ته په سپک نظر گوري، نو خبردار! کوم کس چې عالم ته د علم په وجه یا حافظ ته د حفظ په وجه سپک گوري نو دا خو گفردی، ده ته د ایمان تازه کول په کار دي، ځکه علم او قرآن کریم ته سپک کتل خو کفردی. (۳)

(۱) احياء العلوم ج ۱ ص ۲۱ کتاب العلم: نزهة الناظرين في الاخبار والاثار المروية عن الانبياء والصالحين ص ۴۱.

(۲) نزهة الناظرين ص ۱۴.

(۳) نوټ: ددې خبرې پوره تفصیل روستوپه "فقهي مسالينو" کې اوگوره.

نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی :

ثَلَاثٌ لَا يَسْتَخِفُّ بِهِمْ إِلَّا مُنَافِقٌ : ذُو الشَّيْبِ فِي الْإِسْلَامِ وَذُو الْعِلْمِ وَإِمَامٌ مُقْسِطٌ . (۱)
 درې (۳) کسان داسې دي چې د دوی سپکاوي صرف منافق سرې کوي (يعنی ددې درې کسانو پورې چې څوک هوقې او مسخرې کوي هغه منافق دې) هغه درې کسان دادي :
 (اول) هغه کس چې په اسلام کې سپين گيرې شي . (دويم) : عالم . او (دريم) عادل بادشاه .

کوم کس چې په دنيا کې علماء ته نقصان رسوي ، نو الله ﷻ داسې کس ته په دنيا کې هم سخته سزا ورکوي ، ځکه علماء خود انبياؤ وارثان دي (الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ) .
 علماء د الله ﷻ وليان او بزرگان دي . او د الله ﷻ ولي ته نقصان رسول د انسان د اخيرې خاتمې د خرابيدو خطر لري ، حديث قدسي دی الله تعالی فرمائي :

مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنَنِي بِالْحَرْبِ . (۱)

څوک چې زما د يو دوست سره دشمني کوي زه داسې کس ته اعلان جنگ کوم .
 لهذا علماء ته د نقصان رسوونکو خلقو انجام به درته ديو څو واقعاتو په رڼا کې بيان کړم :

علماء ته د تکليف رسوونکو خلقو سزا

فتيه ابو الليث ثمرقندي رحمه الله ذکر کړي دي چې حضرت ابوبکر صديق ﷺ فرمائي :
 ما يو ځل خوب وليده چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم راغې او زه يې د لاس نه اونيوم او راته وې فرمايل : خپل نظر او چت کړه او دوزخ ته او گوره . ما چې پورته او کته ، نو ما اوليده چې د گناهکارانو يو جماعت په عذاب کې مبتلاء دی ، مخونه يې د خنځير په شکل کې وو ، د جهنميانو وينې او زوې يې څکلې او په اور کې سوزيدل .

(۱) رواه الطبرانی فی الکبير ولقد حسنها الترمذی لعمر هذا المعنى ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۶۵ .

(۲) بخاری شريف . په يو حديث کې داسې الفاظ دي : مَنْ آذَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنَنِي بِالْحَرْبِ . المرجع البخاری .

ما د نبي عليه السلام نه پوښتنه وکړه چې اې د الله رسوله! دا څوک دي چې په دومره لوي عذاب کې گرفتار دي؟ نبي عليه السلام راته او فرمايل: چې دا هغه خلق دي چې دوی به علماؤ ته تکليف رسول، او په غير د توبې نه مړه شوي دي، نو ځکه يې اوس دا انجام دی.

د مرزا مظهر جانِ جانان د قاتل بدترين انجام

د دهلي د بادشاه يو وزيرؤ، چې رافضي المذهب ؤ، هغه د قاضي ثناء الله پاني پتي رحمه الله پير او مرشد مرزا مظهر جانِ جانان په ناحقه باندې په تمانچه او ويشتو، مرزا صاحب په هماغه ځای شهيد شو، د هغه د وفات نه پس د دهلي بادشاه د شپې خوب اوليده چې زه په يو ځنگل کې ولاړيم، او د ماسره دا وزير هم دی، مونږ کته چې ناڅاپه د ځنگل د يو طرف نه دُوړې او گرد را پورته شو، کله چې دا گرد ختم شو نو ما اوليده چې په يوه سورلی باندې يو کس سور دې او ددې سورلی واگې مرزا صاحب نيولي دي، کله چې دوی ماته را اورسيده، او ما معلومات وکړو چې دا د سورلی واله کس څوک دی؟ نو راته وويل شو چې دا خو حضرت حسين رضی الله عنه دی.

حضرت حسين عليه السلام د مرزا صاحب نه پوښتنه وکړه چې ستا قاتل څوک دی؟ ده وزير طرفته اشاره وکړه چې زما قاتل دا وزير دی، حضرت حسين عليه السلام يو غشي را اوويست، او دا وزير يې په دې غشي باندې په ځيگرا وويشت.

بادشاه د شپې د خوب نه را پاڅيده، حيران ؤ، په تادی يې يو کس اوليږل چې ته لار شه، او وزير په جلتی راوله چې زه ورنه معلومات وکړم، چې دا څه تماشهده؟

هغه کس چې هلته ورغې، نو خلقو ورته وويل چې د وزير په ځيگر کې ناڅاپه درد پيدا شوې، نشي تللې، کله چې سهر شو نو وزير مړ شوې.

امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله پسي د بد رد ويلو سزا

د يو کس په باره کې راځي چې ده تقرير کولو، او د استهزاء په شکل يې وويل چې د امام صاحب نه خوزه هم ښه يم، هغه په څه پوهيده، هغه ته خو صرف اويا (۷۰) احاديث ياد وو، ماته خود هغه نه ډير ياد دي.

يو چا بل نيك عالم ته دا خبره وكړه ، هغه فوراً وويل چې ددې كس آخيري انجام به دا وي چې دې به مرتد كيږي ، يوه جُمعده روستو دغه كس مرزاني شو ، د خلقو د وړاندې ذليل ورسوا شو او خلقو او شرل .

ددې نه پس خلق دې نيك عالم ته راغله او پوښتنه يې ورنه وكړه چې تاته څنگه معلومه شوې وه چې دا سړې به كافر كيږي ؟ هغه ورته وويل چې كله تاسو ماته وويل چې دې سړي د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله ډيره گستاخي كړې ، نو زما په نزد خو امام صاحب د الله ﷻ ولي دې ، او حديث قدسي دې ، الله رب العزت فرمايي :

مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنَنَّهُ بِالْحَرْبِ . (۱)

څوك چې زما د يو ولي سره دشمني كوي نوزه هغه ته اعلان جنگ كوم .

نو چې كله دې سړي ته د الله ﷻ د طرفه اعلان جنگ اوشو ، او په جنگ كې هر فريق دا غواړي چې د مقابل نه اعلى شى قبض كړي ، او د الله ﷻ په نزد خو د ايمان نه بل اعلى شى نشته ، نو ما د ځان سره سوچ وكړو چې اوس ددې كس سره ايمان نشي پيدا كيدې . نو ځكه مې تاسو ته ويلي وو چې دا سړې به آخر مرتد كيږي . (۲)

د عالم د توهين سخته سزا

د دارالعلوم ديوبند مهتمم حضرت مولانا قاري محمد طيب رحمه الله وايي : چې يو كرت حضرت مولانا نانوتوي رحمه الله شاه جهان پور ته تشریف وې وړو ، او د اسلام د حقانيت په باره كې يې خلقو ته ډير بڼه وعظ او نصيحت وكړو .

كله چې د هغه ځاى بې دينه خلقو ته پته اولږيده چې د خلقو په زړونو كې د مولانا نانوتوي رحمه الله ډير قدر و عزت پروت دى ، نو دده د بدنامولو د پاره يې مختلف طريقې وكړې خو كامياب نه شو .

آخردوى داسې پروگرام جوړ كړو چې په خپلو ملگرو كې يې يو كس ته كفن ورواغوست ، او هغه كس ته يې وويل چې كله د جنازې دوه تكبيرونه اوشي نو ته به زر راپاشي ، نو د نانوتوي

(۱) بخاري شريف .

(۲) كتاب مولوي داؤد غزوي ص ۱۹۱ .

رحمه الله پورې به خلق او خاندي ، او دې به او شرمېږي چې د ژوندي سړي جنازه يې وکړه .
 کله چې دوی داسې ترتيب برابر کړو نو دا کس يې په کت کې واچول ، رايې وړو ، او
 نانوتوي رحمه الله ته يې وييل چې جناب ! تاسو په دې مړي باندې جنازه وکړئ .
 ده ورته ډير غږ پيش کړو چې ما دپاره دا جنازه مناسب نه ده ، زه يې نه کوم . خو هغوی د
 خولې چالاکي وکړه او ورته وې ويل چې تاسو به يې خامخا کوئ .
 د هغه ځای گواه خلق وايي چې مولانا صاحب يو طرفته ولاړ ؤ ، مونږ د هغه مخ ته کتل ، نو
 مخ يې د غصې نه تک سوړ ؤ ، او په مخ يې د خفگان اثرات ښکاريده .
 کله چې هغوی ډير اصرار وکړو نو دې جنازې ته ورمخکې شو ، کله چې ده دوه (۲) تکبيره
 وکړه ، نو د شاته نه خپلو ملگرو دې کس ته ټوخي کول چې راپاڅه ، خو دې نه راپاڅيدو .
 کله چې جنازه ختمه شوه نو مولانا صاحب په غصه کې وييل چې دا اوس نه شي راپاڅيدې .
 او نور ورنه روان شو .

کله چې خلقو هغه او کتلو نو واقعي مړ شوې ؤ ، زړ ټولو رامنډه کړه ، او د مولانا صاحب نه
 يې معافي او غوښته ، او ډيرو خلقو په هماغه ځای توبه وويسته . (۱)

نو د علماو او نيکانو د بې عزتۍ نه ځان ساتل په کار دي . نبي کریم ﷺ فرمايي :

رَبِّ اشْعَثْ اُغْبِرْ مَذْفُوعٍ بِالْأَبْوَابِ لَوْ اُقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَأَبْرَهُ . (۲)

ډير کړت خوړو ورو ويستانو واله ، گرد آلود کس چې د دروازو نه شړلې شي (يعنی داسې
 پراگنده حال او په خاورو ککړ کس چې په ظاهره ډير غريب او کمزورې معلومېږي خو د الله ﷻ
 په نزد به دده دومره لوي مقام وي) که چيرته دې په الله ﷻ باندې قسم او کړي (چې دا کار به
 کيږي) نو الله ﷻ به د هغه قسم ضرور پوره کوي ، او دې به قسم کې د حانث کيدلو نه بچ
 کوي . (۳)

(۱) سوانح لاسمی ۲ / ۷۰ ، عبرت الکنيز والعات ص ۱۵۲ .
 (۲) رواه مسلم کتاب البر حديث ۱۳۸ ، والجنه حديث ۴۸ . البخاري ۱۰ / ۷ . الترغيب والترهيب ج ۴ الترغيب فی المفرد
 ولله ذات اليد وما جاء فی فضل الفقراء والمساكين
 (۳) دعوات حق لمولانا عبدالحق ج ۱ ص ۵۹۷ .

يو شاعر وايي:

بهر بيشه گمان مير که خاليست * شايد که پلنگ نهفته باشد

په هر ځنگل دا گمان مه کوه چې گني دا خالي دې، کيدې شي په دې کې زمري اوده وي. نو دغه رنگې دې غريب علماؤ او طلباءو ته هم په غلط نظر مه گوره، ځکه په دوی کې لوي لوي بزرگان او اولياء الله شته، دوی ته په نقصان رسولو سره به خپل آخرت برباد کړي.

د بزرگانو او نيکانو نه د مخ اړوونکي کس انجام

د هند مشهور عالم مولانا خواجه غريب نواز رحمہ الله فرمايي چې يو کس ؤ، کله به يې چې څوک بزرگ يا نیک سرې اوليده نو خپل مخ به يې ورنه واړول. ځکه دده د نيکانو او علماو سره سخت عداوت ؤ، هغوی ته يې کتل هم نه خوښول.

کله چې دې مر شو او قبر ته يې کوز کړو، نو خلقو په قبر کې دده مخ قبلې طرف ته واړول، خو دده مخ به واپس د قبلې نه رااوگرځيده، خلقو ډير کوشش وکړو خو قبلې ته به يې مخ نه برابرېده، خلق ډير خفه وو، په دې کې يو هاتفي آواز ورباندې اوشو:

اې خلقو! تاسو هسې ځان مه سترې کوئ، دې په همدې حالت کې پرېږدئ. ځکه ده به په دُنيا کې زما د محبوب بندگانو (نيکانو خلقو) نه مخ اړولو او دهغوی سره به يې بغض کولو، نن دده همدا سزاده چې زما د رحمت نه به لرې وي، او د قيامت په ورځ چې راپاڅي نو په داسې شکل کې به راپاڅي چې دده صورت به د څر وي.

فائده: معلومه شوه چې علماو ته سپک کتل يا د دوی توهين کول غټه بختي ده.

محترمو! که چيرته دغه اهل حق علماء نه وي نو بيا به خلق د حلال او حرام، جائز او ناجائز مسائلو نه چا خبرول؟

که دغه علماء نه وي نو بيا د ملحدينو او باطلو ډلو مقابله چا کوله؟

که دغه علماء نه وي نو بيا به دغه ظالم بادشاهان د دين د تحريف نه چا منعه کول؟

دا خو د علماو برکت دی چې په هر دور کې دوی د باطل مقابله کړي، او د رسول الله صلی

الله عليه وسلم په بناسته تعليماتو يې دُنيا منوره او روښانه کړي.

د اهلِ علمو سره د احسان کولو فايده

په شريعت کې د داهلِ علمو سره د احسان کولو ډير زيات فضائل راغلي ، هم دنيوي فايدي ، او هم اخروي فايدي .

دنيوي يوه فايده يې داده چې کوم کس د اهلِ علمو سره احسان کوي نو الله ﷻ به ددې کس ځوي يا نمسې عالم کوي .

امام سديدالدين شيرازي رحمه الله فرمايي چې زمونږ مشائخو ويلي دي :

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَكُونَ ابْنَهُ عَالِمًا فَيَنْبَغِي أَنْ يُرَاعِيَ الْغُرَبَاءَ مِنَ الْفُقَهَاءِ وَيُكْرِمَهُمْ وَيُطْعِمَهُمْ وَيُعْظِمَهُمْ وَيُعْطِيَهُمْ شَيْئًا ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ ابْنَهُ عَالِمًا كَانَ حَفِيدَهُ عَالِمًا . (۱)

څوک چې دا اراده لري چې دده ځوي دې عالم شي نو ده له په کار دي چې د غريبانانو فقهاؤ او علماؤ خيال اوساتي ، د دوی عزت او تعظيم وکړي او دوی ته (د خوراک د پاره) څه ورکړي . نو که په څه وجه دده ځوي عالم نه شي نو دده نمسې به عالم کيږي .

(۱) تعليم المتعلم فصل في تعظيم العلم واهله ص ۳۲ .

د طالب العلم مقام

محترمو مسلمانانو! زمونږ په شريعت کې د علم زده کوونکي (طالب العلم) هم ډير غټ مقام دي:

فريستي طالب العلم ته خپلې وزرې غوړوي

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي:

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضًا بِمَا يَصْنَعُ. (۱)

بيشکه فريستي د طالب العلم د پاره خپلې وزرې غوړوي (يعنی دده دوراندي عاجزي او تواضع کوي) (۲) ځکه دوی د طالب ددې کار نه راضي او خوشحاله وي.

د امام قرطبي رحمه الله تحقيق

امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسير کې د آيت ﴿ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ ﴾ د لاندې ليکي: چې د حضرت آدم عليه السلام د علم په وجه چې کله الله ﷻ فريستو ته د سجدې کولو حکم وکړ نو فريستو هغه ادب اخيستي، نو اوس هم چې فريستي په يو انسان کې علم او گوري نو دوی د هغه دوراندي عاجزي کوي، او خپلې وزرې ورته غوړوي، ځکه دوی د طالب العلم ددې کار نه راضي او خوشحاله وي. (۳)

(۱) اخرجه البخاري في العلم ۱۰، والترمذي في القرآن ۱۰، وفي العلم ۱۹، ۳۵، وابن ماجه في المقدمة ۱۷، واحمد ۲، ۲۵۲، ۳۲۵، ۴۰۷. ابوداود (۳۶۴۱)، (۳۶۴۲)، وابن ماجه (۲۲۳) وابن حبان (۸۰) ورواه الترمذي (۲۶۸۳).

(۲) لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا: اي تخضع وتواضع. قرطبي ج ۱ ص ۳۳۰.

قال الخطابي في معنى "وضعها أجنحتها" ثلاثة أقوال: أحدها: أنه بسط الأجنحة. الثاني: أنه بمعنى التواضع تعظيمًا لطالب العلم. الثالث: أن المراد به النزول عند مجالس العلم وترك الطيران. نزهة الناظرين في الأخبار المروية عن الأبياء والصالحين ص ۸.

(۳) امام قرطبي رحمه الله فرمايي: والما تفعل ذلك لاهل العلم خاصة من بين سائر عيال الله. لان الله تعالى أكرمها ذلك في آدم فتأديت بذلك الادب. فلما فلهز له علم في بشر حشمت له وتواضعت وتذللت إعطائًا للعلم واهله ورؤس منهم بالطلب له والشغل به. قرطبي ج ۱ ص ۳۳۰ آيت ۲۳.

ورپسې امام قرطبي رحمه الله فرمايي :

هَذَا فِي التَّلَابِ مِنْهُمْ فَكَيْفَ بِالْأَخْبَارِ مِنْهُمْ وَالرَّبَّانِيَيْنِ مِنْهُمْ. (۱)

دا د فرېنتو وزرې غورځول او عاجزي کول خو د طالب العلم د عزت او تعظيم دپاره دي نو اوس د علماء او خداپرستو اهل علمو به څومره لوي شان وي ؟

حضرت صفوان بن عسال المرادي رضي الله عنه فرمايي چې يو ورځ زه نبي کریم صلی الله عليه وسلم ته راغلم ، دې په جومات کې ناست ؤ ، او يو سور څادر ته يې تکیه وهلې وه ، ما ورته وويل :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! إِنِّي جِئْتُ أَطْلُبُ الْعِلْمَ . اې د الله رسوله ! زه راغلي يم د علم د زده کړې دپاره .
نو نبي عليه السلام راته او فرمايل :

مَرْحَبًا بِطَالِبِ الْعِلْمِ إِنَّ طَالِبَ الْعِلْمِ لَتَحْفَهُ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا ثُمَّ يَرْكَبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا حَتَّى يَبْلُغُوا السَّمَاءَ الدُّنْيَا مِنْ مَحَبَّتِهِمْ لِنَا يَطْلُبُ. (۲)

د طالب العلم د پاره مبارکي ده ، بيشکه طالب العلم فرېنتې په خپلو وزرو کې راگيروي ، بيا دا فرېنتې دومره ډيرې راشي چې يو بل د پاسه تر آسمانه پورې اورسيږي ، دا ځکه چې دا طالب کوم شی (علم) طلب کوي فرېنتې د هغې سره محبت کوي .

فائده : سبحان الله . د علم څومره لوي مقام دی چې ددې په وجه د طالب العلم د تعظيم دپاره فرېنتې خپلې وزرې غوروي .

تنبیه : په مذکوره احاديثو کې هيڅ شک و شبه نشته ، ځکه چا چې په داسې معتمدو احاديثو کې شک و شبهه کړې هغوی ته الله ﷻ په دنيا کې هم سخته سزا ورکړې . ددې په باره کې درته يودوه (۲) واقعي بيانوم :

(۱) قرطبي ج ۱ ص ۳۳۰ آيت ۳۳ .

(۲) رواه الطبراني في المعجم الكبير ۶۴ / ۸ ، والهيتمي في المجمع ۱۳۱ / ۱ ، والهندي في الكنز ۲۸۸۲۷ ، وابن ماجه

الحدیث ۲۲۶ ، واحمد في مسنده ۲۴۰ / ۲ ، والبيهقي ۲۸۲ / ۱ ، والبارقظني ۱۹۷ / ۱ ، وابن حبان في صحيحه والحاكم ولال

صحيح الاسناد . الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۲ كتاب العلم .

په حدیث پورې د مسفره کوونکي سړي سزا

يو عالم د پيغمبر عليه السلام دا حديث مبارکه بيانول چې نبي ﷺ فرمايي :
 مَا مِنْ خَارِجٍ مِنْ بَيْتِهِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ إِلَّا وَصَعَتْ لَهُ الْمَلَائِكَةُ أَجْنَحَتَهَا رِمًا بِمَا يَصْنَعُ . (۱)
 کوم کس چې د علم په طلب کې د کورنه اوځي نو دده ددې کار نه فرېستې دومره خوشحاله وي چې ده ته خپلې وزرې غوړي .
 نو يو زندیق کس چې دا حديث واوریده نو هغه دريشخند او استهزاء په شکل وويل چې زه به نن په خپلو خپلو کې مينخونه لېږوم ، او په زوره به خپې په زمکه راپريدم ، ددې دپاره چې د فرېستو وزرې ماتې شي .
 کله چې ده دغسې کار وکړو او په زوره يې زمکه په خپو اووهله ، نو ناڅاپه په زمکه رااوغورځيده ، او ځای په ځای يې خپې شلې (گډې) شوې ، او يو څو ورځې روستويې په خپو باندې خوړونکې خطرناکه بيماري اوليیده .
 چا چې دا واقعه نقل کړې هغه وايي چې ما اولیده چې دغه کس د ذلت په حالت کې په يو ځای کې پروت ؤ ، او په همدغه حالت کې مړ شو . (۲)
 لهذا په دې احاديثو کې هيڅ شک و شبه په کار نه ده .

په حدیث کې د شک کوونکي کس انجام

ابن منده اصفهاني رحمه الله چې د علم حديث لوي امام دی او بې شميره کتابونه يې ليکلي دي ، دې وايي چې زه يو ځل شام کې يو محدث (د احاديثو استاذ) ته د علم حاصلولو دپاره لاړم ، کله چې هغه ته ورغلم نو ما اولیده چې هغه په خپل مخ باندې يوه پرده اچولې وه ، او احاديث يې بيانول .

ابن منده رحمه الله وايي چې کله ما دا اولیده نو زه حيران شوم چې په دې مخ يې دا پرده ولې اچولې ده ؟ کله چې هغه د احاديثو درس ختم کړو ، او هغه ته پته اوليیده چې ابن منده راغلي

(۱) اخرجه الترمذي في العلم باب ۱۹ ، وابن ماجه في المقدمة باب ۱۷ ، وابن حبان في صحيحه والحاكم وقال صحيح الاسناد .

الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۹ الترغيب في الرحلة في طلب العلم .

(۲) عبرت النكيز والعات ص ۱۴۱ .

دې، نوزه يې را اوغوښتم، اوراته وې ويل چې اې ابن منده! تاته پته شته چې ما په دې خپل مخ باندې دا پرده ولې اچولې ده؟

ماورته وويل چې ماته هيڅ پته نشته. هغه راته وويل: چې يوه ورځ زه د يو مشر استاذ (شيخ الحديث) په درس کې ناست ووم، هغه د پيغمبر عليه السلام احاديث بيانول، کله چې هغه دې حديث ته راوړسیده چې نبي عليه السلام فرمايي:

أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ رُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ جِبَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ جِبَارٍ. (۱)

کوم کس چې په تاسو کې د امام نه مخکې سر راوچتوي نو آیا هغه د الله ﷻ نه نه ويرېږي چې الله ﷻ دده سر د خره او گرځوي، يا دده صورت په شان د صورت د خره او گرځوي؟

دې محدث وويل: چې کله ما دا حديث واوريد، نو زما په زړه کې شک پيدا شو: چې دا څنگه کيدې شي چې د يو انسان سر د خره او گرځي؟

نو چې د شپې اوډه شوم، او سهر راپاڅيدم نو زما سر د خره گرځيدلې و. د هغې نه روستو ما هيچاته خپل سر نه دې ښکاره کړې، اګر چې طالبانو ته احاديث بيانوم خو هر وخت مې په خپل سر باندې پرده اچولې وې.

خو اې ابن منده! ته راته لوي عالم معلومېږي، زه تاته کسم درکوم چې ترڅو پورې زه ژوندې يم ته به هيچاته دا حال نه وائي، او چې کله زه وفات شم نو بيا خلقو ته دا ووايه چې: خپر دار! دا احاديث واوريدو په وخت په ډير ادب کينئ، او په احاديثو کې هيڅ قسمه شک و شبه مه کوئ (ګني الله ﷻ به ډيره سخته سزا درکړي).

ابن منده وايي چې ما ورسره دا کلکه وعده وکړه چې ستا تر ژوند پورې به هيچاته دا حال نه وایم، نو هغه د خپل مخ نه پرده لرې کړه، ما اولیده چې لاندې بدن يې دانسان و، او سريې د خره و. (۲)

(۱) اخرجه البخاري في الاذان باب ۵۳، ومسلم في الصلاة حديث ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۹، واهوداد في الصلاة باب ۷۵، والترمذي في الجمعة باب ۵۶، والنسائي في الامامة باب ۳۸، وابن ماجه في الامامة باب ۴۱. الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۱۹۷ الترغيب من رفع المأموم رأسه قبل الامام في الركوع والسجود.

(۲) عبرت الكيز والعات ص ۱۴۰.

فایده : قدر منو ! تاسو واوریده چې د پیغمبر ﷺ په یو حدیث کې یې شک او کړونو الله رب العزت ورتږه په دنیا کې د عبرت د پاره سزا ورکړه .
بهر حال خبره دا شروع وه چې د علم حصول دومره عظیم مقصد دې او دومره زیات فضیلت لري چې طالب العلم ته فرشتې خپلې وزرې غوروي .

طالب العلم ته د حج ثواب ملاویدل

نبي عليه السلام فرمایي :

مَنْ عَدَا إِلَى التَّسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا أَنْ يَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ يُعَلِّمَهُ كَانَ كَأَجْرِ حَاجٍ تَامًا حَجَّتُهُ. (۱)
شوک چې جُمات ته صرف ددې د پاره لار شي چې دې په جُمات کې د خیر خبره (یعنی علم) زده کړي، یا یې بل ته اوښايي، نوده ته به د یو کامل حج ثواب حاصلیږي .

د علم د زده کړې په وخت د وفات کیدونکي کس مرتبه

نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

مَنْ جَاءَ أَجَلُهُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِقِيِّ اللَّهِ وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ التَّيْمِينِ إِلَّا دَرَجَةُ النَّبُوَّةِ. (۲)
چاته چې مرگ په داسې حالت کې راشي چې دې علم طلب کوي نو دې به الله تعالی ته په داسې حال کې مخامخ کیږي چې دده او د پیغمبرانو په مینځ کې به صرف یوه درجه فرق وي، هغه درجه د نبوت ده .

(۱) رواه الطبرانی فی المعجم الكبير ۱۱۲/۸ والبيهقي فی المعجم ۱۲۲/۱، ۱۲۳، والهندي فی الكنز ۲۸۸/۵۹ / قال فی المعجم ۱۲۳/۱ : رواه الطبرانی فی الكبير ورجاله كله موثقون . الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۹ الترغيب فی الرحلة فی طلب العلم .

(۲) رواه الطبرانی فی الاوسط، والهندي فی المعجم ۱۲۳/۱، والزبيدي فی الاتعاف ۱۰۰/۱ . مشكوة ص ۳۶ كتاب العلم الفصل الثالث، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۳ كتاب العلم، هكذا فی احياء العلوم ج ۱ ص ۲۱ كتاب العلم .

په یو روایت کې داسې الفاظ دي : فَبَيْنَهُ وَبَيْنَ التَّيْمِينِ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ . دده او د نبیانو په مینځ کې به صرف د یوې درجې فرق وي او هغه فرق مرتبه د نبوت ده . مشكوة كتاب العلم .

په يو بل حديث کې راځي ، نبي ﷺ فرمايي :

إِذَا جَاءَ الْمَوْتُ لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَهُوَ عَلَى هَذِهِ الْحَالَةِ مَاتَ وَهُوَ شَهِيدٌ. (۱)

کله چې طالب العلم ته مرگ راشي او دې د علم په طلب کې وي نو دې شهيد دي، او دده مرگ د شهادت دي .

نو کله چې د علم د زده کولو دومره ډير فضيلت دی نو په کار ده چې هر کس د علم د زده کولو سره مينه پيدا کړي او دې کې ښه خواري او محنت وکړي .

د علم حاصلولو شوق

د علامه ابن تيميه رحمه الله د ژوند په حالاتو کې علماؤ ليکلي چې د وخت بادشاه دده نه څه فتوی او غوښتنه ، خوده ورنه کړه ، نو بادشاه دې په جيل کې واچول . درې (۳) ورځې پس يو ځوان د بادشاه دربار ته راغې ، بادشاه دخپلو وزيرانو سره ناست و ، دې ځوان ډير په سلگو ژړل ، چا چې به هم دده مخ ته اوکتل ، نو دده په مخ کې د علم رڼا ښکاریده ، په دربار کې چې څومره خلق ناست وو د ټولو دا خواهش و چې بادشاه دې دده تمنی او آرزو پوره کړي ، او د بادشاه زړه هم دا غوښتنه چې دده مقصود دې پوره کړې شي .

نو بادشاه ورنه پوښتنه وکړه : چې اي ځوانه ! ولې دومره زيات ژاړې ؟ که تاته څه تکليف وي چې زه يې لرې کړم ، او که ستا څه ضرورت وي چې زه يې پوره کړم .

نو دې ځوان ورته په ژړا کې وويل : چې ما يو درخواست راوړې دی ، که تاسو دا کار وکړو نو ډيره به ښه وي : هغه دا چې ته ما جيل (محبس) ته اولېږه .

کله چې بادشاه دا خبره واوریده نو ډير حيران شو ، او پوښتنه يې ورنه وکړه : چې ته جيل ته ولې ځې ؟ په جيل کې خو ډير تکليفونه او سختی دي .

ده ورته وويل چې جناب ! تاسو زما استاذ (علامه ابن تيميه رحمه الله) په جيل کې اچولې دي ، او نن دريمه (۳) ورځ ده چې زما سبقونه قضاء شوي دي . نو که ته ما جيل ته اولېږې نو خیر دی زه خو به د جيل تکليفونه برداشت کړم ، خو دخپل استاذ نه به هلته سبق وایم .

(۱) رواه الزار والطبرانی فی الاوسط ، الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۵۴ کتاب العلم .

سبحان الله ! دیته د علم شوق وایي چې د جیل تکلیفونو برداشت کولو ته تیار دې خو سبق
قضاء کیدل نه خوښوي. (۱)

د طالب العلم مقام

د الله ﷻ په نزد پاندي د طالب العلم ډیر لوي مقام دې ، ځکه کوم کس چې په دې پرفتن دور
کې خپل ځان د علم د حصول د پاره وقف کړي نو یقیناً دغه کس ډیر زیات خوش نصیبه دی ، او د
الله ﷻ په نزد غوره کس دی .
الله رب العزت فرمایي :

﴿ ثُمَّ أَوْزَنَّا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ... ﴾ . (۲)

ترجمه : بیا مونږ د کتاب و اړشان هغه خلق جوړ کړه کوم چې مونږ په خپلو بندگانو کې غوره
کړي وو .
نبي عليه السلام فرمایي :

مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ . (۳)

کوم کس چې د (کور نه د) علم حاصلولو د پاره اووځي ، نو ترڅو پورې چې هغه کور ته
راواپس شوي نه وي تر هغې وخته پورې دې د الله ﷻ په لاره کې دې .
یعنی کوم ثواب چې یو مجاهد ته د الله ﷻ په لار (یعنی جهاد) کې حاصلیږي ، نو دغه
ثواب د دین طالب العلم ته هم حاصلیږي .

ځکه لکه څرنگ چې یو مجاهد د اعلام کلمة الله او د دین د سربلندی د پاره میدان جهاد ته
را اووځي ، نو دغه رنگې طالب العلم هم د دې مقصد د پاره علم حاصلوي چې د علم درنا په وجه د

(۱) اهل دل سے تہادیت والے واقعات ج ۱ ص ۲۶۰ ، وخطبات فقیر ج ۱۰ ص ۸۶ .

(۲) سورة فاطر آیت ۳۲ .

(۳) رواه الترمذي . کتاب العلم باب ۲ ولال حدیث حسن ، الترغیب والترہیب ج ۱ ص ۶۰ الترغیب فی الرحلة فی طلب العلم ، مشکوۃ ص ۳۲ کتاب العلم .

عالم نه د جهالت تيارې ختمې كړي، د الله ﷻ دين په ټوله دُنيا كې خور كړي، او خلق د شيطان د مكرو فريب نه خبردار كړي . (۱)

نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايي :

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ . (۲)

په تاسو كې بهترين هغه كس دې چې قرآن كريم زده كړي او بيا يې بل ته اوښايي .
سفيان ثوري رحمه الله فرمايي :

كه چيرته نيت صفا وي نو د طالب العلم نه بهترين بل څوك نشته . (۳)

معلومه شوه چې د الله ﷻ په نزد د طالب العلم ډير لوي مقام دى، تردې چې كه دې د الله ﷻ

نه څه دُعا او غواړي نو الله ﷻ دده دُعا هم نه زد كوي، بلكه قبلوي يې .

د طالب العلم د دُعا قبلیدو واقعہ:

سلطان محمود غزنوي رحمه الله يو عادل بادشاه تير شوې دې ، دده په زړه كې د يو درې

(۳) خبرو معلومولو باره كې ډير شوق ؤ :

۱ . اوله خبره دا چې زه خود سبكتگين ځوي يم ، سبكتگين خو مخكې بادشاه نه ؤ ، بلكه يو

فوجي ؤ ، بيا روستو بادشاه شو . نو آيا زه يقيني دهغه ځوي يم او كه نه ؟

(۱) مظاهر حق شرح مشكوة ج ۱ كتاب العلم .

(۲) رواه البخاري في فضائل القرآن باب ۲۱ ، و ابو داود في الوتر باب ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۹ ، و الترمذي في ابواب القرآن باب ۱۵ ،

و ابن ماجه في المقدمة باب ۱۶ ، و مسلم ، و احمد ۱ / ۸۵ ، ۹۶ ، الترغيب والترهيب ج ۲ كتاب قراءة القرآن الترغيب في قراءة

القرآن

علمي لکته: په دې حديث شريف كې د زده كوونكي (طالب) ذكر مخكې شوې ، او د ښوونكي (معلم) ذكر روستو شوې ، ددې يو څو وجوهات دي : ۱ . ظاهري ترتيب دادې چې اول يو شئ زده كولې شي او بيا روستو ښودلې شي ، نو ددې ترتيب په وجه دلته هم د معلم تذكره مخكې شوې . ۲ . طالب تكليفونه ډير برداشت كوي ، ځكه استاذ ته څه نا څه تنخواه يا سهولت وي ، او طالب ته خو په زده كړې يوه روپۍ هم نه ملا وي . ۳ . معلم د زده كړې دپاره سفرونه كوي ، كله يو ځاى ته او كله بل ځاى ځي . نو طالب د سفر تكليفونه برداشت كوي ، او استاذ خود ډير سفرونه نه كوي . نو ځكه په حديث كې د طالب ذكر مخكې او شواو د معلم ذكر روستو او شو . (خطبات فقير

ج ۲۲ ص ۸۳) .

(۳) خطبات فقير ج ۱۱ ص ۱۸۸ .

۲. دويمه خبره داچې د دين مختلفي شعبي دي په دې کې د ټولو نه بهترينه شعبه کومه يوه ده؟ او په امت کې د ټولو نه بهترين خلق څوک دي؟

۳. دريمه خبره داچې د ډير وخت نه ماته د نبي کریم صلی الله عليه وسلم زيارت په خوب کې نه دې نصيبه شوې، نو که دا راته حاصل شي نو ډيره به ښه وي.

يوه ورځ دې په يوه کوڅه کې گرځيده، نويو طالب العلم يې اوليده چې ديو کور مخې ته څه رڼا ده، هغې ته ناست دی، او خپل کتاب گوري. ده ورنه پوښتنه وکړه چې اې طالبه! ته په جُمات کې ولې کتاب نه گوري؟

هغه ورته وويل چې په جُمات کې د رڼا څه انتظام نشته، او دلته ددې کور مخې ته رڼا ده نو ځکه دلته کتاب گورم.

ده ورته وويل چې بچيه! ته لاړشه، او د نن نه پس به زه تاله د رڼا مستقل انتظام وکړم. طالب العلم چې دا خبره واوریده نو دُعایې ورته وکړه چې:

يا الله! ددې کس د زړه مرادونه او آرزو گانې پوره کړې.

سلطان محمود غزنوي رحمه الله چې کورته راغې او اوده شو، نو په خوب کې يې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم سره ملاقات او شو، پيغمبر ﷺ ورته او فرمايل:

اې د سبکتگين ځويه! تا زما ديو وارث عزت وکړو، الله تعالی دې تا په دُنیا او آخرت کې عزت مند کړي.

سبحان الله! ددې طالب العلم د دُعَاؤ په برکت دده درې (۳) واړه مرادونه پوره شو، او درې واړه خبرې يې حل شوې.

ځکه يو خو يې په خوب کې د نبي کریم ﷺ سره ملاقات هم او شو، دويم: دده د خپل نسب باره کې شک و چې زه د سبکتگين ځوي يم او که نه؟ هغه شک يې هم ختم شو، ځکه نبي ﷺ ده ته فرمايلي وو: اې د سبکتگين ځويه!

او دريمه خبره هم ورته معلومه شوه چې د دين بهترينه شعبه تعليم او تعلم ده، او په مخ د زمکه بهترين خلق علماء او طلباء دي، ځکه علماء د انبياء وارثان دي. (۱)

معلومه شوه چې د دين زده کوونکو طالبانو د الله ﷻ په نزد ډير لوي مقام دی.

د خواجه باقي بالله رحمه الله د دين د طالبانو نه د دُعا در خواست

خواجه باقي بالله رحمه الله چې د مجدد الف ثاني رحمه الله پير او مُرشد دی، او ډير لوي بزرگ تير شوې دی، يو ورځ دده مريد دده د وړاندې وويل: چې زمونږه شيخ خودومره لوي بزرگ دی چې بې شميره مريدان يې دي او ډير کرامتونه يې دي.

دې هلته چې ولاړؤ، او هغه مريد يې د دې تعريف کولو نه منع نه کړو.

ددې نه منع کولو په وجه الله ﷻ په دده دا امتحان راوست چې په دده د قبض کيفيت راغې او ټول کيفيات يې ختم شو.

(ځکه چې د يو چا مرتبه څومره اوچته وي نو که دده نه معمولي غلطي اوشي نو هم ده ته په

هغې باندې تنبيه ورکولې شي. ځکه *حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ*)

چونکه دده چې پاتې کيدل او مريد د تعريف نه منع کول ظاهري څو د پَسندي معلومېږي اگر چې په حقيقت کې دده په زړه کې څه عَجَب او لوي نه وه، خو الله ﷻ پرې بيا هم امتحان راوست، څو ورځې مسلسل ده الله ﷻ ته اوژرل، او دُعا يې وکړه چې يا الله! د مانه څه غلطي شوې؟ چې دهغې په وجه په ماباندې دا حالت راغلې؟

آخردا چې په خوب کې ورته اوخودې شو چې ددې خبرې په وجه درباندي دا حالت راغلې. او اوس ددې حل دادی چې تاته نزدې يوه مدرسه ده، په هغې کې واړه واړه طالبان دي، د قرآن کريم حفظ کوي، او په ديني زده کړه کې مشغول دي. ته ورشه، او دهغوی نه د ځان دپاره دُعا او غواړه، نو دوباره به درته هر څه نصيبه شي.

کله چې دې سهر راپاڅيد، او مدرسې ته ورغې، نو هلته ټول استاذان او شاگردان ده ته دعزت د وجې پاڅيده چې حضرت خواجه صاحب تشریف راوړو.

دې چې هلته کيناست، نو په سترگو کې يو اوبنکې راغلې او وې ويل: تاسو ته خوزه ډير لوي بزرگ بنکارم اوراته پاڅيدئ، خو زما حالت دادی چې ماته په خوب کې دا حکم اوشو چې ته لاړشه او ددې طالبانو نه د ځان دپاره دُعا او غواړه.

نواي طالبانو! دا الله ﷻ په نزد ستاسو ډير لوي مقام دی، تاسو ماته دُعا وکړئ.

بيادې ورو ورو طالبانو ټولو په شريکه خواجه صاحب ته دُعا وکړه، او الله تعالی دده ته هغه مخکيني کيفيات ټول دوباره ورکړه. (۱)

د احاديثو په طالبانو د انواراتو راوړيدل

۱. شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله فرمايي چې يو کورت زه د حج دپاره لارم، بيا د نبي کریم صلی الله عليه وسلم روضې مبارکې ته د سلام دپاره حاضر شوم، هلته ما اولیده چې کوم د احاديثو طالب العلم به د سلام دپاره روضې مبارکې ته راغې، نو د نبي کریم ﷺ د زړه مبارک نه به د نمر د شعاًو په شان رڼا گانې راوتې او د دې طالب زړه به يې منور کولو. (۲)
۲. ابراهيم بن ادهم رحمه الله يو ډير لوي صوفي او بزرگ تير شوې، دې د کشف خاوند و، دې قسم کوي چې زما دې په الله قسم وي چې کله د قرآن کریم يا احاديثو زده کوونکې وړوکې طالب هم په يوه لاره روان وي، نوماته د کشف په ذريعه دا معلومه شوې چې د دې ديني طالب په وجه په دې ټوله علاقه باندې رحمتونه راوړيږي. (۳)

د تقرير خلاصه

خلاصه دا چې علم داسې يو عظيم صفت دی چې د دې سره د چاهم او د خه شی هم واسطه راغلي، الله تعالی هغه ته ډير لوي عزت و شرافت ورکړې او په مخلوقاتو کې يې مغزز او افضل گرځولې. دغه وجه ده چې په شريعت کې د علماؤ او طلباءو ډير لوي مقام بيان شوې. الله تبارک و تعالی دې مونږ ټولو ته هم د علم حاصلولو او په علم باندې د عمل کولو توفيق راپه برخه کړي، او الله تعالی دې زمونږ د ټولو په زړونو کې د اهل علمو او دين سره محبت پيدا کړي او ورسره دې د دين د خدمت توفيق هم رانصيبه کړي.

آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى خَدِيجِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ

(۱) خطبات لغير ج ۱۱ ص ۲۰۷ .

(۲) اهل دل سے تڑپا دلنے والے واقعات ج ۳ ص ۱۸۳ .

(۳) بحواله ډاکټر شير علي شاه صاحب دامت برکاتهم العالیه .

فقهي مسائل

اوله مسئله : علماء سره د بُغض لرونکي او دوی ته د کنخل کوونکي کس حکم :

د الله ﷻ په نزد د علماء و دیره لویه مرتبه او لوی مقام دې . الله رب العزت فرمایي :

﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ . (۱)

ترجمه : ته ووايه (اې پیغمبره!) چې کوم خلق پوهیږي او کوم نه پوهیږي آیا دوی برابر دي؟ (یعنی عالم او غیر عالم برابر نه دي).

او نبی کریم صلی الله علیه وسلم علماء د انبیاء و ارثان گرځولي ، نبی ﷺ فرمایي :

أَلْعُلَمَاءُ وَرَقَّةُ الْأَنْبِيَاءِ . (۲) علماء د انبیاء و ارثان دي .

لهذا بغیر د څه دنیوي سبب او جرم نه د یو عالم اهانت کول ، او هغه ته کنخل کول د کفر سبب

دې . ملا علي قاري رحمه الله فرمایي :

مَنْ أَبْغَضَ عَالِمًا مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ دُنْيَوِيٍّ أَوْ أُخْرَوِيٍّ فَيَكُونُ بُغْضُهُ لِعِلْمِ الشَّرِيعَةِ وَلَا شَكَّ فِي

كُفْرٍ مَنْ أَنْكَرَهُ فَضْلًا عَمَّنْ أَبْغَضَهُ . (۳)

کوم کس چې د یو عالم سره بغیر د دنیوي یا اخروي سبب نه بغض کوي نو دده دا بغض په حقیقت کې ددې علم شریعت سره دی ، او کوم کس چې دا علم شریعت بدگني نو د هغه په کفر کې هیڅ شک نشته ، او س چې ورسره بغض کوي نو هغه خو په طریق اولی سره کافر دی .

علامه طاهر بن عبدالرشید البخاري رحمه الله فرمایي :

مَنْ أَبْغَضَ عَالِمًا مِنْ غَيْرِ سَبَبٍ ظَاهِرٍ خِيفَ عَلَيْهِ الْكُفْرُ . (۴)

(۱) الزمر آیت ۹ .

(۲) اخرجہ ابردار د فی العلم باب ۱ و ابن ماجه فی المقدمة باب ۱۹ و ابن حبان ۸۰ ، و رواه الترمذي فی العلم باب ۱۹ ، مشكوة ص ۳۴ كتاب العلم .

(۳) شرح فقه اکبر ص ۱۷۳ .

(۴) عالمکبري ج ۲ ص ۲۷۰ ط مکتبه لرېديه ، خلاصه الفناوی ج ۳ ص ۳۸۸ کتاب الفاظ الکفر ، فناوی حقايقه ج ۳ ص ۱۱۹

کوم کس چې د یو عالم سره په غیر د څه ظاهري سبب نه بغض کوي نو دایره ده چې په دې سره
دا سرې گرفتې او وځي .

البته که د څه دنیوي وجوهاتو په بناء باندې یو کس د عالم سره بغض و حسد کوي یا دهغه
اهانت کوي نو دا کس گناهگار فاسق او فاجر دی .^(۱)

دویمه مسئله : دیني کتابونو ته بې اودسه د لاس وروړلو حکم

که چیرته په یو کتاب کې قرآني آیتونه زیات وي نو بیا به دا کتاب بې اودسه نه شي راخیستې
(ځکه قرآن کریم ته بې اودسه لاس وروړل صحیح نه دي ، الله تعالی فرمایي :

﴿ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴾ (۲) لاس نه شي وروړلې دې قرآن ته مگر پاکان .

او نبي عليه السلام فرمایي : لَا يَمَسُّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ . (۳)

قرآن کریم ته به صرف پاک کس لاس وروړي .

البته که په دې کتاب کې قرآني آیتونه کم وي او نور عبارتونه په کې زیات وي نو بیا یې
بې اودسه کس هم راخیستې شي ، په شامي کې ذکر دي :

إِنْ كَانَ التَّفْسِيرُ أَكْثَرَ لَا يَكْرَهُهُ ، وَإِنْ كَانَ الْقُرْآنُ أَكْثَرَ يَكْرَهُهُ . (۴)

که چیرته په دې کتاب کې د قرآن کریم په نسبت تفسیر زیات و نو بیا یې بې اودسه راخیستل
مکروهه نه دی ، او که د قرآن کریم آیتونه په کې زیات و نو بیا یې بې اودسه راخیستل مکروهه
دي .

(۱) فتاوی حقالیه ج ۳ ص ۱۱۹ .

(۲) الواقعة آیت ۷۹ .

(۳) اعلاء السنن ج ۲ ص ۲۶۸ ، تفسیر معارف القرآن ج ۸ ص ۲۸۷ ، فتاوی رشیدیة ص ۲۲۱ .

(۴) شامي ج ۱ ص ۱۷۷ ، فتاوی عثمانی لمولانا محمد تقی عثمانی دامت برکاتهم العالیة ج ۱ ص ۲۱۲ کتاب العلم والتاریخ
والطب .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د اهل علمو دپاره د عبرت نه ډک نور معتمد واقعات

نوټ : د علماو او طلباو د پاره مې د عبرت نه ډک نور معتمد واقعات هم ذکر کړي دي چې د هغې په اوریدو سره په انسان کې په دین باندې استقامت، تواضع، عاجزي، استغناء او آدب پیدا کيږي او د علم د حصول سره نور هم شوق پیدا کيږي او ورسره په خپل علم باندې د عمل کولو توفیق هم نصیبه کيږي.

- دا واقعات مې د پنځو (۵) غټو عنواناتو په ضمن کې ذکر کړي دي، هغه عنوانات دادي:
۱. د اهل علمو دپاره استقامت په کار دی . ۲. د اهل علمو دپاره احتیاط په کار دی .
 ۳. د اهل علمو دپاره تواضع او عاجزي په کار ده . ۴. د علم سره ادب په کار دی .
 ۵. د علم سره استغناء په کار ده . اوس راځو د واقعاتو تفصیل ته .

د اهل علمو دپاره استقامت په کار دی

د اهل علمو دپاره په کار دي چې که په دوی باندې د دین په لاره کې څه تکلیفونه یا امتحانات راشي، یاد باطل سره مقابله راشي نو دوی ته په کار دي چې د استقامت نه کار واخلي، خپل همت اونه بایلي . ځکه که مونږ د خپلو اسلافو تاریخ ته اوگورو نو دوی ددې دین د حفاظت دپاره ډیر تکلیفونه او سختی برداشت کړي، خو بیا هم د حق خبرې نه نه دي او وختي، او همیشه دپاره د باطل په مقابله کې د غره غونډې مضبوط پاتې شوي .
د نمونې دپاره درته د یو څو علماو د قربانیو تذکره کوم .

د شیخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن دیوبندي رحمه الله قرباني

شیخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن دیوبندي رحمه الله د دین دپاره ډیرې قربانی ورکړې دي ، دده د ژوند په حالاتو کې علماؤ لیکلي چې کله دې وفات شو ، او چاورته غسل ورکولو ، نو هغه دده په ملا باندې د زخمونو غټې غټې نښې اولیدې ، دده د خپلوانو او کورواله نه یې ددې په باره کې پوښتنه وکړه چې دا زخمو نه دده په ملا باندې د څه شي په وجه پیدا شوي وو ؟

خو هیچاته دا معلومه نه وه، ټول حیران وو چې څنگه ده تر آخر وخته پورې خپل کوروالده ته هم حال نه دي ویلې.

حضرت مولانا حسین احمد مدنی رحمه الله چې کله دده د وفات نه خبر شو، نو په جنازه کې د شرکت دپاره راغې، خلقو دده نه پوښتنه وکړه چې دده په ملا باندې د زخمونو دا غټې غټې نښې د څه شئ وې؟ نو د حضرت مدنی رحمه الله په سترگو کې اوبښکې راغلې او وې ویل:

چې دا خو یو پټ راز و، او حضرت زه منعه کړې وم چې زما په ژوند کې به ته هیچاته دانه وایې، نو ځکه ما هم تر اوسه پورې هیچاته نه دي ویلي اوس خو چونکه هغه وفات شوې دی لهدا زه به درته ددې زخمونو وجه بیان کړم:

کله چې زه او مولانا صاحب د مالټا په جیل (محبس) کې وو، نو فرنگیانو به مولانا صاحب ته دومره سختې سزاگانې ورکولې چې د هغې په وجه به یې په بدن باندې زخمونه جوړ شو، تردې چې فرنگیانو به دې په انگار (سکروټو) باندې د پاسه ټملول او صرف دایوه مطالبه به یې ورنه کوله چې ته صرف دومره ووايه چې زه د فرنگیانو مخالف نه یم.

ده به ورته وویل چې زه هیڅ کله داسې نه شم ویلې. نو دوی به نوره سزا هم ده ته ورکړه. کله به چې دې د شپې خپل ځای ته د خوب دپاره راغې، نو د زخمونو د لاسه به نه شو اوده کیدې، مونږ به چې دده دا حالت اولیده نو ډیر به خفه شو. مونږ یو ورځ ورته په ژړا کې وویل چې حضرت! امام محمد رحمه الله خو **کِتَابُ الْحَيْلِ** لیکلې، نو آیا تاسو سره داسې یوه حيله نشته چې تاسو پرې د سزا نه بچ شئ؟ حضرت او فرمایل چې: نه.

څو ورځې مسلسل به دا سختې سزاگانې ورکولې شوې، آخر یوه ورځ یو فرنگي ورته وویل چې محمود! دا په تا څه شوي؟ ته صرف دومره ووايه چې زه د فرنگیانو مخالف نه یم، نو مونږ به تا پرېږدو. ده ورته وویل چې زه دا ځکه نه وایم چې زه د الله جل جلاله د دفتر نه خپل نوم کټ کول، او ستاسو په دفتر کې نوم لیکل نه غواړم.

حضرت مدنی رحمه الله وایي چې یو ورځ مونږ اولیده چې ده ته ډیره سخته سزا ورکړې شوې وه، نو مونږ به یو څو دده شاگردانو (کوم چې دده سره په جیل کې وو) ده ته په شریکه دا وویل چې حضرت! تاسو څه حيله وکړئ او ددې سزا نه ځان بچ کړئ.

نو د حضرت شیخ الهند رحمه الله په مخ باندې د غصې آثار ښکاره شو او وې ویل:

اې حسين احمد! آيا تاته زه څنگه ښكارم؟ زه خود حضرت بلال رضی الله عنه روحاني ځوي يم، د حضرت خبيب رضی الله عنه روحاني ځوي يم، د حضرت سميه رضی الله عنها روحاني ځوي يم،

زه خود امام مالک رحمه الله روحاني ځوي يم، د چا مخ چې تورکې شو او په مدينه منوره کې اوگر ځولې شو،

زه د خود امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله روحاني ځوي يم، د چا جنازه چې د جيل نه را اووته، زه خود امام احمد بن حنبل رحمه الله روحاني ځوي يم، چاته چې دومره ډيرې کورې ورکړې شوې وې چې که چيرته دا کورې يو هاتي ته ورکړې شوې وې نو هغه به هم نه وې برداشت کړې، زه خود مجدد الف ثاني رحمه الله روحاني ځوي يم، څوک چې دوه کاله د گواليار په قلعه کې بندي شوې و،

زه خود شاه ولي الله رحمه الله روحاني ځوي يم، د چا لاسونه چې د مروند سره نزدې مات کړې شو او بيکاره شو.

اې حسين احمده! آيا زه د دې فرنگيانو د وړاندې خپل شکست او منم؟ هرگز نه. زما د جسم نه به روح او وځي خود زره نه به مې ايمان هيڅکله اونه اوځي. الله جل جلاله دې دغه شان استقامت هر عالم ته ورکړي چې په اخلاص باندې د دين خدمت وکړي، او دهیچا د وړاندې حق خبره پته نه کړي. (۱)

د حضرت مولانا غلام غوث هزاروي رحمه الله د دين د حفاظت دپاره قرباني

حضرت مولانا غلام غوث هزاروي رحمه الله د مسئله ختم نبوت د پاره بې شميره قرباني ورکړي، او بې انتهام تکليفونه يې برداشت کړي:

يو پيره دده يو ځوان ځوي سخت بيمار شو (هسپتال کې يې ورله علاج کولو)، آخر دا چې يوه ورځ ورته دا کترانو وويل: مولانا ستا ددې ځوي نور د مونږ سره هيڅ علاج نشته، دې به صرف د ماښامه پورې ژوندي وي، بيا به وفات کيږي نو دې کورته بوځه.

ده چې خپل ځوي کور ته راوست ، نو دهغه خدمت ته ولاړ و ، په دې کې بهر نه چا د کور دروازه رااوټکوله ، مولانا چې وراوت ، نو بهر يو بوډا سپرې ولاړ و ، د سلام نه وروسته ورته پوښتنه وکړه : بابا ! څنگه راغلې يې ؟ خير خودی ؟

هغه ورته وويل چې خير چيرته دی ، زمونږه علاقې ته يو قاديانې راغلې ، خلقو ته تقريرونه کوي ، ټول خلق يې گمراه کړل او ته دادي په کور کې بې غمه ناست يې . مولانا صاحب چې دا خبره واوریده نو په سترگو کې يې اوښکې راغلې (چې څنگه د رسول الله صلی الله عليه وسلم څه امتيان د يو قاديانې په خبرو گمراه شو ؟) کور ته راننوت او خپلې کورواله ته يې وويل : بي بي ! زما بيگ چيرته دی ؟ هغې ورله بيگ راواخيست ، ده بيگ په لاس کې راواخيست او روان شو .

بي بي چې دا اولیده نور امنده يې کړه او دې يې د شاطرف لمن نه ونيوه او ورته وې ويل : مولانا ! ستا د ځوان بچي د مرگ آخيري وخت دی ، ته دا په دې حالت کې چاته پرېږدی او چيرته ځې ؟ مولانا آسمان طرفته او کته ، په سترگو کې يې اوښکې راغلې او روان شو .

دې بيمار ځوي ورته آواز وکړو : پلاره ! زه خو صرف د ما بنامه پورې ستاسو ميلمه يم ، ته لږ انتظار وکړه چې زما روح او وځي ، ته ما په دې حالت کې چاته پرېږدي ؟ او چيرته ځې ؟ مولانا ورغې او خپل ځوي يې په تندي ځکل (چپ) کړو ، وې ژړل او ورته وې ويل : بچيه ! زه خود محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د دين د حفاظت د پاره روان يم ، نور زما او ستا ملاقات به په قيامت کې په حوض کوثر باندې کيږي . دا يې وويل او نور روان شو . دې ځوي يې تر آخره پورې د مولانا صاحب پسې شاته کتل .

کله چې مولانا صاحب آډې ته ورسیده او په کاډي کې کينا ست ، نو څه خلقو را منډې وهلې او ويل يې چې مولانا ! ستاسو ځوي وفات شو ، دهغه جنازې ته راشه .

مولانا صاحب په دغه وخت کې آسمان طرفته او کته ، په ژړا شو او دې خلقو ته يې وويل چې جنازه کول فرض کفايه ده او د رسول الله صلی الله عليه وسلم امت د گمراهۍ نه بچ کول فرض عين دي . نو زه څنگه فرض عين پرېږدم او فرض کفايي ته لاړ شم ؟

بيا د دې ځای نه روان شو ، کله چې هلته علاقې ته وراورسیده ، نو مولانا صاحب ته الله ﷻ کاميابي ورکړه ، هغه قاديانې او تختیده او خلق د گمراهۍ نه بچ شو .

مولانا صاحب چې کله درې (۳) ورځې پس خپل کورته راغې، نوبې بي يې په ژړا کې ورته وويل چې کله ته روان وي نو ستا ځوي تر آخره پورې د تاپسې شاته کتل او ويل يې چې کله مې پلار راشي نو هغه ته زما سلام ووايه.

مولانا صاحب چې دا واوریده نو په سترگو کې يې اوبسکې راغلې، فوراً پاڅیده، قبر ته يې ورغې او دا دُعایې وکړه:

يا الله! د ختم نبوت په وسيله زما ددې ځوي قبر د جنت د باغیچو نه يوه باغیچه اوگر ځوي. ددې دُعا کولو نه پس کورته راغې، د شپې په خوب کې يې د خپل ځوي سره ملاقات او شو، پوښتنه يې ورنه وکړه (چې په څه حال کې يې؟) هغه ورته وويل:

په الله قسم چې د ختم نبوت په وسيلې سره الله رب العزت زما قبر د جنت د باغیچو نه يوه باغیچه گرځولې ده. (۱)

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله استقامت

يو کړت حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله داسې يوې علاقې ته لاړو چې هلته بې دينه خلق زيات وو، تهانوي صاحب د اصلاح په غرض يوې جلسې ته تقرير کولو، د تقرير په دوران کوم بې دينه کس د کاغذ يو چيټ (پرچه) ورکړو، چې په هغې کې درې (۳) خبرې ليکلې شوې وې: اوله دا چې ته کافري يې. دويمه دا چې ته ولد زنايي (يعنی د زنا نه پيدا شوې يې). دريم دا چې خبرې په سړي توب کوه.

تههانوي رحمه الله چې دا چيټ اوکتو، نود غونډې جلسې د وړاندې يې وويل چې دا چيټ چا راليرلې او په دې کې يې درې (۳) خبرې ليکلي دي:

اوله دا چې ته کافري يې. نو تهانوي صاحب خلقو ته وويل چې زه خو مسلمان يم، خو که دده په کې شک وي نو زه ستاسو د وړاندې بيا کلمه طيبه وایم، نو ښه په زوره يې کلمه طيبه وويله او وې ويل چې اوس خو مسلمان شوم کنه؟

دويمه خبره دې کس دا ليکلي چې ته د زنا نه پيدا شوې يې. نو تهانوي صاحب وويل چې جناب! زما د مور او پلار نکاح خو شوې وه او هغه گواهان خو اوس هم موجود دي، که چاته ضرورت وي نو زه به ورته آدرس ورکړم، هلته دې ورشي او د هغوی نه دې معلومات وکړي.

او دريمه خبره دې کس د اليکلې چې ته خبرې په سپري توب کوه ، نو تهانوي صاحب وويل چې جناب ! زه خو څه چانده نه غواړم چې گني په سپري توب خبرې وکړم ، بلکه زه خود الله ﷻ رضا دپاره د دين خبرې کوم او د شريعت مطابق خبرې کوم . نو په دې کې څه نقصان دی ؟ بيا تهانوي رحمه الله په غونډه وعظ کې د بې دينه خلقو د اصلاح خبرې وکړې . (١)
لهذا د علماو دپاره داستقامت نه کار اخیستل په کار دي ، چې په دوی کې به د تحمل او برداشت ماده وي ، چې د خلقو اصلاح په ښه طریقي سره وکړي شي .

د اهل علمو دپاره احتياط په کار دي

د اهل علمو دپاره د پير د احتياط ژوند تيرول په کار دي، ځکه دې خود قوم دپاره مقتدا او راهنما وي نو که چيرته دده نه څه نازيبا حرکات اوشي نو په دې سره د اهل علمو په سپينه جامه باندې تور داغ لږي او ددين د نقصان سبب گرځي.

حسن بصري رحمه الله ته د يوماشوم نصيحت

حضرت حسن بصري رحمه الله وايي چې يوه پيره ماته يو وړو کي ماشوم نصيحت کړې ؤ، زه هغه تراوسه پورې نه شم هيرولې، چا ورنه پوښتنه وکړه چې جناب! څه نصيحت يې درته کړې ؤ؟

ده ورته وويل: چې يوه ورځ زه جومات ته د لمانځه دپاره روان ووم، باران شوې ؤ، په لاره کې خټې وې، مخامخ يو ماشوم راروان ؤ، ما ورته وويل چې بچيه! احتياط کوه چې او نه خوښيږي هسې نه چې نقصان درته اورسي.

هغه راته وويل چې جناب! خبره دې صحيح ده، زه خو احتياط کوم، خو ته هم احتياط کوه. ځکه که چيرته زه او خوښيږم نو نقصان يې صرف ماته رسي، او که ته او خوښيږي نو نقصان يې غوند امت ته رسي. (۱)

د امام بخاري رحمه الله احتياط

د امام بخاري رحمه الله مشهوره واقعه ده کومه چې علامه عجلوني رحمه الله رانقل کړې، چې يو کړت ده په کشتۍ کې سفر کولو، دده سره د روپو يوه تيلۍ وه چې په هغې کې شپږ زره (۶۰۰۰) ديناره وو، (ده د جيب نه د تيلۍ د څه مقصد دپاره راويستې وه) نو يو غل دده سره د تيلۍ اوليده او د تيلۍ رنگ يې هم معلوم کړو، کشتۍ چې څه اندازه مخکې لاړه نو دې غل په کشتۍ کې سخت شور جوړ کړو، چې د ماسره يوه تيلۍ وه، دغه رنگ يې دی، په هغې کې ډير شې ديناره وو، هغه رانه چا پته کړه.

د کشتۍ واله خلقو ورته وويل چې شور مه کوه، د ټولو تلاشي واخله، معلومه به شي چې هغه د چاسره ده.

(۱) خطبات لقمير ج ۸ ص ۱۱۶.

کله چې غل تلاشي شروع کړه، د نورو ټولو تلاشي يې اول وکړه او په آخر کې يې د امام بخاري رحمه الله تلاشي هم وکړه، خو تيلي يې د هيچا سره پيدانه کړه.

کله چې کشتي غاړې ته اورسيده، امام بخاري رحمه الله ورنه کوز شو او اخوا علاقي طرز ته روان شو، نو دا غل هم شاته ورپسې روان شو، په لاره کې يې اول خو ورنه معافي او غوښته، بيا يې ورته وويل چې جناب! د تاسره خو هغه تيلي وه نو تا هغه څه کړه؟ ما خود تاسره پيدا نه کړه.

امام بخاري رحمه الله ورته وويل چې کله تا اعلان وکړو چې د مانه چا تيلي پته کړې او دا رنگ يې دی، نوزه پوهه شوم چې ته خوزما هغه تيلي يادوي او هغې ته دې چل جوړ کړې، ما د خان سره سوچ وکړو چې که چيرته دې د ماسره دا تيلي بيا موخي نو بيا به خلق په ما باندې د غل گمان کوي، د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په احاديثو باندې به داغ اولېږي او بيا به د مانه هيڅوک احاديث نه زده کوي.

زه چونکه د کشتي په غاړه ناست ووم، نو ما هغه تيلي درياب ته او غورځوله، چې خير دی که دا شپږ زره (۶۰۰۰) ديناره ضايع شي هيڅ پرواه نه کوي خو چې په ما باندې د غل تهمت اونه لېږي او د نبي کریم صلی الله عليه وسلم په احاديثو باندې داغ اونه لېږي.

غل چې دا خبرې واوريدې نو ډير حيران شو (او خان سره ېې سوچ وکړو چې دې کس در رسول الله ﷺ د احاديثو سره دومره مينه ده چې خپل دينار يې ضايع کړه خو خپل خان يې د غلام تهمت نه محفوظ کړو). (۱)

(۱) امداد الباري ج ۱ ص ۲۶۱، تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۱۲، اهل دل سے ترباطي والے واقعات ج ۳ ص ۱۷۳.

د اهل علمو دپاره تواضع او عاجزي په کار ده

د اهل علمو دپاره تواضع او عاجزي هم ډيره ضروري ده ځکه چې په چا کې تواضع او عاجزي پيدا شي نو الله رب العزت ده ته ډير لوي مقام ورکوي، نبي کریم ﷺ فرمايي:

مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ. (۱)

چا چې د الله ﷻ دپاره تواضع وکړه الله تعالی به هغه اوچت کړي. (تواضع دپاره وايي چې انسان ته خپل ځان وپروکي (کمزورې) معلوميزي او بل ورته د ځان نه بهتر معلوميزي، يعنی بل مسلمان ته سپک نه کتل).

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله تواضع

حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله چه کوم کال د دارالعلوم ديو بند نه فارغیده، نو د دارالعلوم ديو بند انتظاميې واله د دوره حديث طالبانو ته د دستاربندي دپاره د يوې جلسې جوړولو اراده وکړه.

تهانوي صاحب چې خبر شو، نو دې اوڅه نور ملگري خپل استاذ شيخ الهند رحمه الله ته راغله، هغه ورنه پوښتنه وکړه: اشرف علي! څنگه راغلي يئ؟ ده ورته وويل چې حضرت! مونږ خبر شوي يو چې د مدرسې واله زمونږ د دستاربندي دپاره د جلسې پروگرام جوړولو اراده لري، نو که چيرته زمونږ غوندې د نالائقه طالبانو دستاربندي اوشي نو هسې نه چې د دارالعلوم ديو بند بدنامي اوشي.

لهذا تاسو دوی منعه کړئ چې دا پروگرام اونه کړي. کله چې شيخ الهند رحمه الله دا خبره واوریده نو په جلال کې راغې او وې ويل:

اشرف علي! تاسو خو اوس د خپلو استاذانو د وړاندې يئ نو ځکه تاسو ته خپل ځان نه معلوميزي، خو چې کله مونږ نه يو، نو بيا به صرف همدا تاسو يئ.

واقعي چې بيا داسې يو وخت راغې چې الله رب العزت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله او دده ملگري د ځلانده ستورو په شان په دنيا روښانه کړه، او لوي مقام يې ورته ورکړو. (۲)

(۱) الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۳۵۱ الترغيب في التواضع، والترهيب من الکبر....

(۲) اشرف السوالح ص ۳۱، خطبات لغير ج ۱۶ ص ۱۵۲. اهل دل کے ترہادنے والے واقعات ج ۲ ص ۲۰۶.

د مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ تواضع

یو کړت حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ طالبانو ته د حدیث درس ورکولو، په دې کې ناخپه باران شروع شو، طالبانو خپل خپل کتابونه راواخیسته، او کمرو ته یې منډې کړې، مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ خپل دَسَمال (رومال) خور کړو، او په هغې کې یې د طالبانو څپلۍ واچولې، دَسَمال یې راغونډ کړو او په خپل سر باندې یې کیښود، او کمرو طرفته راغې (ددې دپاره چې د طالبانو څپلۍ په اوبو لمدې نه شي).

طالبانو چې کله اولیده، چې حضرت ټولې څپلۍ په سر رااښي، نو په جلتۍ سره راغله او ورته وې ویل: حضرت! دا بې ادبي ده، مونږ به یې په خپله راوړو، ده ورته وویل:

بچو! تاسو خو ټوله ورځ په **قَالَ اللَّهُ** او **قَالَ الرَّسُولُ** کې لگیایئ، نوزه رشید احمد چې ستاسو څپلۍ رانه وړم نو نور به زه څه او کړم؟ (۱)

د بایزید بسطامي رحمہ اللہ تواضع

حضرت بایزید بسطامي رحمہ اللہ ته چې **اللَّهُ** دومره لوي مقام ورکړې ؤ، نو دا ځکه چې دې خپله واقعه بیانوي چې یو پیره ددې ښار خلقو وویل: ډیر وخت شوې چې باران نه دې شوې، داسې معلومیږي چې په دې ښار کې څوک گناهکار کس دی د هغه د گناهونو په وجه **اللَّهُ** درحمت باران بند کړې دی (نو په کار ده چې دغه گناهکار ددې ښار نه اووځي). دې وایي چې ما کله دا خبرې واوریدې نو ما په زړه کې سوچ وکړو چې اې بایزیده! اوس تاته په دې ښار کې د اوسیدو حق نشته، ځکه دغه گناهکار خو همداته یې، چې ستا په وجه **اللَّهُ** په نورو خلقو باران نیولې.

نو ما خپل ځان د نورو په نسبت کمزورې او گناهکار او گنجل، او د ښار نه اووتم، ددې عاجزۍ په وجه **اللَّهُ** راله دا دومره لوي مقام راکړې.

(۱) اکابر د پښتو کتبی؟ ص ۸۹، طلباء کے لئے مثالی تحفہ ص ۲۹۸ اهل دل کے ترہادینے والے واقعات ج ۲ ص ۲۲۸.

(مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ. (۱)

چاچې د الله ﷻ د پاره تواضع وکړه نو الله ﷻ به هغه اوچت کړي).

د حاجي امداد الله مهاجر مکي رحمه الله تواضع

حضرت مولانا حاجي امداد الله مهاجر مکي رحمه الله ته يو کس راغې او ورته وې ويل چې فلانکې بزرگ چې چاته بيعت ورکوي نو اول استناره کوي، بيا يې خپل مرید جوړوي او تاسو هر کس ته وظائف ورکوي او هر کس خپل مرید جوړوي، دا ولې؟ ده ورته وويل چې زه هر کس ته بيعت ددې د وجې ورکوم چې که چيرته صبا د قيامت په ورځ زما مریدان ما اوگوري، چې زه جهنم طرفته روان يم، نو کيدې شي په دې مریدانو کې داسې کس وي چې هغه الله ﷻ ته زما شفاعت اوکړي او د هغه د شفاعت په وجه جنت ته لاړ شم. (نو ځکه هر کس ته وظائف ورکوم).

د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله تواضع

د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله په وخت کې دوه علماء وو، ديو نوم زرعه قاص و، او دبل نوم عمر بن زرو، دوی چونکه مشران علماء وو، ددې وجې نه د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله بودی مور ته به چې څه مسئله پيښه شوه نو دې به چې ددې دوه مشرانو علماءو نه پوښتنه وکړه نو بيا به يې زړه مطمئن شو.

دې به امام صاحب ته وويل چې ما فلانکي عالم ته بوځه چې زه ور نه دمسئله پوښتنه وکړم، نو امام صاحب به دا په اوبن سوره کړه، او په خپله به يې دا وبن مهار او نيوه. او پيادل به ورسره روان و، خلقو به چې دا اولیده نو حيران به شو چې دا په اوبن څوک دی چې امام صاحب پياده ورسره روان دې؟ چونکه په دغه ورځو کې امام صاحب درس ورکولو، نو په زرهاو شاگردان يې وو، هغوی به په لاره کې ورته ادباً ولاړ وو او امام صاحب به په خاموشۍ سره تيریده.

کله به چې امام صاحب د هغه عالم کورته اورسيده، دروازه به يې ورته اوټکوله، هغه به راووت، ده به ورته وويل چې زما بودی مور راغلي ده او د تاسو نه ديوې مسئله پوښتنه کوي،

(۱) الترغيب والترهيب ج ۳ ص ۳۵۱ الترغيب فی التواضع، والترهيب من الکبر

ډير كرت به داسې او شو چې دې مور به يې ورنه د مسئلې پوښتنه وكړه، هغوى ته به د دې مسئلې جواب نه و معلوم، نو دوى به د امام صاحب نه پوښتنه وكړه، امام صاحب به په قلاړه ورته جواب وكړو (چې دده مور يې وانه وري)، دې علماو به بيا په زوره باندي دده مور ته جواب وركړو، كله به چې دې دا جواب ددوى د خولې نه واوريده نو زړه به يې مطمئن شو.

په امام صاحب كې دومره تواضع او عاجزي وه چې ټول عمر يې د مور سره د اتكليف برداشت كول، خو هيڅ كله يې مور ته دا نه دي ويلي چې: مورې! ته چې كومو علماو ته د مسئلې معلومولو د پاره ورځي هغوى خود مانه د دې پوښتنه كوي. دا هغه تواضع، عاجزي او ادب ؤ چې د دې به وجه دده نه امام اعظم (لوي امام) جوړ شوې ؤ،^(۱)

(۱) القصاص المذكورين ۳۱۰/۱، تحليل الخواص ۲۳۱/۱، تاريخ بغداد ۳۶۶/۱۳، الاسرار المرفوعة ۷۱/۱، الطبقات السنية لمي تراجم الحنفية ۳۶/۱، اهل دل کے ترہا دلنے والے واقعات ج ۳ ص ۲۰۲.

د علم سره ادب په کار دی

د اهل علمو دپاره ضروري ده چې په دوی کې به ادب وي ، ځکه چې په کوم سړي کې ادب نه وي هغه ته خو اول د سره علم نه نصيبه کيږي او که بيا څه زده کړي نو دهغې نه گمناحقه فائده نشي حاصلولې ، او نه دده په علم کې برکت وي ، بل دا چې **الَّذِينَ كَانُوا أَكْثَرَ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي الْأُمَّةِ الْأَنْدَلُسِيِّينَ أُولَئِكَ هُمُ الْأَعْلَمُونَ** دین خو ټول ادب ادب دی .

حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم د أحد شهيدانو لره دوه دوه کسان په یو یو قبر کې دفن کول ، نبي عليه السلام به د صحابه کرامو نه پوښتنه وکړه :

أَيُّهُمَا أَكْثَرُ أَخَذَ الْقُرْآنَ ؟ په دې دواړو کې چاته قرآن کریم ډیر یاد دی ؟

نو چې چا طرفته به اشاره اوشوه (چې ده ته قرآن کریم ډیر یاد دی) نو هغه به یې په لحد کې منځکې دفن کولو . (۱)

ددې حدیث نه هم معلومه شوه چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم هم د اهل علمو د تعظیم لحاظ ساتلې دی .

دغه وجه ده چې په شریعت کې د ادب ډیر لوی مقام دی ، زموږ اسلافو ته چې الله ﷻ به علمي میدان کې دومره غټ مهارت ورکړې و د هغې غټه وجه ادب هم و .

د علامه انور شاه کشمیري رحمه الله ادب

حضرت مولانا مفتي کفایت الله رحمه الله یو پیره طالبانو ته درس ورکولو ، نو د طالبانو نه یې پوښتنه وکړه : چې دا راته ووايي چې د مولانا انور شاه کشمیري رحمه الله نه علامه کشمیري

څنگه جوړ شو ؟ (یعنی دومره لوی علامه او عالم ورنه څنگه جوړ شو ؟)

د کومو طالبانو چې د تفسیر سره شوق و هغوی وویل : جناب ! هغه غټ مفسر و نو ددې د وجې ورته علامه ویلې شي ، د چا چې د احادیثو سره شوق و هغوی وویل چې هغه ډیر غټ

(۱) عن جابر رضي الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يجمع بين الرجلين من قتل أحد (يعني في قبر واحد) ثم

يقول: أَيُّهُمَا أَكْثَرُ أَخَذَ الْقُرْآنَ ؟ فَأَذَا أَشَدَّ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَمَهُ فِي اللَّحْدِ. أخرجه البخاري في الجنائز باب ۷۳، ۷۶، ۷۹،

والمغازي باب ۲۶، الترغيب والترهيب ج ۱ كتاب العلم ، الترغيب في اكرام العلماء واجلالهم وتوليتهم

محدث ؤ ، د چاپې شاعری سره شوق ؤ هغوی وویل چې هغه ښه شاعر ؤ ځکه په عربی کې یې هم اشعار شته .

په آخر کې منفي کفایت الله رحمه الله وویل چې یو چا دا پوښتنه د انور شاه کشمیري رحمه الله نه په خپله وکړه چې جناب ! تاسو نه دا دومره لوی علامه څنگه جوړ شو ؟ ده ورته وویل : چې دا ټول هر څه د ادب په وجه دي . ځکه ما به د استادانو ډیر زیات ادب کولو ، او همدارنگې د کتاب مې هم ډیر ادب کولو ، چې په ځان پوهه شوې یم چیرته مې هم کتاب بې اودسه نه دې راخیستې ، د بخاري شریف مطالعه چې به مې کوله او حاشیه به مې کتل غوښتل نو کتاب به مې ځان ته نه راتاوول ، بلکه زه به د حاشیې کتلو دپاره تاویدم ، چیرته مې دقرآن کریم دپاسه د احادیثو کتاب نه دې ایڅې او د احادیثو دپاسه مې د فقهي کتاب نه دې ایڅې او د فقهي دپاسه مې د تاریخ کتاب نه دې ایڅې .

نو چې کله دومره ادب سړي کې وي نو خامخا زړه یې منور گرځي او د الله ﷻ په نزد مقبول گرځي .

د شیخ الاسلام مولانا حسین احمد مدني رحمه الله ادب

د شیخ الاسلام مولانا حسین احمد مدني رحمه الله په حالاتو کې ذکر دي چې کله دې دخپل استاذ شیخ الهند مولانا محمود الحسن رحمه الله سره د مالتا په جیل کې قید ؤ ، سخته یځني وه ، شیخ الهند رحمه الله به چې کله شپې د تهجد و دپاره راپاڅیده نو اوبه به سختې یځې وې . نو مولانا حسین احمد مدني رحمه الله یو تدبیر وکړو چې د اوده کیدو په وخت به یې په یو لوڅي کې اوبه راوړې او د سجدي په حالت کې به ځملاست ، دا لوڅي به یې د خپلې خیتې او دواړو څنگلو په مینځ کې کینوده ، د تهجد و تر وخت پورې به اوبه څه اندازه لږې گرمې شوې وې (ځکه لوڅي به دهر طرف نه بند ؤ ، دخیتې او لاسونو د گرمائش په وجه به اوبه لږې ترمې شوې وې) ، نوده به دا اوبه د تهجد و په وخت خپل استاذ ته وروړې ، هغه به پرې اودس وکړو . یوه شپه حضرت مدني رحمه الله بيمار ؤ ، او سترې ؤ ، اوبه یې راوړې ، خو خوب ورباندې غلبه وکړه ، اوده شو ، اوبه یې دخیتې او لاسونو مینځ کې نه وې ایښې .

د تهجد و په وخت چې شیخ الهند صاحب راپاڅید او په دې اوبو یې اودس وکړو نو سختې یخې وې، د حضرت مدني رحمه الله نه یې پوښتنه وکړه: دا اوبه دې د هماغه ځای نه راوړې وې د کوم ځای نه به چې دې مخکې راوړې؟

ده ورته وویل جناب! نن د مانه څه اندازه غفلت شوي و ځکه اوبه گرمې نه دي.

نو شیخ الهند رحمه الله ته پته اولېږده چې ده تر اوسه پورې دومره تکلیف برداشت کولو چې ټوله شپه به د سجدې په حالت کې پروت و چې دا اوبه گرمې شي او بیا به یې ماته راوړې. (نو ډیر خوشحاله شو او دُعایې ورته وکړه).^(۱)

د شیخ الهند مولانا محمود الحسن دیوبندي رحمه الله ادب

شیخ الهند مولانا محمود الحسن دیوبندي رحمه الله له چې الله ﷻ دومره لوی علم او کمال ورکړې و نو داهم د خپل استاذ د ادب او عزت په وجه و.

د دارالعلوم دیوبند باني او مهتمم مولانا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله یوه شپه د خپلو شاگردانو (مولانا محمود الحسن دیوبندي، مولانا فخر الحسن گنگوهي او مولانا احمد حسن امردهوي رحمهم الله) سره د دیوبند په مدرسه کې ناست و.

حضرت نانوتوي رحمه الله خبرې کولې، د خبرو په دوران کې یې د خپل یو مریض ذکر وکړو چې پته نه لري هغه مریض به څنگه شوې وي؟

دا مریض په نانوته کلي کې پروت و (نانوته کلي د دیوبند نه ډیر لرې و، او لاره هم ټوله په ځنگل کې تللې وه، او سخته تیاره هم وه).

حضرت نانوتوي رحمه الله چې دا خبره وکړه، مجلس ختم شو او ټول خواره شو، نو د شیخ الهند مولانا محمود الحسن رحمه الله عمر په دغه وخت کې کم و، دې د ډیرې مالدارې کورنۍ و، ډیرو نعمتونو کې پالل شوې و، خو دده په زړه کې د خپل استاذ دومره قدر و چې د شپې پټه نانوته کلي ته پیاده روان شو، د یخۍ موسم و، سخته تیاره وه، لاره هم ټوله په ځنگل کې تللې وه، د مارانو لږمانو او نورو ضرري حیواناتو خطر هم وه، خو چونکه دده په زړه کې د خپل استاذ ډیر قدر و، نو دې په هماغه شپه کې نانوتې ته لاړ، هلته یې د مریض حال معلوم کړو او بیا په همدې شپه کې واپس دیوبند ته راغې، د سهر آذان سره دیوبند ته راوړسیده.

(۱) اهل دل سے تہا دلنے والے واقعات ج ۳ ص ۱۹۴.

کله چې د سهر مانځه ته مولانا نانوتوي رحمه الله راغې نو ده ورته دهغه مريض حال وويل. استاذ يې ډير خوشحاله شو او ډيري دُعاگانې يې ورته وکړې. (۱)

د استاذ ادب داسې په کار دي

هارون رشيد بادشاه خپل ځوي د تربيت د پاره حضرت اصمعي رحمه الله ته اوليږل، څه وخت پس هارون رشيد بادشاه د ځوي ليدلو ته راغې، نو وې کته چې حضرت اصمعي رحمه الله اودس کوي، خپې وينځي او دا شهزاده ورته اوبه اچوي. هارون رشيد حضرت اصمعي رحمه الله ته وويل: جناب! ما خود اخیل بچې د تربيت د پاره رالېږلې ؤ نو که چيرته تاسو ده ته تربيت او ادب خودې نو څومره به ښه وه. هغه ورته وويل چې دا خودادې ماته اوبه را اچوي، دا ادب کافي دي. هارون رشيد ورته وويل چې جناب! که چيرته تاسو ده ته دا حکم کړې وې چې په يو لاس دې درته اوبه اچوي او په بل لاس دې ستاسو خپه وينځي نو دا به ډيره ښه وه، (ځکه دابه پوره ادب ؤ). (۲)

د استاذ خپلې په سر اينودل

د کوم استاذ نه چې سرې علم حاصلوي نو په کار ده چې دې دهغه ډير قدر او عزت وکړي، دهغه نه دُعاگانې واخلي او دهغه وجود دخپل ځان د پاره يو لوي نعمت او گټې. شيخ الهند حضرت مولانا محمود الحسن ديو بندي رحمه الله د "تحريک ريشمي رومال" په وخت حرمينو شريفينو ته د تللو اراده وکړه، دې ورځوکې دده په ځای باندي په دارالعلوم ديو بند کې بخاري شريف علامه انور شاه کشميري رحمه الله د رس کوله. يوه ورځ شيخ الهند صاحب ديو بند ته راغې، په کټ کې کيناست او په گرمۍ کې يې ديو کتاب مطالعه کوله.

انور شاه کشميري رحمه الله په د رس کې مشغول ؤ، هغه چې دې اوليده، نو طالبانو ته يې وويل: تاسو لږ انتظار وکړئ، زه راجم، نو دې راغې او د شيخ الهند رحمه الله دوراندي کيناست او وې ويل:

(۱) دعوات حق لمولانا عبدالحق رحمه الله ج ۱ ص ۶۰۵.

(۲) تعليم المتعلم ص ۲۲، آداب المتعلمين ۳۹.

جناب! چې کله تاسو دلته وئ نو مونږ ته به چې څه ضرورت او مشکل رامنځ ته شو نو تاسو ته به راغلو، ستاسو د علم او دُعاؤ نډه به مستفيد شو، اوس چې تاسو ددې ځای نه دهجرت اراده لرئ، نو زموږ د سرهغه سورې خوبه ورک شي، مونږ به بيا چاته رجوع کوو؟ انور شاه کشميري رحمه الله دا الفاظ وويل او په ژړا شو، ډير زيات يې اوژړل. شيخ الهند رحمه الله ورته تسلي ورکړه او ورته وې ويل:

انور شاه! چې کله دلته زه ووم نو تاسو او نورو خلقو به ماته رجوع کوله، اوس چې زه نه يم نو بيا به خلق د علم د حصول او دُعاگانو دپاره تاسو ته رجوع کوي، شيخ الهند رحمه الله ورته نورې ډيرې دتسلي خبرې هم وکړې.

کله چې شاه صاحب لار، نو شيخ الهند رحمه الله د ځان سره سوچ وکړو چې دوی سره خو دخپل استاذ د دُعاؤ ډير لوي قدر دی، اوزه نن د لوي کار دپاره ځم، خوزما په سرباندي په دې وخت کې د استاذ د دُعاؤ سورې نشته (ځکه په دې وخت کې دده ټول استاذان وفات شوي وو) دا سوچ يې کولو نو خپل استاذ حضرت مولانا نانوتوي رحمه الله ورته رايا د شو (کوم چې منځکې وفات شوې ؤ) په سترگو کې يې اوبسکې راغلې، راپاڅيد او نيغ د نانوتوي رحمه الله کورته راغې، دروازه يې اووهله او آوازي يې وکړو: اَما جِي! زه محمود الحسن يم، که چيرته په کور کې د حضرت نانوتوي رحمه الله څپلۍ وي نو مهرباني وکړئ او ماته يې راوليرئ. نو د کور نه يې ورته د نانوتوي رحمه الله څپلۍ راوليرلې. شيخ الهند رحمه الله د استاذ څپلۍ په خپل سر کيښودې او دا دُعا يې وکړه:

اَيُّ الله! اوس په دې وخت کې خوزما سرباندي د يو استاذ سورې هم نشته (ټول وفات شوي) خواي الله! ما دخپل استاذ څپلۍ په سرباندي ايښي، ددې نسبت په وجه زما حفاظت وکړې او ما په خپل مقصد کې کامياب کړې. دا دُعا يې وکړه او واپس راروان شو. ^(۱)

د مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله ادب

مفتي اعظم پاکستان حضرت مولانا مفتي محمد شفيع رحمه الله وايي چې مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله څو څو پيرې دا خبره کړې چې ما خو د علم د حصول په وخت نه څه ډير محنت کړې او نه مې د خارجي کتابونو مطالعه ډيره کړې، خو بيا هم چې الله ﷻ راته ددې دين

د خدمت توفیق راکړې ، نو دا صرف د خپلو استاذانو د دُعاؤ او خدمت برکت دی چې تر آخره پورې مې یو استاذ هم د خپل ځان نه د لږ وخت د پاره هم نه دی خفه کړې .

او حضرت تهانوي رحمه الله به اکثر د یو شاعر دا شعرویل :

نه کتابون سے ، نه کالج سے ، نه زر سے ، پیدا

علم ہوتا ہے بزرگوں کی نظر سے پیدا . (۱)

هر استاذ ته دقدر په نظر کتل په کار دي

د مدرسہ مظاہر العلوم صدر مدرس شاه عبدالرحمن محدث پاني پتي رحمه الله په باره کې راځي چې کله دې د طالب علمي په زمانه کې د پاني پت نه سهارنپور ته تللو نو د ټولو استاذانو نه يې رخصت راواخيستو ، خو صرف د یو استاذ نه يې رخصت راوانه خيستو د کوم نه چې ده ابتدايي واره کتابونه ويلي وو .

کله چې دې سهارنپور ته لاړ او کتابونه يې شروع کړه ، نو سبقونه يې نه يادیده ، خو ورځې مسلسل دغه شان تيرې شوې . آخريې ذهن ته خبره راغله ، چې کله زه د پاني پت نه راتلم ، نو د هغه یو استاذ نه مې رخصت نه و اخيستې ، کيدې شي دا سبق نه ياديدل دهغې اثر وي . نو هغه استاذ ته يې يو خط اولیکه او په هغې کې يې معذرت او غوښتو .

استاذ ته چې خط اورسيده ، نو هغه ورته په جواب کې را اولیکل چې کله ته ددې ځای نه تللي نو د نورو استاذانو نه دې رخصت واخيستو او د مانه دې وانه خيستو (نو زما زړه ته خفگان راغې) اوس چې تاسو معذرت بيان کړو نو زه هم درته د زړه نه دُعا کوم .

کله چې ده ته دا خط اورسيده ، نو د رسيدو سره ذهني سکون ورته ملاؤ شو او سبق به يې هم بيا بنه يادیده . (۲)

معلومه شوه چې يو کس که د یو استاذ نه وړوکې کتاب هم ويلي وي خو بيا هم د هغه قدر او ادب کول په کار دي او هغه ته سپک کتل نه دي په کار .

(۱) اساتذہ کرام سے آداب و حقوق ص ۵۴ ، تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۲۷ .

(۲) آداب المتعلمين ص ۳۱ .

اللہ رب العزت فرمائی :

﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ﴾ (۱)

ترجمہ : بیشک مومنان ہفہ خلق دی چہ پہ اللہ ﷻ او ددہ پہ رسول یہ ایمان راوہو ، او ہر کلہ چہ دوی د پیغمبر علیہ السلام سرہ پہ یو اجتماعی کار راہول شوی وی ، نو دوی تر ہفہ وختہ پورہ نہ حی ترخویہ چہ د پیغمبر ﷺ نہ اجازت نہ وی اخیستی .
ددی آیت نہ بعضی علماؤ دا خبرہ ہم معلومہ کپہ چہ داستاذ خدمت نہ بہ ہم بغیر د ہفد اجازت نہ نہ حی ، البتہ کہ ہفہ اجازت وکری نویا خیر دی تللی شی (کہ دا اجازت صراحتاً وی او کہ دلالت) (۲)

امام مالک رحمہ اللہ نو د احادیثو ادب

امام مالک رحمہ اللہ یوپیرہ د احادیثو درس کولو ، نو د درس پہ دوران کپہ یہ د مخ رنگ شو پیری بدل (سور) شو ، د درس نہ روستویو شاگرد ورنہ پونبتنہ وکرہ چہ جناب ! د درس پہ دوران کپہ بہ ستاسو پہ رنگ کپہ تغیر راتلو ددی خہ وجہ وہ ؟ ہفہ ورتہ وویل چہ د درس پہ دوران کپہ زہ لہم یوولس (۱۱) پیری او چیچلم ، خود احادیثو د ادب پہ وجہ پانہ خیدم .
تاسو او گوری چہ ہفہ لہم خہ شو ؟ او مریہ کپہ ، ہغوی چہ تلاش وکرو نو غت لہم یہ پیدا کرو او مریہ کرو . (۳)

د احادیثو د ادب پہ وجہ مقبولیت

امام بخاری رحمہ اللہ فرمائی چہ ما داکتاب (ضحیح البخاری) د شپر لکہ (۶۰۰۰۰) احادیثو نہ منتخب کپہ او پہ دی کپہ مہ اووہ زرہ دوہ سوہ او پنخہ اویا (۷۲۷۵) احادیث

(۱) النور آیت ۶۲ .

(۲) اصلاح القلاب ص ۲۷۷ ، اساتذہ کرام کے آداب و حلقہ ص ۲۹ .

(۳) حضرت تہانوی رحمہ اللہ کے پسندیدہ واقعات ص ۷۲ .

را جمع کړي. د هر حدیث لیکلو په وخت کې تازه غسل کړې او دوه رکعت له مونځ کې کړې. (۱)

دا خو د دې احادیثو د ادب برکت دی چې الله ﷻ ده ته او دده کتاب ته داسې مقبولیت ورکړو چې د قرآن کریم نه وروستو په دویمه مرتبه کې د دې کتاب مقام دی.

د بې ادبۍ په وجه انسان د علمي فیض نه محرومه کيږي

حضرت مولانا قاري محمد طیب رحمه الله وايي چې ډیر داسې فضلاء راته معلوم دي چې هغوی سبقونه په دارالعلوم دیوبند کې ویلي او بڼه د استعداد خاوندان وو، خو چونکه د خپلو استاذانو سره یې د بې ادبۍ معامله کوله، نو کله چې د دارالعلوم دیوبند نه فارغ شونو د علم د خدمت نه محروم شو، محدث یا مفسر ورته جوړ نه شو بلکه څوک دکانداري کوي، او څوک گادي چلوي.

او ډیر داسې کسان راته معلوم دي چې علمي استعداد به یې ډیر کم ؤ، خو چونکه د ادب او خدمت ماده په کې دومره ډیره وه چې شپه او ورځ به یې د استاذانو خدمت کولو، اوس مونږ گورو چې د همدغه خلقو نه الله ﷻ د دین ډیر لوي خدمت اخلي. دا مقبولیت دوی ته د ادب او خدمت په وجه حاصل شوې. (۲)

د استاذ د بې ادبۍ په وجه د علم نه محرومه کيدل

مولانا عبدالواحد رحمه الله د دارالعلوم دیوبند فاضل دی، دې وايي چې زما یو سبقي ملگري ؤ، ډیر زیات تکړه او ذهین ؤ، مونږ دواړو په دارالعلوم دیوبند کې په وړه دوره (درجه موقوف علیه) کې سبقونه ویل. یوه ورځ استاذ د هدایة رابع درس ورکول، نو دې طالب په یوه مسئله کې په استاذ باندې اعتراض وکړو، استاذ ورته جواب ورکړو خو دده تسلي او نه شوه، نو ده هدایه راواخیسته، او استاذ طرفته یې ور اوویشته، او وې ویل: چې د داسې تدریس څه فائده؟ دا شان هدایه خوزه هم درس کولې شم، بلکه د دې نه یې بڼه درس کولې شم

(۱) تحفة المدارس ج ۱ ص ۲۳۰.

(۲) خطبات حکیم الاسلام ج ۳ ص ۲۷۸.

د ټولو طالبانو د وړاندې يې دې استاذ ته نورې ډيرې خبرې هم وکړې، استاذ بالکل چپ ناست و، هيڅ يې اونه ويل، دا طالب لار او سبق يې مڪمل پريښود.

مولانا عبدالوحد رحمه الله وايي چې ډيره زمانه پس يوه ورځ زه په بناربه کې په يوه کوڅه کې تيريدم، نو ناڅاپه مې يو کس اوليد ه چې غاړې ته يې دلرگې وړوکې صندوقچه اچولې وه، په هغې کې سگرت، نسوار او پان پراته وو، دې په کوڅو کې گرځيده او دا يې خرڅول. ما چې ورته په ژور نظر او کته، نو ما اوپيژنده چې دا خوزما هماغه درسي ملگرې دی، چا چې د کتاب او د استاذ بې عزتي کړې وه.

چونکه گيره يې خريلې وه، او شکل يې مڪمل بد رنگ شوې ؤ، نو ځکه ما پوره اونه پيژنده، د خبرونه روستو ما ورته دهغه استاذ د بې ادبۍ واقع را ياده کړه، نو هغه خپل سر ښکته کړو او ډير په افسوس يې وويل:

مولانا صاحب! ته چې نن ما په دې بد حالت کې گورې نو دا صرف او صرف دهغه بې ادبۍ نتيجده چې ما د کتاب او استاذ بې عزتي کړې وه. دا خبره يې وکړه، او نور روان شو. ^(۱)

علماء د انبياؤ وارثان دي

علامه توکل شاه انبالوي رحمه الله ډير لوي بزرگ تير شوې، ده ته الله ﷻ ډير مال و دولت هم ورکړې ؤ، دې ډير زيات سخي ؤ، عام اعلان يې کړې ؤ چې څوک غريب وي، مسافر وي او يا ضرورت مند وي هغه دې راځي او زما په دسترخوان دې مفت د الله ﷻ درضا د پاره خوراک کوي. نو په سوونو غريبانان به په هره ورځ دده خانقاه ته راتله او مفت خوراک به يې کولو. يوه شپه ده په خوب کې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم سره ملاقات او شو، دې ډير خوشحاله شو، پيغمبر عليه السلام ورته وفرمايل توکل شاه! ته خو په هره ورځ د الله ﷻ دعوت کوي خوزما دعوت دې هيچرې اونه کړو.

کله دې چې راوښو شو، نو په سوچ کې پريوت چې ددې خوب څه تعبير دی؟ ډيره ژړا او زاري يې الله ﷻ ته اوکړې، او د الله ﷻ نه يې دا سوال کولو چې ددې خوب په مطلب پوه شم.

(۱) طلباء سے لے مغالې تحفہ ص ۲۶۸.

آخر دا چہ اللہ رب العزت دہ تہ پہ زہ کپ دا خبرہ وروا چولہ، او د خان سرہ یی سوچ وکرو چہ زہ کومو غریبانانو تہ د اللہ ﷺ د رضا د پارہ خوراک و رکوم نو گویا دا خود اللہ ﷺ د پارہ شو۔ او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وارشان خو علماء، طلباء او حافظان دی، ما خو دوی تہ ہیخ کلہ دعوت نہ دہ کپ، نو حکم ماتہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمایل چہ تا خوزما (یعنی زما د وارشانو) دعوت نہ دہ کپ۔
نودہ د غونڈہ بنار علماء، طلباء او حافظان راجمع کرہ او هغوی لہ یی ہم غت دعوت وکرو،
(گویا داد د نبی علیہ السلام دعوت شو)۔ (۱)

د علم سره استغناء په کار ده

حکیم الاسلام حضرت مولانا قاري محمد طيب رحمه الله وايي :

اهل علمو ته په کار دي چې دوی د خپل علم عزت وکړي ، نو په دې سره به د دوی عزت هم پخپله پيداشي ، او چې دوی د خپل علم عزت په خپله نه کوي نو په دې سره خود به خود د دوی هم بې حرمتي او عزتي راځي .

اوس د علم عزت په استغناء او توکل علی الله کې دی ، نو څومره چې اهل علم خپل ځان د دنیا دارو ته محتاجه گنځي او د دوی نه طمع ساتي ، هم دومره اندازه کې به دوی ذليله کېږي . او که په اهل علمو کې استغناء پيداشي نو بيا به دنیا دار خلق په خپله د دوی د وړاندې عاجزي کوي او د دوی خدمت به کوي . (۱)

حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمايي :

لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ صَانُوا الْعِلْمَ وَصَعَوْهُ عِنْدَ أَهْلِهِ لَسَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ وَلَكِنَّهُمْ بَدَلُوهُ لِأَهْلِ الدُّنْيَا لِيَتَأَلُّوا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ فَهَانُوا عَلَيْهِمْ . (۲)

که چیرته اهل علمو (علماؤ) د (خپل) علم حفاظت کولې او علم یې د هغې اهل (یعنی د علم قدر داني کونکو خلقو) مخکې کینډوې ، نو بيشکه دوی به د دې علم په وجه د دنیا دارو سرداران جوړ شوي وې ، خو لیکن علماؤ داسې اونه کړل بلکه هغوی علم په دنیا دارو (یا حاکمانو د وخت) باندې د دنیا د حصول دپاره خرڅ کړو چې د دې په وجه سره دغه علماء د دې دنیا دارو په نظر کې سپک (او ذليله) شو .

حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علي تھانوي رحمه الله فرمايي : زه دا په يقين سره وایم چې که چیرته اهل علم په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړي او خپل ځانونه د دنیا دارو نه مستغني او گړځوي نو الله تعالی به د غیبو نه د دوی امداد کوي ، او هر کس به دوی ته محتاج وي .

(۱) خطبات حکیم الاسلام ج ۱ ، تحفة المدارس ج ۲ ص ۳۳۶ ، ۳۲۰ .

(۲) رواه ابن ماجه و رواه البيهقي في شعب الايمان عن ابن عمر . مشكوة كتاب العلم حديث ۵۹ .

حکمه په دُنیا کې هر کس دین ته خامخا محتاج دی (او که څوک وایي چې زه دین ته محتاج ندیم نو دې خوییا د سره مؤمن نه دی) او دین خود اهل علمو نه زده کیږي . معلومه شوه چې هر کس علماو ته خامخا په دین کې محتاج دی ، لهذا علماو ته استغنی په کار ده . (۱)

بل دا چې د طمعی او لالچ سره د انسان د علم برکت هم ختمیږي ، حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت کعب الاحبار رضی الله عنه نه پوښتنه وکړه :

مَا أَخْرَجَ الْعِلْمَ مِنْ قُلُوبِ الْعُلَمَاءِ ؟

کوم شی د علماو د زړونو نه علم اوباسي ؟

حضرت کعب رضی الله عنه ورته جواب ورکړو : **الطَّمَعُ** . طمعه او لالچ . (۲)

یعنی کله چې د علماو په زړونو کې طمعه ، لالچ ، او د جاه و جلال محبت پیداشي ، نو په دې سره به د دوی د زړونو نه د علم نور ، عظمت او برکت اوځي . او د دوی زړونه به بیا په حقیقي رڼا سره نه منور کیږي . (۳)

د حضرت سالم رحمه الله استغناء

که چیرته مونږ د خپلو اکابرینو ژوند ته نظر وکړو نو مونږ ته به معلومه شي چې په دوی کې څومره اندازه استغناء وه .

د حضرت عمر رضی الله عنه نمسې حضرت سالم رحمه الله یوه کړت مکې معظمې ته لاړ ، او هلته یې د خانه کعبې نه طواف کولو ، په مطاف کې ورسره د وخت بادشاه هشام بن عبدالملک یوځای شو . هشام ورته وویل : جناب ! که تاسو ته څه ضرورت وي نو ماته ووايه ، زه به درله هغه ضرورت پوره کړم . ده ورته وویل :

هشامه ! چې کله زه د بیت الله مخامخ ولاړیم او په دې حال کې زه د غیر الله نه مدد غواړم ، نو دا زما دپاره ډیره دشرم خبره ده . په کار خودا ده چې زه دلته صرف د الله تعالی نه مدد او غواړم .

(۱) دعوات عبديت ، تحفة المدارس ج ۱ ص ۳۳۶ .

(۲) رواه الدارمي ، مشکوة کتاب العلم .

(۳) مظاهر حق شرح مشکوة کتاب العلم .

هشام چې دا خبره واوریده نو لاجوابه شو، او روان شو. کله چې حضرت سالم رحمه الله طواف پوره کړو، او د حرم شریف نه بهر اووت، نو هلته بهر ورته هشام ولاړ و، بیا ورته رامنځې ته شو، او ورته وې ویل: ای سالمه! اوس خو ته بهر رااووتې، نو اوس خورانه څه او غواړه چې زه یې درکړم. ده ورته وویل: د تانه څه شی او غواړم، دین، که دُنیا؟

(هشام ته خو پته وه چې دې ډیر لوی عالم او بزرگ دی، علم خو ورسره شته) نو ده ورته وویل چې دُنیا رانه او غواړه. حضرت سالم رحمه الله ورته وویل: ای هشامه! کوم ذات چې دا دُنیا پیدا کړې ده ماتر اوسه پورې دهغه نه دُنیا نه ده غوښتې، نو د تانه یې څنگه او غواړم؟

هشام چې دا خبره واوریده نورنگ یې زیر شو او په مخه روان شو. دیته استغناء وایي چې د وخت بادشاه ته هم ځان محتاجه نه گنږي. (۱)

د مولانا قاسم نانوتوي رحمه الله استغناء

د دارالعلوم دیوبند باني حضرت مولانا محمد قاسم نانوتوي رحمه الله یو پیره ریاست رار پور تېدلارو، کله چې هلته نواب کلب علي خان د دده د راتگ نه خبر شو، نو دده پسې یې خپل یو خاص کس را اولیږل، او ورته وې ویل چې مولانا صاحب ته او وایه چې تاسو دلته راشئ. مولانا صاحب ورته حیلې جوړه کړه چې زه د بانډې یو کس یم، په شاهي آدابو نه پوهیږم، کیدې شي څه بې ادبي رانه اوشي. (نو ځکه نه درځم).

نواب صاحب ورته دوباره کس را اولیږل، او ورته وې ویل چې خیر دی تاسو د شاهي آدابو نه مستثنی ا یئ، خو تاسو صرف راشئ، ځکه زما ستاسو د لیدلو ډیر شوق دی. مولانا صاحب ورته فوراً وویل: عجیبه ده، د لیدلو شوق ستاسو دی او ملاقات ته زه درشم؟ ستاسو په خپو بانډې خو څه نکړیزې نه دي، تاسو راشئ کنه؟ نو مولانا صاحب هلته ورنه رغې. (۲)

(۱) تحفة المدارس ج ۲ ص ۳۲۲، اهل دل کے تہا دینے والے واقعات ج ۲ ص ۱۰۷.

(۲) منقول از اشرف النبیہ، حکایات اولیاء اللہ لکھنؤی رحمہ اللہ ص ۲۱۳.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د درود شریف فضیلت او اهمیت:

أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَحْدَهُ ط، وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ ط، وَلَا رَسُوْلًا بَعْدَهُ ط، وَهُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّیْنَ ط، وَعَلٰی آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِیْنِ ط، وَعَلٰی مَنْ تَبِعَهُ وَتَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ اِلَى یَوْمِ الدِّیْنِ ط. أَمَا بَعْدُ فَأَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ. قَالَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی فِی الْقُرْآنِ الْمَجِیْدِ وَالْفُرْقَانِ الْجَبِیْدِ:

﴿إِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ یَا أَیُّهَا الَّذِیْنَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِیْمًا﴾ (۱)
وَقَالَ النَّبِیُّ ﷺ: مَنْ صَلَّى عَلَیَّ صَلَاةً وَاحِدَةً صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ عَشْرًا. (رواه مسلم و ابوداود والنسائي

والترمذي وابن حبان في صحيحه). (۲)

وَقَالَ النَّبِیُّ ﷺ: الْبَخِیْلُ مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ یُصَلِّ عَلَیَّ. (رواه النسائي وابن حبان في صحيحه

والحاكم وسححه الترمذي). (۳)

صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِیْمُ.

زما خوږو قدرمنو او عزت مندو مسلمانانو ورونو! كوم آيت مبارکه چې ما په خطبه کې تلاوت کړو په دې کې الله تعالی مسلمانانو ته دا حکم کړې چې تاسو په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود و سلام لیرئ، خو ددې نه یې تعبیر په داسې انداز سره وکړو چې اول الله تعالی خپل او د فرښتو "صلاة" د نبي علیه السلام د پاره بیان کړو او بیا یې عامو مؤمنانو ته دا حکم وکړو چې تاسو هم په نبي علیه السلام باندې درود لیرئ.

(۱) الأحزاب آیت ۵۶.

(۲) اخرجه ابوداود فی التر باب ۶۲، والنسائي فی الاذان باب ۳۷ والسهر باب ۵۵، ومسلم فی الصلاة، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۲۳ الترغيب فی اکتار الصلوة علی النبی ﷺ ط. مكتبة الحرمين الشريفين کونبه.

(۳) اخرجه الترمذي فی الدعوات باب ۱۰۰، والبيهقي فی الشعب ج ۲ ص ۲۱۳ رقم: ۱۵۶۶، واحمد فی المسند ج ۱ ص ۳۳۱ رقم: ۱۷۲۸، والحاكم فی المستدرک ج ۱ ص ۷۳۲ رقم: ۲۰۱۵، وقال عقبه هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخبرنا به والله لهيب، كنز العمال، الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۳۲ الترغيب فی اکتار الصلوة علی النبی ﷺ.

نو کوم کار (په نبي ﷺ باندې درود) چې الله ﷻ او د هغه فرېستې کوي نو په کار داده چې عام مؤمنان خويې په طريق اولی سره وکړي، ځکه په دوی باندې خود نبي کریم صلی الله عليه وسلم بې شمیره احسانات دي.

بل دا چې په دې آيت کې د عامو مسلمانانو هم ډير لوي فضيلت او غوره والې ثابت شو، ځکه چې الله تعالی دوی د حان سره په هغه کار کې شریک کړل کوم چې دې پنخپله او د هغه فرېستې کوي (چې هغه په نبي ﷺ باندې درود ليرل دي). (۱)

قدرمنو! په قرآن مجید کې الله تعالی ډير احکامات ذکر کړي لکه: لمونځ، روژه، زکوٰة، حج، جهاد وغيره. او د ډيرو پيغمبرانو تعريفونه يې هم بيان کړي، خو ليکن په هيڅ يو حکم او اعزاز کې يې دا ندي فرمايلي چې گني دا کار زه هم کوم نو تاسو يې هم کوئ.

بلکه دا اعزاز صرف او صرف د سيد الكونين، فخر دوجهان مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ صلی الله عليه وسلم د پاره ثابت دی چې الله تعالی اول د صلاة نسبت خپل حان طرفته وکړو، بيا يې ملائکو طرفته وکړو او د دې نه روستو يې بيا عامو مؤمنانو ته دا حکم وکړو چې: اې مؤمنانو تاسو هم په نبي عليه السلام باندې درود وسلام وايئ. (۲)

د علامه اسماعيل حقي رحمه الله تحقيق :

صاحب د روح البيان (علامه اسماعيل حقي رحمه الله) دلته ليکلي دي چې دغه شرافت او اعزاز کوم چې الله تعالی زمونږ پيغمبر عليه السلام ته ورکړې، دا د هغه شرافت او اعزاز نه زيات دی کوم چې الله ﷻ حضرت آدم ﷺ ته ورکړې ؤ ” چې فرېستو ته يې حکم کړې ؤ چې تاسو حضرت آدم ﷺ ته سجده د تعظيم وکړئ “. ځکه په هغه سجده کولو کې الله تعالی په خپله شریک نه ؤ، او په نبي عليه السلام باندې ” صلاة “ ليرلو کې الله تعالی او د هغه فرېستې هم شریکې دي.

(۱) معارف القرآن سورة احزاب آيت ۵۶.

(۲) قَالَ سَهْلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ التَّسْتَرِيِّ قَدَسَ سِرُّهُ: الصَّلَاةُ عَلَى مُحَمَّدٍ أَفْضَلُ الْعِبَادَاتِ، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَوَلَّاهَا هُوَ وَمَلَائِكَتُهُ ثُمَّ أَمَرَ بِهَا الْمُؤْمِنِينَ. وَسَائِرُ الْعِبَادَاتِ لَيْسَ كَذَاكَ، يَعْنِي أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَرَ بِسَائِرِ الْعِبَادَاتِ وَلَمْ يَفْعَلْهُ بِتَفْسِيهِ. (روح البيان ج ۵ ص ۲۶۶ الاحزاب آيت ۵۶).

لهذا دا شرافت او عزت زیات شو . (۱)

د علامه آلوسی رحمه الله تحقیق :

صاحب د رُوح المعانی علامه آلوسی رحمه الله لیکلي چې په دې آیت کې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم داسې تعظیم او شرافت بیان شوې دی چې ددې هیڅ نظیر نشته .

او بیا ددې نه تعبیر په داسې انداز سره شوې چې که د آیت سر (إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ) ته او گورو نو دا جمله اسمیه ده ، دلالت کوي په ” دَوَامٌ أَوْ اسْتِمْرَارٌ ” باندې .

او که روستو (يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ) ته او گورو نو دا جمله فعلیه ده چې دلالت کوي په ” حُدُوثٌ أَوْ تَجَدُّدٌ ” باندې .

نو اوس یې مطلب داشو چې : الله ﷻ او دهغه فرښتې همیشه د پاره وَفْقًا فَوْقًا په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود لیري نو اې مؤمنانو ! تاسو هم پرې هر وخت درود لیرئ . (۲)

(۱) وَهَذَا التَّشْرِيفُ الَّذِي شَرَّفَ اللَّهُ بِهِ نَبِيَّنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَمُّ مِنْ تَشْرِيفِ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِأَمْرِ الْمَلَائِكَةِ بِالسُّجُودِ لَهُ ، لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ تَعَالَى مَعَ الْمَلَائِكَةِ فِي هَذَا التَّشْرِيفِ ، وَقَدْ أَخْبَرَ تَعَالَى عَنْ نَفْسِهِ بِالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ثُمَّ عَنِ الْمَلَائِكَةِ . (تفسير روح البيان ج ۵ ص ۲۶۵ الاحزاب آیت ۵۶) .

(۲) وَالتَّعْبِيرُ بِالْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى الدَّوَامِ وَالْإِسْتِمْرَارِ . وَذَكَرَ أَنَّ الْجُمْلَةَ تُفِيدُ الدَّوَامَ نَظْرًا إِلَى صَدْرِهَا مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا جُمْلَةٌ إِسْمِيَّةٌ ، وَتُفِيدُ التَّجَدُّدَ نَظْرًا إِلَى عَجْزِهَا مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ ، فَيَكُونُ مَقَادِمًا إِسْتِمْرَارِ الصَّلَاةِ وَتَجَدُّدِهَا وَفَقْتًا فَوْقًا . وَتَاكِيدًا بِأَنَّ لِلْإِعْتِنَاءِ بِشَأْنِ الْخَبَرِ . (روح المعاني ج ص ۲۴۲ الاحزاب آیت ۶۵) .

د درود شريف فضائل

محترمو ! لکه څرنگ چې د قرآن کریم تلاوت کول عبادت دی او انسان ته پرې د دواړو جهانو سعادت حاصلیږي، نو دغه شان په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود شریف ویل هم عظیم عبادت دی، په دې سره هم انسان ته د دواړو جهانو سعادت او نیک بختیا حاصلیږي دغه وجه ده چې په احادیثو مبارکه و کې د درود شریف ډیر زیات فضایل، فوائد، خصوصیات او برکات ذکر شوي دي، او علماء کرامو په دې باندې مستقل کتابونه هم لیکلي دي (۱)، خو زه به درته صرف یو څو عمده فضایل بیان کړم.

۱. د الله ﷻ د رحمت ذریعه ده :

د درود شریف یو فضیلت دادې چې په یو ځل درود ویلو سره الله ﷻ په انسان باندې لس (۱۰) رحمتونه راوړوي.

۱. نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا. (رواه مسلم و ابوداود و النسائي و الترمذي و ابن حبان في صحيحه) . (۲)

څوک چې په ما باندې یو ځل درود ووايي نو الله تعالی په هغه باندې لس (۱۰) رحمتونه نازلوي.

حکله الله تعالی فرمایي : ﴿ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ﴾ . (۳)

څوک چې (د الله ﷻ دربار ته) یوه نیکی راوړي نو د هغه د پاره لس چنده بدله ده.

(۱) نوټ: د درود شریف په موضوع باندې زما والد صاحب (حضرت مولانا اول شاه صاحب) یوه جامع رساله لیکلې چې نوم

یې دې " قُرَّةُ الْعَيْنَيْنِ بِفَضِيلَةِ الصَّلَاةِ عَلَى سَيِّدِ الْكَوْنَيْنِ " . دې رسالې ته ما بیا بڼه ترتیب ورکړه او درود شریف متعلق فضایل، مسایل او احکامات ټول په کې جمع دي، (په مکتبو کې پیدا کيږي).

(۲) اخرجه ابوداود فی الوتر باب ۶۲، والنسائي فی الاذان باب ۳۷ و السهو باب ۵۵، و مسلم فی الصلاة، الترغيب والترهيب

ج ۲ ص ۳۲۳ الترغيب في اثمار الصلوة على النبي ﷺ ط . مكتبة الحرمين الشريين كوتنه .

(۳) الانعام آيت ۱۶۰ .

نو کوم کس چې په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې یوه پیره درود ووايي نو الله تعالی ددې په عوض کې په ده باندې لس رحمتونه راوړوي. (۱)

۲. په یو بل حدیث کې په یو محل درود ویونکي باندې د اویا (۷۰) رحمتونو ذکر شوي، حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه فرمایي:

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَمَلَائِكَتُهُ سَبْعِينَ صَلَاةً. (۲)

کوم کس په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې یو محل درود ووايي نو الله تعالی او د هغه فرېنتې په هغه باندې اویا (۷۰) ځله درود (رحمت او دعا) لېږي.

۳. حضرت سید الله بن طلحه د خپل پلار نه دا روایت نقل کوي چې یوه ورځ نبي کریم صلی الله علیه وسلم تشریف راوړو نو د دوی په مخ مبارک باندې خوشحالي ښکارېده، صحابه کرامو عرض وکړو:

يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّا نَرَىٰ فِي وَجْهِكَ بِشْرًا لَمْ نَكُنْ نَرَاهُ.

ای د الله رسوله! موږ ستاسو په مخ مبارک کې داسې خوشحالي گورو چې د دین نه مخکې مو چیرته نه وه لیدلې، نو حضور اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایي:

أَجَلٌ أَنَّهُ أَتَانِي مَلَكٌ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ رَبَّكَ يَقُولُ: أَمَا يُرْضِيكَ إِلَّا يُصَلِّيَ عَلَيْكَ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِكَ إِلَّا صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا، وَلَا يُسَلِّمُ عَلَيْكَ إِلَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْرًا. (۳)

(۱) مظاهر حق شرح مشکوة باب فضل الصلاة على النبي صلی الله علیه وسلم وفضلها.

(۲) رواه احمد باسناد حسن، المسند ۴ / ۱۰۸، ورواه الهيثمي في المجمع ۱۰ / ۱۶۰، مشکوة ص ۷۸، الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۳۲۵ الترغيب في اکتار الصلوة على النبي صلی الله علیه وسلم القول البدیع ص ۱۰۳.

نوټ: دا حدیث موقوف دي (يعني د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه قول دي) خبر حکما مرفوع دي، حکمک یو صحابي هم د اعمالو ثواب د خان نه نشي بیانولې ترڅو چې یې دا مضمون د نبي علیه السلام نه نوي اوریدلي. مظاهر حق شرح مشکوة باب فضل الصلاة على النبي وفضلها.

(۳) رواه الدارمي في سننه ج ۲ ص ۷۷۲ رقم: ۲۶۷۱، والإمام احمد في المسند ج ۴ ص ۶۱۱ رقم: ۱۵۹۲۶، والنسائي في السنن الكبير ج ۱ ص ۳۸۰ رقم: ۱۲۰۵، والحاكم في المستدرک ج ۲ ص ۴۲۰ رقم: ۳۵۷۵، وقال صحيح الاسناد ولم يخرجاه ووافقه الذهبي، هكذا في المشكوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها.

آو، ماته اوس حضرت جبريل عليه السلام راغلي ؤ اوراته وې ويل: چې اې محمده (ﷺ)! ستا رب فرمايې: چې آيا ته خوشحاله نه يې؟ (يعنې خوشحاله اوسه) په دې خبره چې ستا يو امتي په تاسو باندې يو ځل درود ووايي نوزه په هغه باندې لس (۱۰) رحمتونه نازلوم، او چې ستا يو امتي په تاسو باندې يو ځل سلام ووايي نوزه په هغه باندې لس (۱۰) ځله سلام وایم.

حضرت موسى عليه السلام ته وحي

الله جل جلاله حضرت موسى عليه السلام ته وحي وکړه، او ورته وې فرمايل چې: اې زما خوږه کليمه! که چيرته په دُنيا کې زما څوک حمد ويونکې نه وې نو ما به د باران يو څاڅکې هم د آسمان نه نه وې نازل کړې او نه به مې د ځمکې نه يوه دانه پيدا کړې وې او نور يې هم ډير شيان ذکر کړه، تردې چې الله تعالی او فرمايل:

يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ أَكُونَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ كَلَامِكَ إِلَى لِسَانِكَ ، وَمِنْ وَسَائِلِ قَلْبِكَ إِلَى

قَلْبِكَ ، وَمِنْ رُوحِكَ إِلَى بَدَنِكَ ، وَمِنْ نُورِ بَصَرِكَ إِلَى عَيْنِكَ ؟

اې موسى! آيا ته دا غواړې چې زه تاته ډير درنزدې شم؟ څنگه چې ستا خبرې ستا د ژبې سره، ستا د زړه و سوسې ستا د زړه سره، ستا روح ستا د بدن سره او ستا د سترگو رڼا ستا د سترگو سره نژدې ده، نو آيا زه تاته ددې نه هم ډير درنزدې شم؟

حضرت موسى عليه السلام ورته عرض وکړو چې آو. يا الله زما دا خوښه ده چې تاسو ماته ډير رانزدې شئ. نو الله تعالی ورته او فرمايل:

فَأَكْثِرِ الصَّلَاةَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

نو په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ډير درود وايه (ددې په عوض کې به تاته زما

قرب او نزدیکت نصيبه شي). (۱)

۲ . د نبي عليه السلام د شفاعت ذريعه ده :

د درود شريف دويم فضيلت دادې چې درود ويونکي ته به د قيامت په ورځ د نبي کریم صلی الله عليه وسلم شفاعت نصيب کيږي .

(۱) ذکره ابراهيم الحافظ في الحلية عن كعب القول البديع ص ۱۳۲ ، سعادة الدارين ص ۸۷ ، معارج النبوة ص ۳۰۸ ، مقاصد

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ حِينَ يُصْبِحُ عَشْرًا وَ حِينَ يُنْسِي عَشْرًا أَذْرَكَتُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ . (۱)

خوک چې په ما باندې صبا او بياگاه لس (۱۰)، لس (۱۰) کرته درود شريف لولي، نو هغه ته به د قيامت په ورځ زما شفاعت نصيبه کيږي .

د فقيه ابوالليث ثمرقندي رحمه الله وينا

فقيه ابوالليث ثمرقندي رحمه الله وايي چې که چيرته په درود شريف کې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم د شفاعت نه علاوه څه بله فائده نه وي نو بيا هم په عقل مندباندي دا واجب وه چې دې دې درود شريف نه غافل نه شي، ځکه د نبي کریم صلی الله عليه وسلم شفاعت خويو عظيم سعادت دی . حالانکه په درود شريف کې خو نورې ډيرې فائدي هم شته چې د الله ﷻ د رحمت او د انسان د گناهونو د بخشش ذريعه گرځي (نو په انسان باندې درود شريف ويل لازمي دي). (۲)

۳. د نيکيو دزياتوالي، د گناهونو د مغفرت او د مرتبې د

اوچتوالي ذريعه ده :

د درود شريف دريم فضيلت دادې چې ددی په وجه د انسان په عملنامه کې نيکي ليکلي کيږي، گناهونه يې ختمیږي او مرتبې يې اوچتېږي . نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ مَرَّةً وَاحِدَةً كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ . (۳)

خوک چې په ما باندې يوځل درود ووايي نو الله تعالی به د دې په عوض کې دده په عملنامه کې لس (۱۰) نيکي وليکي .

(۱) رواه الطبراني، الجامع الصغير رقم الحديث ۶۲۳۳، القول البدیع .

(۲) نبيه الغافلين ص ۱۶۱ .

(۳) رواه الإمام الأحمدي في المسند ج ۲ ص ۵۱۵ رقم : ۷۵۰۸، والبيهقي في مجمع الزوائد ج ۱۰ ص ۸۶۰، وكنز العمال ج ۱

ص ۲۴۹، القول البدیع ص ۱۱۸ .

همدارنگې نبي عليه السلام فرمايي :

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ ، وَ يَحُطُّ عَنْهُ بِهَا عَشْرَ سَيِّئَاتٍ ، وَ رَفَعَهُ بِهَا

عَشْرَ دَرَجَاتٍ . (۱)

څوک چې په ما باندې يو ځل درود ووايي نو الله تعالی به ددې په عوض کې په ده باندې لس (۱۰) رحمتونه نازل کړي ، د ده لس (۱۰) گناهونه به معاف کړي ، اولس (۱۰) درجې به يې اوچتې کړي .

د درود شريف په وجه د امام شافعي رحمه الله مغفرت

په روضة الأحياب کې دامام اسماعيل ابراهيم مزني رحمه الله نه نقل دي (کوم چې د امام شافعي رحمه الله په لوي شاگردانو کې ؤ) چې ما امام شافعي رحمه الله د وفات نه روستو په خوب کې وليده ، نو پوښتنه مې ترې وکړه : چې الله تعالی درسره څه معامله وکړه ؟ هغوی وفرمايل : چې الله تعالی زما مغفرت وکړو ، او فرښتو ته يې حکم وکړو چې ما په تعظيم او احترام سره جنت ته بوځي ، او دا ټول برکت د يو درود شريف دی کوم چې به مالوستلو . (اسماعيل ابراهيم مزني رحمه الله وايي چې) ما ترې پوښتنه وکړه چې هغه کوم درود دی ؟ نو وې ويل هغه دادې :

((اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ كُلَّمَا ذَكَرَهُ الذَّاكِرُونَ وَكُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِكْرِهِ الْغَافِلُونَ)) (۲)

د درود شريف په وجه د يو کاتب مغفرت

د عبید اللہ بن عمرو اريري رحمه الله نه نقل دي چې يو کاتب زما گاونډي ؤ ، هغه مړشو ، ما هغه په خوب کې وليد ، او پوښتنه مې ترې وکړه چې الله تعالی درسره څه معامله وکړه ؟ هغه راته وويل : زه يې اوبخلم . ما ترې پوښتنه وکړه چې په څه وجه يې اوبخلي ؟ نوراته وی ويل زما دا عادت ؤ چه کله به مې در رسول الله ﷺ نوم مبارک په کتاب کې ليکلو نو صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مې هم ورسره ليکل ، نو الله تعالی ماته ددې په عوض کې داسې

(۱) اخرجه النسائي في الاذان باب ۷۳ والسهباب ۵۵ ، واحمد في المسند ۲ / ۱۶۸ ، ۳۷۲ ، ۳۷۵ ، ۴۸۵ ، الترغيب

والترهيب ج ۴ ص ۳۲۳ .

(۲) حاشيه حصن ازفتح القدير بحواله زاد السعيد لمولانا اشرف علي التهانوي رحمه الله ، وسعادة الدارين ص ۱۱۸ .

نعمتونه راکړه چې نه خود چاسترگو ليدلي دي، نه د چاغوربونو اوريدلي دي او نه د چاپه زړه کې تير شوي دي. (۱)

د درود شريف په وجه د يو گناهگار مغفرت

علامه سخاوي رحمه الله په خپل کتاب (القول البديع) کې يوه واقعه رانقل کړې چې په بني اسرائيلو کې يو کس ؤ، ډير سخت گناهگار او مجرم ؤ، ټول عمر يې په فسق و فجور کې تير کړې ؤ، د مرگ نه وروستو خلکو دې (په ډيران) او غورځول.

نوالله ﷺ حضرت موسى عليه السلام ته وحی وکړه چې: ای زما خوږه کليمه! زما يو بنده مړ دی، او بني اسرائيلو غورځولي دي. نو ته خپل قوم ته ووايه چې هغه د هاغه ځاي نه راپورته کړي، جنازه ورباندې وکړي، او دفن يې کړي. ځکه ما دده مغفرت کړې دی.

کله چې حضرت موسى ﷺ هلته ورغې نو هغه سرې يې وپيژندو. د حکم د تعميل نه پس يې عرض وکړو: چې ای ربه! داسې خومشهور مجرم ؤ، نو د سزا په ځاي ددې دومره لوي عزت حقدار څنگه شو؟ الله تعالی ورته او فرمايل:

إِنَّهُ فَتَحَ التَّوْرَةَ يَوْمًا فَوَجَدَ فِيهَا إِسْمَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى عَلَيْهِ وَقَدْ غَفَرْتُ لَهُ بِذَلِكَ.

بيشکه (دې ډيرې سزا مستحق ؤ خو) ده يوه ورځ توراة خلاص کړې ؤ، او په هغې کې يې د مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوم وليده نو ده په هغه باندې درود وويل. نو د همدې په وجه ما دده ټول گناهونه معاف کړه او مغفرت مې ورته وکړو. (۲)

۴. د نبي کریم ﷺ سره د نزديکت ذريعه ده

د درود شريف څلورم فضيلت دادې چې درود ويونکې به د قيامت په ورځ د نبي کریم صلی الله عليه وسلم سره نژدې وي.
۱. نبي عليه السلام فرمايي:

(۱) زاد السعيد لمولانا اشرف علي التهانوي رحمه الله.

(۲) القول البديع ص ۱۱۸، مقاصد السالكين ص ۵۰.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً . (۱)

بيشکه د قيامت په ورځ به ماته په ټولو خلکو کې هغه کسان ډير نژدې وي چا چې په ماباندې ډير درود ويلې وي .

۲. إِنَّ أَقْرَبَكُمْ مِنِّي يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ أَكْثَرُكُمْ عَلَيَّ صَلَاةً فِي الدُّنْيَا . (۲)

بيشکه د قيامت په ورځ به په هر مقام او هرځای کې په تاسو ټولو کې ماته هغه څوک ډير زيات نژدې وي چا چې په دنيا کې په ماباندې ډير درود شريف ويلې وي .

۵ . د مصيبتونو او غمونو د ازالې ذريعه ده

د درود شريف پنځم فضيلت او فائده داده چې ددې په وجه الله جل جلاله انسان ته د مصيبتونو نه نجات ورکوي او گناهونه يې معاف کوي .

حضرت ابي بن كعب رضي الله عنه فرمايې: چې زه يوه ورځ دربار نبوت ته حاضر شوم او عرض مې وکړ:

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! إِنِّي أَكْثَرُ الصَّلَاةِ عَلَيْكَ فَكَمْ أَجْعَلُ لَكَ مِنْ صَلَاتِي ؟ (۳) فَقَالَ: مَا شِئْتَ ، قُلْتُ

الرُّبْعُ . قَالَ مَا شِئْتَ ، فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ . قُلْتُ: فَالْنِصْفُ . قَالَ: مَا شِئْتَ فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ

لَكَ . قُلْتُ: فَالثَّلَاثِينَ . قَالَ: مَا شِئْتَ فَإِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ . قُلْتُ: أَجْعَلُ صَلَاتِي كُلَّهَا . قَالَ: إِذَا

يُكْفَى هَمَّكَ ، وَيُغْفِرُ لَكَ ذُنُوبَكَ . رواه احمد والترمذي في القيامة باب ۳۲ ، والحاكم وصححه . قال

الترمذي حديث حسن صحيح . (۴)

(۱) رواه الترمذي وابن حبان في صحيحه كلاهما من رواية موسى بن يعقوب ، كذا في الترغيب ج ۲ ص ۷۳۲ ، وسط البخاري في القول البديع الكلام علي تخريجه .

(۲) كنز العمال ج ۱ ص ۲۵۵ ، معادة الدارين ص ۶۰ .

(۳) قوله " أَكْثَرُ الصَّلَاةِ عَلَيْكَ فَكَمْ أَجْعَلُ لَكَ مِنْ صَلَاتِي ؟ " معناه: أكثر الدعاء فكم أجعل لك من دعائي صلاة عليك .

الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۲۷ الترغيب في اكنار الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم .

(۴) رواه الترمذي ، مشكوة شريف ۸۶ ، الزواهر ص ۱۱۷ وسط البخاري في تخريجه .

په يو روايت کې داسې الفاظ دي: إِذَا يَكْفِيكَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مَا أَهَمَّكَ مِنْ دُنْيَاكَ وَأُخْرِيَّتِكَ . مشكوة ص ۸۶ ،

ورواه الطبراني باسناد حسن ، مسند احمد ۵ / ۱۳۶ الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۲۶ ، وسط البخاري في تخريجه .

که چيرې ته داسې وکړې نو الله تعالی به ستا د دنیا او آخرت د ټولو معاملو دپاره کافي شي .

ای د الله رسوله! زه غواړم چې په تاسو باندې زیات درود ووايم، نو آیا څومره یې ووايم؟
 نبی کریم ﷺ عرض وکړ: څومره چې ستا خوښه وي (همغوره مقدار کې وایه). مایا عرض
 وکړو چې څلورمه حصه ولولم؟ نونبی کریم ﷺ وفرمایل: څومره چې ته غواړې. که چیرې
 ددې نه یې هم زیات کړې نو دا ستا دپاره ډیره بهتره ده. مایا عرض وکړو چې ای زما آقا زه به
 (د نفلي اذکارو او د خپلې دُعا په وخت کې) نیم وخت درود شریف وایم؟ نبی کریم ﷺ
 وفرمایل: چې ستا خوښه ده، که ددینه یې هم زیات کړې نو ستا دپاره ډیره غوره ده. ماعرض
 وکړو چې په درې حصو کې دوه حصې وخت کې به درود شریف وایم؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل:
 چې ستا مرضی ده، که ددینه یې هم زیات کړې نو دا ستا دپاره ډیره غوره ده.
 ماعرض وکړ چې ای زما آقا زه به (د نفلي اذکارو او دُعاؤ) په ټول وخت کې درود شریف
 وایم، نورسول الله ﷺ او فرمایل:

چې که چیرته ته داسې وکړې نو دا به ستا دپاره د ټولو غمونو دپاره کافي وي او ستا ټول
 گناهونه به تاته اوبخلې شي.

فایده: ددې نه معلومه شوه چې د درود شریف دا برکت او فضیلت دی چې کوم سرې دا
 وایي او د خپل ژوند یو ضروري جز یې او گرځوي، نودده د دنیا او آخرت ټول مقاصد پرې پوره
 کیږي ځکه مَنْ كَانَ لِلَّهِ كَانَ اللَّهُ لَهُ. څوک چې د الله شو، نو الله دهغه شو. (۱)

د درود شریف په برکت د مصیبت نه د نجات واقع:

علامه اسماعیل حقی رحمه الله په خپل تفسیر (روح البیان) او امام غزالي رحمه الله په
 خپل کتاب (احیاء العلوم) کې یوه واقعہ رانقل کړې: چې سفیان ثوري رحمه الله وایي چې زه
 یو کړت حج ته لاړم، نو هلته مې یوسرې ولیده چې په هرځای کې یې قدم په قدم په کثرت سره
 درود شریف ویل (په حرم شریف کې، طواف کې، منی کې، عرفات کې یعنی هرځای کې چې
 قدم اوچتوي او بډي، نو درود شریف وایي)، آخر ما پوښتنه ورنه وکړه:

ای د الله ﷻ بنده! دلته خود هر مقام ځانله ځانله دعاگانې دي، نوافل دي، مگر ته په هرځای
 کې درود شریف وایي، نو دا ولې؟ هغه راته خپله واقعہ بیان کړه چې زه دپلا رسره د خراسان نه

(۱) مشکوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها.

حج ته راروان ووم، کله چې کوفې ته راوړسيدلو نو زما پلار بيمارشو، او بيماري يې ورځ په ورځ زياتيده، تردې چې وفات شو، خود وفات کيدونه وروستو د هغه مخ تک تور شو، خيته يې اوپرسيده او په ډير بد حالت شو، ما چې دا اوليده نو سخت خفه شوم، په ژړا شوم او **إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** مې وويل، او د خپل پلار په مخ مې کپړه واچوله.

زه د پلار د لاش سره غمجن او پریشانه سر په زنگون ناست وم، د ډير خفگان د لاسه مې سترگې پټې شوې، نو ما اوليده چې داسې يو حسين و جميل، پاکيزه صورت والا کس تشریف راوړو چې ددې نه مخکې ما چيرته دومره بشکلي مخ واله کس نه وليدلې، دې نزدې راغې او زما د پلار د مخ نه يې گپړه لرې کړه، او په مخ يې ورله لاس رابښکود، چې ددې په وجه د هغه مخ د شُودو (پيو) غوندي تک سپين شو، بيا يې ورله په خيته لاس رابښکود، نو خيته يې هم ښه شوه.

کله چې دې کس د تللو اراده وکړه، نوزه وړپاڅيدم، پوښتنه مې ورنه وکړه چې اې زما سرداره! ماته دا ووايه چې تاسو څوک يئ؟ چې ستاسو تشریف آوري زما د پاره درحمت او برکت باعث شوه، او تاسو د ماسره ډير احسان وکړو؟ دا چې يې واوري دل نووې فرمايل:

أَمَا تَعْرِفُنِي؟ أَنَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ كَانَ أَبُوكَ هَذَا كَثِيرًا الْمَعَاصِي عَيْزٌ أَنَّهُ كَانَ يُكْتَبُ الصَّلَاةَ عَلَيَّ.

آيا ته ما نه پيژنې؟ زه خو محمد رسول الله (ﷺ) يم، ستا دا پلار ډير گناهگار و، خو ليکن ده به په ما باندې ډير درود شريف وويل.

کله چې زه د خوب نه راپاڅيدم نو ما او کته چې زما د پلار مخ (د څوارلسمې شپې سپوږمۍ غوندي) تک سپين شوې و، او د خيته پر سوب يې هم ختم شوې و.

سفيان ثوري رحمه الله وايي چې دې کس ماته وويل چې د هغې وخت نه راپه ديخوا زه هم مسلسل په نبي کریم صلی الله عليه وسلم باندې درود شريف وایم. (۱)

دا واقعه چې قاضي شيخ يوسف رحمه الله په خپل کتاب ”سعادة الدارين في الصلاة على

سيد الكونين“ کې ذکر کړې نو په هغې کې دا هم ذکر دي چې دې کس وويل چې زما د پلار د

(۱) تفسير روح البيان ج ۷ ص ۲۶۷ سورة احزاب آيت ۵۶، سعادة الدارين ص ۱۲۵، احياء العلوم.

وفات نه روستود هغه سر د خره او گرځيده، او رنگ يې تک تور شو، کله چې زما سترگې د خفگان نه پټې شوې او د نبي کریم صلی الله عليه وسلم سره مې په خوب کې ملاقات او شو، هغوی دده په منځ لاس رابښکود، نو منځ يې د څوار لسمې شپې د سپوږمۍ غونډې شو، نو ما د نبي کریم صلی الله عليه وسلم نه پوښتنه وکړه چې دده منځ ولې د خره په شان گرځيدلې و؟ نوراته وی فرمايل:

إِنَّ وَالِدَكَ أَكَلَ الرِّبَا وَإِنَّ مِنْ حُكْمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ مَنْ أَكَلَ الرِّبَا أَنْ يُحَوَّلَ اللَّهُ صُورَتَهُ عِنْدَ الْمَوْتِ كَصُورَةِ جِمَارٍ إِمَّا فِي الدُّنْيَا وَإِمَّا فِي الْآخِرَةِ . وَلَكِنْ كَانَ مِنْ عَادَةِ وَالِدِكَ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيَّ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ قَبْلَ أَنْ يَضْطَجَّ عَلَى فِرَاشِهِ مِائَةَ مَرَّةٍ . فَلَمَّا عَرَضَتْ لَهُ هَذِهِ الْمُحْتَمَّةُ مِنَ أَكْلِ الرِّبَا جَاءَنِي الْمَلَكُ الَّذِي يُعْرِضُ عَلَيَّ أَعْمَالَ أُمَّتِي فَأَخْبَرَنِي بِحَالِهِ وَالِدِكَ فَسَأَلْتُ اللَّهَ فَشَفَعَنِي فِيهِ . (۱)

بيشکه ستا پلار سودخور و، او داد الله تعالی قانون دی چې د سودخور سړي شکل په دنیا یا آخرت کې ضرور د خره په شان مسخه کوي (اوستاد پلار منځ په دنیا کې بدل شو). خو لیکن ستاد پلار دا عادت و چې هغه به د شپې د څملاستو نه منځ کې سل (۱۰۰) پیرې په ما باندې درود شریف ویل، بیا چې کله په ده باندې د سود خوری په وجه دا مصیبت راغې نو کومې فرېښتې چې ماته د امت اعمال پیش کول، هغې ماته د دې کس په پاره کې خبر راکړو، نو ما د الله ﷻ نه دده د پاره د مغفرت سوال وکړو، الله ﷻ دده په حق کې زما شفاعت قبول کړو.

فایده: معلومه شوه چې د درود شریف په وجه انسان ته د هر مصیبت او آفت نه نجات حاصلیږي.

۶. د دُعا قبلیدو ذریعه ده :

د درود شریف شپږم فضیلت دادې چې د دې په وجه سره د انسان دُعا قبلیږي، یعنی د کومې دُعا نه منځ کې چې درود شریف ویل شي نو الله تعالی دا دُعا قبلوي.

۱. حضرت فضالة بن عبید الله رضی الله عنه وایي: چې یوه ورځ رسول الله ﷺ تشریف فرما و، یو سړې راغې اولمونځ یې وکړو، کله چې دلمانځه نه فارغ شونو دُعا یې شروع کړه چې:

(۱) سعادة الدارين في الصلاة على سيد الكونين ص ۱۴۱ ط دار الكتب العلمية بيروت، تنبيه الغافلين ص ۱۶۱.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي . يَا اللَّهُ ! ما اوبخني ، او په مارحم وکړې .

نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : عَجَلْتَ أَيُّهَا الْمُصَلِّي ، إِذَا صَلَّيْتَ فَقَعَدْتَ فَأَحْبِدِ اللَّهَ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ، وَصَلِّ عَلَيَّ ، ثُمَّ ادْعُهُ .

اې لمونځ گزاره ! تا ډیره جلدبازي وکړه ، کله چې ته لمونځ وکړې نو کینه ، اودالله تعالی حمد و ثنا بیان کړه ، بیا په ما باندې درود ووايه ، بیا دُعا وغواړه .

راوي وايي چې بیا یو بل کس راغې ، لمونځ یې وکړو ، اودالله تعالی حمد و ثنا یې بیان کړه ، بیا یې په نبي کریم ﷺ درود ولوستو ، نونبي علیه السلام ورته وفرمایل :

أَيُّهَا الْمُصَلِّي ! ادْعُ تُجِبُ . (۱)

اې لمونځ گزاره ! ته دعا کوه ، ستا دعا به قبلېږي .

۲. حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمایې چې (یوه ورځ) ما لمونځ کولو ، نبي کریم صلی الله علیه وسلم هم تشریف فرما و ، حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه هم ورسره وو .

دلمانځنه پس چې زه کیناستم نو د الله تعالى ثنا . مې شروع کړه او بیا مې په نبي علیه السلام درود وویل ، دهغې نه پس مې خپل (دیني او دنیوي مقاصد و دپاره) خپل ځان له دُعا او غوښتنه (دې لیدلو سره) رسول الله ﷺ راته وفرمایل :

سَلْ تُعْطَهُ ، سَلْ تُعْطَهُ . (۲)

سوال کوه ، تاته به درکولې شي ، سوال کوه ، تاته به درکولې شي (یعنی دُعا غواړه ضرور به قبلولې شي) .

(۱) رواه الترمذي وابدودونسالي ، مشكوة شريف ص ۸۴ .

(۲) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ كُنْتُ أَصَلِّي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاضِرًا وَأَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ مَعَهُ . فَلَمَّا جَلَسْتُ بَدَأْتُ بِالثَّنَاءِ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى ثُمَّ الصَّلَاةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ دَعَوْتُ لِنَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : سَلْ تُعْطَهُ . سَلْ تُعْطَهُ . رواه الترمذي ، مشكوة شريف ص ۸۷ حديث لبر ۱۳ باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها .

اهميه نكته : په حصن حصين كې د شيخ ابو سليمان داراني رحمه الله نه نقل دي چې كله تاسو د الله ﷻ نه دُعا غواړئ نو په اول او آخر كې ورنه درود شريف وايئ ، او په مينځ كې خپل حاجت غواړئ . ځكه الله ﷻ خو دواړه درُونه قبلوي نو د هغه د فضل وكرم او احسان نه دا لرې ده چې هغه مخكې او روستو درود شريف خو قبول كړي ، او دا مينځ كې دُعا قبوله نه كړي (بلکه دا دُعا په هم په خپل فضل وكرم سره قبلوي) . (۱)

۳ . دغه وجه ده چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايي :

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَنْجِيدِ اللَّهِ وَالْثَنَاءِ عَلَيْهِ ، ثُمَّ يُصَلِّيْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَدْعُوا بِمَا شَاءَ . (۲)

كله چې په تاسو كې يوتن لمونځ وكړي نو پكارده چه په الله تعالى باندې په حمد وثناء ويلوسره شروع وكړي ، بيا په نبي كريم صلى الله عليه وسلم باندې درود شريف ولولي ، بيا دې دُعا او غواړي څه يې چې خوښه وي .

د درود شريف نه بغير دُعا نه قبليري :

لهذا انسان ته په كار دي چې د دُعا نه مخكې درود شريف اولولي ، ځكه كه چيرته د دُعا نه مخكې درود شريف اونه ويل شي نو دا دُعا نه قبليري . حضرت عمر رضی الله عنه فرمايي :

إِنَّ الدُّعَاءَ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا يَصْعَدُ مِنْهُ شَيْءٌ حَتَّى تُصَلِّيَ عَلَى نَبِيِّكَ . (۳)

(۱) مظاهر حق شرح مشكوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها .

(۲) رواه ابوداود في السنن ج ۲ ص ۱۶۲ رقم : ۱۴۸۱ ، والترمذي في جامعه ج ۵ ص ۴۸۲ رقم : ۳۴۷۷ ، وقال عقبه هذا حديث حسن صحيح ، وابن خزيمة في صحيحه ج ۱ ص ۳۵۱ رقم : ۷۱۰ ، وابن حبان في صحيحه الإحسان ج ۵ ص ۲۹۰ رقم : ۱۹۶۰ .

(۳) رواه الترمذي ، مشكوة باب فضل الصلاة على النبي ﷺ وفضلها ، رواه الطبراني ج ۱ ص ۲۲۰ رقم ۷۲۱ ، كنز العمال . ۳۹۸۲ .

نوټ : علامه طيبي رحمه الله ددې حديث په باره كې فرمايي چې دا حديث موقوف دې خو محققين علماء ليكي چې داسې قسمه خبرې هيڅ راوي د ځان نه نېشي كولې بلکه ده به خامخا دا مضمون د نبي عليه السلام نه اوريدلې وي . لهذا دا د حديث مرفوع په حكم كې دې .

بيشکه دُعَا د آسمان او ځمکې په مينځ کې موقر نه (مُعلَق او بنده) وي او پورته د قبليدو دپاره نه خيځي ترڅو پورې چې تاسو په نبي کریم صلی الله عليه وسلم باندې درود اونه وايئ^(۱)

۷. د درود شريف په وجه اعزاز

د درود شريف اووم فضيلت دادی چې ددې په وجه انسان په دُنیا او آخرت دواړو کې د عزت او اِکرام مستحق گرځي.

نبي کریم ﷺ د درود ويونکې ځله چې (بُکُل) کړي

علامه سخاوي رحمه الله په خپل کتاب "القول البديع في الصلاة على الحبيب الشفيح" کې، علامه ابن حجر رحمه الله او نورو معتمدو علماؤ د محمد بن سعيد بن مطرق رحمه الله يوه واقعہ رانقل کړې، کوم چې ډير نیک او بزرگ سړې تير شوې .

محمد بن سعيد بن مطرق وايي : چې ما په خپل ځان باندې د اوده کيدو په وخت يو مخصوص انداز کې درود ويل لازم کړي وو، چې کله به مې هغه مقدار درود وويل نو بيا به اوده کيدم . يوه شپه زه په خپله بالا خانه کې ناست وم، درود شريف مې وويل او بيا کيناستم، دې دوران کې زما سترگې ورغلې اوده شوم، په څوب کې مې د نبي کریم صلی الله عليه وسلم سره ملاقات او شو، پيغمبر عليه السلام د بالا خانې په دروازه دننه تشریف راوړو، د نبي کریم ﷺ د نور مبارک نه ټوله بالا خانه روښانه شوه، بيا رسول کریم ﷺ زما خواته تشریف راوړو او وې فرمايل:

هَاتِ هَذَا الْفَمَ الَّذِي تُكْثِرُ بِهِ الصَّلَاةَ عَلَيَّ أَقْبِلُهُ .

په کومه ځله باندې چې ته په ما باندې ډير درود وايې هغه راديخوا کړه چې زه يې چې (بُکُل) کړم .

محمد بن سعيد بن مطرق وايي چې ماته حيا راغله (چې څنگه نبي عليه السلام زما ځله بُکُل کوي؟ دا خو بې ادبي ده) نو ما خپل منځ ديخوا راواړول، نو نبي کریم ﷺ زه په رخسار

(۱) په يوبل حديث کې داسې الفاظ دي : حضرت علي ﷺ فرمايي : كُلُّ دُعَاءٍ مَحْجُوبٌ حَتَّى يُصَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . رواه القاضي عياض في الشفاء ۱۵۲/۲، والقيمي في المجمع ۱۰/۱۰

باندي بَنُكَل كَرَم ، دغه وخت په دې كور كې داسې خوشبوي خوره شوه چې د هغې په منځ كې د دنيا ټولې خوشبويانې هيڅ نه وې ، ددې خوشبوي په وجه زمابې بي هم راوينځه شوه .
 محمد بن سعيد بن مطرق وايي چې د راوينځيدو نه روستو هم په دې كور كې خو ورځې خوشبويي موجوده وه او زما درخسارنه اته (۸) ورځې مسلسل خوشبويي تكله . (۱)

د يو درود شريف د ثواب په وجه د غونډې مقبرې واله نه عذاب پورته كيدل :

حسن بصري رحمه الله ته يوه بڼځه راغله او ورته وې ويل چې زما لور وفات شوې ده ، او زما دا آرزو ده چې زه هغه په خُوب كې ووينم ، نو حضرت حسن بصري رحمه الله ورته وويل : د ماسخوتن د لمانځه نه پس څلور ركعاته نفل لمونځ وكړه ، او په هر ركعت كې د ” اَلْحَمْدُ ” نه پس سورة تكاثر ﴿ اَلْهٰكُمُ التَّكْوِيْنُ ﴾ ولوله ، اود هغې نه پس اوډه شه ، خود اوډه كيدو پورې په نبی كريم صلى الله عليه وسلم باندي درود وايه .

هغې بڼځې دغسې وكړه ، دې هغه خپله كور په خُوب كې وليده چې په ډير سخت عذاب كې مبتلا وه ، د تار كولو لباس وراغوستې شوې ؤ ، دواړه لاسونه يې تړلي شوي وو او د اور په زنجيرونو كې بندي وه .

دا بڼځه چې سحر راپا سيده ، نو د حسن بصري رحمه الله په خدمت كې حاضره شوه ، او ټوله واقعه يې ورته بيان كړه .

حسن بصري رحمه الله ورته وويل چې صدقه وركړه او ثواب يې د هغې پسې اوبځه ، شايد چې الله تعالى ددې په وجه ستا كور معاف كړي ، هغه بڼځه لاړه .

په همدغه شپه حسن بصري رحمه الله خُوب وليده چې د جنت يوباغ دی ، په هغې كې يو ډير اوچت تخت دی او هغې باندي يوه ډيره خوبصورته حسينه جميله جينۍ ناسته ده ، اود هغې په سر باندي د نوريو تاج دی . دې جينۍ د حسن بصري رحمه الله نه پوښتنه وكړه :

يَا حَسَنُ ! اَتَعْرِفُنِي ؟ اي حسن بصري ! ته ما پيژنې ؟

(۱) القول البدیع ص ۱۳۵ ، سعاده الدارين ص ۱۲۳ ، جذب القلوب ص ۲۶۵ ، فضائل درود سلام ، زاد السعيد ص ۱۰۰

ده ورته وويل چې نه. ته څوك يې؟ هغې ورته وويل: زه خود هغې بسځې كوريم كومې ته چې تاد درود شريف ويلو حكيم كړې ؤ (چې د ماسخوتن نه پس اوده كيدو پورې درود وايه). حسن بصري رحمه الله ورته وويل: ستامورخو ستاحال ددې برعكس بنودلې ؤ (چې په ډير عذاب كې گرفتاره ده). هغې جينې ورته وويل: ځما حالت هم هغه ؤ كوم چې زما مور درته بيان كړې ؤ.

نوده ورنه پوښتنه وركړه چې بيا دا دومره غټه مرتبه درته څنگه حاصله شوه؟ هغې ورته وويل:

كُنَّا سَبْعِينَ أَلْفَ نَفْسٍ فِي الْعُقُوبَةِ وَالْعَذَابِ كَمَا وَصَفْتَ لَكَ وَالِدَيْيَ . فَعَبَّرَ رَجُلٌ مِّنَ الصَّالِحِينَ عَلَيَّ قُبُورِنَا وَصَلَّى عَلَيَّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً وَجَعَلَ ثَوَابَهَا لَنَا . فَقَبَّلَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْهُ وَأَعْتَقَنَا كُلَّنا مِنْ تِلْكَ الْعُقُوبَةِ .

مونږ او يازره (۷۰۰۰۰) كسان دې عذاب كې مبتلاء وو كوم چې ځما مور تاته بيان كړې ؤ ، خود صلحا او نيكانو نه يو بزرگ ځمونږ په مقبره باندې تير شو ، هغه يو ځل په نبي عليه السلام درود شريف ولوست ، او د هغې ثواب يې مونږ ټولو مقبرې واله ته را اوبخل ، نو الله تعالى هغه درود داسې قبول كړو چې د هغې په برکت يې مونږ ټول د هغې عذاب نه آزاد كړو . او ماته د هغې يو درود د ثواب په نتيجه كې دا اعزاز او اكرام را كړې شو . او ټول صرف ډيو

د درود شريف د برکت په وجه وو . (۱)

د درود شريف نه ويلو تقصانات :

کله چې يو انسان د نبي کریم صلی الله علیه وسلم نوم مبارک واورې نو په کار ده چې دې په هغه باندې درود شريف ووايي ، ځکه که دې بغير د څه شرعي عذر نه درود ونه ووايي نو د داسې کس باره کې ډيرو عیدونو راغلي دي . زه به درته يو څو غټ و عیدونه ذکر کړم .

۱. د نبي کریم ﷺ د خيرو سبب دې

د نبي کریم ﷺ د نوم مبارک اوریدو نه وروستو بلا عذره درود نه ویونکي ته پیغمبر علیه السلام خیرې کړي دي .

د حضرت ابو هريرة رضی الله عنه نه روایت دې چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي :

رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ . الحديث (۱)

دهغه سړي پوزه دې په خاورو ککړه شي (يعنی ذليل دې شي) د چا د وړاندې چې زما ذکر وشي او دې په ما باندې درود اونه وایي .

۲. د حضرت جبرائيل عليه السلام د بد دُعایي ذریعه ده

کله چې يو کس په يو مجلس کې په اول ځل د پیغمبر علیه السلام نوم مبارک واورې او دې بغير د څه عذر نه درود شريف ونه ووايي نو داسې کس ته حضرت جبریل علیه السلام خیرې کړي او نبي علیه السلام ورباندې آمین ویلي دي . چې داد انسان د پاره د هلاکت او بدبختۍ ذریعه ده .

(۱) رواه الإمام احمد في المسند ج ۲ ص ۵۰۱ رقم : ۷۴۰۲ ، والترمذي في جامعه ج ۵ ص ۵۱۲ رقم : ۳۹۳۵ ولال هذا حديث حسن غريب من هذا الوجه ، وابن حبان في صحيحه الإحسان ج ۳ ص ۱۸۹ رقم : ۹۰۸ ، مشكوة باب فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها .

د حضرت كعب بن عجرة رضي الله عنه نه روايت دى چې يو ځل نبي كريم صلى الله عليه وسلم و فرمايل :

أَحْضُرُوا الْبَيْتَ . تاسو ممبر ته رانزدې شئ .

نو مونږ ممبر ته رانزدې شو ، كله چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د ممبر په رومبۍ پورې

باندي قدم مبارك كينښود ، نو وې فرمايل ” آمين ” بيا يې په دويمه پورې قدم مبارك كينښود

نو وې فرمايل ” آمين ” بيا يې په دريمه پورې قدم مبارك كينښود نو وې فرمايل : ” آمين ”

كله چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د خطبې نه فارغ شو ، او بنكته راكوز شو ، نو مونږ ورته عرض وكړو :

يَا رَسُولَ اللَّهِ ! لَقَدْ سَبَعْنَا مِنْكَ الْيَوْمَ شَيْئًا مَا كُنَّا نَسْمَعُهُ ؟

اې د الله تعالى رسوله ! تاسو نه مونږ (ممبر ته د ختلوپه وخت) داسې خبره واوریده چې

مخكې مو چيرته نه وه اوریدلې ؟

نو حضور صلى الله عليه وسلم او فرمايل چې (كوم وخت ما د ممبر په رومبۍ پورې باندي قدم كينښود نو

دغه وخت) حضرت جبرائيل عليه السلام زما مخې ته راغې ، او وې فرمايل :

بَعْدَ مَنْ أَدْرَكَ رَمَضَانَ فَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ .

هلاک دې شي هغه سرې چې په چا باندي د رمضان مياشت راشي ، او بيا هم دهغه

مغفرت ونشي .

نو ما وويل : ” آمين ” . بيا چې كله دويمې پورې ته وختم نو هغه وويل :

بَعْدَ مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْكَ .

هلاک دې شي هغه سرې چې د هغه مخكې ستاسو ذكر وشي او هغه په تاسو درود اونه وايي .

نو ما وويل : ” آمين ” . بيا چې كله دريمې پورې ته وختم نو هغه وويل :

بَعْدَ مَنْ أَدْرَكَ أَبُوَيْهِ الْكَبِيرَ أَوْ أَحَدَهُمَا فَلَمْ يُدْخِلْهُ الْجَنَّةَ .

هلاک دې شي هغه سرې چې چا خپل مور او پلار ردواړه يا يو دېودا والي په حالت کې

وموندل او هغوي دې جنت ته داخل نكړي (يعنې دهغوي خدمت اونكړي چې جنت ته پرې

داخل شي) نو ما وويل: ” آمين “ . (۱)

فايده: چاته چې حضرت جبريل عليه السلام خيرې كړي او پيغمبر عليه السلام ورباندي آمين ويلې نو يقيني چې دا كس به ډير بخته وي . لهذا كه په يو مجلس كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نوم مبارك په اول محل ذكر شي نو خامخا درود شريف ويل په كار دي .

۳. د رسول الله ﷺ نوم مبارك اوريدو نه روستو درود نه ويل بخل دي

۱. حضرت علي رضي الله عنه فرمايي:

الْبَخِيلُ الَّذِي مَنَ ذُكْرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ . (۲)

بخيل هغه كس دی چې د چا د وړاندي زما ذكر وشي او دې په ما باندې دورد ونه وايي .

(۱) عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ” أَحْضَرُوا الْيَنْبِرَ “ فَحَضَرْنَا، فَلَمَّا ارْتَقَى دَرَجَةً قَالَ: ” آمِينَ “ فَلَمَّا ارْتَقَى الدَّرَجَةَ الثَّانِيَةَ قَالَ: ” آمِينَ “ فَلَمَّا نَزَلَ عَنِ الْيَنْبِرِ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! لَقَدْ سَمِعْنَا مِنْكَ الْيَوْمَ شَيْئًا مَا كُنَّا نَسْمَعُهُ ؟ قَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ عَرَّضَ لِي فَقَالَ: بَعْدَ مَنْ أَدْرَكَ رَمَضَانَ فَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ . فَقُلْتُ: ” آمِينَ “ فَلَمَّا رَقِيتُ الثَّانِيَةَ قَالَ: بَعْدَ مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْكَ . فَقُلْتُ ” آمِينَ “ فَلَمَّا رَقِيتُ الثَّالِثَةَ قَالَ: بَعْدَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ الْكَبَرَ عِنْدَهُ أَوْ أَحَدَهُمَا فَلَمْ يُدْخِلْهُ الْجَنَّةَ فَقُلْتُ: ” آمِينَ “ .

الترغيب والترهيب ج ۴ ص ۳۳۰ الترغيب في اكنار الصلاة على النبي ﷺ ، حديث لغير ۳۴ ، ورواه الحاكم في المستدرک ج ۴ ص ۱۷۰ رقم : ۷۲۵۶ ، وقال هذا حديث صحيح الاسناد ولم يخبرنا به ووالقه الذهبي والبخاري في بر الوالدين ، وابن حبان في صحيحه ، ورواه الهيثمي في مجمع الزوائد ج ۱۰ ص ۱۶۶ وعزاه للطبراني .

(۲) مشكوة باب الصلاة على النبي ﷺ وفضلها حديث لغير ۱۵ ، ورواه الترمذي في جامعه ج ۵ ص ۵۱۵ رقم : ۳۵۲۶ وقال عقبه هذا حديث حسن صحيح غريب ، وابن حبان في صحيحه الاحسان ج ۳ ص ۱۸۹ رقم : ۹۰۹ ، والنسائي في السنن الكبرى ج ۶ ص ۲۰ رقم : ۹۸۸۵ ، والاصهالي في الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۳۱ .

ولم يروا: إِنَّ الْبَخِيلَ: مَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ . رواه الاصهالي في الترغيب والترهيب ج ۱ ص ۲۴۰ رقم : ۵۱۸ ، ج ۲ ص ۶۹۱ رقم : ۱۶۶۶ ، وابن ابي عاصم في كتاب الصلاة على النبي ﷺ ص ۳۱ حديث رقم : ۳۰ ، وراه البيهقي في الشعب ج ۲ ص ۲۱۴ رقم : ۱۵۶۷ .

۲. حضرت ابوذر رضي الله عنه فرمايې چه زه يوه ورځ را او وتم اونبي كريم صلى الله عليه وسلم ته را غلم نو هغوې صلى الله عليه وسلم او فرمايل :

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَبْخَلِ النَّاسِ؟ أَيَا زَه تَأْسُوتَهُ د تُولُو خَلْكَوْنَه ډير بخيل ونه بنايم؟ صحابه كرامو عرض وكړو: اې دالله رسوله! راته وې بنايې، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمايل:

مَنْ ذَكَرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ فَذَا لِكَ أْبْخَلُ النَّاسِ . (۱)

د چا دوراندې چې زما ذكر وشي اودې په ماباندې درود اونه وايي نو دا كس د ټولونو ډير بخيل دى .

يعنى يو هغه بخيل دى چې چاته مال نه ورکوي خود ټولونو ډير لوي بخيل هغه كس دى چې د خپل غفلت او سستۍ په وجه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په نوم اوريدو سره دده د ژبې او زړه نه درود اونه ووځي .

حالانكه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په خپل امت باندې بې شماره احسانات دي، نو كه امتيان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په نوم باندې خپل ځانونه قربان كړي نو دا هم كمه ده . اوس چې يو سړي دومره سست او غافل وي چې د پيغمبر عليه السلام د نوم اوريدو په وجه دده د ژبې او زړه نه د درود څه كلمات نه اوځي نو دا يقيني غټ بخيل دى . (۲)

د نبي صلى الله عليه وسلم نوم مبارک سره درود نه ليکونکي ته وعيد

ابو الحسن بن علي عطار رحمه الله وايي چې ماته ابو طاهر رحمه الله څه کاغذونه را کړه چې ده په هغې کې د پيغمبر عليه السلام څه احاديث ليکلي وو، ماهغې کې اوليده چې په هر ځای کې يې د پيغمبر عليه السلام د نوم نه روستو ” صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا “ ليکلې و، ماترې پوښتنه وکړه چې داسې دې ولې کړي؟ نو هغه راته وويل:

چې ددې نه مخکې به ما احاديث ليکل خو د نبي كريم صلى الله عليه وسلم نوم سره به مې درود نه ليکل، مایو ځل په خوب کې د پيغمبر عليه السلام زيارت وکړ، نوزه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم خدمت کې حاضر

(۱) الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۳۳۲ الترغيب لمي اكنار الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم حديث لمبر ۲۳ .

(۲) مظاهر حق شرح مشکوة لمولانا لطف الدين دهلوي رحمه الله باب الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم وفضلها .

شوم او سلام مې عرض كړو ، نبي عليه السلام رانه مخ مبارك واپول ، زه د بل طرف نه حاضر شوم ، سلام مې وكړو خو پيغمبر عليه السلام دهغې اړخ نه هم مخ مبارك واپول ، زه په دريم ځل دوى ته رامنځې ته شوم نو ماعرض وكړو : يا رسول الله ﷺ ! تاسو د مانه مخ مبارك ولې اړوئ ؟ پيغمبر عليه السلام راته او فرمايل :

ځكه چې كله ته خپل كتاب كې زما نوم ليكې نو دهغې سره درود نه ليكې .

ابوطاهر رحمه الله وويل چې دهغې نه پس دا زما عادت شو چې كله هم زه د نبي كريم ﷺ نوم مبارك ليكم نو ورسره ” صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا ” هم ليكم . (۱)

۴ . د جنت نه د محروميا سبب دي

۱ . پيغمبر عليه السلام فرمايي :

مَنْ نَسِيَ الصَّلَاةَ عَلَيَّ خَطِيئَ طَرِيقَ الْجَنَّةِ . (۲)

څوك چې په ماباندې درود ويل هير كړي نو هغه د جنت لاره خطا كړه .

۲ . په يوبل حديث كې دا شان الفاظ دي :

مَنْ ذُكِرْتُ عَنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ خَطِيئَ طَرِيقَ الْجَنَّةِ . (۳)

د چا د وړاندې چې زما ذكر وشي او هغه په ماباندې درود ونه وايي نو ده د جنت لاره خطا كړه .

۵ . په قيامت كې د پښمانتيا سبب دي

۱ . د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه نه روايت دې چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي :

(۱) القول البديع ص ۲۵۳ ، سعدة الدرارين ص ۱۳۰ .

(۲) رواه ابن ابى شيبة في المصنف ج ۶ ص ۳۳۰ رقم : ۳۱۷۸۴ ، طبراني ج ۱۲ ص ۱۳۹ رقم : ۱۲۸۱۹ ، وابن ماجه في السنن ج ۱ ص ۲۹۴ رقم : ۹۰۸ ، الأصبهاني . الترغيب والترهيب ج ۲ ص ۶۸۹ رقم : ۱۶۵۸ ، والبيهقي في الشعب ج ۲ ص ۲۱۵ رقم : ۱۵۷۳ .

(۳) الطبراني في الكبير ج ۳ ص ۱۲۸ رقم : ۲۸۸۷ متصلا ، وراه الفيروز آبادي في الصلاة والبشر ص ۶۵ حديث : ۸۷

مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَّقْعَدًا لَمْ يَذْكُرُوا فِيهِ عَزَّوَجَلَّ وَيُصَلُّوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَإِنْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ لِلثَّوَابِ . (۱)

په کوم مجلس کې چې خلک د الله تعالی ذکر و نکړي او په نبي کریم ﷺ باندې درود ونه وایي نو همدغه مجلس به د قیامت په ورځ د دغه خلکو د پاره د پښیماتیا او حسرت سبب وي اگر چې دوي د نیکو اعمالو په وجه جنت ته هم داخل شي .
(ځکه چې دوی هلته د درود شريف ثواب او گوري نو بیا به په همدغه مجلس باندې پښیماننه وي په کوم کې چې يې درود نه وي ويلې) .

۲ . حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ فرمایلي دي :

مَا مِنْ قَوْمٍ يَقْعُدُونَ لَمْ يَقُومُوا وَلَا يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَسْرَةٌ وَإِنْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ لِمَا يَرَوْنَ مِنَ الثَّوَابِ . (۲)

کوم خلک چه په یو مجلس کې کیني ، بیا د مجلس نه پاڅي او په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود اونه وایي نو دغه مجلس به د دوي د پاره د قیامت په ورځ د پښیماتیا او افسوس سبب وي اگر چې دوی جنت ته هم داخل شي ، ددې دوو وجه نه چې دوی به د درود شريف ثواب او گوري (نودوی به په هغه مجلس پښیماننه وي په کوم کې چې يې په نبي کریم ﷺ باندې درود نه وي ويلې) .

لهذا انسان ته په کار دي چې دې کله هم د نبي علیه السلام نوم مبارک واورې نو دې په هغه باندې درود شريف ووايي ، ځکه د پیغمبر علیه السلام په خپل امت باندې ډیر زیات احسانات دي ، نو انسان له هم ضروري ده چې دې لکه څرنگ چې نورو نفلي اذکارو له وخت وړکوي دغه شان درود شريف ته هم وخت وړکړي او په هغې کې په نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې درود شريف ووايي . الله جل جلاله دې مونږ ته د درود شريف ویلو توفیق رانصیبه کړي .

آمین یا رب العالمین

(۱) رواه احمد وابن حبان والحاكم والخطيب، سلسلة الأحاديث الصحيحة للألباني الجزء الأول رقم الحديث: ۷۶ .

(۲) رواه النسائي في السنن الكبرى ج ۶ ص ۱۰۸ رقم: ۱۰۲۴۲، والأصبهاني في الترهيب ج ۲ ص ۶۹۱ رقم: ۱۶۶۶، وروي عن طريق أبي هريرة، وابن حبان في صحيحه الإحسان ج ۲ ص ۳۵۲ رقم: ۵۹۱، والبيهقي في الشعب ج ۱ ص ۴۰۳ رقم: ۵۴۲، والسخاوي في القول البدیع ص ۲۲۱ ولال هو حديث حسن صحيح.

د درود شريف متعلق فقهي مسائل :

مسئله ۱ : په ټول عمر کې يو ځل درود شريف ويل فرض دي ځکه الله تعالی په قرآن مجيد کې حکم کړې دی : ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ .
او امر د تکرار تقاضا نکوي، نو په ټول عمر کې يو ځل د کلمه توحيد په شان ويل فرض دي (۱)

(۱) سابعه ص ۳۸ ، القول البدیع . علامه ابن کثیر رحمه الله فرمایي : والایة تدلّ علی وجوب الصلوة والسلام فی الجملة ولو فی العمرة مرةً وبه قال ابو حنیفة ومالك رحمهما الله واختاره الطحاوي . قال ابن همام موجب الامر القاطع الافتراض فی العمر مرةً لانه لا یقتضي التکرار وقلنا به . (تفسیر ابن کثیر ج ۷ الاحزاب آیت ۳۳) .

د درود شريف نه حکم باره کې د علماو اختلاف دي : بعضې علماء وايي چې کله هم انسان د نبي کریم ﷺ نوم مبارک ذکر کړي او يا يې واورې نو په ده باندې درود ويل مطلقاً فرض دي بغير د څه شمار او عدد نه . او بعضې وايي چې چاته په درود ويلو قدرت وي نو په هغه باندې په عمر کې صرف يو ځل درود شريف ويل فرض دي د حافظ ابن عبدالبر رحمه الله دا قول دي چې درود شريف د کلمه توحيد په شان په ټول عمر کې صرف يو ځل ويل فرض دي که دا په لمانځه کې وي يا بهر د لمانځه نه وي . او همدامذهب دامام ابو حنیفه رحمه الله هم دي . لکه چې د دې تصريح ابو بکر رازي رحمه الله کړيده .

او همدغه شان مسلک دامام مالک ، امام ثوري ، امام اوزاعي رحمهم الله او د جمهور امت هم دي . ځکه چې په قرآن کریم کې د درود شريف په باره کې چې کوم امر راغلي دي : ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ .
نودا امر تقاضا د تکرار نه کوي او نفس ماهيت او په امر باندې عمل کول صرف په يو ځل درود ويلو سره پوره کيږي نو بار بار ويل فرض نه دي (لکه د دې خبرې پوره وضاحت امام سخاوي رحمه الله په "القول البدیع" کې کړې) امام قرطبي او ابن عطيه رحمه الله فرمایي چې په نبي کریم ﷺ باندې درود ويل داسې واجب اولازم دي لکه څرنگې چې سنت مؤکده لازم او ثابت دي ، او بې عذره پرېښودونکې به غافله او بې خبره وي .

دامام طحاوي رحمه الله او د احنافو او شوافعو نه دي يو ټولي دا قول دي چې کله هم انسان د نبي کریم ﷺ نوم مبارک واورې يا يې پخپله ولولي نو په ده باندې په هر ځل درود ويل واجب دي .
امام طبري رحمه الله فرمایي : چې درود شريف مطلقاً مستحب دي او په دې خبره ده د علماؤ د اجماع دعوی هم نقل کړې ده .

ليکن د ټولونه بهترين او متوسط قول دادې : چې که په يو مجلس کې د نبي کریم ﷺ نوم مبارک په اول ځل ذکر شي نو درود شريف ويل واجب دي ، او که بار بار ذکر کول شي نو بيا درود شريف ويل مستحب دي .
دا خبره د هدايې بغيضې شارحينو هم ذکر کړې او ملا علي قاري رحمه الله په دې تصريح هم کړې ده . (د دې مسئلې څه تفصيل په تفسیر روح المعاني پاره ۲۲ الاحزاب آیت ۵۶ کې هم ذکر دی) .

مسئله ۲: که چيرته په يومجلس کې شوځلې دنبي کریم ﷺ نوم مبارک ذکرشي نو دامام طحاوي رحمه الله مسلک دادی چې په هر محل په ويونکي او اوريدونکي باندې درود ويل واجب دي. اودې خبرې ته صاحب د ”بحر الرائق“ علامه ابن نجيم مصري رحمه الله هم ميلان کړي دی.

خو فتویٰ پدې ده چې په اول محل په ويونکي او اوريدونکي باندې درود شريف واجب دی اويامستحب دي. (۱)

ليکن بهتره او احوطه داده چه په هره پيره درود شريف ولوستلې شي. (۱)

مسئله ۳: کله چې د جمعې د خطبې يا داختر نو خطبو يا په نورو خطبو کې دنبي کریم ﷺ نوم مبارک راشي او خطيب د آيت ولولي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ نو اوريدونکي به په ژبه درود نه وايي بلکه خطبه به اوري، البته په خپل زړه کې بغير د ژبې د حرکت نه ”صلى الله عليه وسلم“ ويل بکار دي. (۳)

مسئله ۴: د انبياء کرامو نه علاوه په بل چا باندې مستقلا درود ويل د جمهورو علماؤ په نزد جائز نه دي، چنانچه امام بيهقي رحمه الله په خپل ”سنن“ کې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د الفتویٰ نقل کړې:

لَا يُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ يُذْعَى لِلْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ بِإِلْسِغْفَارٍ (۱)

البته تبعاً په نورو ويل څه پرواه نکوي. (مثلاً رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې په صلوٰة و سلام ليرلو کې ورسره آل، صحابه کرام يا ټول مؤمنان شريک کړي. لهذا ”اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ“ ويل صحيح نه دي بلکه ”اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى

(۱) بحر الرائق ج ۱ ص ۳۴۶، سعایه، و معارف القرآن الاعراف آیت ۵۶.

(۲) بحر الرائق ج ۱ ص ۳۴۷.

(۳) ضامی ج ۱ ص ۵۱۹.

(۴) معارف القرآن الاعراف آیت ۵۶.

آلِ مُحَمَّدٍ“ ويل پکاردي . (۱)

(۱) درمختار ج ۱ ص ۵۱۹ ، و معارف القرآن الاعراف آیت ۵۶ .

د انبياء کرامو نه علاوه په بل چا باندې درود ويل په دوه (۲) قسمه دي :

۱: اول داچې مستقل او بالذات ورباندې درو وويل شي لکه :

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ . يَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . يَا : قَالَ عَلِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

۲: دويم داچې مستقل درود ورباندې ونه ويل شي بلکه تبعاً ورباندې وويل شي لکه :

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ .

دویم قسم خوبالاتفاق جائز دي ، او په اول قسم کې اختلاف دي : بعضي علماء يې جائز گنري ، خو جمهور علماء

يې ناجائز گنري ځکه چې د درود خاصه او شعارد انبياء کرامو دي نو په دې کې ورسره بل څوک نشي شريک کيدې

نو حضرت ابوبکر صديق صلی الله عليه وسلم ويل جائز نه دي اگر چې معنی يې صحيح ده ، لکه څرنګې چې

”عزوجل“ دا خاصه او شعارد الله تعالی دی او په دې کې ورسره بل څوک نه شي شريک کيدې ، نو مُحَمَّدٌ عَزَّوَجَلَّ

ويل جائز نه دي اگر چې ددې معنی هم صحيح ده ، نودغه شان درود شريف هم خاصه او شعارد انبياء کرامو دي نو

مستقلا په بل چا باندې ويل يې جايز نه دي . د جمهورو علماء و دپاره لاندیني دلائل دي :

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمايي : لا تصل صلاة على أحد إلا على النبي صلى الله عليه وسلم ولكن يدعى للمسلمين والمسلمات

بالاستغفار . (رواه الطبراني في الكبير ۱۱: ۲۴۲ . ۱۱۱۸۱۳) . والهيشي في مجمع الزوائد ۱۰: ۱۶۷ ، والبيهقي في الشعب

۲: ۲۱۸ (۱۸۸۵) والسيوطي في الدرر المنثور ۵: ۴۱۲ .

چې د نبي نه علاوه به په بل چا باندې درود نه شي ليرلې ، ليکن د مسلمانانو سر او مسلمانانو بنځو دپاره به د

استغفار دعاء کولې شي .

عن جعفر بن يرقان رحمه الله قال كتب عمر بن عبدالعزيز رحمه الله : أما بعد إني إنسان من الناس قد التمسوا الدنيا بعمل

الآخرة وإن الناس من القصاص قد أحدثوا في الصلاة على خلفائهم وأرائهم عدلٌ صلاتهم على النبي صلى الله عليه وسلم فإذا

جاءك كتابي هذا فخرهم أن تكون صلاتهم على النبيين ودعاهم للمسلمين عامة ويدعوا مأسوي ذلك . (رواه ابن ابي شيبة في

المصنف ۷: ۱۸۸۳ (۳۵۰۸۳) وابن كثير في تفسيره ۳: ۶۷۷ ، والحافظ في الفتح ۸: ۳۹۵) .

او بعضي علماء وايي چې د انبياء کرامو نه علاوه په بل چا باندې مستقلا او بالذات درود شريف ويل ځکه جائز

نه دي چې دا د اهل الهواء او بدعتيانو طريقه ده چې په چا باندې يې لږه غوندي عقیده برابره وي نو په هغه باندې

مستقلا او بالذات درود وايي . نو په دې سره دهغوي تابعداري راځي . او د جواز قايلينو ته يې دا جواب ورکړې چې

په کومو آيتونو او احاديثو کې دنورود پاره درود راغلې نو هغه په معنی د دعاء سره دي .

بيا جمهور علماء په خپل مينځ کې مختلف دي چې آیا دپه بل چا باندې مستقلا درود شريف ويل حرام دي که مکروه تنزيهي

دي او که خلاف اولی دي . نو امام نووي رحمه الله فرمايي : چې صحيح داده چې د مکروه تنزيهي دي او دا د اکثر علماء قول

هم دي ، ځکه چې په بل چا باندې مستقلا درود ويل د اهل بدعو (بدعتيانو) شعار دي او مونږ د دینه منع شوي يو .

همدا خبره قاضي ثناء الله پاتې پتې رحمه الله هم په خپل تفسير (تفسير مظهري) كې كړې :
 وَالصَّحِيحُ أَنَّ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى غَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ يَجُوزُ كِتَابًا وَيَكْرَهُهُ إِسْتِقْلَالًا كَمَا يَكْرَهُهُ أَنْ
 يُقَالَ مُحَمَّدٌ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ كَوْنِهِ عَزِيزًا جَلِيلًا لِإِحْتِصَاصِهِ بِالْأَنْبِيَاءِ عُرْفًا كَاخْتِصَاصِ ذَلِكَ
 بِاللَّهِ تَعَالَى . (۱)

صحيح خبره داده چې د انبياء كرامو نه علاوه په بل چا باندې تبعاً خو درود ويل جائز دي خو
 مستقلاً ويل مكروهه دي . لكه څرنګې چې مُحَمَّدٌ عَزَّ وَجَلَّ ويل مكروهه دي اګر چې معنی يې
 صحيح ده ځكه چې دا ” عزوجل “ د الله ﷻ سره خاص دی . نو دغه رنگې درود و سلام هم
 عرفاً د انبياء كرامو سره خاص دی نو استقلالاً يې په بل چا نه شې ويلې .

مسئله ۵ : كه يو كس د قرآن كريم تلاوت كولو او په دې كې داسې آيت راغې چې په هغې

كې د نبى كريم ﷺ نوم مبارك و نود تلاوت په منيخ كې به درود نه لولي . (۲)

مسئله ۶ : كه يو كس د قرآن كريم تلاوت كولو او ده د بل چانه د قرآن كريم داسې آيت

واوریده چې په هغې كې د رسول الله ﷺ نوم مبارك و نو په ده باندې په دې دوران كې
 درود شريف ويل واجب نه دي ، البته د تلاوت نه د فارغيدونه وروستو درود شريف ويل بهتر

دي . (۳)

مسئله ۷ : كله چې د نبى كريم ﷺ نوم مبارك ليكلې شي نود نوم نه وروستو د درود

شريف پوره صيغې ليكل په كاردې ، بعضې خلك د صلى الله عليه وسلم په ځاې صرف (ص)
 يا : (صلعم) ليكي نو دا صحيح نه دي ، ځكه په دې سره نه خود درود حكم اداء كيږي ، نه
 ثواب حاصلېږي او نه واجب ساقطېږي . (۴)

(۱) لسير مظهري ج ۷ الاعراف آيت ۲۳ .

(۲) داسې ج ۱ ص ۵۱۹ .

(۳) داسې ج ۱ ص ۵۱۹ .

(۴) زاد المعاد لمرلا ۱۱۷۱ اشرف على الهادي رحمه الله ص ۲۳ .

د درود شريف متعلق نور بهترين واقعات:

د درود شريف متعلق مې نور داسې بهترين او زړه راښکونکي واقعات ذکر کړي دي چې د هغې په اوریدو سره د انسان په زړه کې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره محبت پیدا کيږي، او په هغه باندې د زیات درود ویلو توفیق ورته نصیبه کيږي.

د درود ویونکي د قبر او کور نه د مشکو خوشبوي تلل:

۱. حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله په خپل کتاب " زاد السعید فی الصلاة علی النبی الوحید ﷺ " کې لیکلي دي چې د دلائل الخیرات مصنف (محمد بن سلیمان جزولي رحمه الله) په باره کې شیخ زروق رحمه الله لیکلي دي چې ددوي د قبر نه به د مشکو او عنبرو په شان خوشبويي تلله. دا ټول برکت د درود شريف و (۱)
۲. مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله دا هم لیکلي دي چې د مولانا فیض الحسن سهارنپوري رحمه الله موم ماته دا خبره وکړه چې کوم کور کې د مولانا صاحب انتقال وشو، د هغې کور نه د یوې میاشتي پورې د عطر و خوشبويي تلله. حضرت مولانا محمد قاسم رحمه الله ته مې دا خبره وکړه نو راته وې ویل چې دا برکت د درود شريف دی. ځکه د مولانا صاحب دا معمول و چې د هرې جمعې په شپه به بیدار او سیدو او درود شريف به یې ویل. (۲)

حضرت موسیٰ علیہ السلام ته وحی

الله جل جلاله حضرت موسیٰ علیه السلام ته وحی وکړه:

يَا مُوسَىٰ! اَلْحَبُّ اَنْ لَا يَنَالَكَ مِنْ عَطَشٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟

ای موسیٰ! آیا ستا دا خوښه ده چې ته د قیامت په ورځ تېرې نه شي؟

حضرت موسیٰ علیه السلام ورته او فرمایل: نَعَمْ. آو (زما دا خوښه ده)

نوالله تعالیٰ ورته او فرمایل:

(۱) زاد السعید فی الصلاة علی النبی الوحید ﷺ لاشرف علي تهانوي رحمه الله ص ۱۸، و مطالع المسرات ص ۴.

(۲) زاد السعید فی الصلاة علی النبی الوحید ﷺ ص ۱۹.

فَأَكْبِرُ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . (۱)

نو په محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ډير درود وايه . (نو ددې په عوض کې به د قيامت په ورځ د تندې نه محفوظ شې) .

د درود شريف په وجه حاجتونه پوره كيږي :

د ” دلائل الخيرات ” مصنف ” محمد بن سليمان جزولي رحمه الله “ يو ځای ته لار ، د لمانځه وخت شو ، ده د اودس اراده وکړه خو اوبه يې پيدا نه کړې . ده په يو ځای کې کوهي وليده چې اوبه پکې شته ، خود اوبور او يستلو انتظام يې نشته (يعنی نه پرې شته ، او نه بوقه) . دې وايي چې زه لاهه دې سوچ او فکر کې وم چې يوې ماشومې دکور په ديوال سر راښکاره کړ ، اووې وييل : څه دی ؟ ماورته وييل چې اودس له مې اوبه په کار دي خو دکوهي نه د راويستلو څه ذريعه نشته .

هغې ماشومې پوښتنه وکړه : ستا نوم څه دی ؟ ماورته وييل چې ماته خو خلک ” محمد بن سليمان جزولي “ وايي . هغې ماشومې وييل : ښه نو هغه تاسويې ؟ د چاد مدحې او ثناء چې دومره ډنډورې غږيږي ؟ حالانکې دکوهي نه اوبه قدرې هم نه شئ راويستي ؟

ماشومې دومره وييل ، او د ژبې د سر نه يې په کوهي کې يو څاڅکې او غورځاوه ، د غورځيدو سره اوبه دکوهي سرته را ورسيدې ، بلکه په زمکه خورې شوې .

ده پرې اودس وکړو ، اولمونځ يې وکړ ، بيا يې ماشومې له قسم وړکړو چې داراته ووايه چې تا دا کمال څنگه پيدا کړې دی ؟

ماشومې وييل : داهرڅه چې تا وليدل دا په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې د درود شريف ويلو په برکت شوي دي .

نو علامه جزولي رحمه الله هم هلته قسم وکړ چې د درود شريف په باره کې به خامخا کتاب

ليکم . او بيا يې يو کتاب وليکه چې نوم يې ” دلائل الخيرات “ دی . (۲)

(۱) رواه ابوالقاسم التيمي في ترغيب القول البديع ص ۱۳۰ ط دارالكتاب العربي بيروت ، سعادة الدارين ص ۸۷ .

(۲) سعادة الدارين ص ۱۳۴ ، و زاد السعيد في الصلاة على النبي الوحيد ﷺ ص ۱۸ .

د حضرت حواء رضی اللہ عنہا په مهر کې درود شریف مقررول

شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمه الله په "مدارج النبوة" کې ليکلي دي: چې کله حضرت حواء رضی اللہ عنہا پيدا شوه نو حضرت آدم عليه السلام هغې ته لاس وروړاندې کول او غوښته، ملايکو ورته وويل:

ته تر هغې وخته پورې صبر وکړه چې ستانکاح ورسره وشي او مهراډاء کړې. حضرت آدم عليه السلام ورنه پوښتنه وکړه: مهريې څه شي دي؟ فرشتو وويل: چې په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې درې (۳) ځله درود ويل (ددې مهردی). او په يوروايت کې شل (۲۰) ځله درود ويل راغلې دي. (۱)

د درود شريف په پرکت د يوې فرښتې معاف کيدل

شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمه الله د "زهرة الرياض" په حواله يوه واقعه ذکر کړې چې يوه ورځ حضرت جبريل عليه السلام د رسول الله صلى الله عليه وسلم دربار ته حاضر شو او عرض يې وکړو: يا رسول الله (ﷺ)! مانن يوه عجيبه واقعه وليده.

نبي کریم ﷺ ورنه پوښتنه وکړه چې څه واقعه دې وليده؟ نو حضرت جبرائيل عليه السلام ورته او فرمايل: يا رسول الله (ﷺ)! زه "کوهِ قاف" غر ته لاړم، نو هلته مې څه آه و فریاد واوریده، زه هم په دغه آواز پسې وراوگرځيدم (چې معلومات وکړم، دا فریاد د څه شي دی؟)، نو هلته مې يوه فرښته وليده چې دامامخکې په آسمان کې هم ليدلې وه، خو هغه وخت يې ډير عزت و: ځکه دا هغه وخت په يو نوري تخت ناسته وه، او اویازره (۷۰۰۰۰) نورې فرښتې يې په خدمت کې چاپيره وې.

ليکن نن مې هغه فرشته د "کوهِ قاف" په غرونو کې ډيره د تکليف او پریشانی په حالت کې وليده چې ډيرې زاری يې کولې.

ماترې د حال پوښتنه وکړه، نوراته يې وويل: دمعراج په شپه چې کله زه په خپل نوري تخت ناسته وم نو زما په خوا کې دجيب کبريا محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم سورلی تيره شوه، خوما دهغوی د تعظيم او آدابو خيال ونه ساتلو.

نوالله تعالى ته زما دا لويي خوښه نه شوه او د ذلالت سره يې په دې قيد کې واچولم .
بياراته دې فرښتې داهم وويل چې دالله تعالى په دربار کې ته زما سفارش وکړه چې زما دا
غلطي معاف کړي او ما بيا په خپل مقام باندې بحال کړي .
اې دالله رسوله ! ما د پروردگار عالم په دربار کې ډير په عاجزۍ سره ددې فرښتې سفارش
وکړو ، نوماته دالله ﷻ د طرفه دا او فرمايلې شو چې اې جبريل ! ته دې فرشتې ته ووايه چې
که معافي غواړې نو زما په حبيب (محمد رسول الله ﷺ) باندې درود شريف ووايه .
يا رسول الله (ﷺ) ! کله چې مې دې فرشتې ته دالله ﷻ دا حکم واورول ، نو هغه په هم
هغه وخت د درود په ويلو کې مشغوله شوه ، نو ما کتل چې وينسته او وَزَر (يعنې ټنګې)
راختل پرې شروع شو ، او بيا دهغه ذلت او پستۍ نه په بره والوتله . (۱)

خوشخبري

په آخر کې زه دا خبره واضح کول غواړم چې ددې کتاب د تالیف په وخت کې حتی الوسع پوره خواري او محنت کړې، او کوشش کې دا کړې چې هر هره موضوع په هر اعتبار سره جامع، علمي او مدلله وي، دغه وجه ده چې د هر تقریر په لیکلو کې خوځو میاشتې تیرې شوي.

ځکه که یو طرفته درسي مصروفیات و نو بل طرفته ما په خپل ځان باندې دا لازمه کړې وه چې داسې جامعه ذخیره تیاره کړم چې په هر تقریر کې علمي رنگ وي، په معتمدو حوالو مزیته وي او د خلقو د اصلاح سبب او گرځي.

اگر چې بعضې تقریرونه څه اندازه اوږده شوې دي، خو لیکن بیا هم هر تقریر ته په داسې انداز کې ترتیب ورکړې شوې چې که مقرر او غواړي نو هر هره موضوع ځانته په دوه یا درې حصو کې په آسانه تقسیمولې شي.

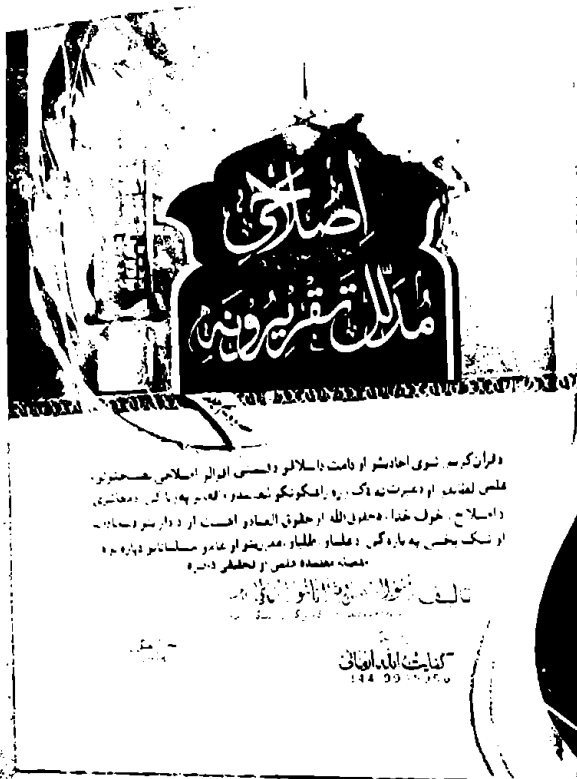
لهذا فی الحال کې دا یو څو موضوع گانې ولیکلې او د کتاب اول جلد کې تیار کړو، ان شاء الله په همدغه انداز باندې به نورې موضوع گانې هم لیکم چې په نزدې وخت کې به هغه هم ترتیب وړ چاپ شي.

الله تعالی دې واقعي دا کتاب د معاشري د اصلاح او د خلقو د کامیابۍ ذریعه وگرځوي. آمین یا رب العالمین.

نور الهدی اعفی عنه

نوټه: که د کتاب متعلق یا بله څه مفیده مشوره وي نو په دې لاندې نمبر رابطه کولې شی.

موبائل نمبر: ۵۴۴۷۱۷۴ ۰۳۰۶

مکتبہ اسلامی

جاده میوند پخته فروشی کابل: 0764857797

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**